

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 162

Yıl: 14

Aralık 2007 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

5 YTL (KDV Dahil)

İki Düşünür, İki Mücadele Adanı

Mevlāna ve Yunus

Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ

Doç. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

Dr. Dursun AYAN

Hüseyin HAYDAR

2008 YILINA GİRERKEN
GENÇLİĞİN ÜTOPYALARI

“Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi”

Gençlik Yarışması

Bilim ve Ütopya Kooperatifi (Bilkoop), gençler arasında bilimsel araştırmayı ve yaratıcılığı özendirmek için, “Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi” adını taşıyan bir yarışma düzenlemiş bulunmaktadır.

Konu: Tarih Bilinci

- Yarışmaya başvuru için belirlenen son tarihte 26 yaşından gün almamış gençler, en çok 1600 sözcükten oluşacak birer yazıyla katılabilirler.
- Yarışmada takma ad kullanılmayacak, yarışmaya sunulan yazılar özgün ve başka herhangi bir yerde yayımlanmamış olacaktır.
- Bu yılki yarışmaya son başvuru tarihi, 31 Aralık 2007’dir.

Yarışmaya katılacak yazıların bu tarihe dek Bilim ve Ütopya Dergisi’nin İstanbul’daki merkezine elden, faks, posta ve e-posta ile ulaştırılması gerekmektedir.

- Yarışmada Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri’ni kazananların yanı sıra, yayımlanmaya değer bulunan yarışma yazıları da dergide yayımlanacaktır.
 - Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri’ni kazananlar, Bilim ve Ütopya Yazı Kurulu’na katılmaya davet edileceklerdir.
- Yarışma sonuçları, Ocak 2008 tarihli Bilim ve Ütopya Dergisi’nde duyurulacaktır. Ödüller, Bilim ve Ütopya Dergisi’nin İstanbul’daki merkezinde Şubat 2008’de düzenlenencek bir törenle verilecek; Birincilik Ödülü’nü kazanan çalışma, tören sırasında yazarı tarafından sunulacaktır.

İletişim: Bilim ve Ütopya Kooperatifi İstiklal Cad. Deva Çıkmaızı No:7/2 Beyoğlu-İstanbul

Tel-Faks: 0212 244 23 61 - 244 23 72 E-posta: posta@bilimutopya.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://tiny.cc/meyarw>

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayınevi Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Serhat KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Cenan ÖSKÜPLO

Yazı İşleri: Selah TERZİ
Alper YAVUZ
Efe Can GÜRCAN
Cem İsmail SAĞAŞ

Görsel Yönetmen: Aşlı YAZICIOĞLU
Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Alanın,
Prof. Dr. Atilla Altınolun, Dr. Bora Altınolun,
Zühtü Bayar, Dr. M. Kürşat Bozkurt,
Dr. Necmi Dayday, Dr. Cemal Dindar,
Prof. Dr. Erhan Eng, Prof. Dr. Uğur Geray,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Erhan İdriz,
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zefar Karsa, Doç. Dr. Çağatay Keskinkol,
Prof. Dr. Serhat Koray, Dr. Arda Odabaşı,
Feyyaz Özberk, Dr. Hakan Seğin,
Prof. Dr. Kadri Yavaş,
Prof. Dr. Osman Şadi Yenlen

Yönetim Yeri: İstidil Cad. Deva Çikmazı
No:72 80300 Beyoğlu/İST.
Tel-Faks: (0212) 264 23 61-244 23 72

e-posta: posta@bilimutopya.com.tr
internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyyaz ÖZBERK
Toros Sok. No: 9 Kat:3 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İzmir Temsilcisi: Nuri GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Çörkür Çarşı İhsanî Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 610 41 33

Uludağ Temsilcisi: İlişiler Koordinatörü:
Ceren KÖSE
ceren@bilimutopya.com.tr

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenallee 39, 60327 Frankfurt
Tel: +4969-73818773 Faks: +4969-75009310

Balgıca Temsilcisi: Selbi BAL
Tel: +32 22154964

Cin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675-451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan YUAR
Tel: +316 4556564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7899051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akel GENÇ
Tel: +4113030715

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
E-posta: zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Ayık: 30 00 YTL.
Yıllık: 80 00 YTL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
Mehmet Akif Genç
Zürcher Kontonabank
Konto No: 1119-0083-618
Tel-Faks: 0041-44 5030 715
İsviçre iş için: 044 30 30 715

Yurt dışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Uşak Haber-Hiz. Prod. Of.
San. Tic. A.Ş.
Başlıkları Yer: Analiz-Başım
Dağıtım: Merkez Dağıtım A.Ş.
ISSN 1301-6717

Yunus ve Mevlâna

Yükselişlerle çöküşlerin, birleşmelerle ayrışmaların ilerleyleyle gerilemenin hayatın ayırmaz parçaları olduklarını biliyoruz. Ancak bazı yüzyıllar, bazı dönemler vardır ki bu çarpıcı gerçek çok daha açık olarak kendisini gösterir. 13. yüzyıl işte böyle bir asırdır. 11. yüzyılın ikinci yarısına doğru medeniyet sahnesinden çekilen Endülüs Emevi Devletinin ardından Anadolu Selçuklularının da gerilemesi ve nihayet parçalanması Anadolu'daki Müslüman birliğin bozulması, dağınıklık ve Moğol akınlarının yarattığı tedirginlik, tablonun siyaseten kara yanını oluşturuyordu. Bir de bu karanlık dönemi aydınlığa taşıyacak tablonun düşünsel mimarları vardı. Anadolu'da tekke ve dergâhlarda dönemin aydınları gerek felsefi, gerek bilimsel hayatı diri tutan hararetili tartışmalar içerisinde idiler.

Mevlâna ve Yunus Emre rahatça denilebilir ki, bu dönem içerisinde öne çıkan en önemli fikir adamlarıdır. Onların fikirleri bugün dahi bilimsel toplantıların eksenini oluşturmaktadır. Günümüzde yaşanan önemli gelişmelere yaklaşım oluşturmaktadır. Bu yanılla klasik düşünce ve sanat tarihimize yerlerini çoktan almışlardır.

Toplumumuzun geleceğine dair sağlıklı bir tasavvur oluşturunun bir şartı yabancı (dışsal) fikir akımlarını şablon kabul etmemektir. Ama daha önemli bir ön şart vardır ki, bu "kendini bilmek" tir. Kendini bilmek için toplumunun bugüne gelene kadar geçirdiği evrimi bilmek gerekir. Bunun da kısa adı; tarihini bilmektir. Tarih, özellikle de düşünce tarihi söz konusu olduğunda, sorunun "ideolojik" yanı son derece belirgin bir araştırma ve tartışma alanıdır. O yüzden adı geçen alanın inceleme "nesnesi" olan kişi ya da kurumlar, maalesef her geçen gün

ve dikkatli, bilimsel ölçütlerden ödün verilmeyen incelenmesi gerekir. Sorunu başlangıçta "yaşasın" veya "kahrolsun" cenderesi içinde ele almak bizi derin yanlışlara götürecektir. Disiplinler arası dediğimiz bir nezaketle tartışıldıktan sonra varılan sonuçlar ise, her anlamda yolumuzu aydınlatacaktır. Söz sırası gelmişken dosyamıza emeği geçen tüm yazarlarımızın ellerine emeklerine sağlık diyerek teşekkürlerimizi de belirtelim.

Teröre karşı gençliğin tepkisi

Geçtiğimiz ay arka arkaya gelen terör saldırılarıyla şehit düşen askerlerimizin cenazeleri, genelkurmay, hükümet, ABD yetkililerinin tavırları çok tartışıldı. Millet olarak hepimizi derin acıya boğan bu terörist saldırıları lanetliyoruz. Bölücü terör örgütü

bir yandan Türk milletine hedef adlıyorsun, onun en korktuğu yanını gençlik alanlarında verdi. Özellikle son beş yıldır üniversite-lerimize ve üniversite gençliğimize kendi içindeki kısır kavga-larla değil, fakat yurt savunmasındaki ka-rarlı tavrı ve birlikteli-ğiyle ülkemizin temel

umudu olmuştur. Artık bu birleşme sadece gençlik içinde de değil, üniversite yönetim-lerini de kapsayarak bir büyük camianın tavrı olmuştur. Buradan anlaşılan, 2003 yılında düzenlenen "Gençlik Vatan Savun-masına" mitingi, nam-ı diğer "Kızilella Mitingi" meyvelerini veriyor. Bu konuda mikrofonlarımızı 2008 yılına girenken gençlik ütopyaları dosyasıyla gençlerimizle uzattık. Türkiye Gençlik Birliği liderlerinin konuyla ilgili düşüncelerini dikkatinize sunuyoruz.

Bilim ve Ütopya ailesi olarak tüm okur-larımızın kurban bayramını kutluyoruz. Yeni yılın ilk sayısında buluşuncaya kadar sağlığınıza ve sağlığınıza.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Engin AKDENİZ
akdeniz113@hotmail.com (0 543) 520 08 89

Aydın Kocatepe Üniversitesi
Kutbiddin GÜLTEKİN
kibiygultekin@hotmail.com (0 555) 629 75 63

Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi
Cezire BOZKURT
cezaibozkurt17@yahoo.com (0 535) 658 04 99

Ankara Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkan-yaren@hotmail.com (0 536) 448 98 53

Atatürk Üniversitesi
Enişah TAŞTAN
tavanasemob6@hotmail.com (0 543) 257 53 32

Balkın Üniversitesi
Sertdar YURTIÇİÇEK
sertdaryurticicek@hotmail.com (0 538) 268 04 49

Başkent Üniversitesi
Koray AÇICI
korayacici@gmail.com (0 509) 885 63 27

Baykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@baykent.edu.tr (0 532) 234 34 49

Boğaziçi Üniversitesi
Deniz ÖZDAĞ
bezda@yahooco.uk (0 505) 659 68 51

Cumhuriyet Üniversitesi
Rıza TÜRKEMENDAG
rmou58@myriell.com (0 546) 489 00 83

Çankaya Cemaletti Maraş Üniversitesi
Mehin SALKIK
melinsalkik@hotmail.com (0 544) 335 79 32

Çarşamba Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firsatcayonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32

Çukurova Üniversitesi
M. Şahin KARAKAŞ
mshahinkarsas@hotmail.com (0 542) 284 99 12

Dokuz Eylül Üniversitesi
Eymen AKBAYKAL
eymenakbaykal@hotmail.com (0 536) 268 59 75

Ege Üniversitesi
Hürmüz TUTKUN
hurmuztutkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14

Erciyes Üniversitesi
Pınar ER
pinar_er@hotmail.com (0 542) 793 72 35

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Didem ÇİNEL
didemdidem@myriell.com (0 505) 590 28 66

Gaileteknar Üniversitesi
Gem SAVAŞ
cem@bilimutopya.com.tr (0 533) 358 51 78

Gazi Üniversitesi
Mehmet KIVANÇ
tymek@hotmail.com (0 544) 289 09 24

Gaziantep Üniversitesi
Gazme ÖZ (0 536) 862 89 44

Hacettepe Üniversitesi
Hüner ÇAKAN
hakanckan@msri.com (0 505) 311 59 42

Halik Üniversitesi
Şahin KARABAYIK
shahinkarabayik@hotmail.com (0 535) 215 77 26

İstanbul Üniversitesi
Pınar AKKOÇ
pinarakkoc@hotmail.com (0 555) 441 66 50

İstanbul Teknik Üniversitesi
Uğur ATAŞER
ugurataser@yahoo.com (0 542) 463 47 33

İyik Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70

İzmir Yöresel Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecoes1@hotmail.com (0 505) 289 64 30

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mucela AKOİŞ
mucela85@gmail.com (0 505) 880 67 77

Mevlâna ve Yunus: İki büyük şair ve düşünür

- Çivi yazısı 1
- Kapak Sunuş 4
- Kapak
Prof. Dr. İlhan Başgöz / Yunus Emre'de
halk edebiyatı ve toplumun hikâyesi 5
- Kapak
Hüseyin Haydar / Yükselen Anadolu'nun iki şairi 12
- Kapak
Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler / Mevlâna'ya bilim adamı gözüyle
bakılabilir mi? 19
- Kapak
Doç. Dr. Bayram Ali Çetinkaya / Okyanusların (Şems ve Mevlâna'nın)
Kavuşması: Sevgi ve dostluğun nirengi noktası 24
- Kapak
Dr. Dursun Ayan / Mevlâna'nın felsefe ve mantık karşısı
birkaç beyti üzerine 34
- Gençlik ve Ütopya Dosyası
- Dosya Sunuşu 43
- Dosya Söyleşi / Türkiye Gençlik Birliği üyelerine sorular 45
- Umut Bilen / Batı Anadolu'da Mikenler - 1 52

■ Arkeo / Yorum / Erkan İldiz
Antik Çağ'da heykeltıraşlık mesleği ve teknikleri

60

■ Prof. Dr. Remzi Demir / Çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişi

65

■ Prof. Dr. Timur Karaçay / Sanat öldü mü? Bilim yaşıyor mu?

75

■ Bilim ve Teknoloji Güncesi

81

■ Kitap Eleştirisi / İrmak Zileli / Cumhuriyette çocuklular

86

■ Bilim Tarihinde Bu Ay

88

■ Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka

89

■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday

93

■ Satranç / Kuvay Sanlı

94

■ Bulmaca / Semra Larçın

96

Karadimas @universitesi

Celal SALMAN

celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01

Kocaeli Üniversitesi

Cem SAHU TOĞLU

cemsahtutopi@hotmail.com (0 542) 806 10 70

Koç Üniversitesi

Efecan GÜRCAN

efe@bilimutopya.com.tr (0 532) 275 78 55

Marmara Üniversitesi

Deniz KEL

denizkel_85@hotmail.com (0 537) 267 52 18

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çağrı ÖZSEMA

acagrizsema@gmail.com (0 505) 749 41 36

Mersin Üniversitesi

Melike GÜNDOĞDU

meloosun@hotmail.com (0 537) 729 67 46

Mugla Üniversitesi

Meltem ŞEN

meltemen42@hotmail.com (0 542) 510 96 22

ODÜ

Doğan Güneş SUSUZ

doganpunesusuz@hotmail.com (0536) 826 68 12

Pamukkale Üniversitesi

Onur EKMEN

ekmenonur@hotmail.com (0 546) 401 24 46

Sabancı Üniversitesi

Övünç UZUN

ovuncuzun@su.sabanci.univ.edu (0 505) 333 63 66

Sakarya Üniversitesi

Okan KONDUL

okankondul@hotmail.com (0 555) 550 72 20

Selçuk Üniversitesi

Uluk SEZGİN

uluk.sezgintd@hotmail.com (0 537) 430 80 42

Süleyman Demirel Üniversitesi

Çağ KARA

e_teori@hotmail.com (0 555) 828 80 12

Trakya Üniversitesi

İbrahim ÇERÇİ

cerci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77

Uludağ Üniversitesi

Velî ÇOLAK

velico63@hotmail.com (0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi

Ela SARP

elasarps8@hotmail.com (0 532) 467 90 22

Yıldız Teknik Üniversitesi

Tolga ERDOĞ

erden.tolgay@yahoo.com (0 505) 678 93 37

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Taylan TUZCU

ttaylan@myrnet.com (0 536) 724 01 50

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Almanya (Güney Bölgesi)

Ulm Teknik Yüksek Okulu

Hakan DAĞISTANLI hakan.d@gmx.net

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangdong Gongshang Üniversitesi

Alkan GÖKDENİZ

alkan@bilimutopya.com.tr

İngiltere

Queen Mary, University of London

Haris BALLIKAYA

ballikaya18@hotmail.com

İsviçre

Université de Genève

Sinan BAYKENT (sinanbaykent@hotmail.com)

Polonya

Varşova Üniversitesi

Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO

sotnik37@mail.ru

Suriye

Sam Üniversitesi

Cenan Fatma CAN

turkkan.turhan@gmail.com

Bir Mevlâna Bir Yunus

Her düşünce adamının şu ya da bu şekilde tarafı olduğunu biliyoruz. Bu "taraf" olma durumu, insan olma erdeminin bir sonucudur.

2007 yılı UNESCO (Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı) tarafından Mevlâna yılı ilan edilmişti. Gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada zaten bilinen bir simâdan Mevlâna’ya bu vesileyle ilgi bir kat daha arttı. Çeşitli kişi ve kurumlar tarafından çeşitli biçimlerde etkinliklerle anılan düşünürümüz Mevlâna, barış, hoşgörü, sevgi temalarında ortak bir payda olarak alındı. İnsanlık Mevlâna’nın düşüncesi terazisinde tartıldı, sorunların çözümü olarak Mevlâna ismi tekrar edildi durdu. Madem her şey bu kadar basit ve kolaydı da insanlık neden sorunların yumağında çırpınıp durmaktaydı bugün? Mevlevî ilkelerin sekiz yüz küsur yıldır ev sahipliğini yapan yurdumuzda bugünkü başıbozukluğun sebebi nedir? Kişilerin yanlış ve bozuk “bireyselleşme” serüvenlerinin Mevlâna düşüncesiyle bağı var mıdır? Toplumumuzu önce entelektüel arından sosyal karmaşaya sürükleyen neo-liberal aydınlar ile Mevlâna arasında bağ kurmak doğru dur mu? Mevlâna’daki hoşgörü, “laissez faire, laissez passer” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) mânâsında bir hoşgörü müdür?

İlkokuldan itibaren bilgi dağırcı-ğımızın bir parçası olan Mevlâna ile farklı bakış açılarının bulunduğu fikri düzeyi yüksek bir tartışma düzlemi oluşturulmuş istedik. Bilim dünyamızda yapılan konferanslarda, Mevlâna başlığa taşındığında, bir tekelsizlik

hâkim oluyor. Biz bu kapağımızla istedik ki, hem vefatının 734. yıldönümünde bir büyük Türk düşünürünü olan Mevlâna’yı analım, hem de onun düşünce dünyasındaki yerini bu kez de farklı bakış açılarıyla, bilimsel bir düzlemde tartışalım. Üstelik tartışmaya daha zengin bir içerik kazandırmak amacıyla da çağdaşı Yunus Emre’yle mukayese yapabileceğiniz bir dosya planı yaptık. Bu mukayeseyi yazarlarımız yapmıyor, dosyamızın içeriği böyle değil çünkü. Sadece yazarımız Hüseyin Haydar konuya genel bir giriş yapıyor. Mevlâna ve Yunus’u ayrı ayrı değerlendirdiğimizde okur çeşitli açılardan karşılaştırma ihtiyacını sanırım hissedecek. Önemli olan bundan sonraki sayılarda, gerek makale ve gerekse de birkaç satırla da olsa bu konudaki fikrinizi bizimle paylaşmanız.

Yunus’a gelince, aslında ders kitaplarımızda, Yunus Emre’ye Mevlâna’ya oranla ilâhas geçilmemiş olsa bile, Yunus hepimizin aklında kalan bir şair, bir gönül ve fikir adamıdır. Bugün Yunus’un 13. yüzyılda yazmış olduğu şiirleri onunla aynı dilden okuyor olmamız da Yunus’un büyüklüğü için bir başka ölçüttür. Bu yanı sıra Yunus sadece duygularını değil, fakat duruşunu ve tavrını da çok net belli eden bir büyük düşünürdür. Yunus aynı zamanda Türk dâbibi midir. Ayrıca, gündelik yaşamı ve bu yaşamın içindeki ilişkileri Yunus’un şiirinde rahatça gözlemleriz. Üstelik

bu şiirlerde de çok yüksek bir fikri düzey kendisini her yerde belli eder.

Yunus ve Mevlâna’nın şiir yazma üslupları, konuları ve tavırları zaman zaman bir tezatlık sergilese de esasen iki büyük düşünürümüzü Anadolu’nun bağrından dünyayı besleyen iki büyük pınar olarak ele alabiliriz. Bilim dünyamıza düşen görev sanırım bu benzerlikleri ve ayrışmaları nesnel temelde incelemek, tartışmak ve sonuçları kamuoyuyla paylaşmaktır. Bilim ve Ütopya olarak putların her daim karşısında olduk. Her düşünce adamının şu ya da bu şekilde tarafı olduğunu biliyoruz. Bu “taraf” olma durumu, insan olma erdeminin bir sonucudur. Amacımız bir taraftan bu duruşları da analiz edebilmektir. Yoksa yazılan makalelerde her biri konusunun uzmanı değerli bilim adamlarımız sizlere sadece sözlük bilgisi aktarmak niyetinde olmadılar. Her bir makaledeki veriler bir bütünsel çıkarıma da hizmet ediyor.

Özce söylemek gerekirse, Mevlâna ve Yunus Emre arasındaki benzerlikler ve ayrımlar üzerinden açacağımız bir tartışmanın fikir hayatımıza kazandırdığı değerlerdir. Bu konuda siz kıymetli okurlarımızın değerlendirmesi ve eleştirileri de dergimizin önümüzdeki sayısından itibaren yayınlanacaktır. Bu dosya vesilesiyle iki büyük düşünürümüzü, bir kez daha saygıyla anmak isterim.

Yunus Emre'de halk edebiyatı ve toplumun hikâyesi

Yunus, işleri ve iş aletlerini ne kadar soyutlarsa soyutlasın, oluklu değirmeni, taş atan mancınığı döğülen harmanı da anlatıyor bize. Ama, Yunus, bazen böyle bir perdenin ardına saklanmadan, semboller ve soyutlamalar kullanmadan da bu toplum dokusunu, açık seçik anlatır.

Türk dilinin büyük ustası
Yunus Emre (1238-1321)

Bu makale, Sayın Prof. Dr. İlhan Başgöz tarafından yazılan Yunus Emre (İlhan Başgöz, Yunus Emre, Pan Yayınları, Ekim 2003, 340 sayfa) adlı yapıt içerisinde derlenerek, yazarının düzeltmeleri sonucu yayına hazırlanmıştır.

Yunus Emre ve halk edebiyatı

Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi gördüğü açıktır. Kur'an'dan bazı ayetleri Türkçe söyleyecek, bazı ifadeleri Arapça olarak şiirlerine yerleştirenceye kadar Arapçayı; İran şairlerini okuyup, onlardan Türkçeye çeviriler yapacak kadar Farsçayı biliyor.

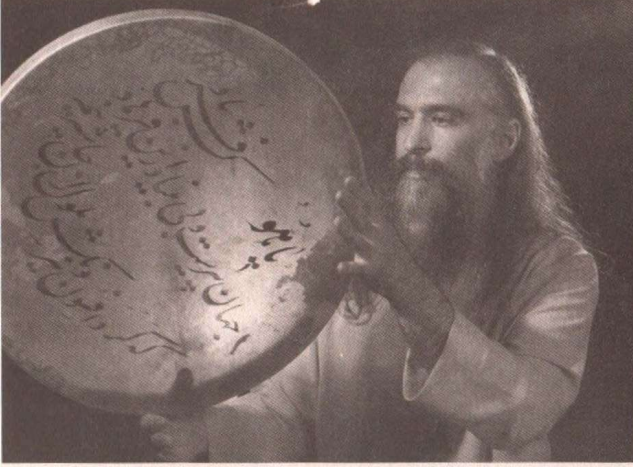
Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi görmüş olduğu açıktır. Kur'an'dan bazı ayetleri Türkçe söyleyecek, bazı ifadeleri Arapça olarak şiirlerine yerleştirenceye kadar Arapçayı; İran şairlerini okuyup, onlardan Türkçeye çeviriler yapacak kadar Farsçayı biliyor. Yaşadığı çağda ancak Arap ve Fars kaynaklarından öğrenilebilecek tasavvufun bütün inceliklerini öğrenmiş. Şiirlerinde bunları sadeleştirerek halka açıklıyor. İlk Türkçe divanı düzenleyecek kadar aruzla şiir yazmış. Ama şiirleri arasında öyleleri var ki, hem aruzun hem hece vezninin kalıplarına uyuyor; ayrıca, hece vezni ile yazılmış şiirleri de var. Yunus Emre'nin şiirlerinde başka özellikler de var ki, onlara bakarak Yunus'un halk edebiyatımızı iyi bildiği söylenebilir. Söz gelimi Yunus, Dede Korkut hikâyelerine, hiç de, yabancı değildir. Onları okumuş yahut dinlemiş ve şiirlerinde bu hikâyelerden alı-

nan yerler var. Aşağıdaki değinmeler Dede Korkut hikâyelerindeki Deli Dumrul Boyu'ndan:

- I. Ne kişidir Azrail ki kasdide canıma
Ben anın kendi kasdını kendiyе
zindan eyleyem (Divan, 202)
- II. Azrail ne kişüdür kasd idesü canıma
Ben emanet ıssıyla anda bitrişüp
geldim (Divan, 214)
- III. Banacanı sen verdin Azraile
buyurdun
Senden artuk kimseye emanet
verimezim (Divan, 258)
- IV. Çün Azrail ine tuta assı (fayda)
kılmaz ana ata
Kimse duymaz o heybeti halktan
medet irmez ola (Divan 53)

Bu şiirle ilgisini göz önünde tutarak Deli Dumrul hikâyesini özetleyelim. Çünkü bu dizeler bize göre Deli Dumrul hikâyesinin en belli nakışlarını anlatıyor.

Duha Koca oğlu Deli Dumrul birgün ağlayan ve şıvan eden bir oba halkına rastlar ve sorar: "Mere kavatlar benim köprümün yanında ne ağlarsınız, neye şıvan edersiniz?" Dediler: "Hânım, bir yahşi yiğidimiz öldü, ona ağlarız" dediler. Deli Dumrul sorar: "Mere yiğidinizi kim öldürdü?" Dediler: "Vallahi bey yiğit,

Yunus Emre bazı şiirlerinde tasavvuf düzenini ve tasavvuf ilkelerini bize insanlar olarak sunmayı seçmiştir.

Allah taatlardan buyruk oldu, al kanatlı Azrail ol yiğidin canın aldı". Deli Dumrul aydur: "Mere Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canın alır?"... Deli Dumrul'un sözü Hak Taalaya hoş gelmedi... Azrail'e buyruk eyledi kim, "Va Azrail var dahi ol deli kavatin gözüne görün, benzini sarart, canını hırlat, al" dedi. Al kanatlı Azrail, gerçekten de Deli Dumrul'un atına görünür, at ürker Dumrul'u yere vurur. Azrail Dumrul'un üzerine çöküp, canını almak ister; o vakit Dumrul sorar: "Sen benim canımı neden alıyorsun?" Azrail, Tanrının emniyle canını alacağını söyleyince Dumrul, can alıp can verenin Tanrı olduğunu şaşarak öğrenir ve Azrail'e "sen aradan çık, ben Tanrı ile söyleşeyim" der ve Tanrı'ya yalvarır; Tanrı Dumrul'a acır, Azrail'e emir verir ki, "Dumrul can yerine can bulsun, kendi canı azat olsun." Dumrul babasına varır, can ister; babanın canı tatlıdır vermez, anana git der. Dumrul anasına gider, can ister; ananın da canı tatlıdır vermez; karına git der. Dumrul'un karısı, "bir can da ne var ki ana ile baban vermemişler, benim canım sana feda olsun der. Tanrı'ya bu cömertlik hoş gelir; ana ile babanın canlarını aldırır. Dumrul'la karısına iki yüz yıl ömür verir.

Yunus "Azrail ne kişidir ki kasdide canıma derken, Dede Korkut'un yukarıdaki, koyu renkle yazılmış sözlerini şiire aktarmaktan başka bir şey yapmıyor. İl numaralı dizelerdeki "canı bana sen verdin Azrail'e bildirdin" ifadesi Deli Dumrul hikâyesi bilmeden anlaşılmaz. Yunus şiirde Azrail'e bildirdin diyor, ama neyi bildirdiğini söylemiyor. Anlatım eksik kalıyor. Yunus gibi bir söz ustasından böyle eksik bir anlatım beklenmez. Bu eksiği Dede Korkut hikâyesi tamamlıyor. Bu hikâyeden alıyoruz ki Tanrı Azrail'e, "git Delinin gözüne görün, canını al" diye bildirmiş. Şiirde böyle eksik anlatım, ancak okuyan eksikliği kendi bilgisi ile doldurabiliyorsa hoş görülebilir. Yunus'un şiirini okuyanlar Tanrı'nın Azrail'e buyurduğunu biliyorlar. IV numaralı dize-

"At işler er ögünür" diyerek göçebe kültürün dünya görüşünü özetleyen atasözü, yerini "Alet işler el ögünür" diyen kültüre bırakmaktadır. Yunus ne bir âşık, ne bir halk şairidir.

lerdeki "Azrail gelince anadan, babadan fayda olmaz" ifadesi de Deli Dumrul hikâyesinin en önemli nakışlarından birine değiniyor. Yunus'un dizeleri, Deli Dumrul hikâyesini yalnız kendisinin değil, Yunus'un çağında yaşayan okuyucunun da çok iyi bildiğini, hikâyenin daha 13. yüzyılda yaygın olduğunu da belirler.

Yunus Emre'nin başka bir şiiri, şairimizin, halk edebiyatımızın en çok sevilen türlerinden birini, mânileri de bildiğini gösteriyor. Mâni sözcüğü, Yunus Emre'nin şiirinde genel olarak "anlam" karşılığı kullanılır. Şöyle:

Eydürsün kim gözüm görür da'viyi mâ'niye verir
Gündüzün gün şule verir gece yiğrek durak nedir

Âşık Yunus bu sözü muhal deyi söylemez
Mâ'ni yüzün gösterir bu şairler kocası

Mevlânâ sohbetinde saz ile işret oldu
Arif mâ'niye daldı çün bilebilir ferişte

Örnekler çoğaltılabilir. Ayrıca pek çok kaynaktan da mânilerin edebiyatımızın halk arasında çok yaygın bir biçimi olduğunu da biliyoruz.

Yunus Emre, halk bilgeliğinin anlatım türlerinden biri olan atasözlerimizi de iyi biliyor. Hem şiirlerinde, hem Risalat al-Nushiyye'de atasözleri kullanmış. Bunlardan bizim görebildiklerimiz şunlar:

1. Bastığı yerde ot bitmez (Divan,20)
2. Erin baylağı mal ile değildir (Divan,31)
3. Kimesne suçu ile kimse kınanmaz (Divan,39)
4. Katran kabına bal konmaz (Divan,36)
5. Bir nicesine kaç der, bir nicesine tut der (Divan,77)
6. Su ile gönül yunmaz (Divan,83)
7. El var elin üstünde (Divan,85)
8. Son pişmanlık assa (tayda) kılmaz (Divan,87)

9. Az söz erin yüküdü, çok söz hayvan yüküdü (Divan,88)
10. Kardaşına kuyu kazan akibet kendi düşer (Divan,89)
11. İyi söz ile her iş başa gelir (Divan,89)
12. Dağ ne kadar yüksek olsa yol onun üstünden aşar (Divan,292)
13. Yüz çakallı gelirse yalnızcağı soyamaz (Divan,340)
14. Ağız ağızdan kutludur (Divan,341)
15. Hinzırdan geridir gammaz (Divan,342)

Yunus Emre edebiyatımızın ve kültürümüzün bir geçiş çaığında yaşamıştır. Göçebe kültürü Anadolu'da yerleşik kültüre dönüşmekte; yerleşme birimlerinde ise eğitime dayanan yeni bir klasik edebiyat çiçeklenmektedir. Gazeli, kasidesi, mesnevisi ve İslâm kültür temeli ile bu edebiyat aydınların ve idarecilerin edebiyatı olmaya adaydır; en büyük ustalarını Yunus'tan ancak iki yüz yıl sonra yetiştirebilecektir. Yunus bu edebiyatın kurucularından biridir. Ama, Yunus'un dinleyicisi, sadece, konaklarda ve divan köşelerinde oturan Müslüman değildir. Köyde, obada Türk halk edebiyatının örneklerini dinleyerek büyüyen köylü, konargöçer yahut eğitimsiz kasaba ve kent halkıdır. Onların arasında epik gelenek ve sözlü edebiyat yaygındır. Örnekleri bize kadar gelmemiş olmakla birlikte, bu edebiyatın türkü ve ağıt gibi öteki türleri de, herhalde halk arasında yaşıyordu. Ama epik şiirin ozanı artık yerleşik kültürün aradığı sanatçı değildir. "At işler er

Şam Yunus'un düşüncelerinin yayılmasında önemli bir merkezdir.

öğünür" diyerek göçebe kültürün dünya görüşünü özetleyen atasözü, yerini "Alet işler el öğünür" diyen kültüre bırakmaktadır. Yunus ne bir âşik, ne bir halk şairidir. Ama şiirlerini tekkede, köy odalarında, göçer illerde halka okuyup dinletiyor. Onun için hem Türkçeye açıyor aydın şiirini, hem de halkın edebiyatından şiirinde faydalıyor. Oğuz epik edebiyatını iyi bildiği gibi, mânilerimizi de biliyor, hiç olmazsa hece ile yazdığı şiirleri bir müzik aleti eşliğinde, türkü olarak da söylüyor olmalıdır.

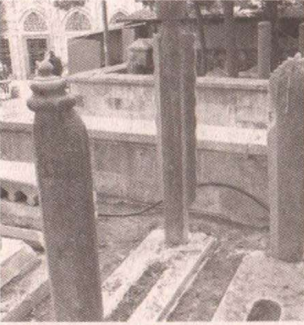
Yunus ve toplum

Büyük Fransız bilgini Georges Dumézil, Hint-Avrupa uluslarının mitolojisi üzerinde çalışırken önemli bir gözlemde bulunmuştur: İran, Yunan, Cermen, Hint ve İskandinav mitolojilerindeki tanrıların özellikleri ve bunları anlatan hikâyeler üçlü bir sınıflar düzenini yansıtır. Bu düzen, savaşçılar, din adamları ve toprağı işleyen ekincilerden oluşur ve Hint-Avrupa toplumunun temel yapısını yansıtır. Hint-Avrupa mitolojisinde eski bir savaşın da izleri kalmıştır; öyle bir savaş ki, onda din adamları ile savaşçılar birleşmişler ve toprağı işleyen ekincileri yene-

rek, onları aşağıya dereceden bir sınıf haline getirmişlerdir. (Littleton, 7-10)

Dumézil'in çalışması, folklorcuların ve edebiyat tarihçilerinin sık sordukları bir suale karşılık veriyor. Toplum, sanat eserinde nasıl ve ne ölçüde yansır? Aynı soruyu bizim divan edebiyatımız ve halk edebiyatımız için de sorabiliriz. Türk toplumu halk edebiyatımızda yansır mı? Ne yanları ile ve nasıl yansır? Yahut divan şiirimiz Türk toplumunu ne ölçüde yansıtır? Divan şiirimiz söz konusu olunca, araştırmacılarımızın hemen hepsi soruyu olumsuz cevaplandırır. Divan şiiri, Türk toplumunun yapısını, zevkini, insan ilişkilerini ve değerlerini yansıtmaz. (Köprülü, I, 63) Ahmet Hamdi Tanpınar doğrudan konu üzerinde durmamakla beraber, divan şiirinin aşk ve sevgili nakışını incelerken, bu yaygın görüşle bağdaşmayan bir fikir ileri sürer. Ona göre divan şiirinin sevgililerinde, ki bu sevgiliye şairler çok zaman şah veya sultan derler, Osmanlı sultanlarının nitelikleri görülebilir. (Tanpınar, s.XX) Böylece Tanpınar, bir divan şiiri – Osmanlı toplumu ilişkisinin var olduğuna işaret eder. Walter Andrews, Poetry's Voice Society's Song (Şairin Sesi, Toplumun Türküsü) adlı kitabında Osmanlı toplu-

Yunus'un şiirinde, bir tasavvuf perdesi altında anlatılan düzen, gerçek bir beylik düzenidir. Bu düzen "askeriye"ye dayanır; başında han, bey yahut sultan vardır.

Mezarlıklar, Yunus'un şiirlerinde toplumsal işbölümünü anlatmanın önemli bir dayıdır.

mundaki otoriter yapının, mistik din anlayışının ve meclisler halinde bir araya gelmenin divan şiirimizde yansıdığını ileri sürmektedir.

Yunus Emre'nin eseri bize toplum yapısı ile şiir ilişkisini araştırmak için verimli bir kaynak sunar. Biz, Yunus'un şiirinde, sosyal kurumları, ekonomik ilişkileri, değer yargıları ile o çağın Türk toplumunun yansıdığı kanısındayız. Ama unutmamak gerekir ki, şiir bir sanat yaratmasıdır, hikâye anlatmaz, olayları açıklamaz. Bizim şiirimiz ise ince bir soyutlamadır. İster halk şiirimiz, ister divan şiirimiz olsun bu soyut çizgide yürür. İnsanı ve toplumu gerçeklerden ayırıp bir imgeler ve hayaller dünyasına çeker. Ancak bu imgeler, hayaller ve benzetmeler perdesini aralayarak onun ardında yatan toplum ve insan ilişkilerini aralayabiliriz. Yunus'un en uzun ve en soyut

Yunus'un şiirinde gür bir ırmak gibi çağlayan bu iş ve hayat sahneleri küçük yerleşim birimlerinde görülecek cinsten değildir; Yunus kentli bir şair olmalıdır.

şiri Risalet al-Nushiyye mesnevisini ele alalım.

Bu mesnevi, tasavvuf felsefesinin genel görünüşü içinde bize insanı yapan, toprak, ateş, yel ve su gibi dört unsur, bunlardan insana geçen iyi ve kötü nitelikleri, bu dört unsurla Mutlak-Vücut olan Tanrı'nın ilişkilerini şiir dilinden anlatır. Yunus, toprak ve sudan sürüp geldiğine inanılan garaz ve bencillik gibi kötü huyların; yel ve ateşten geldiğine inanılan akıl ve kanaat gibi iyi huyların anlatılmasına uzun destanlar ayırmıştır bu mesnevide.

Yunus Emre bu şiirde tasavvuf düzenini ve tasavvuf ilkelerini bize insanlar olarak sunmayı, onlar arasındaki ilişkileri de gerçek bir toplum düzeni olarak anlatmayı yeğlemiştir. Öyle ki, bu soyut ilkeler yerine biz gerçek insanları koysak karşımıza 13. yüzyılda bir Anadolu beyliğinin toplum yapısı ve insan ilişkileri çıkar. Yunus bu uzun şiirde Mutlak-Vücut'a Padişah adı verir. Ateş ve yel gibi unsurları insan olarak düşünür.

Kanaat destanında ise; "tahtta oturan Sultan'ın önüne bir casus gelir, casus haber verir ki, haramiler dağ başlarını tutmuştur, yol keserler, yolcuyla vururlar, kimseyi bırakmazlar yoldan geçmeye. Kanaat Sultanı der ki; "Haramiler dağ başında duramaz, yol savaşında bir gün ele geçerler, bulunur, gebertilirler."

Yunus'un şiirinde, bir tasavvuf perdesi altında anlatılan düzen, gerçek bir beylik düzenidir. Bu düzen "askeriye"ye dayanır; başında han, bey yahut sultan vardır. Sultandan, askerden, iş erlerinden, din adamlarından, il ve şehir halkından oluşan toplum düzenini sultanın emrindeki sipahi ve kulların kurulmuş bir ordu korur, denetler ve düzenler.

Yunus Emre tasavvuf sistemi gibi soyut bir sistemi neden böyle gerçek bir toplum düzeni gibi anlatıyor? Bunun önemli nedenleri var. İlk, bütün büyük sanat erleri gibi Yunus da, şiirini içinde büyüdüğü toplumdaki soyutlamak istemiyor. Şiir ne kadar simgelere ve imgelere de dayansa, toplum, şu veya bu biçimde

onların arasında kendini gösteriyor. Sonra, Yunus Risalet al-Nushiyye'de bir öğretici, eğitici. Urum'da, Şam'da, köylüler ve göçerler arasında dolaşarak onlara yeni bir din ideolojisini öğretmek istiyor. Bunu ancak tasavvufun soyut ilkelere bir ordu ve toplum düzeni olarak anlatmakla yapabiliyordu. Şu örnekler gösteriyor ki, kanaat gibi tama gibi soyut ilkeler leşker, şah, ordu, sipahi gibi, ordu düzeninden alınan somut öğelerle açıklanmış.

Gel imdi dinle sözü şerh edeyim
Birin birin anı sana diyeyim

..

iki sultandırur sana havale
Diler her ikisi kim mülkü ala

..

Onüç bin erdürür rahmani leşker
Zebunsuz kimselerdir key erenler

..

Ulu oğlu Tama eyi iş etmez
Cihan mülkü onun olursa yetmez

..

Bin er donlu dururlar kapısında
Esir etmiş cihani tapusunda

..

Gazâdan geldi şah tahtın oturdu
Sipâhiler kamu tapuya durdu

..

Kamu şehri kamu il rahat oldu
Nereye varsan pür nimet oldu

..

Nice senin gibiler yedi doydu

..

Kanaat geld'oturdu taht aldı

Haramiler cümle yollarda kaldı

..

Dururlar dağ başında yol vururlar
Komazlar yolcuyu yolda dururlar

..

Nice dura harami dağ başında
Girer birgün ele yol savaşında

Şimdi Yunus Emre'nin öteki şiirlerine dönelim ve 13. yüzyıl Türk toplumunun hikâyesini bu şiirlerden dinleyelim.

Yunus Emre'nin dili yerleşik bir kültürün dilidir. Buna kentte oturan, eğitim görmüş bir Türkmen'in dili de denebilir. Onun şiirinde çadır sözü bir tek defa geçer; orada da "Dost bahçesine aşk çadırı kurdum diyerek" simge olarak verilir. Yunus'un şiirindeki Türkçenin inceliği, zenginliği, kıvraklığı Türkmen göçerleri arasında dolaşarak öğrenilemez. Bu dil Türkmen ailesi içinde büyüyen bir insanın dilidir. Yunus, sık sık, bir kentin ekonomik ilişkilerinden, faaliyetlerinden söz eder. Dükkân, sermaye, kâr, zarar, alım, satım Yunus'un en çok kullandığı sözcükler arasındadır. Onun bize anlattığı toplumda "Değirmenler döner, un öğütür; bunlar suları oluktan gelen çarklı de-

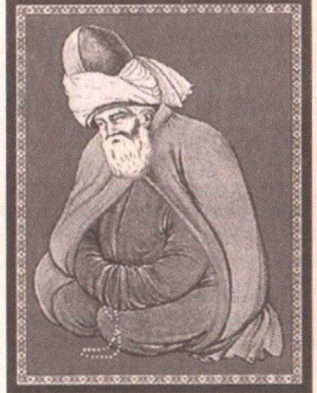
ğirmenlerdir.". (Divan, 85) Tarihçi diyor ki, "Gerçekten Konya'da önemli bir meşgale hububatın un haline getirilmesi olup... Meram vadisindeki değirmenlerde yapılmakta idi.". (Baykara 52) Yunus'un şiirinde sık sık Pazar kurulur; tâcir, bezirgan, aktar dükkan açar. Sarrafların bir huyu vardır, değer bilmeyen alıcıya cevherlerini göstermezler. Dükkânlar avadanlıkla doludur. Arada sırada bu dükkânlar yağma da edilir. (Divan, 163) Yunus'un şiirinde anlatılan toplumda "Kırk kişi dağdan gücile odun indirir" (Divan, 135), ağacın budağı ateşe girer, kazanı kaynatır, suyu kızdırır, (Divan, 73). Kuruyan ağacı keser ve yakarlar. Tarihçi diyor ki: "Toros dağlarında kereste ticareti daima Anadolu ile Mısır arasında önemli bir ticaret konusu idi. Bu işi Tahtacılar yapardı. Osmanlı devlet inhisarı Tahtacılar'dan bir parça keresteyi üç akçaya alır, Mısır'a yedi akça satardı. (İnalçık, 147)

Bezirgânlar gelir gider, bazen kâr eder bazen zarar eder; bazen de yollarını şaşırıp kaybolurlar. Halk mumsuz bal, tortusuz yağ üretir, yağı bala katıp yerler. (Divan, 288) oğlanlar danışmana okumaya gider. (Divan, 262) Doğanlar ördeğe ve kekiğe salınır, gökte uçanı da su da yüzeni de yakalarlar. (Divan, 52) Külhan yakılır, hamamın suyu ısıtılır. Çakmak taşı üzerine kav konur, demirle taş vura vura ateş yakılır. (Divan 50) dağdan hezen keserler, dülgerler yontar, su dolabı yaparlar, dolap suları alçaktan çeker, yükseğe döker.

Yunus'un şiirinde gür bir ırmak gibi çağlayan bu iş ve hayat sahneleri küçük yerleşim birimlerinde görülecek cinsten değildir; Yunus kenti bir şair olmalıdır.

Yunus'un şiirini dokuyan bu işler ve çalışmalar, bazen Risalat al-Nushiye'de olduğu gibi tasavvuf, tasavvuf sembollerini ve soyut imgeler ve nakışlar halinde anlatılır: Ben bu ömür harmanını döğdüm getirdim uş yine Yunus eydür bu dükkânı dereyim andan varayım (Divan, 190)

..

Yunus Emre'nin çağdaşı Mevlâna.

Doğruluk mancınığı istiğfar taşı ile
Doğru vurur ol meğer yıkıldı nefis kalesi
(Divan, 116)

Yunus, yukarıdaki işleri ve iş aletlerini ne kadar soyutlarsa soyutlasın, oluklu değirmeni, taş atan mancınığı döğülen harmanı da anlatıyor bize.

Ama, Yunus, bazen böyle bir perdenin ardına saklanmadan, semboller ve soyutlamalar kullanman da bu toplum dokusunu, açık seçik anlatır; şöyle der:

Kimi avrat oğlan sever, kimi mülk ü hânüman sever

Kimi sermaye dükkan sever bu dünya halden haledir. (Divan, 304)

..

Bir bağ ki viran ola içi dikenle dola
Ayıklamak n'eylesin od ile yanmayınca
(Divan, 50)

Yeri gelmişken söyleyelim. Yunus'un şiirinde bir de oğlanların ve oğlanların hikâyesi var. Bunu ilkin yukarıdaki çift dizeden öğreniriz. Başka bir şiirinde de Yunus, gene der ki:

Asilzâdeler nşanın eğer bilmek diler isen

Özü oğlan da olursa sözünde vebal olmaya (Divan, 56)

Başka şiirlerinde de Yunus, şeriat oğlanlarından söz eder, şöyle:

Yunus'un en güzel şiirlerinden ikisi, bir mezarlıkta yatan insanların anlatılmasına ayrılmıştır. Yunus kara yerin altında yatan insanları anlatırken, yer üstünde yaşayan insan sınıflarından gerçek bir kesit verir ve toplum katlarından çeşitli insan manzaraları sunar.

Şeriat oğlanları nice yol keser bana
Hakikat denizinde bahri oldum yüzerem
(Divan, 201)

Şeriat oğlanları bahsedip dava kılar
Hakikat erenleri davaya kalmadılar
(Divan, 293)

Bu oğlan ve oğlancılık olayının toplumdaki yerini anlamak için sözü o zamanın menkıbe tarihçisi Şikâri'ye verelim:

"Şehzade Alâeddin (Karaman Beyi) katı bahadır, şeci, dilâver civân olmuş idi. Gürz salmakta, yay çekmekte, ok atmakta, silahşörlükte ve ilimde misli yok idi. Kayseri Beyi Ertena Bey'in iki oğlu var idi. Bunlardan Mehmet'i Konya'ya göndermiş idi. Mehmet, Alâeddin ile bile bulunmuş idi. Birbirine öyle muhabbet etmişlerdi ki, bir saat ayrılmak kabil değil idi.

Mehmet gayet mahbûb idi. Beylerden çok âşıkı var idi. Alâeddin bu civanbahta âşık olmuş idi. Bir saat görmese divâne olur idi. (Şikâri, 61) başka bir yerde Şikâri şöyle diyor: "Alâeddin ile Mehmet Bey, Konya'da on üç yıl bile okuyup bile büyümüşler idi. Birbirine âşık olmuşlar idi. Davayı öyle etmişlerdi ki, tacı tahtı terk edeler, birbirini terk etmeyeler; birbirlerinin yoluna can baş vereler. Mehmet Bey öyle mahbûb di ki, Rum'da, Yunan'da, Ermeni'de buna benzer mahbûb yok idi. Nice şehzadeler âşık olup hizmetine başladılar." (Şikâri, 66) Bir zaman sonra iki sevgili ayrılırlar. Alâeddin Karaman'a döner. Bir gün Mehmet Bey'den Alâeddin'e bir mektup gelir. Yazmış ki, "Ey Şehzade, eski yârin ile ahdini niçin unuttun?" Alâeddin yarın mektubunu okuyup ah eyledi. Dört bin yiğit ile Konya'ya geldi. İki âşık birbirini buldular. Eski bâdeleri tazelediler. Hemen meclis kurup kırk gün oturup iş ü safaya başladılar. Rum ve Yunan dilberleri, mahbûb ve mahbûbeleri ile raksa girip kimi kanun kimi tef, kimi çenk çalıp bir zevk ettiler ki..." (Şikâri 66)

Bu iki sevgilinin sonradan araları açılır. Saltanat yüzünden vuruşmalı olurlar. Çevresindeki beyler, Mehmet'le savaş-

sın diye Alâeddin'i kıskırtmaktadır. Alâeddin der ki: "muhkem muhabbetim vardır, etmeyin, böyle söylemeyin." Beyler üstelerler ve derler ki: "Bu oğlana ne kadar iyilik etsen sana o kadar cefa edecektir. Zira oğlandan hakikat olmaz" (Şikâri, 70) Daha sonra çatışmalar büyüyünce, Alâeddin, beylerine hak verir ve biz anlarız ki beylerin oğlan için söyledikleri atasözüdür. Alâeddin şöyle der: "ezelden meseldir ki oğlanın vefası olmaz" (Şikâri 84)

Şikâri'yi okuduktan sonra Yunus'un şiirini daha iyi anlıyoruz. "Oğlan da olsa sözünde yalan olmadıkça bir insan asilzade sayılabilir" derken, Yunus atasözünün anlamını tersine çeviriyor. Böyle anlayış, Yunus'un hoşgörüsüne ve insan sevgisine yakışıyor.

Bu oğlan ve oğlancılık olayının Konya'da ne ölçüde tutunduğu, hangi toplum katlarında yaygın olduğu, tekkede, asker arasında, bey konaklarında ne derecede bulunduğu; eski Yunan kültürü ve tasavvufî ilgileri bizim konumuzun dışında kalıyor. Ama şu kadarmı biliyoruz ki, divan şiirimizde anlatılan sevgililerin bir kısmı kızlar değil oğlanlardı. Nedit'in, öteki şairlerin sakaları yeni çıkmış, bıyıkları yeni terlemiş oğlanlara sevgiler sunan, onlarla yaptıkları hamam eğlencelerini anlatan gazelleri, divanlarında kolayca bulunabilir. Divan şairlerimiz bunu ayıp saymıyor, açıkça söylüyorlardı:

Ne kadar nâzık ü nerm olsa nigârı seve-
mem
Ne kadar âfet-i can olsa civânı severim

(Ne kadar nazık ve yumuşak olsa da genç kızı seve mem, ne kadar can yakıcı olsa genç oğlanı severim.)

Merd olan eyleye merde râğbet
Şahs-ı nâmerde sezâdir avrat
(Erkek olan erkeğe meyleder, erkeği sever; kadın sevmek ancak mert olmayan kişiye lâıktır.)
(Levent, 589)

Yunus'un en güzel şiirlerinden ikisi, bir mezarlıkta yatan insanların anlatılmasına ayrılmıştır. Yunus kara yerin altında yatan insanları anlatırken, yer üstünde yaşayan insan sınıflarından gerçek bir kesit verir ve toplum katlarından çeşitli insan manzaraları sunar. Bu adamlar vezirler, hocalar, danışmendlerdir; baş uçlarına kırık yay asılmış, kuşağı berk yiğitlerdir; atlarının izi tozlu, önleri davulbazlı muhteşem beylerdir; daha evlenmemiş genç kızlar, yanları nökerli (köleli) hatunlar, ak değirmi yüzlü gelinlerdir. (Divan 303) Beyli paşalı, vezirli hocalı, danışmendli köleli bir toplumu anlatan bu mezarlık ancak bir kent mezarlığı olabilir. Şunlar bu şiirden dizeler: Yeryüzünde gezer idim uğradım mülkeler yatur

Kimi ulu kimi kiçi key kuşağı berkler yatur

Kimi yiğit kimi koca kimi vezir kimi hoca
Gündüzleri olmuş gece ancılâyn çoklar yatur

Atları izi tozlu önleri tabıl bazılı
İle güne hükmü yazılı şu muhteşem beyler yatur

Elleridir kınalı hep karavaşları şekerleb
Kargu gibi uzun boylu gül yüzlü hatunlar yatur

**

Nökerli kızdır kimisi alınmadan çoklar yatur

Yunus bilmez kendi halin Çalab'dur
söyletir dilin

Bir nicesi yeni gelin ak değirmi yüzler yatur (Divan, 304)

Yunus'un Türkçeye verdiği önem*

Yunus bilinçli bir Türkçeleştirmeci olarak Arapça ve Farsça sözleri ve deyimleri Türkçeleştiriyor. Yine Mevlana'nın şiirinde geçen nice Farsça isimle ve sıfat tamlamasını Yunus titizlikle Türkçeleştirmiştir. (bakınız tablo 1), (bakınız tablo 2)

Ama Türkçede tasavvufun soyut kavramlarını karşılayacak sözcükler hazinesi yok. Halbuki Türkmence, daha o yüzyılda bile, ordu düzenini, akrabalık ilişkilerini, doğuş ve kavgayı anlatmada zengin bir epik dil geliştirmiş. Bunun en güzel örneklerini Dede Korkut

kitabında buluruz. Yunus'un bu sözlü edebiyatı iyi bildiğini biliyoruz. Yunus bu zorunlulukta tasavvuftaki akıl ilkesini han, iyilik ve kötülük kuvvetlerini de bu hanın emrinde asker yapınca bu epik dilin olanakları kendisine açılıyor. Böylece göklerde ve tanrısal güçler arasında kurulan tasavvuf düzeni, yerde, insanlar arasında anlatılan somut bir düzen biçimini alıyor; anlatılması da anlaşılması da kolaylaşıyor. Toplum, kendi damgasını şiire açıkça vuruyor. Risalat al-Nushiyye'den seçilen aşağıdaki dizeler bu durumun açık işaretçisidir:

Tablo - 1

Mevlânâ'daki isim tamlamaları	Yunus'taki Tamlamalar
güş-i can	can kulağı
çeşm-i can	can gözü
menzil-i can	can menzili
murg-ı can	can kuşu
sırr-ı can	can razı
âyine-i dil	gönül aynası
hâne-i dil	gönül evi
râh-ı dost	dost yolu
âteş-i aşk	aşk odu
aftâb-rû	güneş yüzlü
mâh-rû	ay yüzlü
gûl-rû	gül yüzlü

Tablo - 2

Farsça	Türkçe
be zeban averden	dile getirmek
kemer besten	bel bağlamak
çarh zeden	çarh urmak
dem zeden	dem urmak
cevlan zeden	cevlan urmak
cefa keşiden	cefa çekmek
gussa horden	gussa yemek

(Gobeskiria 17)

* Prof. Dr. İlhan Başgöz tarafından yazılan Yunus Emre "Pan Yayınları, İstanbul, 2003" adlı eserden derlenmiştir.

Yükselen Anadolu'nun iki şairi

Mevlâna ve Yunus: Türkiye'nin iki mücadeleci şairi. İkisi de yaratılan önyargıların aksine inandıkları değerler uğruna yaşamış ve savaşmışlardır. Farklı siyasetler içinde görev alan şairlerin toplumsal konumları olduğu kadar şiir anlayışları da birbirine karşıttır.

*Gitti beyler mürveti binmişler birer atı
Yedikleri insan eti, içtikleri kan olusar.*

Yunus Emre

Mevlâna ile Yunusu iyi anlayabilmek için, yaşadıkları dönemin somut koşullarını dikkate almamız gerekiyor. Bu yazıda anlatılan olayların yaklaşık 800 yıl öncenin koşullarında yaşanmış olduğunu unutmayalım.

Bilim ve Ütopya'nın değerli Genel Yayın Yönetmeni Erdem Ergen, Ulusal Kanal'ın merdivenlerinde beni durdurup, "Mevlâna dosyası hazırlıyoruz. Bu konuda siz de yazmayı düşünür müsünüz?" dediğinde, kapıldığım heyecanı fark etti mi bilmiyorum. O an. 13. yy'ın şimşeklenen savaşlarla, ölçüsüz kıyımlarla, katı ihanetlerle dolu ürkütücü manzarası gözümün önünde canlandı. Yıkılan bir devletin tozu-dumanı arasından iki büyük şairi karşımda dikilmiş gördüm: Devletleri yıkılan iki şair, yıkılan devletin iki şairi. Biri Mevlâna, öbürü Yunus. Yükselen Anadolu'nun iki şairi: Biri Mevlâna Yunus, öbürü Yunus Mevlâna! Biri ney, öbürü nefes!

13. yy'da neler oldu?

Mevlâna ile Yunusu iyi anlayabilmek için, yaşadıkları dönemin somut koşullarını dikkate almamız gerekiyor. Bu yazıda anlatılan olayların yaklaşık 800 yıl öncenin koşullarında yaşanmış olduğunu unutmayalım. Bugünkü modern anlamıyla "Vatan", "Millet", "özgürlük", "bi-

rey" kavramları o zaman farklıydı... Gelin bu dönemi anlamaya bir mektuptan başlayalım:

"Büyük kumandan babamız Baycu Noyan, Selçuk Hanedanı'ndan baki kalan biz iki-üç yetime baba şefkati gösterdi; Yarlığ hükümetine göre kendisine tayin edilen Anadolu'ya askerleri ile ayak bastığı zaman, (Moğollar'ın 1243 yılında Selçuklular'ı yenilgiye uğrattıkları Köse dağ savaşından sonra Baycu Noyan, Anadolu'ya Genel Vali olarak atanmıştı. Baycu'nun Anadolu'ya ikinci gelişi idi ve Anadolu haraç mezat bu kumandana tabiydi. HH) sizlerin erzak ve hediyelerle bizzat hizmetine girmeniz icap ederdi. (...) Her ne kadar ikimiz de emretmediyssek de, kötü insanlar imkan bularak asker çekip geceleyin Moğol askerlerinin atlarını çaldılar; bu sebeple vilayet harap oldu ve bununla iktifa etmediler; dedemiz Sultan Alâaddin Efendimizin kervansarayını civarında çarşıma oldu ve pek çok kimse kılıçtan geçti. Halbuki Moğol askeri henüz bir avuç gelmişti; Allah korusun, eğer bütün ordu yetmiş olsa idi hiç kimse kurtulamazdı. Bu hadise dola-

yısıyla bu kadar mal ve insan ziyatı vukubulduktan sonra, Sultan biraderimiz hazinede para, altın, mücevharat, kumaş ve hayvan ne var ise alıp Antalya'ya gitti. (...) Şimdi öyle iştiriyoruz ki, hizmetinizde bulunan bazı kimseler tekrar fesat yoluna sapıp, cevap olarak, düşmanın def'i için, asker toplanması maksadı ile etrafa fermanlar gönderdiler. Eğer düşmandan murat bu biraderiniz ise ben babamız büyük Noyan tarafına gidiyorum; eğer maksat Moğol askeri ise, mektubun başında beyan edildiği üzere, onlara mukabelede bulunan herkes cezasını bulmuştur. (...) Biliniz ki eğer hizmetinizde bulunan fena insanların sözlerine iltifat ile tekrar asker toplarsanız, Moğol askeri henüz intikam kılıcını kınına koymadan Antalya ve Alaiye sahillerine gidilecek; o tarafta mamur kalan birkaç köy de harap olacak; fıkara ve tebaa ile çokluk çocuklarını esir edeceklerdir." (1)

Bu mektup, Anadolu'nun işgalinden sonra, Sultan IV. Rükneddin Kılıçaslan tarafından, Moğollar'a direnen ağabeyi Sultan II. İzzettin Keykavus'a yazılmıştır. Koskoca Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçaslan, işgalci orduların komutanı Noyan Baycu'ya "babamız" diye hitap ediyor. Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikaları yayınlayan Osman Turan, "Selçuklu Devleti'nin felaketine sebep olan ve daha sonra ağır vergilerle memleketi ezen bu Moğol kumandanına 'baba' denmesini, kendisinin siyasi ha-

Portresini dönemin ressamlarına yaptırın Mevlânânın günümüzde bir yorumu

Bir devletin egemen olduğu topraklar köyleriyle, şehirleriyle, bütün varlığıyla basılıp yakılıyorsa buna, önce üstünde yaşayanlar karşı durur. Moğol istilacılarınca işgal edilen de çokluklu-çocuklu, koyunlu-kuzulu, otlu-böcekli bir güzel yurttu.

yatına yardımı dolayısıyla mümkün gözükebilir," (2) diye değerlendirdikten sonra ekliyor: "Fakat bu hitap ona mahsus değildir." (3)

Düşmanla işbirliği yapan küçük kardeş IV. Rükneddin Kılıçaslan'ın mektubu, ağabeyi Sultan II. İzzettin Keykavus'un direnişini kırmaya, onu Baycu Noyan'a başeğmeye zorluyor. Sultan İzzettin bu çağrıya uymayacaktır, elbette.

Devrik Sultan Antalya'dan Bizans'a, oradan Kırım'a geçecek, asker ve güç toplamaya devam edecek, sonra da (Moğolların Bağdat seferine katılmak için Baycu'nun askerleriyle Anadolu'dan ayrılması üzerine) İznik İmparatoru'ndan da aldığı kuvvetlerle Konya'ya dönüp yeniden tahta oturacaktır.

Görüldüğü gibi Moğol istilasına karşı Türkiye Selçukluları yönetimi, ikiye bö-

lünmüştür. Bir yanda işgalci kuvvetlere tâbi IV. Rüknettin Kılıçarslan'ın lideri olduğu Moğol işbirlikçileri ve karşılarında düşman kuvvetlere direnen II. İzzettin Keykavus'un başını çektiği halk güçleri.

Yanlış yönetim ve yıkım

Bir devletin egemen olduğu topraklar köyleleriyle, şehirleriyle, bütün varlığıyla basılıp yakılıyorsa buna, önce üstünde yaşayanlar karşı durur. Moğollar tarafından işgal edilen de çoluklu-çocuklu, konyunlu-kuzulu, otlu-böcekli bir güzel yurttu. Mevlâna ile Yunus, tam adıyla söylersek, bir "vatan savunması" (4) döneminde yaşadılar. Koşullar çok ağırdı. Selçuklular'ı yıkıma götüren bu büyük yenilgide, uzgörüsüz, deneyimsiz unsurların ve daha da önemlisi kadim devlet geleceğinden uzak Farsî yöneticilerin etkin yönlendirmeleri rol oynamıştır. Hatta, devletin ciddi bir programdan, bir stratejiden yoksun oluşunun yarattığı boşluğu, Sultan Gıyaseddin'in özel çabaları, fedakarlıkları doldurmaya yetmemiştir. Bunun sonucu olarak Harezmsahlılar bir süreye için, devlet buyruğuna tabi duruma getirilip Eyyûbiler de yapılan anlaşmalarla bağlandıysa da, Moğollar'a karşı bölge ittifakında kalıcı bir başarı sağlanmadı. (5)

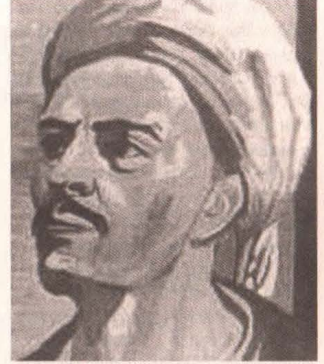
Mevlâna da, Yunus da mücadeleci şairlerdir.

Yaratılan önyargıların aksine inandıkları değerler uğruna yaşamış ve savaşmışlardır. Farklı siyasetler içinde görev alan şairin toplumsal konumları olduğu kadar şiir anlayışları da birbirine karşıttır.

Yönetimde ağırlığı Fars kökenlilere veren Selçuklu'nun ekonomisi de bir avuç din adamı ve acımasız beylerin çıkarına çalışırken, halk ağır vergiler altında eziliyordu. Bu demektir ki, dış işgal sürecinde, ikinci planda kalması gereken başka bir çelişki, içerde alev alev tutuşmuş yanıyordu. Moğol saldırılarından kaçan göçebe Türkmenler ile yerleşik Türkmen halkı huzursuzdu. Halk şu mera senin, bu otlak benim, diye birbirinin üzerine gidiyordu. Keyfine düşkün yöneticilerden oluşan devlet üst yönetimi halkın acılarıyla ilgilenmedi. Anadolu'daki Türkmenler arasında saygı gören Yesevîlik tarikatına bağlı dervişler, Baba İlyas ve Baba İshak önderliğinde zamansız bir ayaklanma başlattılar. Selçuklu ordusunca, kanlı bir şekilde, iki yılda bastırılan ayaklanma devleti zayıflattı, Selçuklu yurdunu işgalci Moğollar'a karşı kolay bir lokma haline getirdi.

Bu durumu fırsat bilen Moğollar, İran'daki ordularının başkumandanlığına Baycu Noyan'ı atadılar. Kafkasya'daki Gürcü ve Ermeni kuvvetlerinden de yardım alan Baycu, Anadolu'ya girdi. (5) 1242'de Erzurum'a saldırıp şehri yağmalayan işgal güçleri, burada korkunç katliamlar yaptı. Temmuz 1243'te, 80.000 kişilik ordusuyla Moğolları Sivas-Kösedağ'da karşılayan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gözleri acemi danışmanların elleriyle bağlanmıştı sanki. Büyük Selçuklu başkiesi, az önce diğlendiriğimiz yönetim zaaflarından ötürü ağır bir yenilgi almaktan kurtulamadı. Sultan, ordusunu başsız bırakarak, savaş meydanını yağlı gözlerle terk etti. Sivas'ı üç gün boyunca yağmalayan Moğollar Kayseri, Malatya başta olmak üzere pek çok şehri kıtlıktan geçirdiler.

Yeniğinin bedeli Türkiye Selçukluları için ölümcül oldu: Anadolu Selçukluları Moğollar'ın egemenliği altına girdiler ve her yıl atırılan ağır vergiler ödemeye mecbur oldular. Devlet adamlarının iktidar hırsı, Selçuklular'ı Moğollar'ın oyuncağı haline getirdi. Tahta çıkmak isteyen şehzadeler ve iktidara geçmek isteyen devlet adamlarının başvurdukları otorite artık, Moğollar'dı. Moğollar yarım yüzyıl boyunca, Anadolu'yu sömürdüler. Sel-

Yunus Emre de 13. yüzyılda Mevlâna gibi, mücadeleci bir hayat banlayışına sahiptir.

çuklu Devleti bu süreç sonunda yıkılıp tarihe karıştı. Yüzyıllarca sürecek büyük Anadolu Kültürünün temelleri böyle atıldı.

İki büyük şiir havuzu

Büyük Selçuklu imparatorluğu Anadolu kapılarına dayanıp Kayseri'ye, Malatya'ya ve oradan Anadolu içlerine yayılırken, Kaşgar'da, Horasan'da mayalanmış kadim kültür varlıklarını buraya taşıdı. 13. yy'da Büyük Selçuklu imparatorluğu yıkılıp da Konya başkentli Anadolu Selçuklu Devleti kurulunca, kültür ve sanat birikimi de Anadolu'da büyüdü, gelişti, kurumsallaştı.

Türk şiiri ve Türk düşünce oluşumu, aralarında yaklaşık bin yıllık bir zaman dilimi bulunan, biri, *merkezi 13. yy diğeri merkezi 19. yy* olmak üzere, birbirine bağlı iki büyük havuzda toplandı, dinlendi, demlendi. Türk şiir varlıkları 13. yy şiir havuzundan iki güçlü kol halinde çıkıp, 600 yıllık zorlu bir mesafeyi aşkıktan sonra 19. yy şiir havuzuna boşandı. Dikkat edilirse, iki büyük şiir havuzu da imparator kökenli iki büyük Türk devletinin "vatan savunması" sürecine denk düşmektedir.

Türk şiirinin birinci havuzu 13. yy'da yaşanan Anadolu Selçukluları'nın gelişme ve yıkılma sürecinde şekillendi. Kaş-

garlı Mahmut'un 1074 yılında tamamladığı ünlü ansiklopedik sözlüğü *Divanü Lügat-it Türk*'ün ve Yusuf Has Hacıp'in 1068'de bitirdiği ünlü *Kutadgu Bilig*'in taşıdığı dil-kültür varlıkları, 13 yy merkezli birinci havuza coşarak aktı. Derin köklerden, inançlardan gelen Türkçe söz varlıklarının da olduğu bu kültür havuzuna *Dedem Korkut Oğuznameleri* de akmıştır. Elbette nice masal ve söylence de bu havuza dolmuştur. Ayrıca Selçuklular'ın resmi dili olması nedeniyle Farsçanın edebi zenginlikleri ve İslam karakterden ötürü Arapçanın sunduğu olanaklar da yine bu havuzda buluşmuştur. Bütün bunların yanı sıra, Batı'dan gelen Yunan felsefesi, şiiri vb düşünce varlıkları da bu havuzun *evrensel* karışımını tamamlamıştır..

Türk şiirinin ikinci havuzu 19 yy'da oluştu. 13. yy şiir havuzundan çıkan kollarından biri Mevlâna'yla, öbürü Yunus Emre'yle kişilik bulmuştur. Divan Edebiyatı Mevlâna'yla temellenip Nesimi, Bâki, Fuzûlî, Nâbî, Nefî, Nedîm, Şeyh Galip vb önemli divan şairleriyle yol aldı ve debisini büyük ölçüde yitirecek 19 yy. şiir havuzuna bağlandı. Halk Edebiyatımız ise Yunus Emre'yle temellenip Kaygusuz Abdal, Koroğlu, Pirsultan Abdal, Karacaoğlu, Kazak Abdal, Dadaloğlu, Emrah, Aşık Veysel vb. ustalarla yol alarak aynı havuza doldu. Bu arada çok önemli olan üçüncü kol Batı'dan geldi. Çağdaş Batı düşüncesi ve modern Batı şiiri de 19. yy havuzuna Avrupa devrimlerinin kültürel kazanımlarını taşıdı..

İki büyük şairine sonuna kadar sahip çıkan Anadolu Halkı, Yunus Emre'nin bağlı olduğu Hacı Bektaş anlayışı ile Mevlâna'nın anlayış farklılığını, sevenlerini incitmeden ince bir zekâyla yansıtır.

Anadoluda'ki Yunus Emre türbelerinden biri.

Karşıt siyasetler

Anadolu Selçukluları'nın varlık-dirlik mücadelesi verdiği dönemde olaylara etki eden iki ana siyasi örgütlenme odağı vardı:

1. Siyasi odak: İşgalci Moğollardan yana tavır alanların siyasi kolu: IV. Sultan Rükneddin Kılıçaslan, Selçuklu Halifeleri, Muineddin Pervane, Nureddin Caca vb feodal beyler ile Moğol yandaşı diğer yönetim unsurları. Ayrıca bütün insiyatifi, bütün varlığı ve çok etkili dervişleri, etkili siyasi dostlarıyla, dönemin en büyük din ulusu Mevlâna aynı saftaydı.

2. Siyasi odak: Moğol işgaline karşı direnen ve yerleştikleri Anadolu'dan başka gidecek yeri olmayan Türkmen halkı, Sultan II. İzzettin Keykavus, Ahilik kurumu, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve yerel halkın dini temele dayalı lider ve kurumları.

İki şair, iki mücadele adamı

Mevlâna ve Yunus: Türkiye'nin mücadelecisi iki şairi. İkiisi de yaratılan önyargıların aksine, inandıkları değerler uğruna yaşamış ve savaşmışlardır. Farklı siyasetler içinde görev alan şairlerin toplumsal konumları olduğu kadar şiir anlayışları da birbirine karşıttır. Mevlâna, başından beri saray ortamlarında yaşamış, el üstünde tutulmuş, devlet büyüklerinden destek görmüştü. Şiirlerini Farsça yazan Mevlâna, Türkçe'ye yüz vermesi ve en önemlisi inanç olarak devletin resmi şeriatına sadık kalmış bir şairdi.

Mevlâna'nın Moğol koruması altındaki Selçuklu Sultanları, sultan naibleri, emirler ve Moğol İmparatorluğu'nun

temsilcisi büyük vezirlerle çok sıkı dostluk ilişkileri içinde olduğu *İbn Bibî Tarihinden*, *Anonim Selçuk-Name*'den ve Ahmet Eflakî'nin iki ciltte toplanan *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

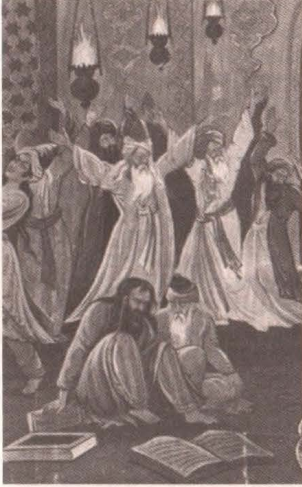
Mevlâna, Moğol istilacılara karşı çıkan Anadolu'da geniş çoğunluğu oluşturan Alevi Türkmenlerinin taleplerine karşı durmuştur. Başkent Konya'nın seçkin ortamının dışına çıkmamış, köylerde, kasabalarda konar-göçer koşullarda yaşam mücadelesi veren halkın isteklerini küçümsemiştir. Çünkü aldığı medrese eğitimi, sahip olduğu üst düzey konumu, yetişme biçimi onu böyle davranmaya zorluyordu. (7)

Araştırmacı yazar Dr. İsmail Kaygusuz, konuyla ilgili incelemesinde şöyle yazıyor: "Mevlâna... Moğol istilacılara karşı çıkmaya zorlanan II. İzzeddin Keykavus'u tutmuyordu. Çünkü ona göre Moğollar, Muhammed'in şeriatını yerine getirmeyen bu heterodoks inançlı (Alevi) Türkmenleri cezalandırmak için, Tanrı tarafından gönderilmişti." (8)

Mevlâna'nın geçirdiği değişim

Ancak Mevlâna, Şems ile karşılaştıktan sonra, dünya görüşünde kökten bir farklılık olmasa da, yaşam tarzında ve insanlara bakışında büyük bir değişim yaşadı. Mevlâna'nın sahip olduğu katı sünni inanç, Şemsî Tebrizî'nin Batnî fikirleriyle buluşunca kanat açıp rahatlıyordu. Suyu bulmuş kuru toprak gibi neşe dolan Mevlâna, şeriatın statükosundan bunalmış yönetici sınıfın seçkin bireylerine de coşturuyor, onları içsel yolculuklarına çıkartıp rahatlatıyordu.

Mevlâna'nın Şemsî Tebrizî'yle karşılaşmasını İlhan Başgöz şöyle anlatıyor: "Mevlâna bir gün coşkun bir dervişe, Tebrizli Şems'e rastlıyor ve onunla yedi gün halvet oluyor. Bu halvetten çıkan Mevlâna artık bambaşka bir Mevlâna'dır. Devrinin en büyük camilerinde ders veren, ayakta kalmasını çıkarıp saray kadınlarıyla semah ettikten sonra, ayakta kalmasını altın, elmaslı, pırlantalı küpe ve yüzüklerle dolu bulan, dinleyicileri beyler-

Mevlevilik, sekiz yüz yıldır canlılığını korumakta, bugüne dek uzanmaktadır.

den ve sultanlardan oluşan Mevlâna tûmden değişiyor. Dergâhının kapısını yoksullara ve kötü kadınlara açıyor, kurulu düzenin hoş görmediği yerlerde semaha duruyor." (9)

Bu tutum Mevlâna'nın bütün söylemini sevgi üzerine kurmasına yol açtı. Mevlâna'daki değişimi Gölpınarlı şöyle açıklıyor: "Şems'in yüzünü görünce gün gibi aydın sırlar ona açıldı. Görülmemiş şeyleri gördü, kimsenin duymadıklarını duydu. Ona aşık oldu, elden çıktı. Yanında yücelikle alçaklık bir oldu. Şems'i evinde çağırıp, 'padişahım dedi, şu derviş dinle. Evim sana layık değil, ama sana sadakatle aşıkım ben. Kulun nesi varsa, eline ne geçerse hepsi efendisininird. Bundan böyle ev senin evin.'" (10)

Yunus'tan birlik çağırısı

Yunus Emre ise, Yesevi düşüncesi uzantısında Anadolu'da yeşermiş tasavvuf geleneğinin öncülerinden Hacı Bektaş Veli'ye bağlı Tabduk Emre dervişlerinden, Türkmen kocası bir şairdir. Yunus, Hacı Bektaş Veli düşüncesine ve siyasi yapılanmasına bağlı bir derviş olarak yaşadı. Devletin Moğol istilacıları

tarafından yıkılmak istendiği bir dönemde ülkede birliği sağlamaktan yana çalıştı. Babailer'in hatasına düşmeyerek, piri Hacı Bektaş Veli gibi Türkmen kitlelerini isyana değil, birliğe çağırdı.

Halk iki şairi karşılaştırıyor

İki büyük şairine sonuna kadar sahip çıkan Anadolu Halkı, Yunus Emre'nin bağlı olduğu Hacı Bektaş anlayışı ile Mevlâna'nın anlayış farklılığını, sevenlerini incitmeden, bakın nasıl da ince bir zekâyla yansıttı:

Haramla geçinen adamın biri bir inek çalar... Sonra pişman olur. Hacı Bektaş Veli'ye gidip ineği bağışlamak ister. "Ben bu ineği çaldım, ama pişman oldum, inek sizin olsun." der. Hacı Bektaş kabul etmez: "Olmaz! Haram malı kabul edemeyiz!" der. Adam bunun üzerine Mevlâna'ya gider ve ona, "İneği çaldım, ama pişman oldum, size bağışlamak istiyorum," diye teklif eder. Mevlâna ineği kabul eder. Adam: "Peki, sen kabul ettin, ama Hacı Bektaş 'haram' diye geri çevirdi. Aranızdaki fark ne?" diye sorar. Mevlâna: "Biz kargayız, Hacı Bektaş şahindir. Biz 'eyvallah' etsek de o 'hayır' diyebilir." der. Adam ineği Mevlevi dergâhına bıraktıktan sonra Hacı Bektaş'a gider. "Sen kabul etmedin, ama Mevlâna ineği kabul etti, bunun sebebi nedir?" diye sorar. Bu kez Hacı Bektaş incelik gösterir: "Bizim gönlümüz su birikintisi ise, Mevlâna'ninki derya gibidir. Bir damlayla bizim gönlümüz kirlenebilir. Ama, onun engin gönlü kirlenemeyebilir."

Derler ki Yunus, Mevlâna'nın ünlü Mesnevisini okumuş. Bir buluşmalarında Mevlâna'ya şöyle demiş: "Mesnevi'yi çok uzun yazmışsın, ben olsam hepsini şu söze sığdırdırdım: 'Ete kemiğe büründüm, Yunus diye gördüm!'"

Yorumu size kalmış. Ama, ola ki Yunus, şu sözleri, böyle durumlar için söylemiştir:

*Ben dervişim diyenler,
haram yemeyenler
Haramın yenmediği
ele geçince imiş*

Halkın bilgeliği ki şairi çarpıcı bir şekilde buluşturup konuşturur:

Derler ki Yunus, Mevlâna'nın ünlü Mesnevisini okumuş. Bir buluşmalarında Mevlâna'ya şöyle demiş: "Mesnevi'yi çok uzun yazmışsın, ben olsam hepsini şu söze sığdırdırdım: 'Ete kemiğe büründüm, Yunus diye gördüm!'"

Yine halkın söylencelerinden örnek vereyim. Derler ki, Mevlâna şöyle söylemiş: "Manevi konakların hangisinin önüne vardysam bir Türkmen kocasının izini buldum, onu geçemedim."

Yunus da şiirinde Mevlâna'yı sevgi ve saygıyla anar:

*Mevlâna Hüdâvendigar
bize nazar kıları
Onun görklü nazarı
gönlümüz aynasıdır.*

Mevlâna ile Yunus'un karşıtlıkları

Bu karşılaştırmayı, her iki şairin de yaşamlarına ve eserlerine yola çıkarak yapmaya çalışalım:

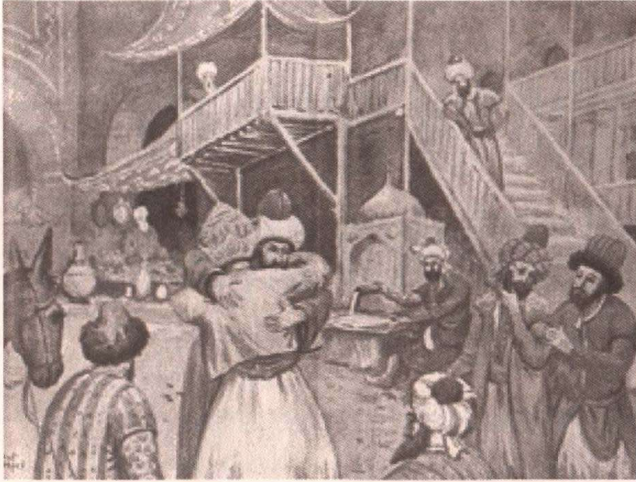
Mevlâna şiirlerini ve düz yazılarını süslü bir üslupla Farsça yazıyor.

Yunus ise şiirlerini duru bir Türkçe ile yazmış, yaşamı boyunca Türkçenin gelişmesi için çalışmıştır.

Mevlâna Selçuklu hanedanına, üst yöneticilerine, kurumlarına dayanıyor.

Yunus ise içinden geldiği Türkmen halkın yanında olmuş, hayatı onlarla bölüşmüştür.

Mevlâna dünya malını, zenginliği, iyi yaşamayı sever, ama ahiretçidir.

Yunus'un düşüncesinde toplumsal hayat canlılığını tüm mısralarda hissettirir.

Yunus ise dünya malından kaçır, mal mülk ona darlık verir, ama dünyacıdır.

Mevlâna göklerin, meleklerin şairidir, göklere yalvarır, yakarır, her şeyi göklerden bekliyor.

Yunus ise yerlerin insanların şairidir. Göklere sitem eder, yerlere sığınır, yerlerden beklemiştir.

Mevlâna seçkincidir, yakasını varlıklılarından kurtaramaz. Bireyi ve toplumu idealize ediyor.

Yunus ise halkçidir, toplumdur. İnsanı toplumsal bir varlık olarak somutlaştırır.

Mevlâna somut olayları bile soyut ve dolaylı bir anlatımla şekillendiriyor.

Yunus ise doğrudancıdır. En soyut kavramları bile elle tutulur somutlukta dile getirmiştir.

Mevlâna beylerle, üst düzey yöneticilerle ilişkiden hoşlanıyor, onlarla yaşıyor.

Yunus ise beyleri, egemenleri yargılar, suçlar, yoksulun hakkını soruştur.

Mevlâna Kuran'ın emirlerine ve esasında şeriatın temel kurallarına bağlıdır,

Yunus ise insana yönelmiştir, tasavvuf

geleneginin değerlerine gönül vermiştir.

Mevlâna eski kıssalara, Kuran ayetlerine, tarihi olaylara dayanarak yazıyor.

Yunus ise yaşanan somut olaylara ve toplumsal gerçeklere sonuna kadar bağlı kalmıştır,

Mevlâna bireysel zenginleşmeye önem veriyor, halkın yoksulluğunu görmezden geliyor.

Yunus ise halkın sömürülmesine karşı duruyor, ortak mülkiyete değer vermiştir.

Mevlâna İslamiyet'in Arap, Fars anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır.

Yunus ise yaşamı kucaklayan Türkmen-İslam anlayışının kurallarına önem veriyor.

Mevlâna ömrü boyunca Selçuklu Devletinin Başkenti Konya'dan dışarı adım atmıyor.

Yunus ise bütün Anadolu'yu köyleri, kasabaları, uzak bozkır şehirleriyle dolaşıyor.

Mevlâna dergâhı, külliyesi ile Konya'da ve başka kentlerde kurulaşırken, Yunus'un mezarının yeri belli değil, ne tekkesi, ne tarikati, kurumu kuruluşu var,

Hemen her okurun benimseyeceği bu karşılaştırmaları daha fazla uzatmadan, son olarak Mevlâna'nın idealist, Yunus'un gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz. Yunus Emre gerçekçidir. İnsanın sahip olduğu tüm duyguları somut olarak algılıyor, etiyale kemiğiyle yaşayıp somutlaştırıyor. Örneğin Tanrı sevgisi şöyle dile getiriyor:

*Dağlar ile taşlar ile
çağırırım mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile
çağırırım mevlâm seni*

Yunus döneminin toplumdur. Ele aldığı her konu, ölüm, aşk, yitilik gibi her tür soyut duyguyu elle tutulurcasına somutlaştırır. Bakın mezarları, orada yatanları ve "mezardalık" duygusunu nasıl dile getiriyor:

*Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler*

*Kiminin başında biter ağaçlar
Kiminin başında sararır otlar
Kimi masum kimi güzel yiğitler
Ne söylerler ne bir haber verirler*

"Yunus Emre, tasavvuf düzeni gibi soyut bir sistemi neden böyle gerçek bir toplum düzeni gibi anlatıyor? Bunun önemli bir nedeni var. İlkın bütün büyük sanat erleri gibi Yunus da, şiirin içinde büyüdüğü toplumdan soyutlamak istemiyor. Şiir ne kadar simgelere ve imgelere de dayansa, toplum şu veya bu biçimde onları'n arasında kendini gösteriyor." (11)

Mevlâna ise yüceltici imgelere başvurarak, kendi ölümünü şöyle idealize ediyor.

*Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı,
bende bu cihanın gamı var, dünyadan ayrıldığımı
tasalanıyorum sanma; bu çeşit şüpheye düşme, bana ağlama,*

yazık yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersen işte hayıflanmanın sırası o zamandır. Cenazemi görünce ayrılık ayrılık deme. O vakit benim buluşma ve görüşme zamanıdır.

Beni kabre indirip bırakınca, sakın elveda elveda deme; Zira mezar cennetler topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneşe ve aya batmadan ne ziyan geliyor ki? Sana batmak görünür, ama o, doğmaktır.

Bir de Yunus'u, kendi ölümünü dile getirirken gösterdiği gerçeklik içinde dileyelim:

Söyler dilim ağlar gözüm
Gariblere göynür özüm
Meğer ki gökte yıldızım
Şöyle garib bencileyin

Nice bu derd ile yanam
Ecel ere bir gün ölem
Meğer ki sinimde bulam
Şöyle garib bencileyin

Bir garip ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile uyular
Şöyle garip bencileyin

Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli'ye bağlıdır. O da tıpkı Hacı Bektaş gibi, egemenliğini Moğol güçlerine kaptran ülkede, Batını akımların, devletin bütünü- lüğünü zayıflatan, birliği bozucu çıkışla- rını hoş karşılamaz.

Gel hey kardeş gel sen birliğe özen
Birliktir her nefsin kal'asın bozan

Hiç kendi kendine kaynar mı kazan
Çevre yanın ateş eylemeyince

Düşmanla işbirliği yapan feodal bey- leri de acımasızca eleştirir:

Gitti beyler mürveti binmişler birer atı
Yedikleri insan eti, içtikleri kan olusar

Burada hemen belirtelim ki, Yu- nus'un mahkum ettiği Nureddin Caca, Muineddin Pervane, Sahib Fahreddin, Celaleddin Müstevfî, Taceddin Mutez, Emideddin Mikai vb. beylerin çoğu Mev- lâna'nın özel dostlarıdır.

Kissadan hisse

Milletler vatan savunması döneme- lrinde, bütün güçlerini ortaya koyarlar. Bu süreçte şairlerine ve edebiyatçılarına da ihtiyaç duyarlar. Çünkü içinde birlik- bütünlük, moral üstünlük onların eserle- riyle sağlanır. Halkın ateşleyicisi öncü şairler, dış düşmana karşı verilecek mü- cadelede halkın yüreği, beyni ve hatta bileği olurlar.

Bu gerçeği çok iyi bilen emperya- lizm, şairleri milletlerinin mücadelesinin dışına çekmek için tarihte her yola baş- vurmuş, bu uğurda hiçbir masraftan ka- çınmamıştır. Bunda da başarı kazandık- larını teslim etmemiz gerekiyor. Bugün önemli bir kesim şairimiz, Batının saldı- rılarına, AB maskesi ardından bakarak, Türkiye'nin vatan savunması sürecine girdiğini görmezden geliyor. Bir diğer kı-

sım dış tehdide, bölücü ve irticai faaliyet- lere ilgisiz kalabiliyor. Hatırı sayılır bir başka kesimse, siyasi örgütlenmeyi red- ederek, bireysel-bağımsız, kendi bildiği doğrultuda "tek başına" yürüttüğü müca- delesiyle övünüyor. Ne yazık ki bazıla- rıysa, bireysel hastalıklarının derdine düşmekten yorgun, toplumdan kopmuş ve dolaşıp dururken bir köşede uyuya- kalmıştır. Bu darmadağın ortamın topar- lanması için ille de top sesleri mi gerek- mektedir?

Dipnotlar

- 1) Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 63-65
- 2) Age, s. 73
- 3) Elendilik-kulluk ilişkisinin insanı nerelere düşür- düğünü çok iyi gösteren mektuptaki bu satırları, bu- günün devlet yöneticileri ibretle okumalıdır. Özellikle ağzını her açışta, Amerikan Başkanı George W. Bush'tan "başkan-başkan" diye söz eden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı.
- 4) 13. yy'da, modern bir vatan anlayışı yoktu. Mo- dern vatancılık anlayışı, önce İngiltere'de, sonra Fransa'da kralın devlet olmaktan çıktığı ve onun yerine devletin ulus, halk veya vatanla özdeşleştiği Batı Avrupa'da doğdu.
- 5) Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Erdoğan Merçil, *Sel- çuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, s. 468-469-470-471
- 6) Age, S. 472
- 7) İsmail Kaygusuz, *Hacı Bektaş Veli ve Mevlâna Celaleddin Rumi, Toplumsal Siyasal Konuları ve Karakter Farklılıkları*, www.caglar.com
- 8) Age.
- 9) İlhan Başgöz, *Yunus Emre I*, İstanbul-1999, s.49
- 10) İbîhî-name'den aktaran Abdülhak Gölpinarlı, *Mevlâna Celaleddin*, 4.baskı, İstanbul, 1985, s. 71-72
- 11) İlhan Başgöz, *Yunus Emre*, Indiana Üniversitesi Türkçe Programı Yayınları, s. 48

Milletler vatan savunması
dönemlerinde,
bütün güçlerini ortaya
koyarlar. Bu süreçte
şairlerine ve
edebiyatçılarına da
ihtiyaç duyarlar.

Mevlâna ve bilim

“Mevlâna’ya bilim adamı gözüyle bakılabilir mi?”

Kötü yaratılışlı kişiye ilim ve fen öğretmek, yol kesen eşkıyânın eline kılıç vermeye benzer.

Sarhoş adamın eline kılıç vermek, adam olmayana bilgi belletmekten yeğdir. Bilgi, mal, mevki ve hâkimiyet, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir.

Mevlâna'nın misyonu denince, genellikle aklımıza sevgi, hoşgörü ve barış elçisi gibi terimler gelir. Bunlar doğrudur.

Her biri Mevlâna'nın yıllar önce söylediği fikirlerin günümüzde ihtiyaç duyulan yansımalarıdır. Ya da kendisinin de Mesnevî’de eleştiri olarak dile getirdiği gibi, eserlerini okuyan herkes kendince onu bir kalıba sokar ve anladığı ölçüde Mevlâna’yı sınıflandırmaya çalışır.

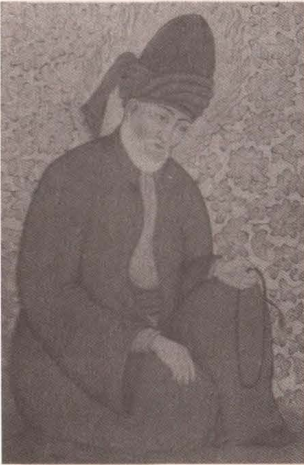
Mevlâna'nın Mesnevî’si de ana tema olarak yukarıda anılan terimlerle birlikte, farklı bir özellik de taşır. Bu da eserin beyit aralarına serpiştirilmiş, ancak işin ehli ve bilgi sahiplerinin anlayacağı sosyal, kültürel, tarihsel ve hatta bilimsel bulgulardır. Bu eserin satır aralarına dikkatlice bakıldığında, bilim dünyasında henüz XVI. yüzyılda dillendirilen dünyanın yuvarlak oluşu ve dönmesini, bundan 200 yıl kadar önce keşfedilen ve çağımızda kesinlik kazanan insan hücresi ve yapısını, henüz geçtiğimiz yüzyılda keşfedilen atom ve yapısını, son yıllarda önerilmeye başlanan çocukların oyuncak vasıtasıyla eğitim sistemini ve çocuğun daha doğumunun ilk aylarında annesinin ve dışarıdaki konuşmaları duyup etkilen- diği gibi önemli bulguları Mevlâna'nın di-

linden Mesnevî’de bulmak mümkündür.

Mevlâna gerçekten de eserlerinde, eşref-i mahlûkat olan insanı merkez alır ve onun Allah'ın yaratma gayesindeki amaçları doğrultusunda yaşam sürmesini, hikâyeler ve özlü sözlerle öğretir. Ama bu manaların arasına bazı bilim dünyasıyla ilgili ipuçlarını da serpiştirir ki, ilginç olan bu bilgilerin yüzyılımızda daha yeni keşfedilmiş olmasıdır. Bu yazıda Mesnevî’sinde rastlanılan bilim dünyasıyla ilgili bazı hususiyetleri -örnek olarak- dile getirip, yorumunu okuyucuya bırakacağım. Burada sözü edilecek "Dünyanın yuvarlak olduğu ve döndüğü, Atom ve yapısı" konularına birkaç yazıda değinilmiş de üzerinde fazla durulmamış veya detaya girilmemiştir.(1) Makalede yer alan diğer başlıklar ise ilk kez tarafımızdan ele alınmıştır.

Mevlâna'nın ilim ve ilim adamına bakışı

Mevlâna'ya göre ilim, Allah'ın topraktan yarattığı insana öğretmek onu değerli kıldığı bir hazinedir. Ama bütün bunlarla birlikte öğrenilen bu ilim, Allah'ın ilâhî okyanusundan sadece bir damladır.(2) İnsanların bu dünyada ilim öğrenmesinin onların mutlak faydasına

Mevlâna.

olduğunu belirtir Mevlâna, köpeklerin bile eğitildikten sonra sahibinin istediklerini yaptığını; oysaki eğitilmemiş başıboş köpeklerin orada burâda herkese saldırdığını veciz bir örnek olarak sunar.(3)

Mevlâna ilim öğrenmenin bu derece gerekliliğini savunurken iyi insanların bu bilgiyi insanların faydası doğrultusunda kullandıklarını, fakat kötü yaratılışlı kişilerin öğrendikleri ilimleri yanlış kullandıklarını, bu sebeple de bu tür insanlara bilim öğretmemesi gerektiğini savunarak şöyle der:

"Kötü yaratılışlı kişiye ilim ve fen öğretmek, yol kesen eşkıyanın eline kılıç vermeye benzer. .

Sarhoş adamın eline kılıç vermek, adam olmayana bilgi belletmekten yeğdir.

Bilgi, mal, mevkî ve hâkimiyet, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir.

Bilgisizlere, geçtikleri mevkîi yaptığı fenalığı, yüzlerce aslan bir araya gelse yapamaz.

Cahil, kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu bütün ova yılanla, akrep- le dolar.

Adam olmayanın eline bir mal ve mevkî geçti mi, herkesten önce kendi rezilliğini dileyen kendisidir.

Çünkü ya cimrilliği tutar, az verir; ya da cömertliğe girer, yerli yersiz bağış- larda bulunur.

Sapıklık da bilgiden olur, doğru yolu buluş da...

(Sahibini) gönül ehli yapan ilim, insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden, insana mal olmayan ilim ise, yükten ibaretir."(4)

Öğrenilen bilgilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini, her şeyi iyiden iyiye araştırıp öğrenen, fakat kendinden haberdar olmayan bazı âlimlerin, hatta din bilgilerinin durumlarının neye benzediği de aşağıdaki Mesnevî beyitlerinde veciz bir şekilde ele alınmaktadır:

"Toprağa mensup insan Hak'tan ilim öğrenmiş ve o bilgi ile yedinci kat göğe kadar bütün âlemi aydınlatmıştır.

Mevlâna'nın zerrenin (atomun) içindeki güneşin (atom çekirdeğinin) "patlaması halinde her tarafın yerle bir olacağına değinmesi" ve bu çekirdeği de "kuzu postuna bürünmüş aslan" olarak nitelemesi son derece ilginçtir.

Gönül katrüşine bir incidir düştü, ki o ne denizlere, ne de feleklere verildi.

Bilgili adamın uykusu ibadetten üstündür. Hele bu, insanı gaffletten uyandıran bilgi olursa.

Bilgi, uçsuz, bucaksız ve kıyasız bir denizdir. Onu dileyen, denizlerde dalgıçlık edene benzer.

Bilgi isteyen kişinin ömrü, binlerce yıl

olsa dahi yine araştırmaktan vazgeçmez, bir türlü doymaz.

Bilgi, Müminin kayıp malıdır; bu sebeple Mümin kendi yitiğini bilir, anlar.

Bazı âlimler ise, bilgilerin yüz binlerce türünü bilir de kendilerini bilemezler.

Her maddenin özelliğini bilir de, kendi cevherine gelince bir merkebe döner.

Bu doğru, şu yanlış; bunları biliyorsun da kendin eğri misin, doğru musun? (Ona) bir bak!

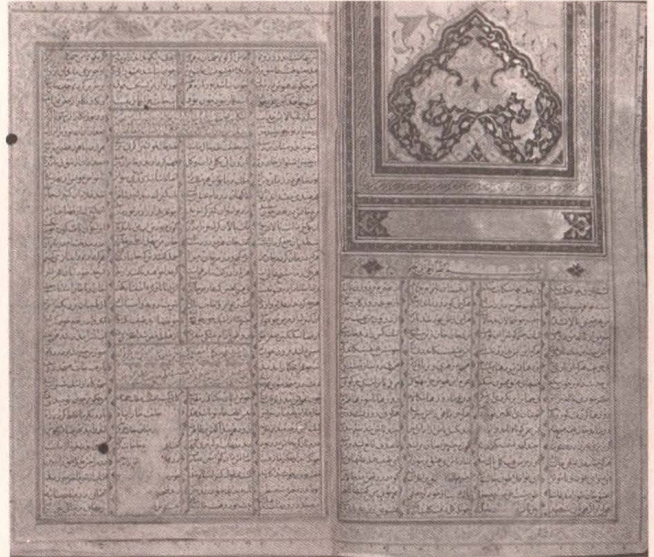
Bütün bilimlerin özü şudur: "Ben kimim, mahşer günü ne hale geleceğim?" sorusunu bilebilmek.

Din usulünü öğrenmişsin, bilmişsin; ama bir de kendi mayana bak, onu tanı!

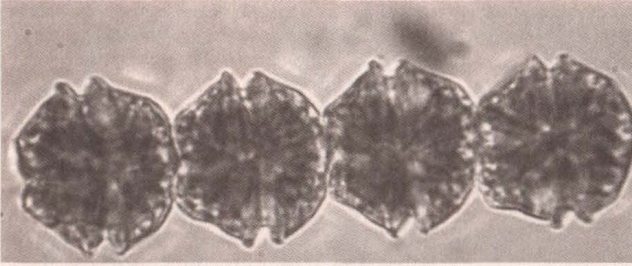
Senin için, kendini bilmen, tanıman bu ikisinden daha iyidir ey ulu kişi!

Kitaptan maksat içindeki bilgilerdir; ama dilersen sen onu yastık yapıp başının altına da koyabilirsin.

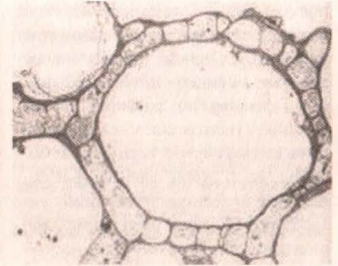
Bu, kılıcı çivi yerine kullanıp, zafer yerine mağlubiyeti kabul etmek demektir.

Dünyanın dört bir tarafında yüzlerce el yazması bulunan Mesnevî'nin bir nüshası.

Yine altın yapılı kök hücrenin şekli ve fotoğrafı.

Nice âlimler vardır ki hakiki ilimden, hakiki irfandan nasipleri yoktur. Bu tür âlim ilim hafızıdır, ama ilim sevgilisi değil.

Ey emin kişi, bilgide ne kadar ileri gidersen git, onunla gaybı gören gözlerin açılmaz.

Kendine, aşkı ve bakışı öğret! (İşte) bu bilgi, taşta kazılan nakış gibidir.

Tutulmadan, kekelemeden yüzlerce kitap okusan, Allah takdir etmediyse aklında hiçbir şey kalmaz.

Fakat Allah'a lâîkiyla kulluk edersen bir kitap bile okumadan, yeninden-yakandan duyulmadık bilgiler bulursun.

Bizim öğrendiğimiz bu tatlı bilgiler, bil ki o (ilâhî) gül bahçesinden bir-iki, bilemedin üç demetten ibarettir.

Gül bahçesinin kapısını kendimize kapatmışızdır da, onun için bu iki üç demete tutulup, kalmışız.

Yazıklar olsun ki, böyle bir bahçenin anahtarları ekmek-boğaz yüzünden elimizden düşüp gidiyor."(5)

Mevlâna'nın ilimle ilgili bu düşüncelerini kısaca aktardıktan sonra özellikle Mesnevî'sinde yer alan ve günümüz modern bilimleriyle yakından ilgili olan bazı hususları "örnek olmak üzere" dile getirmek istiyoruz. Zira yukarıda da değinildiği gibi biz, Mevlâna'yı sadece mutasavvıf bir şair, bir düşünür olarak görmüyor, eserlerindeki bazı ipuçlarından onun aynı zamanda bir bilim adamı olarak da değerlendirilebileceğini savunuyor ve bu yönünün de dikkate alınması gerektiğini belirtmek istiyoruz.

Dünyanın yuvarlak olması, dönmesi ve yer çekimi

Kopernik (ö. 1543) ve Galile (ö. 1642) "dünya yuvarlaktır ve dönüyor" dedikleri zaman İncil'e ters düştükleri için eleştirilirdi, özellikle Galile'nin, 13 Şubat 1633'te Roma'da mahkemede yargılandığı esnada zorlamalara dayanamayıp her ne kadar "dünya dönmüyor" demişse de çıkışta ayağını yere vurarak "ama yine de dönüyor" diye bağırması hepimizin malûmudur. Mevlâna ise 1200'lü yılların ortalarında yazdığı Mesnevî'sinde dünyanın döndüğünü şu beyitleriyle dile getiriyor:

"Dolap gibi dönüp duran gökten kıyas tut. Onun dönmesi nedendir?

... ey gök, ne vakte dek yerin etrafında dönüp duracaksın?

... bu gökyüzü de elinde olmaksızın dönüp durmada."(6)

Mevlâna, aşağıdaki beyitlerinde de

Mevlâna çocukların henüz bebek olduğu dönemlerde annelerinin sözleriyle kulaklarının dolduğu ve büyüyünce de bu söz ve üslupla konuştuğunu belirterek annelerin çocukları üzerindeki etkisini önemle vurgular.

bilim adamlarını konuşturarak atmosferi bir yumurtanın beyazına, dünyayı ise bu yumurtanın sarısına benzetmektedir. Dünyanın uzayda boşlukta durduğuna işaret ederek, ayrıca mîknâtis ve kehrîbar örneğini gösterip yer çekiminden bahsetmektedir. Yine Newton'un (ö. 1727) Mevlâna'dan yaklaşık 500 yıl sonra 1687'de yer çekimini keşfettiğinde (!), nasıl bir ilgi uyandırdığı herkesin malûmudur.

"Tabiata inananlar; gök bir yumurtadır, yeryüzü de onun sarısı diye itikat etmişlerdir.

Birisi 'Bu yeryüzü yeri kaplayan göğün ortasında nasıl duruyor?

Havaya asılmış kandil gibi ne aşağıya gitmekte ne yukarı çıkmakta' dedi.

O hâkim 'Altı cihetten de göğün çekmesi yüzünden hava ortasında kalır.

Mîknâtistan bir yuvarlak olsa ortasına konan demir, ortada kalır' diye cevap verdi.

Öteki hakim de 'saf gök, kara toprağı kendisine çekmez.

'Onu altı taraftan da iter. Ondan dolağı da yeryüzü, kuvvetli yeller ortasında muallâkta kalmıştır' dedi.

Yeryüzünde ve gökyüzünde ne varsa hepsi de zerre zerre kehrîbar gibi kendi çinsini çekmedir."(7)

Atom ve yapısı

Mevlâna Mesnevî'sinde bir şeyin en küçük parçası manasına gelen "zerre" kelimesini kullanarak henüz yakın za-

manda keşfedilen "atom, hareketi, yapısı ve atomun patlaması"na gönderme yapmaktadır. Burada da Mevlâna'nın zerrenin (atomun) içindeki güneşin (atom çekirdeğinin) "patlaması halinde her tarafın yerle bir olacağına değinmesi" ve bu çekirdeği de "kuzu postuna bürünmüş aslan" olarak nitelemesi son derece ilginçtir. Zira yakın tarihimizde yaşadığımız Hiroşima dersi bunun acı, ama somut bir örneğidir.

"Bir zerre yücelere çıkmada, öbürü baş aşağı düşmede. Şöyle durur gibi görünseler de onların savaşını bir gör!"

Şu âleme bakarsan görürsün ki, baştanbaşa savaştan ibaretir. Zerre, zerre ile âdeta dinin kâfirlerle mücadelesi gibi savaşır durur.

(Çünkü) yaratılışın binası zıtlar üstünde kurulmuştur. (...)

Zerre demekle bil ki gizli bir muradım var. Sen denize mahrem değilsin, henüz köpüksün ancak.

Zerre bir cisimden ayrılmış, küçücük bir parçadan başka bir şey değildir. Zerre taksim kabul etmeyen güneş olamaz ki!

Bir güneş bir zerre içinde gizlidir; derken ansızın o zerre ağızını açar,

O güneşin huzurunda gizlendiği yer-

den sıçradı mı gökler de zerre zerre olur yerler de.

İşte sana zerrede gizli güneş; işte sana kuzu postuna bürünmüş erkek aslan."(8)

Hücre ve şekli

Hücreyi ilk defa 1665 yılında İngiliz bilim adamı Robert Hooke, mantar dokusuna gözleyerek bulmuş ve "boşluk, oda, odacık" anlamına gelen "cell" sözcüğüyle karşılamıştır. Hücre bilimine ilişkin ilk yayınlar ise bundan 200 yıl kadar sonra, Alman botanikçi Matthias Schleiden (1881) ve zoolog Theodor Schwann (1882) ile başlayabilmektedir. Bu iki araştırmacı "Hücre Kuramı"nın kurucuları olarak kabul edilir. İnsan hücresinin ise başlangıçta bal peteği şeklinde olduğu, henüz mikroskobun geliştirildiği 1700'lü yılların sonu ve 1800'lü yılların başına rastlar ve aynı kelimeyle karşılanır. Daha sonra yapılan araştırmalarda ise, insan embriyosu oluşmadan önce var olan "zigot"un tek bir nokta şeklinde olduğu, daha sonra bölünerek bal peteği gibi geometrik şekiller aldığı tespit edilmiştir. Hücrenin girdiği dokuya göre şekil değiştiği, yıldı, oval, küp, silindirik ve dikdörtgen gibi şekiller alabildiği de bilinmektedir. Yine son yıllarda önemi anlaşılan ve tedavi amaçlı olarak son yüzyıl

en büyük buluşu olarak değerlendirilen "kök hücre"nin de bal peteği şeklinde olduğu resimlenerek görüntülenmiştir.

Bundan yüzyıllar önce 1250 yıllarında yazılan Mesnevî'de, insanların hücrelerden meydana geldiği ve insan hücrelerinin bal peteği şeklinde olduğu açıkça geçmektedir. Mevlâna yukarıda belirtildiği gibi "oda, odacık" anlamına gelen "hücre" kelimesini de "ev, oda" anlamındaki Farsça "hâne" kelimesiyle karşılamıştır:

"Mâ çu zembürüm u kâlibhâ çu mûm

Hâne hâne kerde kâlib râ çu mûm"(9)

(Çevirisi: Biz anı gibiyiz, bedenler mum (petek) gibi. (Allah) bedenleri bal mumu gibi göz göz, ev ev yapmıştır.)

İşte görüldüğü gibi, hem insanların hücrelerden meydana gelen beden yapısı, hem de hücreye verilen isim Mevlâna ve kendisinden yüzyıllar sonra yaşamış olan bilim adamları tarafından aynı kelimeyle karşılanmaktadır.

Mevlâna'nın yine Mesnevî'de tasavvufî mânada söylediği "Vücdunun her zerresi ayrı ayrı yalvarsaydı yine başını kılıçtan kurtaramazdı."(10) beyitindeki "zerre" kelimesinden de insanların hücrelerden meydana geldiğini çıkarmak mümkündür. Çünkü "hücre" en küçük canlı olarak adlandırıldığı gibi, Arapça olan "zerre" kelimesi de bir varlığın en küçük parçası anlamına kullanılır. En son bulgulara göre kabul edilen "Hücre Teorisi"nin bir maddesi, "Hücreler canlıların en küçük yapısal ve fonksiyonel birimidir" diyerek, Mevlâna'nın kullandığı "zerre" kelimesini bilimsel olarak onaylamış oluyor.

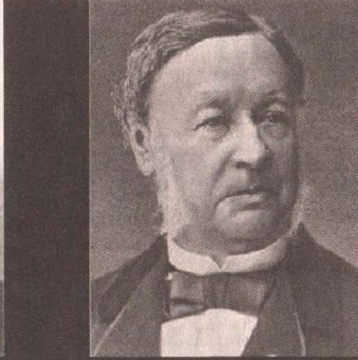
Yine aynı Teori'nin bir diğer maddesinde "Bütün canlıların bir veya birçok hücreden meydana geldiği" kabul edilmektedir. Bu husus da Mevlâna'nın Divân-ı Kebir'deki bir gazelini çağırıyor. Mevlâna bu gazelinde insan vücudunda sayısız miktarda hücre bulunduğunu ve bunların sessiz gibi durmalar da, iyi bakıldığında canlı olduklarının anlaşılacağını söylüyor ve yine bilim dünyası tarafın-

Bal peteği şeklinde altıgen yapılu bir hücre ve iç yapısı.

Matthias Schlieden
(1804-1881)

Theodor Schwann
(1810-1882)

dan yeni keşfedilen "hücrelerin ölüp, tekrar yenilediğine" vurgu yapıyor:

"Bedeninin her zerresinden bir feryat duy, bir inilti işiti! Sen büyük bir şehirsin; hayır bir değil binlerce şehirsin (binlerce hücreden meydana gelmişsin).

Belki görünüşte hepsi sessiz gibidirler, ama senin gizli şeylerini görüyorlar ve (eğer anlarsan) çalışmalarını senden gizlemiyorlar.

Evet; görünüşte bedeninde bulunan zerreler (hücreler) susmada, ama onların hepsi de gizli gizli işler yapıyorlar (fonksiyoneldirler).

Hepsi de senin varlığına kalleşçesine kumar oynuyorlar. Hepsi de hem görünüyor, hem de gizleniyorlar. Bunların hepsi de hem avdır (yok olur), hem de avcıdır (yok eder).(11)

Çocuğun ilk öğretmeni annesidir

Mevlâna, çocukların henüz bebek olduğu dönemlerde, annelerinin sözleriyle kulaklarının dolduğu ve büyüyünce de bu söz ve üslupla konuştuğunu belirtirken, annelerin çocukları üzerindeki etkisini önemle vurgular.(12) Bu olgu son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalarla kesinlik kazanmıştır. Bilim dünyası Mevlâna'nın yüzyıllar önce söylediği bu gerçeği ancak keşfedebilmiştir. İtalyan, Fransız ve Japon araştırmacılar tarafından

2003 yılında yapılan bir araştırma da Mevlâna'nın bu ilginç tespitini doğrulamakta ve onun yaklaşık 750 yıl önce söylediklerinin günümüzde henüz yeni keşfedildiğini göz önüne sermektedir.(13)

Mevlâna ayrıca çocukların oyunlar vasıtasıyla da olgunlaştığını; erkek çocukların tahta kılıçlarla, kız çocukların da oyuncak bebeklerle oynayarak farkında olmadan kendilerini geleceğe hazırladıklarını belirtir.(14) Mevlâna'nın bu fikirleri de yine son yıllarda bilimsellik kazanan "oyunla eğitim" formasyonunun yüzyıllar öncesinde ortaya konmasıdır. Milli Eğitim Bakanlığı da yeni eğitim tekniklerini sunduğu bültenlerinde "oyunla eğitim" teorisini 21. yüzyıl eğitim teknikleri olarak sunmakta ve 5-17 yaş grubu eğitim ihtiyaçları açısından "Oyunla eğitim" ilk sırada anmaktadır.(15)

Sonuç

Mevlâna'yı mutasavvıf bir şair veya sadece semâ ile özdeşleşen biri olarak değerlendirmek gerektiği gibi; eserlerinde sunduğu anlamlı fikirleriyle, insanı ve toplumu inceleyip problemlerine çözüm sunan bir "düşünür", bilimsel konularla ilgili olarak söylediği beyitleriyle de "gizemli bir bilim adamı" hüviyetinde algılamak mümkündür. Bundan dolayı başta Mesnevî'si olmak üzere, eserlerini her ke-

simden, her meslek grubundan, her yaştan insanın okuyup incelemesi, mutlak olarak kendisinin, bilim dünyasının ve dünyasıyla da insanlığın faydasına olacaktır.

DİPNOTLAR

1) Bu iki konuyla ilgili rastlayabildiğimiz bazı makale ve çalışmalar: Dr. Celâleddin B. Çelebi, "Hz. Mevlâna'nın Eserlerinde İlim"; Hz. Mevlâna Okyanusundan... Derleyen: Esin Çelebi Bayrı, II Kültür Müd. Yay., Konya, 2002, s. 45-47. Eva de Vitray Meyerovitch, Mesnevî Mullağın Aransı, çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Selçuklu Belediyesi Yay., Konya, 1996. Aynı yazar, "Présence de Mevlâna", S.Ü. İ. Milletlerarası Mevlâna Kongresi-Tebliğler, Konya 1988, s. 27-33; Feyzi Halıcı, "Mevlâna'dan Galile'e Çağdaş Bir Gezi", Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni, Bildiriler, 15-17 Aralık 2000, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 565-570; yazarın aynı konuyla ilgili benzer bir yazısı Çağrı Dergisi'nin Şubat 2001 sayısında da yayınlamıştır. Doç. Dr. Mehmet Bayraktar, "Semâdaki Sırlar", Zafer Dergisi, Sayı: 132, Aralık 1987; Prof. Dr. Yılmaz Özakınar, "Mevlâna'nın Modernliği ve Modern Bilim", S.Ü. İ. Milletlerarası Mevlâna Kongresi-Tebliğler, Konya, 1990, s. 85-88.

2) Mevlâna, Mesnevî, çev. Vahid İbudoğ, I, V, I, C, MEV Yay., 3. Baskı, İstanbul 1995, I, 2860-2863.

3) Mevlâna, Mesnevî, II, 2362-2364.

4) Mevlâna, Mesnevî, IV, 1436-1438, 1441, 1443-1445, IV, 3070, I, 3447.

5) Mevlâna, Mesnevî, I, 1012, 1017; VI, 3878, 3881, 3882, 4507; III, 2648, 2649, 2651, 2654-2656, 2989, 2991, 3038; VI, 261, 3194, 1931, 1932, 4651-4653.

6) Mevlâna, Mesnevî, I, 3331; I, 1966, 3287.

7) Mevlâna, Mesnevî, I, 2482-2488; VI, 2900.

8) Mevlâna, Mesnevî, VI, 38, 36, 50; V, 5402, 3401, 4580, 4581; I, 2502.

9) Mevlâna, Mesnevî, I, 1813.

10) I Mevlâna, Mesnevî, IV, 2943.

11) Bu gazeli için bkz. Şefik Can, Mevlâna Hayatı, Şahsiyeti Fikriyatı, Ötügen Yay., İstanbul, 1995 s. 397; krs. Külliyyâtı Dîvân-ı Şems, Neşreden: Bediüzzamân Furûzânîler, I-II-c, Tahran, 1374 hş./1995 (İ.V. Baskı), II, 282.

12) Mevlâna, Mesnevî, IV, 3037.

13) Ulusal bir gazetedeki yer alan bu araştırmanın haberini tamamını kıyas açısından aşağıya alıyoruz: "DİŞ HABERLERİ"

"Bebeklerle lütfen düzgün konuşun. Bebekler doğduğunda anlamlı konuşmaları anlamazlar sözcüklerden ayırt edemiyorlar.

İtalyan, Fransız ve Japon araştırmacılar tarafından yapılan araştırmada, 2 ila 5 günlük 12 bebeğe kasıtlı konuşmalar dinletilerek özel optik topografik cihazlarıyla beyinlerindeki kasa basıncı ve oksijen seviyesi ölçüldü. Daha sonra bebeklere aynı kaset tekrar dinletildiğinde, beyinlerinin sol yarımküresindeki aktivite seviyesi düştü.

Beynin sol yarımküresinin konuşma ve dil yeteneğiyle ilgili olduğunu söyleyen araştırmacılar bebeklerin doğumdan birkaç saat sonra anlamlı konuşmaya duyarlı hale geldiğini, anlamazlar sözcükleri ise tepki vermediklerini söyledi. Araştırmacılar, "İnsan beyni doğumdan itibaren konuşmayı ayırt edilebilir durumda" dedi. (Milliyet Gazetesi, 10 Eylül 2003, Çarşamba)

14) Eğit. Tek. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Eğitim ve Teknoloji İnternet sayfası; Dünya Eğitim Teknolojisi, Kasım 2002, Yıl:1 Sayı: 5.

15) Eğit. Tek. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Eğitim ve Teknoloji İnternet sayfası; Dünya Eğitim Teknolojisi, Kasım 2002, Yıl:1 Sayı: 5.

Okyanusların (Şems ve Mevlâna'nın) kavuşması: Sevgi ve dostluğun nirengi noktası

Şems ile Mevlâna'nın buluşması, yakınlaşması ve nihaî aşamada bir olması, hem maddî ve hem de gönül cihanında ender gerçekleşmiş hadiselerdendir. Bunu aşırı şekilde büyütmemizin ve yüceltmemizin sebebi, evrensel vuslatın sonuçları itibariyledir. Aslında sonuç, birleşmenin, dostluğun ve muhabbetin zirvesidir, kısaca "ikiz ruhlar"ın iki ayrı bedende ama tek bir ruhta kavuşmasıydı. Öncelikle "uyarıcı ruh"un, yani Şems'in dünyasındaki dost ve dostluğun karşılığını arayalım.

Ariflerin ârifi Şems için ârifle bulunmak övünülecek ve haz duyulacak bir haldir. Çünkü ârifle beraber olmak, benlik davasından uzaklaşmaktır.(1) Ancak ârif olmak güçtür; zira gerçek âriflik, dostu her dem hatırlamak ve onun dostluğuna doymamaktır, "gön-lün fikirle, tenin hizmetle ve gözün yakın olmakla meşgul bulunmasıdır."(2)

Hoşluk ve saadeti, Şems dostlar topluluğu içinde arar. Ona göre "onlar birbirlerinin yanına sokulurlar. Birbirlerine nazlanır ve yüz gösterirler. Ayrılan ise; tek başına ayrı olarak kala kaldı."(3)

Şems'in gözünde benlik ve ihtiras, cem ve cemaatin manasını ve nurunu

yok eder, bereketini kaçırr.(4)

Asıl bereketli olan anlar, dost ile beraberlik anlarıdır.(5)

O halde Tebrizli Şems'in lügatinde "hakikî dost" kimdir? Bu açık sorunun cevaplarını farklı tonlarda, ama yalın bir şekilde vermektedir:

"Hakikî dost Tanrı gibi mahrem olmalıdır. Dostun çirkinliklerine, hoşla gitmeyen hallerine tahammül etmeli, hatasından incinmemelidir. Dosttan yüz çevirmemelidir, dostu itiraz etmemelidir. Nitekim rahmeti bol olan Tanrı kullarının ayıplarından, günahlarından, noksanlarından dolayı onlardan yüz çevirmez. Tam bir inayet ve şefkatle, onlara rızkını verir. İşte garazsız, ıvazsız dostluk budur."(6)

"Bir kâğıt düşün ki bir yüzü sana, öteki yüzü de sevgiliye dönüktür. Yahut her yüzü bir başkasına çevrilmiştir. Kâğıdın sana dönük olan yüzünü okuyabilirsin, ama asıl dostu ve sevgili tarafına dönük olan yönünü okumak gerek."(7)

"Akıllı ve insanoğlu olan odur ki, hep kendi mektubunu okumasın; arada dostun mektubunu da okusun."(8)

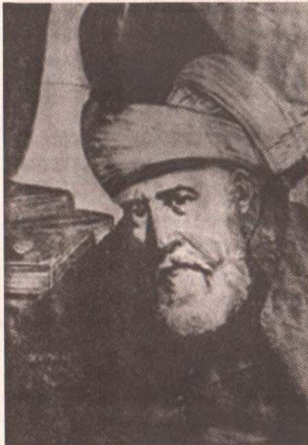
"Eğer iki dost, birbirinin yanında yahut karşı karşıya oturmuş konuşuyorlarsa o muhabbetin tadı ile, onları uzaktan seyretmenin tadı bir olur mu? Ama o uzaklık, eğer sende gönül sefası var da engel oluyorsa, onun zevkine göre yakınlık zevki nerede kalır? Bir kimse ki, uzaktan huzurda olursa, yakında nasıl olur?(9)

"Bu şarta bağlı "Eğer"den bahsetmek dostu çok zor gelir. Eğer, meğer, keşke, zannedersem gibi sözler hep böyledir."(10)

Şems ve Sokrat benzeşmesi

Şems, Mevlâna üzerinde küçümsenmeyecek kadar önemli ve can alıcı bir etki meydana getirdi. Fikir adamları ve araştırmacıları Şems ile Sokrat arasında sık sık paralellikler kurarlar. Tabii ki, bunun ikinci ayağı Mevlâna ile Eflatun arasında bir mukayeseye girişmektir.

Celâleddin'in yeni şahsiyetini kazan-

Mevlâna Celâleddin-i Rumi.

**Şems-i Tebrizî,
Sokrat gibi hiçbir eser
yazmamış şifâî yöntem
kullanan bir gönül
filozofuydu. Mevlâna da
Eflatun gibi sanatkar ruhlı
bir feylesoftu.**

ması için geçirdiği kemâlâta (yetkinliğe) doğru değişim ve dönüşüm Sokrat'ın Eflatun üzerinde yaptığı etkiye benzer özellikler taşımaktadır.

Gerçekten Şems-i Tebrizî, Sokrat gibi hiçbir eser yazmamış şifâî yöntem kullanan bir gönül filozofuydu. Onun gibi çevrenin saldırıları ve tacizlerine maruz kalmış, anlaşılamayan ve anlatılamayan fikirler ve sözler nedeniyle büyük ihtimalle öldürülmüştü. Mevlâna da Eflatun gibi sanatkar ruhlı bir feylesoftu. Aralarındaki fark, Eflatun'da cedel usul hitabî usule galip olduğu halde, Mevlâna'da hitabî ve sanatkârane ifade diyalektiğe baskındır.(11)

Birazdan görüleceği gibi, bu benzetmeler haksız, sahte ve karşılıksız sayılmazlar. Yine her ikisi de ilim ve fikir erbabı üzerinde iz bırakmışlar, yaydıkları düşüncelerin sanatkârane bir şekil alması için uğraş vermişlerdir. Bununla birlikte dünyevî bilginin aşırı yüceltilmesini gereksiz görmüşler, nefis terbiyesini ve vicdan safiyetinin gerekliliğini, aşkın kutsiyetini öne çıkarmışlardır.(12)

Şems'in Mevlâna üzerindeki etkisi Sokrat'ın Eflatun üzerindeki tesirinin yanı sıra başka benzetmelere konu olabilmektedir. Mesela, M. Barres:

"Cihanın en cazip hâdiselerinden biri de Sokrat'la Eflatun'da olduğu kadar, Şems'le Mevlâna'da da birbirinden ayrılmayacak derecede tehâlükle birbirine karışmak istemişleri bu ruh birliğinden doğmuş bir şeydir. Üstadla talebesinin birbirlerinin yerine geçmeleri Teyrat'la İlyas ve Elyesa'da da görüldüğü" dedikten sonra başka bir yerde de şöyle demektedir:

"Şems'le Mevlâna'nın dostluğunun çok makul ve tabii bulmakla beraber, talihin bir lufu olmak üzere, esrarlı ve cazip bir tarafı olan Goethe ve Schiller'in arkadaşlığı ile ölçmek isterim."(13)

Şems'i Sokrat'a benzetmelerin haklı(14) olmalarının diğer bir gerekçesi de onun da Sokrat gibi kendi tarafından yazılmış bir eseri olmamasıdır. Ancak sözleri kaleme alınmış ve önemli bir eser günümüze kadar ulaşmıştır. O da Sokrat'ın Eflatun'u hazırladığı gibi Mevlâna'yı hazırlamıştır ve en önemli unutulmaz ve taze eser Mevlâna olmuş yahut da Sokrat'ı nasıl Eflatun ortaya çıkarmışsa Şems de Mevlâna'yı dünyaya tanımıştır. Aksi takdirde belki de ne Sokrat ne de Şems insanlar tarafından bilinmeyecek ve tanınmayacaktır.(15)

Eflatun'un Devlet adlı eserinin mütercimleri de kitabın önsözünde şu ifadeleri kullanmaktadırlar:

"Şems de Sokrat gibi dünyaya kitap yerine kendini anlamış, semvî bir insan bırakıp gidiyor. Eflatun gibi Mevlâna da bütün düşüncesini ve sanatını bir dostun, emrine, hizmetine koyuyor. Dar kâfılların öldürdüğü Sokrat'ın da Şems'in de ölümleri, yepyeni bir düşünüş ve duyuş akımının başlangıcı oluyor."(16)

Mevlâna'nın oğlu ve aynı zamanda Mevlâvilğin önemli temsilcilerinden Sultan Veled kendi Mesnevi'sinde Şems'in menkıbeleri ile ilgili şunları söyler:

"Tanrı'nın âşıklarının üç derecesi vardır ve sevgililerin de üç derecesi vardır: Mansur-u Hallac âşıklık makamında birinci derecede idi. Bu mertebelerin ortası, büyüktür, sonuncusu ise, daha büyüktür. Bu üç derecenin durumu âlemde gözüktü; fakat mâşukların o üç derecesi gizlidir. Olgun ve eren âşklar ile derecenin yalnız adını işittiler ve onu görmek isteginde bulundular. Orta derecenin adı ve şöhreti kimseye ulaşmadı, sonuncu dereceden zaten hiç haberleri olmadı. Mevlâna Şemseddin-i Tebrizî son derecedeki sevgililerin, başbuğ ve şahı idi. Mevlâna bundan dolayı: "Kuşluk vaktinin kuşları, onun ışığına dayanamaz; nerede kaldı ki gece kuşları onu görmeyi arzu etsin."(17)

Dosttan yüz çevirmemelidir, dosta itiraz etmemelidir.

Şems'in gönül gözünden Mevlâna

Şems, Mevlâna'ya diyor ki: "Ben, seni seviyorum; başkalarını da senin hatırın için seviyorum".(18) Buna mukabil Mevlâna da sevgi, muhabbet ve dostluk kokan şu sözleri haykırır:

"Bunu, Şemseddin-i Tebrizî'den başkaları için mi söylüyorsun? Eğer beni onun için seviyorsan çok iyi olur, benim de hoşuma gider. Onu benim için seviyorsan, niçin, "sevilenlerin yanında seilmeyenler de hoş gider" diyorsun? Bu böyledir. Sevgili razı olduktan sonra başkalarını da onunla birlikte severler."(19)

Şems, gerçek ve can dostun verdiklerinin maddî dünyada karşılığı az da olsa, gönül dünyasında değer ve kıymet bakımından paha biçilemez olduğu konusunda tereddütsüzdür:

"O Tanrı kulları mal bakımından bir hizmette bulunursa bir muhabbet uyanır. Onların işleri o muhabbetle gelişir. Fakat gerçek dostun vereceği bir pul, yabancının vereceği yüz bin dinardan değerlidir. Bu dost yardımı her kim kabul ederse, ona bağlanmış olur. Çünkü o kapalı kapıyı dost vergisi açar. Şeyhin bu güzel suret ve güzel sözleriyle fiil ve hareketlerine asla rıza göstermeyin! Çünkü onların arkasından bir şey gizlidir. Onu isteyin. Onun iki sözü vardır. Ama iki yüzlü-

likle söylenmiş olan sözü bütün velilerin canları, ruhları özlemekte ve bunu istemektedir. Mevlâna Şemseddin-i Tebrizî'yi bulmak ve onunla sohbet etmek arzusundadır. Hâlbuki o doğru ve nifaksız sözü Peygamberlerin ruhları bile arzulamaktadır."(20)

Şems, yüzüne karşı söylenen "veli, ermiş" sözlerine hiç itibar etmez. Ancak gerçek veliyi de işaret etmeden yapamaz. Gerçek Veli'nin dostu olmak ona yeter. O bununla övünür:

"Bana veli diyorlar. Dedim ki haydi öyle olsun, bana bundan ne kivanç olabilir?

Mevlâna'nın, Hak ehlinden olduğunu ve onun dergâhına güzel sözden başka bir şeyin layık olmadığını düşünen Şems, Mevlâna'yı sırların sırrının yolunun bir bedeli olduğunu, birtakım sıkıntılara ve fedakârlıklara katlanması hususunda ikaz eder.

Belki ben bununla öğrensem çok çirkin düşer, ancak Mevlâna, Kur'an ve hadise yazılı vasıflardan anlaşıldığına göre velidir. Ben de velinin velisi, dostun dostuyum; bu bakımdan daha sağlamım."(21)

Hakiki veli ve hakiki dost olarak nitelediği Mevlâna için methiyelere devam ederken, kendisini onun karşısında küçük görerek hiçliğe indirmektedir:

"Mevlâna'nın yüzü güzeldir. Bizim de hem güzel hem de çirkin tarafımız var. Mevlâna bizim güzel tarafımızı görmüş, çirkin tarafımızı görmemişti. Bu sefer iki yüzlülük etmiyorum, çirkinliğimi gösteriyorum ki, beni olduğum gibi görsün. Hem güzellik yönümü, hem çirkinlik yönümü anlasın."(22)

Mevlâna'nın kendisinin sadece güzel tarafını bildiğini ve çirkin yönünü görmediğinin sıkıntısı içindeki Şems, kozmolojik örneklerle girer. Ancak ismi "güneş"le aynı anlama geldiği ve Mevlâna'nın bu yönünü şiirlerinde konu yapmasına rağmen, kendisini o büyük alemde (makrokozm) bir yere yerleştiremez. Onun büyük evreninde sadece Güneş ve Ay vardır:

"Bu Mevlâna Ay'dır; benim varlığımın Güneşine gözler erişemez. Ancak Ay'a erişebilir. Işığının ve aydınlığının son derece parlaklığından dolayı gözler güneşe bakamaz. O ay güneşe erişemez, ama Güneş Ay'a yetişebilir. Nasıl ki yüce Tanrı Kur'an'da, "Onu gözler kavrayamaz, ama o gözleri kavrar, (En'am, 103) buyuruyor."(23)

Mevlâna'nın, Hak ehlinden olduğunu ve onun dergâhına güzel sözden bir başka bir şeyin layık olmadığını düşünen Şems(24), Mevlâna'yı sırların sırrının yolunun bir bedeli olduğunu, bir takım sıkıntılara ve fedakârlıklara katlanması hususunda ikaz eder. Ancak çile ve ızdırapların sonucunda alacağı mükafatları da ifşa eder:

"Halvette sana onlardan uzaklaşmak mı düşer yoksa onlara senden ayrılmak mı yararır? Siz bizdensiniz biz de sizdeniz. Halbuki onlar bizden, biz de onlardan değiliz, Allah için! Onların saç sakalı var, benim henüz sakalım yok. İşte burada Mevlâna ile son görüşmemiz böyle oldu. Mevlâna bizden çekiniyordu. Yalnız kaldığımız zaman ona iki üç gün ka-

dar üst üste halvette buluşmak gerekli olduğunu söyledim. Bana kesin olarak söz verersen, bunun nasıl olacağını anlatayım, dedim.

Güneş bütün âlemi aydınlatır. Benim ağzımdan çıkan sözler ise pek parlak görünmekle beraber, siyah perdeler altındadır. Bu güneş, onların arkasında kalmıştır. Yüzleri göklere dönüktür. Halbuki yerlerin de, göklerin de ışığı ondadır.

Güneşin yüzü Mevlâna'ya dönüktür. Çünkü Mevlâna'nın da yüzü güneşe karşıdır."(25)

Yüzü, gözlerin zatını müşahade edemediği, Güneş'e dönük olan Mevlâna'ya ilgili sözleriyle, Şems, okuyucuyu şaşırtır. Zira o, bir bakarsınız Rumi'yi bir anda en güzel, en üstün meziyet ve yetenekleriyle anar, hemen arkasından onunla ilgili kendisinin bile çekindiği mahrem mevzuları dünyaya ilan eder:

"Mevlâna'ya gelince; onun, bu saatte dünyanın hiç bir yerinde eşi ve benzeri yoktur. Bütün fenlerde, temel bilgilerde, din bilgisinde, gramer, sentaks, mantık ilimlerinde en büyük uzmanlarla kuvvetle konuşur, tartışır. Onlardan daha üstün, onlardan daha zevkli, onlardan daha güzeldir. Gerekirse, gönlü isterse üzüntüsü engel olmazsa, konunun tatsızlığı buna sebep olmazsa, hepsinden daha yetkili konuşur. Ben akıl yönünden bilinmesi gerekli bu bahislerde yüz yıl çalışsam ondaki ilim ve hünerin onda birini elde edemem. O kendisini bilmez sanır ve öyle zanneder. Benim önümde, beni dinlerken; nasıl anlatayım ayıptır söylemesi, babasının önüne oturmuş iki yaşında bir çocuk yahut Müslümanlığa dair hiçbir şey işitmemiş dönme bir Müslüman gibi öylesine utangaç bir hal alır."(26)

Ama yine de Şems, çoğu zaman yaptığı gibi, kadim ve belki de tek dost Mevlâna'ya ve kabiliyetlerini methetmekle bitiremez:

"Ben de bir tamah varsa sadece Mevlâna yeter bana. Unutmayın ki, siz hep kendi mektubunuzu okudunuz hele dostun mektubundan da bir şeyler okuyun. Size bu daha faydalı olur. Bütün bu sıkıntıların, sizin hep kendi mektubunuzu okuyup da, sevgilinin namesini okumamanızdan ileri geliyor. O hayal,

"Kapı dışından gelenlerin sultan sarayına mutlaka kapıdan girmeleri gereklidir. Ama padişahın bazı has kulları da vardır ki, onlar zaten hep içerdendirler. Hz. Muhammed (s.) zaten has kullardandır. O kapıda olduğu vakit kendini içerde görür, içerde iken de kendini yine içerde bulurdu.

ilimden, marifetten doğuyor. O hayalden sonra da başka bir ilim ve marifet vardır. O ilim ve marifetin de başkaca uzun hayalleri vardır."(27)

Mevlâna, Makâlât'ta bulunan birçok hikâyeyi Mesnevî'de zikretmiştir. Ayrıca Mevlâna birçok şiir ve gazelini Şems söylemiş gibi onun ismini zikrederek bitirir.(28) Ancak, Şems'in psikolojik özelliklerinden ve zaafılarından haberdar olan dergâh çevresi, bu durumu tersine çevirerek onu bir takım sözlerle de üzmekten ve kızdırmaktan çekinmez:

"Şimdi Mevlâna'nın " incindim" dediği meseleden söz açayım. "Mevlâna'nın sözlerinden Şems çok faydalaniyor" demişler. Evet, bana şu yönden faydası var ki, bu surette bize yardımcı olur, bana bazı işaretlerde bulunur. Ama o işaretler size değil, yalnız banadır. Onun hitabı da size değildir. Görüyorsunuz ya, beni bir garip olarak nasıl buldu; nasıl rahata, huzura kavuşturdu! Şu halde Mevlâna kimin Mevlâna'sıdır? O bir kimseye bir isim koyarsa (kimi tutarsa) asla ondan vazgeçmez. Gece görmüş olduğu her rüya, sabah namazından önce gerçekleşir; ikinci namaz vaktine kadar tesiri devam ederdi. Bunun adet halini almaması için yürekten gelen bir gayretle uğraştım. Bu nasıl şeydir? Bu başka bir namaz mı sayılır?"(29)

Şems ilahi âlemi ve Cenab-ı Bari'yi, Saray ve Sultan'la temsili olarak sembolize eder. Hz. Muhammed'i (s.) de bu Saray'ın daimi kulları içerisinde sayar. Şems bununla da yetinmeyerek, zımnen kendisi ile Mevlâna'ya da bu has kulları arasına dahil eder. Yalnız burada bir sıkıntısı ve ızdırabını da açığa vurarak, Mevlâna ile sohbet ve halvetlerinin bazen namazlarını aksatmalarına neden olduğunu ve sonradan kaza ettiklerini anlatır. Yine de bir okuyucu olarak Şems ile Mevlâna'nın namazlarını istemeyerek de olsa, geciktirmesini veya aksatmasını izah etmekte zorlanıyoruz:

"Kapı dışından gelenlerin sultan sarayına mutlaka kapıdan girmeleri gereklidir. Ama padişahın bazı has kulları da vardır ki, onlar zaten hep içerdendirler. Bu çetin bir konudur. Burada büyük tehlike vardır. Hz. Muhammed (s.) zaten has kullardandır. Kulluk vazifesini tamamiyle yerine getiriyordu. Yine cevap olarak deriz ki: Hz. Peygamber, kullukta tam kuvvet ve kudret kazandığı zatında bile ondan kulluk manası asla eksilmez ve daima daha güçlü olurdu. Kulluğun yüksek zevkini tadardı. O kapıda olduğu vakit kendini içerde görür, içerde iken de kendini yine içerde bulurdu. Ama başkalarında bu cihet zayıf idi; o mâna, onlarda eksik kalıyordu. Ben ve Mevlâna, her ne kadar iş zamanında kasıtlı olmayarak ibadet vaktini geciktirmektiyiz. Buna razı değiliz. Bunları gizlice kaza ediyoruz.

Şems, Mevlâna'nın dilinden söylediği gibi, her derde deva olarak yükseliş ve inişler yaşar.

Hele Cuma günleri Namaza gitmesem gönlüm daralır. Niçin onun mânasını bu mâna ile birleştiremedim diye üzüldüm. Burada gerçekten bir üzüntü olmasa bile yine üzüldüyorum.”(30)

Cuma namazlarını bile kaçırarak kadar Mevlâna'yla derin sohbetlere dalan Şems, onu Hz. Muhammed'le (s.) özdeşleştirir. Mevlâna'yla vuslatının mutluluğunu kelimelerle anlatmakta zorlanır:

“Ant olsun ki, senin yüzünü görmek bizim için mutluluktur. Hz. Muhammed'i (s.) görmek dileyen kolayca götsün Mevlâna'yı görsün. Rûzgârla dalgalandan çi-menler gibi kendini zorlamadan onun önünde eğilsin. Bunun aksine davranmak isteyen de dilediği gibi yaşar.

Mevlâna'yı bulan ne mutludur! Ben kimim? Ben bir kere buldum, ben de mutluyum. Eğer inancında kuşkun varsa, o, en kestirme yoldan kuşkularını giderir. Biz şüphemizden dolayı bunu istiyoruz ki, bir zaman ondan hoşlanasın; bir zaman da sana soğukluk gelsin. Bu bir iş hesabı değildir, dostluk hesabı da değildir. Bu yol o tarafa giden kestirme yoldur. Mevlâna'ya karşı günün hayırla geçsin, geçen saadetle! Demenin mânası nedir?”(31)

Hız Peygamber'le özdeşleştirdiği kadar olmasa da Şems'teki Mevlâna aşkı, öyle bir dereceye varır ki, onu “ehl-i beyti”nden daha yakın görür:

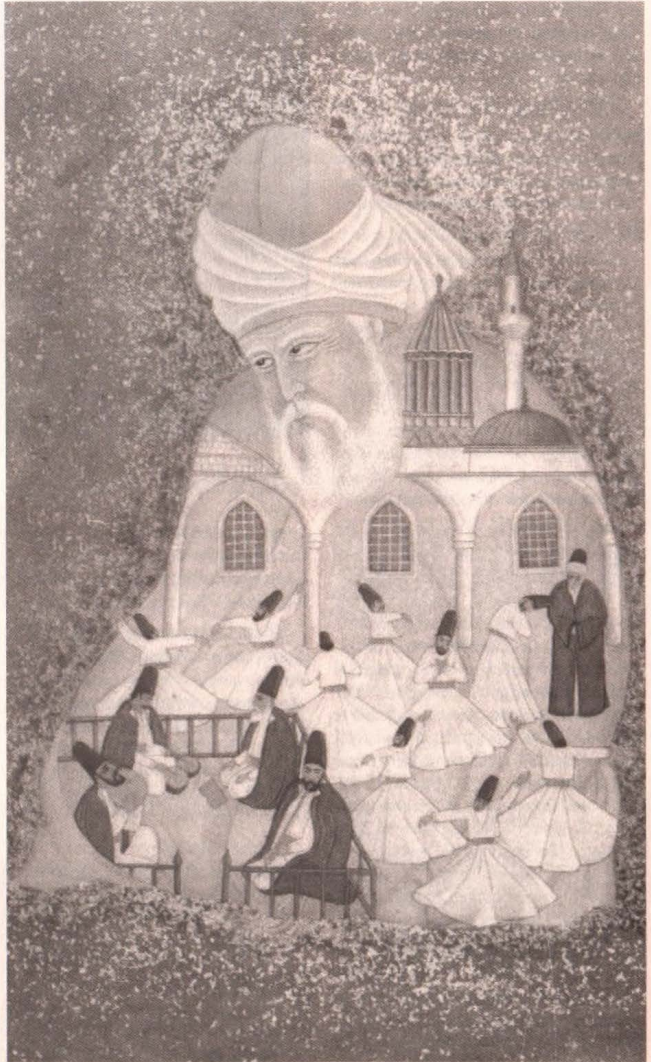
“Ben Murad yani istenilen kişi. Mevlâna ise Murad'ın Murad'ı olmuştur.

Bana, ne babam, ne anam, onun gösterdiği ilgiyi göstermiştir. O benim sözlerimi en hoş bir şekilde söyler. O, benim kendisine yapmadığım iyilikleri bana yapmıştır.

Mevlâna askıdaki işlerden konuşur, yağmurdan çamurdan söz açar. Ben namazı bitirdiğim zaman defterini yere vurur kimse okumasın diye bir şey yazmaz.”(32)

Nihayetinde Şems, dostluk ve muhabbetin nirengi noktasına ulaşmanın dayanılmaz hazzından dem vurur. Zevk de acı da hüznün de ortaktır. Sıkıntı ve cefa da müşterektir:

“Eğer iki dost, birbirinin yanında ya-

Hız Muhammed'i görmeyi dileyen kolayca götsün Mevlâna'yı görsün. Rûzgârla dalgalandan çi-menler gibi kendini zorlamadan onun önünde eğilsin.

hut karşı karşıya oturmuş konuşuyorlarsa o muhabbetin tadı ile onları uzaktan seyretmenin tadı bir olur mu? Ama o uzaklık, eğer sende gönül sefası var da arada engel olmuyorsa, onun zevkine göre yakınlık zevki nerede kalır? Bir kim-

se ki, uzaktan huzurda olursa, yakından nasıl olur? Falan yere gidelim derler ona. 'Hele bir sor' der, 'Şemseddin orada mıdır? Eğer yoksa şimdilik işim var...' (33) ;"Beni inciten her şey gerçekten Mevlâna'nın da gönlünü kırar."(34)

Dostluğun bu kadar içten ve candan olanını çekemeyen ve kıskananlar elbetle olacaktır. Müritler ve Konya halkı darılmaya, başa kakmaya ve kıskanmaya başladılar. Kendi işiyle ilgilenen Mevlâna, öğütlerden sevgi bağıni kuvvetlendiriyordu. Şems'e olan bağlılığını ve muhabbetini hiç kimse veya topluluk için feda edecek de değildi:

O kadar ki Celâleddin Karatay 'kendi medresesini tamamlamış, büyük bir toplantı olmuştu. O Ulu bilginler arasında sedir neresidir diye bir konu görüşülüyordu. O günlerde Şems Konya'ya yeni gelmişti. Ahalinin arasında alt başta oturmuştu. İttifakla Mevlâna'dan sordular ki, sedir nereye derler? Buyurdu ki, Âlimlerin sediri sofanın ortasıdır. Âriflerin sediri evin köşesidir; Sofilerin sediri, sofanın kenarındadır. Âşıkların mezhebinde sedir, dostun yanındır. Derhal ayağa kalktı, Şems'in yanına oturdu. Derler ki hemen o gündü ki Şemseddin, halkla Konya uluları arasında meşhur oldu.' Dostların darılması, Mevlâna'nın aşk ateşini yelpazeliyor, onun kendini kaybedercesine coşkunu onları kınacıta bulunmalarını, kıskançlarını artırıyor, Şems'e olan düşmanlık, kin sınırlarını aşmış, halkı ayaklandırmıştı.(35)

Mevlâna için tasavvuf belirli eylem ve kurallar çerçevesini aşan bir alandı. Önemli olan onu duymak, hissetmek ve yaşamaktır.

Mevlâna'yı haznesi dolu ve yanmaya hazırlanmış bir lamba gibi düşünenler, Şems'in konumu da bir kibritin yaptığı işle karşılaştırırlar. Asıl yanan ve yandıkça nurlanan Mevlâna idi. Onu uyandırmak ve etrafını aydınlatmak işini de Şems başarmıştı.

Mevlâna Şems'i canından bile çok sever, onun odasına çakılan bir çiviye bile rıza göstermez. Şems'in odasına çakılan çivi, adeta onun bedenine saplanır:

"Bir gün birisi Mevlâna'ya ben seni seviyorum, diğerlerini de senin için seviyorum demiş. Mevlâna ona: 'Eğer bu diğerlerinden maksadın Şems ise bu iyi. Ama eğer beni onun için seversen bu daha iyi, sevgiliden başkası sevgiliye uyuluş için sevilir' cevabını vermiştir. Mevlâna'nın Şems'i nasıl bir sevgi ile sevdiğini şu hikayeden dinleyebiliriz. Birisi bir gün Mevlâna'nın medresesinde Şems'in hücresinde bir çivi çakıyormuş. Mevlâna 'bizim bu medrese velilerin duğadır. Bu hücre ise, Şems'in hücresidir, onların kıymetini ancak ben bilirim demek istiyor' demiştir.(36)

Şems Mevlâna'yla sanki iş bölümü yapar. Hem kendisinin hem de Sevgili Dost'unun ince ve değerli işle ilgili görevlerini ayırır:

"Bu gün mânâ denizin dalgıcı (o mânâ denizinden inci çıkaran) Mevlâna'dır. Ben ise tacirim. Yani o incileri alıcığım, onların kıymetini ancak ben bilirim demek istiyor.(37)

Aynı mesleğin farklı alanlarında vazife yapan Şems-i Tebrizî, Mevlâna'yı her gördüğünde, yenilediğini ve yeniden doğduğunu anlatmaktan büyük bir zevk ve haz duyar:

"Onun halinden, davranışlarından bana -dün görmediğim ve farkına varmadığım- her gün yepyeni bir şey molum olmaktadır. Sizler Mevlâna'yı şu gördüğünüzden daha iyi anlamaya ve görmeye çalışın ki, sonunda şaşkına dönmeyesiniz ve onun ancak güzel yüzü ve güzel sözleriyle takılıp kalmayasınız. Onda bunun üstünde ve ötesinde daha iyi bir şeyler arayınız."(38)

Mevlâna'yı övmekten bıkmayan Şems, alçak gönlülüğünü ve mütavaziliğini terk eder. O artık sırlar içinde bir sırdır. Vardığı nokta, adeta Hz. Muhammed'in (s.) mirastaki beşeriyette ötelere ötesi âlemin sınırı olan "Sidretü'l-Münteha"dir. Artık, ona hiçbir veli, ermiş ulaşamaz:

"Şems Mevlâna'ya: 'Sen eğer bâtna bağlı isen, ben bâtının bâtınıym, iyi dinle! Sırların sırrı, nurların nuruyum... Evliya benim sırrıma eremezler... Aşk bile benim yolunda bir perde ve engeldir. Yaşayan aşk benim katımda ölüdür.'"(39)

Doğruluk, dürüstlük ve mertlik numunesi olan Şems bile, bu vasıflarını muhafaza hususunda saldınlardan çekindiğini belirttilerini gösterir:

"İçimden birçok büyükleri severim. Onlara karşı muhabbetim vardır, ama açığa vurmam... Bir muhabbet vardır ki asla soğumaz, fakat bu dostluğun değerini kimse bilemez ve takdir etmez. Hâlbuki benim Mevlâna'ya açıkladığım sevgi arttı ve eksilmedi, doğrusunu söyleyemiyorum. Ben doğruluğa başladıkten sonra beni dışarı attılar. Eğer tam doğruluk gösterecek olsaydım beni bir hamlede bütün şehirlerden sürer, kapı dışarı ederlerdi".(40)

Mevlâna'yı haznesi dolu ve yanmaya hazırlanmış bir lamba gibi düşünenler, Şems'in konumu da bir kibritin yaptığı işle karşılaştırırlar. Asıl yanan ve yandıkça nurlanan Mevlâna idi. Onu uyandırmak ve etrafını aydınlatır hale dönüştürmek için bir kibrit gerekmekteydi ki, bunu da Şems başarmıştı. Başka bir ifadeyle:

"Tebrizli Şems, Mevlâna'yı ateşlemiş, fakat öyle bir infilâk karşısında kalmış ki onun alemleri içinde kendisi de yanmıştı".(41)

Onun için Şems'e göre "Dostluk, Mevlâna'yı gördükten sonra nefisini öldürmektir. Tâ ki onu bir daha bulamadık öldü desinler."(42)

Mevlâna'yı daha iyi anlamak için Şems-i Tebrizî'nin onun yanındaki mevkisini tespit etmemiz gerekir.(43) Mevlâna, her ne kadar kelimelerin onu yeterince anlatamayacağını farkındaysa da, kendisini Şems'in imajıyla özdeşleştirmeye çalıştığı beyitler Şems'in kimlik ve şahsiyeti de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.(44)

Her ne kadar Şems, evrensel insanı ve belki de Allah imajını simgeliyorsa da, Mevlâna kendisini ödünç alınmış bir imajla kısıtlıyordu. Mevlâna ona dayandı, onunla bir oldu, birlik evrenine daldı ve sonunda evrensel benliği elde etti. Onun benlik özelliklerini içselleştirip onunla bir oldu ve huzura kavuştu.(45)

İç dünyadaki birliğin ateşi, zahiri dünyaya yansıdı. Bitmek bilmeyen, sonsuz, sınırsız ve kesintisiz sohbetler, Mevlâna ve çevresinin dış görüntülerini değiştirdi. Artık "semâ usulünde, fereci giymede ve sarık sarmada ona uydular."(46)

Değişim ve tekâmül devam eder. "Eskiden beri hiçbir kimseye ricada, niyazda bulunmayan Mevlâna, Şems'i gördüğü gün, ona niyaz ederek onunla birlikte halvete oturdu. Öylece ne ki gönlünü dostunun hayalinden başkasına; evinin kapısını da tanıdıklarına tanımadıklarına kapadı. Mihrap ile Minberi istihna ateşine vurdu. Öğretim kürsüsünü, vaaz minberini terk etti, aşk üstadının huzurunda diz çöktü. Bütün üstütlüğüne rağmen yeni öğrenci oldu."(47)

Şems'le Mevlâna'yı karşılaştırdığımızda benzerliklerin ortaya çıkışını engelleyemeyiz. Şöyle ki; Şems'e göre hakikate varmak, aşk sünnete tabi olmak, gösterişten uzak, hal ehli olarak, söz ve eylem birliği içinde, ilâhî aşkla gerçekleşir. Şems de Mevlâna gibi Hz. Peygamber (s.) âşığıdır. Mevlâna,

"Ben Muhammed-i Muhtârın yolunun toprağıyım" dediği gibi Şems de, "Mustafa'nın (s.) en küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen bir hadisini Kuşeyrî Risalesi ve onun gibi en önemli kitaplara değıştirmiş, Peygamber'in hadisleri karşısında, onla-

*Güneşin yüzü Mevlâna'ya dönüktür.
Çünkü Mevlâna'nın yüzünde güneşe
karşıdır.*

rın hepsi de tatsız ve zevksizdir" diyor.

Yöntem ve usul bakımından farklılaşmalar söz konusu olabilir. Mesela, Mevlâna temkinlidir, belki biraz da resmidir; Şems, coşkun, heyecanlı ve kural tanımazdır. Fakat şu da bir gerçek ki, Şems olmasaydı, Mevlâna belki de bir medrese hocası olacak dar bir coğrafyada tanınip bilinecekti. Belki Feridüddin-i Attar'ın Mantiku't-Tayr'ı gibi Mesnevi hikâyeleri ortaya çıkacaktı; fakat coşkun ve taşkın şairler ve gazelleri okuyamayacaktık. Divân-ı Kebir'i görmemiz hayal olacaktı. Diğer taraftan eğer Mevlâna, Şems'le görüşmeseydi, kimse de onun varlığından haberdar olmayacaktı. Onlar mana yönünden görünmeyen âlemde bütününü meydana getirdiler. (48)

Eğer insanlar Mevlâna ile Şems gibi birbirlerinde bulunanı, birbirlerinin haki-

katini görebilselerdi, eksik ve zaafılarını tabii karşılasalardı cenneti yeryüzünde yaşarlardı. Mevlâna, "Şu dünyada gördüğümüz tenlerimiz, vücutlarımız, bizim gölgelerimizdir. Biz aslında bu gölgelerin ötesinde yaşıyoruz" diye seslenmektedir. İşte, Mevlâna ile Şems, birbirlerinin maddî varlıklarının ötesinde bulunana müşahede ettiler ve ona muhabbet ve aşk duyular. Baba Kemâl-i Hucendî'nin söylediği gibi:

"Hak âşıkları, erenler gittiler, aşk şehri boş kaldı diye düşünme! Dünya Şems-i Tebrizî'yle doludur ama, Mevlâna gibi bir er neredeki onlardaki hakikati görsün."(49)

Şems ile muhabbetinin başlangıç evresinde görüşüp kaynaştığında, Mevlâna, zâhirin altında, her velinin, evrensel insanın ve peygamberin keşfettiği okyanusun varlığını sezdii.(50)

Bu aşamada eski, Şems-i Tebrizî'de tükenmiş, bitmişti. Şems bu haberle doğudan gelmişti, bu haberi getirmişti. Yeri olan ise, Mevlâna'yla başlıyordu.

Hangi "Yeni"? Elbette "Eski"ye sonsuz sevgisi, saygısı ve bağlılığı olan "Yeni".

"İki denizin birbirine karışmamak üzere kavuştıkları yer" ayeti bu iki ruhun, bu iki dostun kavuşmasına da bir işaret kabul edildi. İki coşku bir noktada buluştu. Başta açık açık taşınacak şarap testisi, bu coşkuya işaretti, remizdi. Mü'min ruhlar bu coşkuya özlem çekiyorlardı. Kıbrıt çakılmış, iki kutup bir araya gelmiş oldu. Şems-i Tebrizî şiddet kutubuydu. Mevlâna yumuşaklık kutbu. Biri hakikatin gazabı, kılıcı, öbürü merhameti, rahmeti, şefkati. Ses ve öfke, kılıç ve güzellik, korku ve muştı; yalvarış, yakarış, titreyiş, sevgi, güzellik.... Derece derece, ruhun morötesi ışınlarından yedi renge, oradan kızılılötesi ışınlarına kadar bütün hallerin yaşantısı ve hallerden yerine oturma üstünlüğüne, makamlara geçiş. Renklerden renklere grişten (telvinden) bütün renklerin birleşip kaynaştığı büyük senteze geçiş, temkinle varış".(51)

Şems-i Tebrizî Mevlâna'ya "salt akl"ın, rasyonalizmin dar cenderesinden azad olmanın formülünü öğretti. Çünkü

Mesnevî aslında kaybolan ve hasret çekilen Şems-i Tebrizî'nin methiyesi için düşünülmüş evrensel bir eserdir. Şems hasretidir ki Rûmî'yi yakmış ve onu şairlerin şairi yapmıştır.

onun gönü ve zihin evreninde aklın sınırları bellidir, arkası, sonu cennettir. Gönülün sınırları ise, ölçülüp tespit edilemez/belirlenemez. Söz ve rakamların bittiği yer, fenafillâhtır, yani Allah'a kavuşmak ve hakkın zat ve sıfatında erimektir, yanmaktır.(52)

Şems-i Tebrizî Mevlâna ile sohbet ve halvet anlarında mânâ âleminin gizli odalarını gösterdi. Mevlâna, Şems'siz dönemindeki halini, "hamdım" sözleriyle özetler. Şems ile "pişme" evresine geçer.(53)

Şems'den sonra bütün vaktini şiire ve semaya ayıran Mevlâna, Kendini Şems-i Tebrizî ile özdeşleştirerek onun ismini kendine lakap olarak seçip kullanır. Mevlâna, taşkın bir aşk, anlatılmaz bir ilahî ilhamla yazdığı eserlerini Divan-ı Şemsî'l-Hakâyık ismiyle süsledi. Mevlâna için tasavvuf belirli eylem ve kuralları çerçevesini aşan bir alandı. Önemli olan onu duymak, hissetmek ve yaşamaktı. Bu anlamda Divan-ı Şemsî'l-Hakâyık', Mevlâna'nın ruhu bu bütün samimiyeti, derinliği ve saydamlığı ile ortaya koyan ilahî bir lîrîz gibi görmek gerekir. Rûmî'nin şiirlerine sinen ve onlarda ak-seden Yeni Eflatuncu karakterleri zaman zaman görmek mümkündür.(54)

Mevlâna'nın gönlünde Şems'e duyulan muhabbet

Mevlâna, Şems'e olan muhabbet ve bağımlılığını onun ismiyle "güneş" arasındaki söz benzeşmesinden hareketle dillendirir:

Güneşin vücuduna delil, yine güneştir. Sana delil lazımsa güneşten yüz çevirme.

Gerçi gölge de güneşin varlığından bir nişan verir, fakat asıl güneş her an can nuru bahşeyler.

Gölge sana gece masalı gibi uyku getirir. Ama güneş doğuruverince ay yanılır (nuru görünmez olur.)

Zaten cihanda güneş gibi misli bulunmaz bir şey yoktur. Baki olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurup etmez.

Güneş, gerçi dışarıda tektir, fakat onun mislini tasvir etmek mümkündür.

**Hüdavendigar Mevlâna,
Şems'i bir an için dahi
olsa kaybetmeye veya
gözünün önünden
gitmesine katlanamaz.
Kısa aralıklarla kaybettiği
sevgilisini bulduğunda
ise, sevgilisi artık Yüce
Sevgilisi'yle baş başadır.**

Ama kendisinden esir var olan güneş, öyle bir güneştir ki, ona zihinde de, dışarda da benzer olamaz.

Nerde tasavvurda onun sıcağı bir yer ki misli tasvir edilebilsin!

Şemseddin'in sözü gelince dördüncü kat göğün güneşi başını çekti, gizlendi.

Onun adı anılınca ihsanlarından bir remzi anlatmak vacip oldu.

Can, şu anda eteğimi çekiyor. Yusuf'un gömleğinden tekrar bir hali söyle, anlat.

"Yıllarca süren sohbet hakkı için o güzel hallerden tekrar bir hali söyle, anlat.

Ki yer, gök gülsün, sevsin. Akıl, ruh ve göz de yüz derece daha fazla sevince, neşeye dalsın" (diyor).

"Beni külfete sokma, çünkü ben şimdi yokluktayım. Zihnim durakladı, onu övmekten acizim.

Ayık olmayan kişinin her söylediği söz -dilerse tekellüfe düşsün, dilerse haddinden fazla zarafet satmaya kalkışsın- yaraşır söz değildir.

Eşi bulunmayan o sevgilinin vasfına dair ne söyleyeyim ki bir damarım bile ayık değil!

Bu ayrılığın, bu ciğer kanının şerhini şimdi geç, başka bir zamana kadar bunu bırak!"

(Can) dedi ki: "Beni doyur, çünkü ben açım. Çabuk ol çünkü vakit keskin bir kılıçtır.

Ey yoldaş, ey arkadaş! Süfi, vakit öğludur (bulunduğu vaktin iktizasına göre

işi görür) "Yarın" demek yol şartlarından değildir.

Sen yoksa süfi bir er değil misin? Vara, veresiyeden yokluk gelir."

Ona dedim ki: "Sevgilinin sırlarını gizli kapalı geçmek daha hoştur. Sen, artık hikâyelere kulak ver işi onlardan anla!

Dilberlere ait sırların, başkalarına ait sözler içinde söylenmesi daha hoştur."

O, "Bunu apaçık söyle ki dini açık olarak anmak, gizli anmaktan iyidir.

Perdeyi kaldır ve açıkça söyle ki ben, güzelle gömlekli olarak yatmam" dedi.

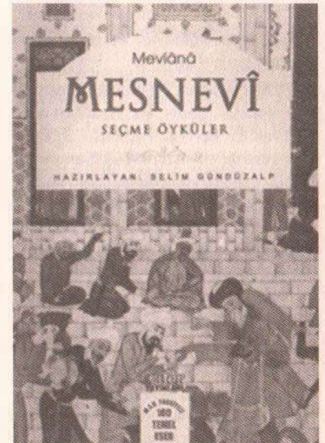
Dedim ki: "O apaçık soyunur, çırpı-lak bir hale gelirse ne sen kalırsın, ne kucağın kalır, ne belin!

İste ama derecesine güneş, bir parçacık yaklaştı mı, her şey yandı gitti!

Fitneyi, kargaşalığı ve kan dökücülüğü araştırma, Şems-i Tebrizî'nin methiyesi için düşünülmüş evrensel bir eserdir.(56)

Yukarda kendisinden alıntılar yaptığımız Mesnevi aslında kaybolan ve hasret çekilen Şems-i Tebrizî'nin methiyesi için düşünülmüş evrensel bir eserdir.(56)

Şems hasretidir ki Rûmî'yi yakmış ve onu şairlerin şairi yapmıştır. "Hakikat Güneşi" Şems'i boş yere ülke dışında arayan Rûmî, sonunda onunla vuslata erdiğini ve Sultan Veled'in ifadeleriyle,

Mevlana Mesnevisi'nde Şems'in menkıbelerinden bahseder.

"Onu kendi içinde ay gibi parlarken bulduğunu" keşfetmiştir. Bu tecrübenin doğurduğu gazeller, tam özdeşleşme duygusuyla kaleme alınır; kendi ismini kullanmak yerine, içtenlikleri bakımından asla aşılammış olan dizelerde aşkını, özlemini, mutluluğunu ve umutsuzluğunu terennüm ettiği şiirlerin çoğunun sonunda mahlas olarak dostunun ismini layık olmuştur. Bu yaşadığı tecrübe, Mesnevî'nin iyi bilinen bir bölümünde şöyle seslendirilir.(57)

Birisi, bir dostunun kapısına gelip kapıyı çaldı. Dostu "Kapıyı çalan kim?" deyince.

"Benim" diye cevap verdi. Dostu "Git, şimdi zamanı değil. Böyle bir sofa, ham kişinin makamı olamaz.

Hamı, ayrılık ateşinden başka ne pışirebilir, nifaktan ne kurtarabilir?" dedi.

Adamcağız gitti, tam bir yıl dostunun ayrılığıyla yanıp yakıldı.

Yanıp pışerek tekrar döndü, geldi. Dostunun evinin etrafında dolaşmaya başladı.

Kapıya varıp ağzından deepten dışarı bir söz çıkmasını diye yüzlerce korku ile edepli edepli halkayı çaldı.

Sevgilisi "Kim o?" deyince "Gönlünü alan sevgili sensin" diye cevap verdi.

Sevgili "Madem ki bensin, ey ben, gel içeri gir! Ev dar, iki kişi sığmıyor dedi.(58)

Dar eve sığmayan iki güzel gönül adamından biri diyor ki:

"Zahir uleması Hz. Rasûl'ün sözlerine vakıftılar. Şems, Hz. Rasûl'ün esrarına vakıftır. Ben ise, Hz. Rasûl'ün envârına mazhar olmuşum."(59) "Şems'in erdiği bu makam ve dereceler, taat ve riyazattan dolayı olmayıp, ezelden Hak vergisi idi."(60) Mevlâna övücü ve iltifatkar sözleriyle Şems'in makamını hatırlatır:

"Bir kimse, sultan-ı mabûbün Mevlâna Şemseddin Tebrizî hazretlerinin huzurunda 'Ben delil-i katî ile Hakk'ın mevcudiyetini ispat ederim' dedi. Ertesi sabah, Mevlâna Şemseddin hazretleri buyurdular ki: 'Dün gece melâike gelmişlerdi ve o adam hakkında: Elhamdülillah bizim Hudâ'mızı sabit kıldı, ona Allah ömürler versin; âlemin hakkında taksir etmedi' diye dua ettiler. Ey âdemcik, Hak

Evrensel insanı
simgeleyen Şems,
Mevlâna'yı birlik evrenine
daldırır; ona evrensel
benliği kazandırır.
Böylelikle her iki okyanus,
aşkın âlemin sâkini,
komşusu, yoldaşı ve
gönül padişahlarına
dönüşürler.

sâbittir, O'nun delil nesine lazım? Eğer bir iş görmek / ister isen, O'nun huzurunda kendine bir mertebe ve makam ispat eyle! Ve yoksa O, senin delilin olmaksızın sabittir. Nitekim işaret buyrulur: 'Mahlûkattan hiçbir şey yoktur, illa Allah Teâlâ'ya hamd ile tesbih ederler.'"(61)

Hüdavendigar Mevlâna, Şems'i bir an için dahi olsa kaybetmeye veya gözünün önünden gitmesine katlanamaz. Kısa aralıklarla kaybettiği sevgilisini bulduğunda ise, sevgilisi artık Yüce Sevgilisi'yle baş başadır:

Her ne kadar haset eden kişi incinirse de, sen o büyük varlığın (Tebrizlî Şems'in) vasıflarından bahset. Onun üstünlüğünü çekinmeden anlat. Zaten şu gök kubbesinin altında ödenen beri haset etme huyu azalmamıştır.

Ben dün gece yarısı kalktım, baktım ki, "gönül" yok! "Ne oldu; nereye gitti?" diye onun evin her tarafında aradım, fakat bulamadım.

Sonra kendi evimden çıktım. Onu ev ev aramaya başladım. Nihayet zavallıyı bir yerde buldum. Orada "Ya Rabbi! Ya Rabbi!" diyerek secdeye kapanmıştı.

Bakayım, kime kavuşmak istiyor, kime yalvarıyor diye onun yalvarışına kulak verdim. Ağlarken şunları söylediğimi duydum.

Gizli şeyler de senin önünde, aşkar olan şeyler de senin önünde. Sen her şeyi bildiğin gibi, elbette bunların her ikisini de bilirsin. Benim gizli olan şeyim, şu içimdeki 'sevgi ateşi'; açık olan şey de

âh edişim, yalvarışım, yakarışımdır.

Gönül, o padişahın eserlerini, vasıflarını sayıp duruyordu da, adını söylemiyor. O, gecenin karanlığında herkes uykuya dayken yalvarıp yakarmaya dalmıştı.

O, arada dudak ucuyla gizlice diyor ki: "Adını söylemedim ama, o ad, öd ağacından daha güzel kokar, kokusu her tarafa yayılır."

Gönül diyordu ki: "Ey seven, sevilen Rabbi! Belki, bir insan bulunur da gece yarısı benim bu sözlerime kulak verir diye korkuyorum, ürkiyorum.

Birisi onun adını duyar da ona gerçekten saygı göstermez diye ödüm puyor. O güzel ada hürmetsizlik bana çok ağır gelir.

Başka birisi adını iştir de, ona sevgi ve saygı gösterirse, bu defa kıskançlık beni yakar, yandırır." Böylece, gece yarısı yalvarıp duran gönül şaşırmış, ne yapacağını bilemez hale gelmişti.

Derken gönüle hatiften, ötelerden bir ses geldi. "Sevdiğinin adını an, ey inatçı aşkın, korkma, adını an, gam yeme; kimseden çekinme!"

Onun adı, senin canının muradına anahtardır. Çabuk, onun adını an! An da hemen sana kapıyı açsın!"

Gönül, haset korkusundan onun adını anamıyordu. Kapı da kapalı kaldı. Seher vaktine kadar bu hal devam etti. Derken ansızın gündüz oldu. Güneş doğdu, yüzünü gösterdi.

Hâtifin binlerce defa yalvarışı üzerine gönül, ancak "Tebrizlî" diyebilirdi. Akıl başından gitti, varlığından oldu.

Kendinden geçince de o, efendiler efendisi Şemseddin'in, o cömertlik denizinin adı, gönlün yüzüne nakşoldu.(62)

Efendiler efendisi Şems, Mevlâna'nın dilinden söylendiği gibi, her derde deva olarak yükseliş ve inişler yaşar:

Benim Pirim, benim müridim, benim derdim, benim dermanım;

Bu sözü apaçık söylüyorum, benim Şems'im, benim sahibimdir.(63)

Yine Mevlâna Şems'e olan saygı, hayranlık ve hürmetini zirveye taşır ve der ki:

"Ah Ne Olurdu Ben Şems-i Tebrizî'nin Kapısında Bir Aşk Tercümânı Ol-saydım"

Ben tamamıyla can gibi olmasaydım, sana yüzümü gösterirdim. Benim bir belirtim, bir nişanım olsaydı, belirtimi sana gösterirdim.

Ey Allah'ım senin lütfün beni bırakmıyor, yoksa senin sevdana kapılırdım da, zamani hesabı katmadan, sonsuza kadar seninle kalabilmem için, bütün zamanları sinek gibi kovar dururdum.

Can, güldüğü aşkına kapıldı da; "Aşkın sırlarını açığa vurmaktan korkmasam, susam gibi baştanbaşa dil olurum" diye söylendi.

Halk bana "Sen akıllı bir kişisin" diyor. "Bir an için kendine gel, bu sevdadan vazgeç" Onlara dedim ki: "Evet, her ne kadar akıllı idiysem de, şimdi böyle aşk delisi oldum."

Geceleri ay gittiği zaman, hoş ışıklar saçan gümüş kaftanı sana layık bir kaftan olsaydı, elimi uzatır, onun kemerinden tutardım, çeker sana getirirdim.

Senin aşkının havasının dalgası, beni bir an için bıraksaydı, ateşler haline gelirdim de, âşıkların aşkını artırma çaresi arardım. Onları yakar, yandırardım.

Kıskançlık oku ile korkutur zamane-nin gözünü yumdurmasaydı, o zaman apaçık görürdü ki; ben onun elinde bir yaydan başka bir şey değilim.

Bu söz ancak Tebrizli Şemseddin'e bir aşkıttir. Ah ne olurdu ben onun kapısından bir aşk tercümanı olsaydım.(64)

Velinin velisi dostun dostu

Benlik ve ihtirasın cemaate kurban edilmesini hiçbir zaman arzulamayan Şems için, asıl bereketli ve zengin anlar, dost ile beraber yaşanan zamanlardır. Gerçek dost ise, dostunun her türlü ek-sik, zayıf, hata ve hoşla girmeyen ve çir-kin hallerine dayanabilendir.

Şems'in Mevlâna muhabbeti, öyle bir boyuttadır ki, her şey onun hatırı ve gön-ül için hoştur ve bundan dolayı sevilir. Ona Hakiki Veli, Mevlâna'nın dostu ol-mak yeter; bu dostluk Şems için iftihar kaynağıdır. Çünkü o, velinin velisi, dost-un dostudur. Bundan dolayı Şems, ken-disini güçlü ve korunaklı hisseder.

Mevlâna karşısında küçülür, bir hiç olduğunu düşünür, Şems. Onunla Mev-

lâna arasındaki dostluk ve muhabbet, zevk ve acının, sıkıntı ile cefanın ortak olduğu bir hal kazanır.

Mevlâna ise, Şems'in bu tarif edilemez ve anlatılamaz dostluğu karşısında, onu canı gibi sever, canından ayırmaz. Bu okadar büyük bir muhabbetir ki, Şems'in odasına çakılan çivi, Mevlâna'nın yüreğini saplanan bir hançere dönüşür.

Dostlar birbirlerini her görüşlerinde yenilenirler, yeniden doğmanın hazzını tadarlar. Şems'in nari, Mevlâna'yı, Nur-lar'ın Nur'una ulaştırmak için yakar.

Evrensel insanı simgeleyen Şems, Mevlâna'yı birlik evrenine daldırır; ona evrensel benliği kazandırır. Böylelikle her iki okyanus, aşkın âlemin sâkini, komşusu, yoldaşı ve gönül padişahları-na dönüşürler.

Medrese menşeli Mevlâna'nın resmi oluşuna karşın; Şems, otorite ve sınırları zorlayan bir dervıştır. Coşkun, heyecanlı ve taşkın Şems, Mevlâna'yı tespit edilmiş ve kalıplaşmış hudutların ötesine taşır, sıçratır. Görünmeyen âlemde birleşen dostlar, bütünü oluştururlar. Orada, yokluğu alsa düşünilemeyen Vücut'un (Var Olan'ın) dışında, sonradan hakedilmiş hiçbir varlık yoktur.

Aklın ötelerinde, gönül ve zihin âleminde tam'ı oluşturan Şems ve Mevlâna için, artık sınırlar bitmiş, mesafe ve yön-ler anlamlarını yitirmiştir. Orada söz ve kelâm, sayı ve rakam, beden ve cisim varlıklarını tüketmiş, her şey gönül ehli-nin Bir'e kavuşmasına ve onda yanıp erimesine hazır hale gelmiştir.

Nihayetinde halvet ve mahremiyet evrenin sırlı mahfillerini Mevlâna'ya gös-teren Şems, onu nariyle yakmış, nuruy-la pişirmiştir.

DİPNOTLAR:

- 1) Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, çev: M. N. Gencosman, İstanbul 1974, 186.
- 2) *Arif Etik, Şems ve Mevlâna*, Konya 1982, 64.
- 3) *Etik*, age, 69.
- 4) *Etik*, age, 69.
- 5) Bkz. Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 115.
- 6) Mehmet Önder, *Mevlâna*, Ajans Türk Kültür Yay. Basım yeri ve tarihi yok, 45.
- 7) Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 185.
- 8) Şems-i Tebrizî, age, 231.
- 9) Şems-i Tebrizî, age, 348.
- 10) Şems-i Tebrizî, age, 191.
- 11) Hilmi Ziya Ülken, *Türk Telekkürü Tanhi*, II. baskı, İstanbul 2004, 263; ayrıca bkz. Asaf Halet Elendi, *Mevlâna ve Mevlâvîlik*, İstanbul 2002, 35.

12) Asaf Halet Elendi, age, 35.

13) Asaf Halet Elendi, age, 35 (naklen; M. Barres, *Une Enquete aux Pays Levant*, II, 130, 227); krs. Mehmet Bayraktar, *Tasavvuf ve Modernizm*, İstanbul 1989, 72.

14) Abdülhak Gölpanarı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, V. baskı, İstanbul 1999, 96 (naklen; Nicholson, *Selected poems from the divani Shamsi Tabriz*, 1898, P. XX).

15) Gölpanarı, age, 96.

16) Sahatîn Eyyupoglu - M. Ali Cımcöz, "Önsöz", *Eflatun* içinde. VIII. baskı, İstanbul 1995, 5.

17) Ferîdün b. Ahmed-i Sipehsâir, *Mevlâna ve Et-râındakiler (Risâle)*, 122.

18) Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 130.

19) Şems-i Tebrizî, age, 130.

20) Şems-i Tebrizî, age, 69-70.

21) Şems-i Tebrizî, age, 32; krs. Ahmet Elâkî, *Ârif-lerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifin)*, çev: T. Yazıcı, III. baskı, İstanbul 2001, 213.

22) Şems-i Tebrizî, age, 40.

23) Şems-i Tebrizî, age, 81.

24) Şems-i Tebrizî, age, 95.

25) Şems-i Tebrizî, age, 173-174.

26) Şems-i Tebrizî, age, 192.

27) Şems-i Tebrizî, age, 194.

28) Bkz. Şems-i Tebrizî, age, 308.

29) Şems-i Tebrizî, age, 229-230.

30) Şems-i Tebrizî, age, 238.

31) Şems-i Tebrizî, age, 249-250; Elâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifin)*, III. baskı, İstanbul 2001, 495; Can, *Mevlâna ve Eflatun*, 66-67.

32) Şems-i Tebrizî, age, 295.

33) Şems-i Tebrizî, age, 348.

34) Şems-i Tebrizî, age, 359.

35) Bkz. Elâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifin)*, 295-296; Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 90-91.

36) *Etik, Şems ve Mevlâna*, 55.

37) *Etik*, age, 54.

38) *Etik*, age, 63.

39) *Etik*, age, 73-74.

40) Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 84.

41) Asaf Halet Elendi, *Mevlâna ve Mevlâvîlik*, 33-34.

42) Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 155-156.

43) Bkz. Beytül, *Mesnevi Gözüyle Mevlâna (Şiirleri, Aşk ve Felsefesi)*, 118-120.

44) İbrahim Emiroğlu, *Süfi ve Dil (Mevlâna Örneği)*, İstanbul 2002, 17.

45) Emiroğlu, age, 17.

46) Ferîdün b. Ahmed-i Sipehsâir, *Mevlâna ve Et-râındakiler (Risâle)*, çev: T. Yazıcı, İstanbul 1997, 35.

47) B. Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, çev: F. N. Uzluk, İstanbul 1986, 87.

48) Sefik Can, *Mevlâna ve Eflatun*, İstanbul 2004, 68.

49) Can, *Mevlâna ve Eflatun*, 68-69.

50) A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, çev: B. Demirkol, I. Özdenir, Ankara 2000, 43.

51) Sezaî Karakoç, *Mevlâna*, II. baskı, İstanbul 1999, 48.

52) Kâzım Qurbanzâde, "Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Hayatı, Yaratıcılığı ve Felsefi Görüşleri" çev: Seyfettin Altaylı, "Ulusal Araslar Mevlâna Bilgi Söleni (15-17 Aralık 2000)", Ankara, 224.

53) Qurbanzâde, agm, 225.

54) Qurbanzâde, agm, 225.

55) Şems-i Tebrizî, *Şems-i Tebrizî, Şems-i Tebrizî*, II. baskı, İstanbul 1991, 10-12, beyit no: 116-142.

56) Annemaria Schimmel, *Ben Rûzgârım Sen Ateş Mevlâna Celâleddin Rûmî*, çev: S. Özkan, II. baskı, İstanbul 2000, 39.

57) Annemaria Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutu*, çev: E. Kocayörük İstanbul 2001, 307-308.

58) Mevlâna, *Mesnevi* I. çev: Veled İzbudak, 245-246, b. 3059-3064.

59) *Etik, Şems ve Mevlâna*, 63.

60) *Etik*, age, 72.

61) Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Fihri Mâ Fih*, çev: A. Arvî Konuk, haz: Şelûk Eraydın, İstanbul 1994, 86.

62) Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, haz: Şefik Can, İstanbul 2000, I, s. 377-378.

63) Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 102 (183 nolu dipnot).

64) Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, III, 294-295

Mevlâna'nın, felsefe ve mantık karşısı birkaç beyti üzerine

Bu yazının konusu, Mevlâna'nın eserlerinde akli, mantığı, felsefeyi benimseyenleri suçlayan, aşağılayan dizelerinin olması, bu durumun bilim sosyolojisi ve tarihi bakımdan düşündürdükleridir. Bu çerçeve içinde kalarak hoşgörü anlayışının bu yönünü eleştirmektedir.

*Ulûm-ı zâhire burda güneşte bir yarasa
Fezâ-yı lâyetenâhiyet aâzden de kısa
Uyûn-ı felsefe a'mâ, vukuulu fen kâtürüm
Bir yerde, ben şunu bildim demek
cahim, uçurum.
Neyzen Tevfik, "Mevlânâ",
Azab-ı Mukaddes*

Mevlâna Celaleddin Rûmî bir Türk mutasavvıfı olarak, hem Fars ve dünya edebiyatının en önemli simalarından biri hem de tasavvuf dünyasının, aşk anlayışının, Anadolu Süfiliği'nin şahikası durumundadır. Bunlarla beraber Mevlâna Türk dünyasında, neredeyse, "hoşgörü" ve "sevgi" kavramları olguları ile akla gelen ilk ve tek tarihî, dinî ve edebî şahsiyet olarak görünmekte veya gösterilmektedir.(1)

Mevlâna Belh'de doğmuş, o çocukken babası Bahaeddin Veled (Sultanu'l Ulema), önemli bir kültür merkezi olan

Belh'den ayrılıp, yine içinde önemli kültür merkezlerinin de olduğu, bazı yerlerde geçici süreyle ikamet etmiştir.(2) Hac ziyaretini de yerine getirdikten sonra, gene büyük bir kültür, sanat ve siyaset merkezi olan Selçuklu Devleti başkenti Konya'ya yerleşmiştir.(3) Konya o zamanlar Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlardan oluşan bir nüfus özelliği göstermektedir.(4)

Mevlâna kendisini filozoflar grubunda görmek istemese de ortalama Türk insanı için, felsefe denilince ilk akla gelen Gazali ile Mevlâna Celaleddin Rûmî'dir. Mevlâna aynı zamanda din ve tasavvuf ayrımını yapmayan Türklerin ve yabancıların zihninde ve gönlündeki bu durum ortalama insan için normaldir, inanç ve mucizeyi şahsında toplamış bir dinî imgedir. Dergâh ve tekke kurumlaşmasının(5), hümanist görüşün, kentli halk Müslümanlığının, Heteredoks(6) Anadolu inanışının, Türk Müslümanlığının, bağdaştırmacı (syncretique) dinî uygulamaların(7), (inanç ve vecd amaçlı) dinî müziğin(8), kent hayatında dinî dans gele-

neğinin belli başlı referansı olarak ulusal ve uluslararası kimliğe sahiptir.

Mevlâna, bu kadar çok bilinen birisi olmakla beraber eserlerini ve ayrıntılı hayat hikâyesini okuyanların az olduğu dikkat çekmektedir. Bunun bir nedeni, kısa gazete yazılarına veya çok satılan romanlara göre oluşmuş okuyucu düzeyinin beş-altı ciltlik eserlere pek yanaşmamasıdır. Kaldı ki onun eserleri büyük emeklerle tam metin olarak Türkçeye, İngilizceye çevrilmiş olsa da eserlerinden seçmeler şeklindeki kısaltılmış yayınlar okuyucu kitlelerine daha kolay ulaştığı için anlaşılma şansını biraz daraltmaktadır. Diğer nedeni, her gün bir vesileyle anılan Mevlâna'nın kulaktan dolma bilgilerle yaşatılması gerçeği vardır ki, bu bütün popüler simaların yazgısı veya kazancıdır. Ayrıca pek çok tasavvuf ehlinin olduğu gibi, Mevlâna'nın eserleri de okuyucu kitleleri tarafından, eleştirilerek değil, tam tersine, ilham için, huşu içinde bağlılık ve inanç tazelemek için okunmaktadır. Konu ile ilgili bilimsel toplantılar bile eleştirel havadan uzak kalabilmektedir.

Genel olarak onun eserlerinde aşk, Tanrı ile bütünleşme, dünya nimetlerinden arınabilecek ruh erginliğine ulaşma, inanç, estetik gibi gönlü temele koyan dünya görüşü yansımaktadır. Bunların zıddında veya uzağında olabilecek ko-

**Bir yandan Onu
zemmetmek insanlık dışı
bir tutum olacağı gibi,
Ona bir
peygambermişçesine
yaklaşım ve inanç içinde
olmak İslâm'ın bilgi-iman
ayrımında, agnostik bilim
anlayışıyla
bağdaşmamaktadır.**

nular eleştirilmektedir. Felsefe bu gruba girdiği gibi, dönemin bazı tasavvuf ehli de eleştirilmektedir.

Bu yazının konusu, gönlü ve inancı bu kadar ön koşuna çıkartan Mevlâna'nın eserlerinde akı, mantığı, felsefeyi benimseyenleri suçlayan, aşağılayan dizelerinin olması ve bu durumun bilim sosyolojisi ve tarihi bakımından düşündürdükleridir. Bu çerçevede içinde kalarak hoşgörü anlayışının bu yönünü eleştirmektedir.

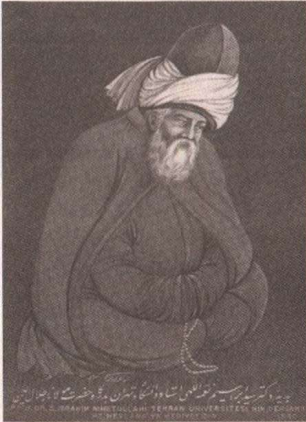
Mevlâna üzerine eleştirel düşünce günah mıdır?

İnançlı insanların bazı kavram ve olguları eleştirmesi söz konusu değildir. Örneğin, Tanrı'nın varlığı, vahiy, peygamberler, inancın koşulları, ahiretle, imanla ilgili konular bunlardandır. Bazı durumlarda dinî kimlikleri halkın gözünde yüceltilen insanlar üzerine fikir belirtmek de hoş karşılanmamaktadır. Çünkü bunlar, gündelik dilde, müritleri bir kenara bırakılsa bile, halk tarafından da "yüce zat", "hazret" gibi saygı ifadeleriyle anılmaktadır. Bu durum sosyal antropoloji açısından olduğu kadar, din ve bilgi sosyolojisi açısından da önemli bir olgudur. Peygamberlere, velilere, (Saint, aziz), din büyüklerine, yüceltici bir takı ile hitap edilmektedir. Mevlâna Celaleddin Rûmî de böyle bir kimliğe ve temsil yetkisine öylesine sahiptir ki bazı şairler

ve gönlü insanları onun manevî şahsiyetini şairane bir kurguyla da ifade etmişlerdir. "Molla Camî (1414-1493) Mevlâna'yı ve Mesnevi'yi öven on altı beyitlik bir mesnevisinde şöyle der: Mevlâna'nın manevî Mesnevi'si İran dilinde Kur'an'dır. O mânâ canı padişahının kıymetinin delili olarak Mesnevi'si kâfidir. Ben o âlîcenabın tavsifinde ne diyebilirim ki; peygamber değildir ama kitabı var." (9)

Mevlâna'nın vefatından sonra Mevlevîlik, ona gönlü bağı ile bağlananların, düşünüş olarak onun ilkelerini benimseyenlerin biriktiliğini kurumsal düzeye yükseltmiştir. "Mevlâna Celal el-Din Belhî tarafından toplanan kimseler onu bir pir, bir mürit hatta tanrı mazharı ve miratı görüyordu." Asıl adı Celaleddin Muhammed olan Mevlâna Celaleddin Rûmî'ye (Belhî) büyüğümüz, efendimiz anlamına gelen "Mevlâna" denilmesinin nedeni Selçuklular döneminde büyük bilginlere ve şeyhlere böyle hitap edilmesindendir." (10)

Mevlâna'nın, iftiraya uğratılmadan, şahsen suçlanmadan eleştirisi meslekî bir iştir. Onun bir veya birkaç yönüyle eleştirilmesi inanç ile ilgili bir sorun değildir. Her ölümü gibi onun düşünceleri üzerine de bazı fikirler yürütülmektedir. Bu yazıda belirtilenler, onun fikirleri hakkında değildir, yoksa onun gönlü dünyası hakkında değildir. Tasavvufi bir dille denilirse, onunla aynı hali yaşayarak onun hali ile hem hal olunmadığı ve onun haline ilişkin "hak'el yakın" niteliğinde bir bilgiye sahip olunmadığı için eleştiri sınırları "ilme'l yakın" içindedir. Yaşayıp, yaşattığı "gönlü hali" ile bilgi konusu, düşünce ve ideoloji nesnesi olan "gönlü fikri" birbirinden ayrılmalıdır. Özenle belirtmek gerek ki, Türkiye'de ve dünyada pek çok insan için, Mevlâna konusu nazik bir konudur, gönlü konusudur. En küçük düşünsel eleştiri yaklaşımları bile ona gönlü bağı ile bağlı olanları üzelebilmektedir. (11) Ancak gönlü erbabının olduğu gibi araştırmacıların da içinde yaşadığı, yaşattığı doğrular vardır ki aslında bir gönlü isidir. Bu yazının amacı bilim tarihi ve bilim sosyolojisi açısından İslâm dünyasında

Bir Mevlâna minyatürü.

çok önemli olan bir etkileşim geleneğine, Mevlâna gibi seçkin bir mutasavvıfın kendi sözleri yoluyla ifade etmektir.

Bu yazının konusu onun şahsına, kullandığı şiir üslubuna, Farsçasına, hâl ehli, tasavvuf ehli oluşuna yönelik değildir. Bu yönlerine ilişkin yergide ve övgüde bulunacak, eleştiri getirebilecek bir deneyim ve bilgi hali hazır sınırlarımızın üstünde ve dışındadır. Bir yanda onu zemetmek insanlık dışı bir tutum olacağı gibi, bir yanda da ona bir peygambermişçesine yaklaşım ve inanç içinde olmak İslâm'ın temel, Ortodoks ilkelerine ve akidesine olduğu kadar İbrahimî dinlerin genel mantığına da ters düşecektir. Bu iki tutum da zaten, bilgi-iman ayrımında, agnostik bilim anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Bu yazının Mevlâna'yı din, mezhep ve tasavvufi meşrep olarak karşıya almak veya yanından olmak gibi bir amacı da yoktur.(12) Konu; Onun bilim, mantık ve felsefe karşıtı oluşunun, dönemi açısından, önemidir.

Mevlâna filozof mudur?

Mevlâna'nın en çok söz sahibi olduğu alan, aşk inancı, şairlik ve mutasavvıflıktır. O zaten bu yönleriyle yedi yüzyıldır insanlık tarihinde yerini almıştır. O, bu özelliğinin dışında herhangi bir meslekle ün kazanmaya, halkın gönlüne girmeye ihtiyaç duymayacak kadar seçkinleşmiştir. Onun mantık, bilim ve felsefeye bakışındaki olumsuz tavır ise, onu zemetmeyeceği gibi, mutasavvıf olarak daha yüceltecek, gönül-akıl ayrımında kendini konumlandırışını netleştirecektir. Tüm dünyada, gönül insanı olmanın, her şeyi sevgiye bağlamının bilime ve akla güvenmemenin itibar kazandığı zamanlarda ve sosyolojik birimlerde onun düşünceleri daha fazla etki yarata-bilecektir.

Mevlâna'nın düşünce tarihindeki kimliği hakkında birkaç görüş:

"Celaledin bilimsel anlamda bir filozof değildir; fakat bazı büyük mistiklerde olduğu gibi, onun da felsefî bir mizacı vardır. Bu mizaç, daha çok kullandığı yöntemde ve savunduğu ahlâkta kendini

Semazenler ve ayinleri Mevlana düşüncesinin vücut bulmuş halleri olarak kabul edilir.

gösterir. Onun yöntemi, 'gönül yöntemi'dir. Bunu bir sezgi yöntemi zannetmemelidir. Bunun sezgiden farkı, dış âlemden her çeşit ilgiyi kesmiş ve bütün akısal bilgilerden kurtulmuş olduğunu zanneden bir bilincin saf bir dalınç (istiğrak) içinde ve özel duygululuk (affectivite) arasında mutlakı kavrama çabasından ibaret olmasıdır. Bu, adeta psikolojik anlamda kendi içine bakmak (introspection), bütün gerçekleri kendi içinde görmek ve nihayet her şeyi kendinden, kendisini her şeyden ibaretmiş gibi hissetmek durumudur. Bunda ne bir çözümlenme, ne de bir birleşim vardır. Hiçbir akıl yürütme türüne de muhtaç olmayan bu gönül yöntemi, mistik ve marazi heyecanlar içinde bir iman konusu olan

tanrısal varlığı, dervişin kendi fânî varlığında yaşamak, yaşatmak ve algılamak ereğini taşır. Bu yol, yine birtakım mistik ve karşılıklı olduğu kadar da simgesel mülakatlarla, fani olan her çeşit maddesel ve cinsel aşklardan kurtulduğunu zanneden bir ruhun ebedî ve mutlak olduğuna inandığı, tanımlanamaz ve kutsal bir varlığın kendisi ya da hayaliyle birleşme tutkusu ve sanrısidir (halusination). Bu nedenle Celaledin de diğer mistikler gibi, şüphesiz onlardan daha çok üstün bir estetik zevkle, kendi halinin akıl, bilim ve mantıkla kavranılamayacağını, bu halin ancak mistik hayatı yaşamakla kavranılabileceğini ileri sürmüştür. Onlar, "gönül ehli" oldukları için, (ehli dil) herkesin konuştuğu lisanla değil Lisan-ı hal ile anlaşıp ve anlarlar."(13)

Mevlâna'nın en çok söz sahibi olduğu alan, aşk inancı, şairlik ve mutasavvıflıktır. Bilime ve akla güvenmemenin itibar kazandığı zamanlarda ve sosyolojik birimlerde, onun düşünceleri daha fazla etki yaratabilecektir.

İslâm Felsefesi konusunda çalışan Prof. Dr. Mehmet Aydın da şöyle demektedir. "Mevlâna Celaledin Rûmî (1207-1273), İslâm tasavvuf hareketinin "Sultan Düşünürü" sayılır. Gerçekten de o, tasavvuf geleneğinin zirve noktasında oturur. Bugün onun mesajını sadece Müslümanlar değil, dünyada da milyonlarca insan duymak istemektedir. Mevlâna, doğuda ve batıda aşk felsefesinin sözcüsü durumundadır. O, bütün Müslümanlara ve özellikle de Müslüman Türk'lere Kur'an'ın derin anlamını gösterdi,

kalp temizliğinden kaynaklanan değerleri sundu ve milyonlarca insanın gönlünde taht kurdu. Onun en büyük eseri olan Mesnevî, Kur'an üzerine yazılmış bir çeşit tefsir sayılır. Bu eserin derinliğinden ve değerinden dolayıdır ki Mevlâna hakkında "O, peygamber değildir ama kitabı vardır" denmiştir. Mevlâna ne sadece bir hukukçu, ne kelimenin dar anlamıyla bir filozof ne de sadece bir şairdir. Kelâmî ve felsefî bakımdan son derece önemli şiirler yazmış olmasına rağmen, o, kelâmî veya felsefî bir sistem kurmayı gaye edinmemiştir.(14)

Din ve tasavvuf olgusunu, şahsiyetlerini ve dönemin belli başlı olaylarını toplumsal hayatın, beşerî gerçekliğin diğer yanlarını da hesaba katarak ele alan Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın Mevlâna'yı mutasavvıf olarak bildiren cümleleri şöyledir. "Yaşadığı çağı aşarak mesajını günümüz insanına kadar ulaştırabilen, dünya çapında yalnız bilim çevrelerinde değil, popüler seviyede tanınma bahtıyarlığına erişmiş, sayısı iki elin parmaklarını geçmeyecek nadir mutasavvıflardan, beki bunların en başında gelenlerden biri de Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'dir. Onun mesajını iyi anlayabilmek, şahsiyetini, fikirlerini, bir mutasavvıf olarak sürdürdü hayatı doğru kavrayabilmek, yalnız onun eserlerini okumakla mümkün

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Mevlâna'yı bir filozof olarak görmemektedir:

Prof. Dr. Mikail Bayram, Mevlâna'yı "Türkiye Selçukluları devrinin en tanınmış şair ve fikir adamı" olarak belirtiyor. Prof. Bayram'ın çalışmalarında Mevlâna'nın pratik siyasî mücadele deneyimleri daha çok ön koşuna çıkmaktadır.

değildir. Kanaatimizce bunun bir şartı da Mevlâna'nın yaşadığı dönemin ve mekânının siyasî, sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel yapısını çok iyi tanımak olacaktır. Hele söz konusu olan, Mevlâna gibi büyük bir mutasavvıf ise, (...) Bilindiği gibi Mevlâna Celaleddin-i Rûmî, Belh şehri gibi daha IX. yüzyıldan itibaren ünlü mutasavvıflar yetişti ve özellikle Melâmî tasavvufun belli başlı merkezlerinden birini teşkil eden büyük bir kültür ve bilim merkezinde doğup beş yaşına kadar da orada kalmış olmakla beraber, esas itibarıyla tasavvufî şahsiyet ve fikirlerini Anadolu'da geliştirmiştir."(15)

Oryantalistlerden Frederick William Hasluck da, öncelikle, Mevlâna'yı Buharalı mistik şair olarak belirtmektedir. Şems-i Tebrizî'yi onun arkadaşı ve felsefede ustası olarak vurgularken, Mevlâna'nın bütün dinleri felsefî bir temelde dikate almasını ön koşuna çıkarmaktadır.(16) Öyle anlaşıyor ki, Hasluck'un felsefe demekle kast ettiği klasik anlamda bir felsefe değil, dinlerarası bakış açısidir.

Bilim tarihçisi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı ise Mevlâna konusunda şöyle demektedir: "Deruni fikirleriyle dünya çapında üne sahip olan büyük Türk düşünürü Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin felsefe ile akılcı dünya ve evren görüşüne cephe aldığına ve hatta bu olumsuz düşüncü akımını destekleyip yaymakla et-

kili olmak için belirli bir çaba gösterdiği-ne tanıklık edilmektedir".(17) Ortaçağ Türk ve İslâm entelektüel geleneğini bilim kültürü açısından ele alan Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı da Mevlâna'yı bir filozof olarak görmemektedir.

Tarih-sosyoloji bağlamında Türkiye Selçukluları dönemi olaylarına ve kalburüstü sınırlarına eleştirel yaklaşımıyla çalışmalarını sürdüren Prof. Dr. Mikail Bayram, Mevlâna'yı "Türkiye Selçukluları devrinin en tanınmış şair ve fikir adamı"(18) olarak belirtiyor. Onun entelektüel yanını vurguladığı gibi, Mesnevî'yi anlatırken şöyle demektedir: "Gördüm ki, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî Mesnevisinde hikâye ve mesellerle bir yandan kendi dinî, tasavvufî ve felsefî görüş ve düşüncelerini tarif ve tasvir ederken; bir yandan da devrinde ve çevresinde cereyan eden sosyal, siyasî ve kültürel olaylara bakışını, görüşünü vermekte, fikrî ve siyasî muhalifleri ile mücadele etmektedir. Bu maksatla kendisinden önceki eserlerden maksadına uygun hikâyeler seçmiş ve yüksek bir şairlik dehası ve tasvir gücü ile bu işi çok ustaca yürütmüştür."(19) Prof. Bayram'ın çalışmalarında Mevlâna'nın pratik siyasî mücadele deneyimleri daha çok ön koşuna çıkmaktadır.

Mevlâna'nın söz konusu beyitleri

Yüz binlerce taklit ve istidlal ehlini pek cüzi bir vehim, şüpheye düşürür.

Çünkü taklitleri de istidlalleri de, hatta bütün kolları, kanatları da zanla kaimdir.

O aşâğılık şeytan, bir şüphe meydana getirir. Bütün bu körler tepe taklak düşerler.

İstidlalcilerin ayakları tahtadur. Tahta ayak ise pek kudretsiz ve pek kararsızdır.

Sebatıyla dağları bile hayran eden ve basiret sahibi olan zamanın kutbu ise böyle değildir (İstidlale değer vermez).

Çakıl üstüne baş aşâğı düşmemek için körün ayağı sopadır, sopa.

Askerin yani din ehlinin üstünlüğüne sebep olan o binici kimdir! Gören padişah!

Her ne kadar körler sopa ile yol görmüşlerdir ama gözlükler sayesinde.

Dünyada gözlükler ve padişahlar olmasaydı bütün körler ölürlü.

Körlerin elinden ne ekmek gelir, ne biçmek gelir, ne alışveriş gelir, ne de kâr ve kazanç.

Tanrı onlara merhamet ve inayet kılmasaydı onların istidial değnekleri hemencecik kırılırdı.

Bu sopa nedir? Kıyaslar, deliller. O sopayı onlara kim verdi? Gören tanrı!

Sopa, mademki savaş ve kavga aletidir; ey kör, o sopayı kır, paramparça et!

O size sopa verdi de öyle meydana çıktınız. Sonra da kızgınlıkla o sopayı yine ona vurdunuz.

Ey körler güruhul Ne istesiniz, ne yapıyorsunuz? Aranıza bir gören kişi alın!"(20)(Veled İzbulak çevirisi).

Doğubilimci, Mevlâna uzmanı R.A. Nicholson da bu beyitleri İngilizceye şöyle çevirmiştir:

Myriads of conformity and legallists(21) are cast into the abyss (of destruction) by a single taint (of doubt).

For their conformity and their drawing evidence from local proofs and all their wings and wing-feathers (every means which they employ in order to arrive at the truth) depend on opinion.

The vile Devile raises a doubt (in their minds): all these blind ones fall in headlong.

The leg of the syllogisers is of wood: a wooden leg is very infirm,

Unlike the Qutb (supreme saint) of the age, the possessor of (spiritual) vision, by whose steadfastness the mountain is made giddy-headed (amazed).

The blind man's leg is a staff, a staff, so that he may not fall headlong on the pebbles.

The cavalier that became (the caese of) victory for the army, who is he for (the army of) the religious? One possessed of (spiritual) sight.

If, with (the aid of) a staff, the blind have seen their way, (yet only) under the protection of (other) people are they clear-sighted.

Where there no men of vision and (spiritual) kings, all the blind in the world would be dead.

From the blind comes neither sowing nor reaping nor cultivation nor tradings and profit.

If He (God) did not bestow mercy and grace upon you, the wood of your logical deduction would break.

What is this staff ? Inferences and (logical) demonstration. Who gave them (the blind) that staff? The all-seeing and almighty One.

Since the staff has become a weapon of quarrel and attack, break that staff to pieces, O blind man!

He gave you the staff that ye might approach (Him): with that staff ye struck even at Him in your anger.

O company of the blind, what are you doing? Bring the seer(22) between (you and God).(23)

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın çevirisi ile Mevlâna'nın akla ilişkin şu iki beytini de bu nedenle hatırlamak gerekir."(...)

"Mantık(24) yoluyla çıkarsamalar yapanların bacakları tahtadandır, tahta bacak ise dengeli ve güvenilir olmaktan çok uzaktır".

"Akli peygamber katına kurban olarak sun. Tanrı beyanları bana yeter" de. Çünkü tanrı gerçekten yetendir.(25)

Mevlana felsefeciler için şöyle diyor: "Felsefeci adını taşıyan o küçük insan kör olacaktır, ışık ondan uzaklarda kalacaktır. Dinin çiçeği sümbülü onun zihninde tomurcuklanmayacaktır".

Prof. Sayılı şöyle devam etmektedir: "Tefekkür akla dayanır ve tefekkür felsefi düşünceye götürür. Oysa İslâm dünyasında felsefeye ve akla dayanan ve aklın özgürlüğü ile temellenen bir dünya ve evren görüşü çok zaman tutulmamış, makbul sayılmamıştır. Gerçekten tefekkür teşvik ve tavsiye eden ayetlere, küçük sayıda da olmamak üzere, rastlanmasına rağmen İslâm dünyasındaki köklü felsefe aleyhtarlığının sürüp gitmiş olması dikkatle üzerinde durulması gereken bir olaydır. Mevlâna felsefeciler için şöyle diyor. Yani serbest bir çeviri ile;

Felsefeci adını taşıyan o küçük insan kör olacaktır, ışık ondan uzaklarda kalacaktır. Dinin çiçeği sümbülü onun zihninde tomurcuklanmayacaktır.

Çünkü ey kendine tapılan varlık sen o sümbülü onun zihnine dikmeyeceksin, o çiçeğin tohumunu onda ekmeyeceksin."(26)

Veled İzbulak'ın çevirisindeki anlatar kavram olan istidial (çıkartım) mantık disiplinine verilen sonuç çıkarma işlemidir."(27) Özellikle belirtmek gerekir ki, Mevlâna akıl kavramını/sözcüğünü aşırı bilmişlik, kurnazlık, kendini beğenmişlik anlamında kullandığı gibi, makul düşünce gibi başka anlamlarda da kullanmaktadır. Bu durum mantık ve felsefe dışında bir alanı kapsamaktadır; bu yazının konusunun dışındadır.

Akl, mantık ve felsefe karşıtı olmak Mevlâna için bir çelişki midir?

Çeşitli din ve inançta hemen herkesi hoş görerek insanların gönlüne taht kuran Mevlâna'nın; bilimle, felsefeyle, akılla ilgili olanları, yaşadığı çağda, hiç de hoş görmemesi, hatta tanrıdan, onları, ışıktan, sümbüllerden mahrum etmesini istemesi, ilk bakışta, onun hoşgörüsüne gönülden bağlı olanları, biraz düşündürse de bu meslek ve ideolojik bir çelişki değildir.(28)

Mevlâna'nın hoşgörülü daveti inançla ilgili bir davettir. Böyle bir davetin o

dönemin Anadolu ve Konya nüfus yapısı özellikleri açısından oldukça engin bir bakışı yansıttığı anlaşılmaktadır.(29) Ancak Mevlâna, hoşgörülü davetinde, meslekler ve epistemolojik tercihler anlamında bir ayrımı işaret etmemekle birlikte, böyle anlaşıyor ki felsefecilerin, mantıkla ilgilenenlerin, akılla çıkarımda (istidlal) bulunanların bu kapsamın dışında kalmasında bir sakinçe görmemiştir. Çünkü Mevlâna istidlâl kavramını, aklı kullanmayı, kendi fikrini okuyucunun anlaması için kullanmıştır.(30)

Mevlâna'nın asıl kimliği mutasavvıflık olduğu için, onun felsefe ve mantığa karşı olması normaldir ve bir eksiklik değildir. Hatta onun gibi bir mutasavvıfın felsefe ve mantık karşılığı, bir mutasavvıfın ne yaptığını bilmesi bakımından, özellikle yaşadığı Ortaçağ İslam düşüncesinin felsefe bilim alanında güçlü olduğu dönemde, bir tutarlılıktır. Çünkü Mevlâna'nın akli, içeriğinin ve işlerliğinin denetimi olan mantığı dışarıda tutması "gönül insanı" olmanın bir gereği de olabilir.(31) Her ne kadar bu konuda kendisi gayet akıllıca düşünse, davranırsa ve öğüt verse de.

Bir kısım "gönül" erbabınca aklın ve felsefenin dışlanması yeni bir şey değildir. Mevlâna'nın doğum yeri, baba toprağı Belh ve dâhil olduğu kültür çevresi bu

Mevlâna'nın asıl kimliği mutasavvıflık olduğu için, onun felsefe ve mantığa karşı olması normaldir ve bir eksiklik değildir. Özellikle yaşadığı Ortaçağ İslam düşüncesinin felsefe bilim alanında güçlü olduğu dönemde, bir tutarlılıktır.

işin kaynağı gibidir. İnançlı oldukları halde kâfirlikle suçlanan filozoflar(32) bir kenara, gönül ve inanç işini mutasavvıflar; akıl ve mantık işini bilimle ve felsefeyle ilgilenenler benimsemiş görünmektedir. Bu durum neredeyse bilim ve felsefe tarihinin sosyolojik etkileri güçlü iki ideolojik cephesini oluşturmaktadır. Gazâlî'nin, içlerinde Fârâbî'nin de bulunduğu bir kısım filozofları tekfir etmesi; Gazâlî ve İbn Rüşd tartışmaları; "tahaffüt" konusu oldukça bilinen entelektüel maceralardır.

Ancak hayatının önemli ve etkili bir kısmını Anadolu Selçukluları Konya'sın-

da geçiren Mevlâna'nın muhalif bir tutum içinde olmasının, İslâm dünyasındaki ideolojik çatışmayla bağlantılı bir başka gerekçesi de vardır. Mevlâna'nın babası Bahaaddin Veled'in (Sultan'ul Ulema)(33) Belh'de iken, o kültür çevresinde,(34) bilim, felsefe ve akıl karşıtları ile akılcıların(35) tartışmalarına bir şekilde taraftar olduğu anlaşılmaktadır.(36) Mevlâna'nın Konya'da bilim ve felsefeye karşı çıkışının nedeni, genellikle ve haklı olarak, Şemsî Tebrizî gösterilse de, babasının Kitab el-Maarif adlı eserinin de bunda etkili olduğu düşüncesi hesaba katılmalıdır. Bu kitapta, (Kitab el-Maarif) Baha el-Din Fahr el-Din Razi ve hamisi Harizmşah'ı felsefeye inanmalarından dolayı, şiddetle muahaize eder (azarlar, tenkit eder). Süfî halk vazirlerinin felsefe ve her nevi rasyonel bilgiyi muahaize etmeleri o zaman pek çok görülen bir keyfiyet idi. Bu kabil vazirler bu suretle avamın sempatisini celp etmek yolunu bulurlardı."denmektedir.(37)

Vakanüvis ve uzmanların çalışmaları (Eflakî, Ritter, Önder, Gölpinarlı, Ocak, Bayram) Şems-i Tebrizî'nin tasavvufî etkisinin birinci derecede desteklenmesi gibi bir yaygın görüşü inkar etmek gereksizdir. Ancak bilim ve din sosyolojisi açısından oldukça iç içe ve anlamlı olan şey Mevlâna'nın babadan kalan ideolojik nitelikli meslekî taassupta ısrar etmesi ve süreklilik göstermesidir. Bu sufi kurumlaşmanın Mevlâna'da somut örneğidir ki bunu sosyolojik boyuta biraz daha netleştirmek yerinde olacaktır.

Bu vazazların bilimsel bilgi ve tasavvufluk kurumlaşmasının tarihî yanını ön plana çıkartan bir not: "Baha Veled'in vazaz ve dersleri, derin yankılar yapıyor, bu dersler öğrenciler tarafından not edilerek (Maarif) adı verilen üç ciltte toplanıyordu. Dersleri pek heyecanlı oluyor, dinleyenleri coşturuyordu. Bazı kereler, felsefe gibi "önü ardı boş, vesveseli" ilimlerle uğraşanlara çatıyor, onları halkın önünde yeri-yordu. O günlerde süfiler ile felsefeciler arasında geniş fikir ayrılıkları vardı. Belh'in tanınmış filozoflarından Fahred-din Râzî ve Sultan Muhammed Tekiş Harizmşah gibi ileri gelen kişiler, kaynağını

Mevlana'nın düşünsel dünyasındaki bilim-felsefe karşılığı kendi içinde tutarlı bir sistemin sonucudur.

Yunan felsefesinden alan ve akla dayanan bir anlayışın içindeydiler. Süfiler ise gerçeğe ancak ilahî cezbe ile erişilebileceğini, bunun için de riyazatla ruhun saflaştırılması ve nefsin öldürülmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu iki zıt anlayış ister istemez Baha Veled ile Fâhreddin Râzî'yi karşı karşıya getirmişti. Fırsat buldukça birbirlerine iğneleyici sözler söylüyorlardı. Bir vaaz sırasında Baha Veled yine coşmuştu: Ey Fâhri Râzî! Ey Harizmşâh! Ey bunların taraftarları! Sizler huzur içinde gönülleri, ilahî keşifleri bırakmış, karanlığa gömülmüş kişilersiniz. Bir takım hayaller peşindedir. Bu hayalleriniz, sizleri nefislerinizin esiri yapıyor. Can gözlerinizi kapadınız, gerçekleri göremez oldunuz. Bu yüzden, hem kendinize, hem başkalarına kötülük etmektesiniz. Vesveseleriniz ve boş hayallerinizle sapık fikirler ortaya çıkarıyorsunuz.”(38)

Şems-i Tebrizî'nin de felsefecilere ve özellikle Fâhreddin Râzî'ye karşı oldukça net tavrı içinde olduğunu onun Makalat'ını inceleyenler belirtmektedir.(39) Dolayısıyla Şems'in mutasavvıf olarak Mevlâna'ya etkisinin bireysel olduğu kadar ideolojik ve kurumsallaşmış bir bilim ve felsefe karşıtlığına dayandığı da kendini göstermektedir. Dönemin Anadolu'sunda Mevlâna'nın, Fâhreddin Râzî karşıtı oluşunu pekiştiren sosyolojik ve siyasî tabanı güçlü diğer bir hareket daha vardır. Bu da kabaca Mevlâna ile Ahi Evren, Hacı Nasîrüddin Mahmud arasındaki kutuplaşmadır.(40) Çünkü Ahi Evren Hacı Nasîriddin (Nasrettin Hoca)(41) Fâhreddin Râzî'nin öğrencisidir ve felsefi boyutta, Mevlâna'nın babası Baha Veled ile Râzî, yukarıda belirtildiği gibi muhalif gruplardır. Yani, Horasan'daki siyasileşme entelektüel mücadele Anadolu'ya taşınmıştır. Felsefe bilim karşıtı sosyolojik kurumsallaşma toplumsal diğer olgular ile birlikte topyekûn yeni bir toplumsal yapılanma için işlevsel kılınmaktadır.

Bitirirken

Tartışmalar farklı fikir ayrılıklarından kaynaklandığı zaman yapıcı etkiler göstermekle beraber, din, şeriat, mutasavvıf gibi hassas konularda devlet

Bilim ve din sosyolojisi açısından oldukça iç içe ve anlamlı olan şey Mevlâna'nın babadan kalan ideolojik nitelikli meslekî taassupta ısrar etmesi ve süreklilik göstermesidir.

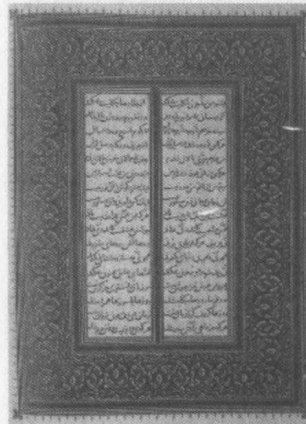
adamları da işe dahil edilerek bir anafar yaratılmak istenince olumsuz sahneler görüntüye gelmektedir. Söz konusu İslâm Ortaçağ kültür çevresinde böyle durumlar yaşanmıştır. Bahaeddin Veled'in Konya'ya kadar süren göçünün arkasında bu olayların varlığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İlk bakışta bireysel veya ailevi sanılan bir durum, sosyolojik bir taban bulabildiği gibi, dinî gibi görünen bir gerçeklik veya kurumsallaşma, derinlemesine sosyoloji açısından tarihi-sosyolojik bir başka tabakada, bilim sosyolojisinde anlamlı bir boyut kazanabilmektedir.(42)

Ortaçağ toplumlarını ayakta tutan, tabanı en geniş kurumlardan belki de en önemlisi tasavvuf olmuştur. Okuryazarlık

düzeyinin düşük olması, yazılı bilginin geniş kitlelere ulaşamaması, demografik yapıdaki dinsel tonlamalar, mistik bir tanrı telakkisine ister istemez yönelen inanç üzere yaratılan "homo religious" insan mayası gömül insanında tanrıya açılan yolun zemini olmuştur. Denebilir ki bu beşerî ıra dünyanın her yerinde tanrılı ve tanrısız dinlerin ana kurallarından, temel/ortodoks akidelerinden uzakta da olsa "popüler inanışlar birliği"ni "sosyolojik-tarihi / sosyo ontolojik (socio-historique/socio-ontologique) ulam olarak su yüzüne çıkarmıştır. İleri düzeye kurumsallaşmalar ve diğer meslekî kurumsal yapılar karşı tavrı alışlar, farklı coğrafyalar ve dinlerde görülen çeşitli görüngüler zamanla gelişen durumlardır.

Mevlâna düşüncesi, Mevlevîlik olarak bilinen, geniş etkili bir gelenekte bilgi ve inanış olarak yaşamaktadır. Ancak Mevlâna konusu Mevlanoloji (Mevlanalık Bilgi, Mevlâna Bilim) denilecek bir durumda ele alınarak ilahiyat dışı disiplinlerin de dikkatine açılmalıdır. Bu durum genel tasavvuf konusunun tarihi bağlantıları, metin yorumlamaları, sosyolojik ve psikolojik çözümlemelerle disiplinler arası incelenmesinin bir parçası olacaktır. Anadolu Selçukluları'na ilişkin bilgilerin olabildiğince eleştirilerek bir şekilde ele alınması zorunluluğu da buradadır. Bu sadece bilim sosyolojisi açısından değil aynı zamanda din, siyaset, sanat ve iktisat sosyolojisi açısından da önemlidir.

Diğer uygarlık ıraları olan bilim, felsefe, spor-savaş ve diğer mücadele anlayışları, ekonomik hayat önemli ölçüde tasavvufî hayatla ilişkili olmuştur. Bilim adamlarının, filozofların, hatta ateist şairlerin pek çoğu mistik bir hayatın izlerini edinimlerinde göstermişler, (Râzî, Farabî, Pascal, Madam Curie, Nazım Hikmet) ancak tasavvula karşı aşağılayıcı bir tavrı sergilememişlerdir. Oysa tasavvuf düşüncesinden bazılarının, Mevlâna örneğinde olduğu gibi, bilim, felsefe ve mantığa karşı oluşları kurumsallaşma anlamında tepkisel ilişkilere neden olabilmış, gücünün fazla ve etki alanının genişliği ölçüsünde de entelektüel ve iktisadi hayata yavaşlatıcı etkiler göstererek zamanla ve derece derece özgün yapılarının öte-

Mevlâna'nın en önemli eseri Mesnevî'nin birinci sayfası.

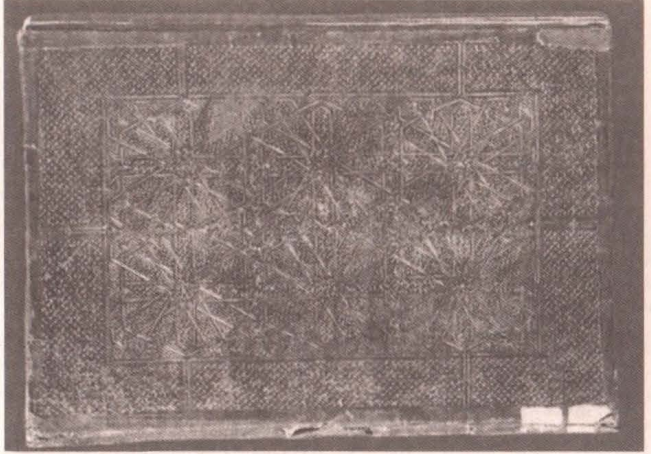
sinde zihniyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Toplumsal hayatta kurumlardan birinin her hangi bir nedenle diğerlerinin yerine geçmeye, onları ortadan kaldırmaya, görmezlikten gelmeye başlamaları fonksiyonel olarak toplumsal yapıyı ve manevî bünyeyi bozabilmektedir.

Tasavvuf düşüncesi siyasî ve askerî kurumların yapı özellikleri ile bütünleşerek işlevsel ara yapılanmalar, bir ölçüde tampon mekanizmalar ortayakoyarak tarihsel bir görev üstlenmiştir. Ne yazık ki zamanla bunlarda da, ilginç zihniyet oluşumlarıyla bozulmalar kendini göstermiştir. Ahilik, fütüvvet, alp-eren kavramları bu çerçevede değerlendirilmektedir. Tasavvufu basit bir pasivizme indirgenin anlamı olmadığı gibi bilim ve iktisadi üretim kültüründeki zayıflamanın tüm faturasını, tasavvuf kültürünün bütün meşrep ve mezheplerine kesmek de gereksizdir. Ama Türk ve İslâm kültürünün ilk dönem dinamiklerinden gittikçe uzaklaşarak, kanaati tembellik, teslimiyeti ve tevekkülü de tanıyan kulun yardımcılığına indirgeyen; dünya karşısında eli kolu bağlı bir inancsızlık gibi düşünen patolojik olgular da durup dururken ortaya çıkmamıştır. Ne anlama geldiği bilinmez "keyfi bir kader yorumuyla" kendisini dünyadan uzaklaştıran sosyolojik birimlerin "zayıf tarih-selliği" ve "kendisizleştirilmiş hürriyet anlayışı" uzun zaman incelenmeye değer konular olarak kalacaktır. Doğu ve İslâm ülkelerinin bir çöküş dönemi yaşadığı da bilinmektedir.(43)

Bilimsel kültür bu bakımdan önemli etkiler almış görünmektedir. Kurumların birbirini yok etmesinden çok bunların bağdaşmasını, işlevselleşmesini, evrenselleşmesini sağlayamayan kültürler geri kalmışlığın menziliinde dönülmez bir yola da girmiş olabilirler.

Bir hikâye uyarlaması(44)

Mevlâna, kendi kurguladığı hikâyeler kadar, doğu kaynaklarından, kitabî kişisallardan aldığı hikâyelerle düşüncesini şirselliğiyle birleştirerek güçlü bir şekilde anlatmaktadır. Konu içinde hikâyeleri yerli yerine koymakta üstün bir meziyete sahip olduğu bir gerçektir. Onun tasarım-

Mevlâna'nın diğer önemli yapıtı Divan-ı Kebir'in cildi.

lama ve şiirleştirme düzeyinde olmasa da, onun eserlerine ve hoşgörü anlayışına telmihle bulunmak amacıyla bir hikâye denemesinde sakınca olmamalıdır.

İbrahim Peygamber ateşe atıldıktan sonra iki küçük kuş onun yanına gelir; birisi gagasında küçük de olsa getirdiği çalıyı ateşe atar, diğeri ise küçükük gagasındaki suyu ateşe döker. Bu ikisi de İbrahim Peygamber'in durumunu göz önünde bulundurarak kendilerine düşeni, inandıkları doğruyu akılcıca, mantıklıca, tutarlıca ve hatta Kantçı bir görev ahlakı anlayışıyla yapmışlardır. Ama denebilir ki onlar akıllarındaki kadar gönüllerinde olanı da gerçekleştirmişlerdir.

DİPNOTLAR

- 1) Mevlâna'nın sevgi ve hoşgörü konusundaki duygusal ve deşölyük vurgusunu ıktır etmek mümkün olmamakla birlikte bazen bu durum genel Türk tarihi ve tasavvuf tarihi dikkatten kaçacak kadar abartılmaktadır. Bir devletin vatandaşları için koyduğu kuralları olarak hukuk ile insan psikolojisi ve gelenekler kaynaklı hoş görü, etkileşen olgular olsa da, bir brinden farklıdır. Bilindiği gibi Anadolu, Celaleddin Muhammed'e adını veren Rum diyarı, Süli geleneğinin hem Grek hem de Ortadoğu kanatlarının buluştuğu bir yer olarak Endülüslü etkisini de kabul ederek bu geleneğin büyük şeyhi Muhiddin İbnü'l Arabî'ye bile göçü süie ev sahipliği yapmıştır.
- 2) Mevlâna Celaleddin-i Rûmî (Hicri 6.Rebiülevvel 604 / Miladi Şemsî 3.Eylül 1207, Belh - 5. Cemaziyelahir 672 / 16.Ekim 1273, Konya) hakkında pek çok kaynakta bilgi bulunmaktadır. Burada onun ha-

yat hikâyesine girilmeyecektir, ancak onunla ilgili yerli ve yabancı metinlerde Konya'ya gelmeden önce yerleştiği yerler arasında Erzincan ve Akşehir de belirtilmektedir. Söz konusu Akşehir, Konya Akşehir veya o zamanki herhangi bir Akşehir değil, Sivas'ta Erzincan'a komşu Susehri ilçesi için Selçukluların kullandıkları Akşehir'dir. Eski metinlerde Erzincan Akşehri, (Akşar) olarak belirtildiğini tarihçiler tespit etmişlerdir. Bkz. Yaşar Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Ankara, 1970; Aziz B. Erdesir-i Estelabadi, Bezm u Razm, (pav. Mürsel Öztürk) Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990, s.190; Aydın Taneri, Mevlâna Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri, Kültür Bakanlığı yay., 1987, s.17-18.

3) Akşehir Aktaş-Yasa, Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya, (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

4) Bkz. Hasluck, Christianity and Islam Under the Sultans, I-II, Oxford, Clarendon Press, 1929, s.371; Arize Yasa, yaga, s.178-179; Hasluck, Plato in the Folk-lore of the Konis Plain, Annual of British School of Athens, XVIII, (s. 265-268) Akşehir Aktaş-Yasa, "Anadolu Selçukluları Dönemi Hıgörü Ortamında Müslim-Gay-i Müslim İlişkileri", Erdem, cilt. 8, sayı 23, (Türklerde Hıgörü Özel Sayısı), (s. 419-438).

5) Mehmet Rami Ayas, Türkiye'de İlk Tanka Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma, Ankara 1991.

6) Heterodoks: ana ırası bir dine dayansa da birden çok din, mezhebin ve inanç geleneğinin etki ve izlerini yaşatabilen inanç.

7) Bu kavramlar ve ele alındıkları yerli yabancı kaynaklar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Sunuş" in Türk Şiirine Bakışlar, İletişim yay., İstanbul 1996, (s. 7-21) Ahmet Yaşar Ocak, "Mevlâna Dönemi Anadolu'sunda Tasavvuf Akımları ve Mevlâna", in Türk Şiirine Bakışlar, İletişim yay., İstanbul 1996, (s. 88-89).

10) Tahsin Yazıcı, "Semâ" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB yayını; Süleyman Uludağ, İslâm Açısından Müslü ve Semâ, İrfan yayını, İstanbul 1976.

11) Türkiye ve dünyada onunla ilgili yazılanları bir doküman yapmak oldukça güç ve bu yazının sınırlarının ötesinde başlı başına hacimli bir çalışmayı

Gençlik ve Ütopya

Ütopya, tanımı gereği bir memnuniyetsizlik anlamını içinde barındırır. Verili olana karşı bir memnuniyetsizlik. Verili olan ise, öz olarak, "düzen" in sunduklarının toplamıdır. Ütopya ise bu toplamı yetersiz hatta engelleyici gördüğü için itiraz eder. O yüzden "ütopya" aslında doğrudan siyasal bir içerik taşır. Hatta sadece memnuniyetsizliği değil bir adım ötesini de içerir anlam olarak. Geleceği tasarlamayı, bir gelecek tasarımı oluşturmayı. Bu tasarımı oluşturmak için sadece "genç" olmak gerekiyor. Bu gençlik biyolojik yaşla saptadığımız bir durum değil elbette. Genç derken gerçekçi, hareketli ve dönüştürme davasını, toplumu yüceltmeyi ilke edinmeyi anlıyoruz.

Geçtiğimiz ay tırmandırılan PKK terörü neticesinde tüm milletimizin ve

özellikle de "gençliğimizin" (burada biyolojik gençliğedir vurgu) kitlesel tepkisini değerlendirebilmek amacıyla bir küçük dosya sunuyoruz dikkatinize. Bu dosya gençliğin kitlesel tepkisini toplumcu-Atatürkçü bir çizgide ifade eden ve yurt çapında gençlik hareketinin başını çeken Türkiye Gençlik Birliği (TGB) İstanbul İl yöneticisi Mehmet Bozkurt'un bir sunuşu ile başlıyor. Ardından gençlik hareketinin liderlerine yönelttiğimiz soruların yanıtlarını bulacaksınız. Bu sorular gençliğin gelecek kurgusunu anlayabilmemiz için küçük bir giriş niteliğindedir.

Kahraman Mehmetçiklerimizin bölücü terör örgütü tarafından şehit edilmesi milletimizi derinden sarsmıştır. Yurdun dört bir yanında günlerce yürüyüşler, eylemler düzenlenmesi ölkenin ötesinde bir kararlılığın ifadesiydi. Türkiye, başındaki terör belasının merkezinin ABD olduğunu ilk kez haykırıyor ve Mehmetçiğe kurşun sıkanların efendilerine "Hepimiz Mehmetçiği" diyerek cevap veriyordu.

Teröre karşı yapılan yürüyüşlerde dikkati en çok çeken ise gençliktir. Türkiye'nin dört bir yanında üniversiteler yürüyüşler düzenlediler. Lise öğrencileri okul formalarıyla eylemler gerçekleştirdiler. Rektörlerin ve okul yönetimlerin birçoğu en önde öğrencilerle birlikte yürüdüler.

Türkiye, Cumhuriyet Mitingleriyle birlikte bir yola girmiştir, şimdi ise bu yolda Mehmetçik olarak ilerlemektedir. Türk Gençliği'nin bugünkü durumunu değerlendiren 12 Eylül darbesini bir milat kabul edebiliriz. 12 Eylül siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir sayfa açarken, yapılan darbe adeta gençliğin beyine indiriliyordu. ABD, yaptığı darbeyle gençliği yolaştırma, siyasetten uzaklaştırma ve va-

Marmara Üniversitesi öğrencileri teröre karşı yürüyor.

TGB üniversite gençliğinin yurtçapında birleşmesinin adresi oldu.

tansizleştirme politikası izlemiştir. Küreselleşme çağında vatan, millet gibi kavramların içini boşaltmak Amerika'nın Türkiye'deki memurlarına verdiği birinci görevdir. Türkiye'deki memurları yetersiz kalınca zaman zaman da dışarıdan müdahale etmektedirler. Bunun en çarpıcı örneği ise Karen Fogg'tur. Fogg'u devreye sokarak üniversitelerde yıkıcı faaliyetler yürütmüşlerdir.

11 Eylül saldırılarının ardından üniversitelerin açılışlarında Amerika için rektörler, öğrenciler ayağa kalkarken, şimdi ise bu tablo tam tersine dönmüştür. Rektörler ve öğrenciler ABD'ye karşı "Hepimiz Mehmetçik" diye ayağa kalkmaktadırlar. İşte bu Türkiye'nin fikir devrimidir. Bu devrime "Mehmetçik Devrimi" denebilir.

Amerika Birleşik Devletleri, 12 Eylül'le birlikte Türk Gençliği'yle yakından ilgilenmiştir. Eğitim sisteminden, müzik tercihlerine kadar bütün ayrıntıları ele almış ve millî kültüründen kopardığı bir gençlik kitlesi yaratmayı başarmıştır. Ama 2007 yılında da bir gerçeği keşfetmiş bulunuyoruz ki o da; Amerika 12 Eylül'den sonra tarihin en siyasi gençliğini de karşısında bulmuştur. Cumhuriyet Mitingleri Türkiye'nin dönüm noktası ol-

muş ve o mitinglere gençliğin yoğun katılımı dikkat çekmiştir. Cumhuriyet mitingleri adeta Türk Milletini yeniden diriltmiştir. Milyonlarca insanın alanlara toplanması, seferber olması bağımsızlığımıza ve cumhuriyetimize yönelik tehditlerin büyüklüğündendir. Eylemlere ruh veren sloganlarda da kitlelerin bilincindeki değişimi gözlemleyebiliyoruz.

Bu ağır tehditler Türkiye'nin hayat damarlarını tıkayan hastalıklı hücreler gibidir. Siyasi olarak Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü diye ifade ettiğimiz bu durumda; Türkiye'nin yaşayabilmesi, damarlarında temiz kanın dolaşabilmesi için bir operasyona gitmek zorundadır. Her zor dönemin bir çıkışı vardır. Türkiye'de, içinde bulunduğumuz "Küçük Amerika" sisteminin alternatifini arayışı içine girmiştir. Bu durum ilk belirtisini Türkiye-ABD ilişkilerinde gösterdi. ABD'yi stratejik müttefik ilan edişimizle birlikte, bağımsızlığımıza ve egemenliğimize ağır darbeler indirilmiştir.

Türkiye bu yaralarının tedavisinin Atatürk olduğunu yeniden keşfetmektedir. Türkiye, ABD'den uzaklaştıkça Atatürk'ü bulmaktadır. Bu durum Türkiye'nin yeniden ayağa kalkışı, kendini yenileyişidir. İşte bu süreçte Türk Gençliği loko-

motif görevi görecektir. Üniversitelerimizden başlayan bu hareket Türkiye'nin siyasetinden, kültürüne, ekonomisine ve bilimine kadar her alanda kendini hissettirecektir.

Buraya kadar ülkemizin günümüz açısından sosyal ve siyasal bir resmi vermeye çalıştık. Ancak bu tablodan ülkemiz açısından en hayırlı sonucun çıkması yine gençliğin enerjisini, en doğru, gerçekçi ve etkili biçimde planlı olarak kullanmasıyla olacaktır ki buradaki tek yol göstericimiz bilimdir.

Cumhuriyetin; fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesilleri, hayattaki en hakiki mürşidi, yani bilimi yaşam kılavuzu yapmadan bu zorlu mücadeleden başarılı çıkamazlar. Türkiye Gençlik Birliği siyasal her türlü süreç de dâhil olmak üzere, gençliğimizin bilimle dolu bir hayat inşa edebilmeleri için Atilla İlhan Kültür Merkezleri aracılığıyla yoğun ve sistemli bir çabanın içindedir.

Ülkemizin genç beyinleri Türkiye'nin sorunlarını çözen, engellerini aşan bilim projelerini ortaya koyarak bilime katkıda bulacaklardır. Bu dönemin en kıymetli bilim çalışmalarının keşfedeceği gerçek; Tam Bağımsız Türkiye buluşudur.

Gençlere, bugüne ve geleceğe ilişkin üç soru

Türkiye'de son yıllarda gençlik, üniversitelerde kavga ve çatışmalarla değil, ülkesine sahip çıkma bilinciyle kamuoyunda yer alıyor. Ülkemiz açısından son derece önemli olan bu gelişmenin ocağı sayılabilecek Türkiye Gençlik Birliği çalışmalarıyla ve eylemleriyle ülkemiz kamuoyunun dikkatlerini üzerinde topladı. Ülkemizin çeşitli illerinden Türkiye Gençlik Birliği (TGB) yöneticilerine, 2008 yılına girerken bugün ve yarın ile ilgili üç soru yönelttik. Soru ve cevapları aşağıda dikkatinize sunuyoruz.

Gülşen BARLAS
Pamukkale Üniversitesi
Tıp Fakültesi
TGB Denizli İl Yöneticisi

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

ABD ve AB emperyalizmi NATO ve BM yoluyla gerçekleştirdiği Büyük Ortadoğu işgaliyle birlikte Türkiye sınırlarını da tartışma konusu yapmaya çalışmaktadır. Bugün yaşananlar bölgesel bir çatışma olmakla kalmayıp fiili bir savaş durumudur. Bu savaşı diğer tarafı sadece PKK ve Kuzey Irak kukla yönetimi değil ABD'dir. Sadece sınır ötesi operasyonu yeterli görmek büyük bir yanılgı olur. Sözlü ve yazılı basın ABD ve AB'nin dayatmalarını talimatlarını iktidarın marifetleri gibi göstermek halkın sağduyusunu kaybetmesine neden olmuştur. İşte burada apolitik olarak görülen söz hakkı

verilmeyen Türk Gençliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinde verdiği görev doğrultusunda Bağımsız Cumhuriyetimize yönelik tehditlere karşı gençlik bir araya geleceğini ve bağımsızlık mücadelesinde birleşeceğini, yaşanan son terör olaylarında göstermiştir. Örgütlü bir gençlik bütün vatansever güçlerle tek vücut olarak geniş halk kitlelerini emperyalizme karşı mücadeleye katabilecektir. Gençlik gerektiğinde çekinmeden tepkisini ortaya koyabilecek, bunu sadece sokaklara dökülerek, bayrak sallayarak, saygı durumunda bulunarak değil ulusal kaynaklarına sahip çıkarak gerçekleştirecektir.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

1980 darbesi örgütsüz bencil apolitik bir gençliğin yetişmesinin kuşkusuz en önemli sebebidir. Gençliğin her türlü örgütlenme çabası sayısız engellemelerle karşılaşmış ve toplumun genelinde özellikle üniversite gençliğine karşı bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Gençlik Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı demokratik, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni tekrar kurmaktaki ısrarlı mücadelesini gösterecek her türlü bilgiyi aklın ve bilimin süzgecinden geçirerek tartışmalı belli yönlendirmelerden sıyrılıp eleştirel bakış açısını yakalayarak ailelerden başlamak üzere toplumun güven ve inancını tekrar kazanmalıdır. Gençlik örgütlenme ile kalmayıp akademik kadro-

larda yer bularak bilim üretmek için canımızı dişimize takarak gerektiğinde ülke yönetiminde söz sahibi olarak ülke sorunlarını çözmede görev alacaktır.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Özel dershane ve okulları sıkı bir devlet denetimi altına alır, bilimsel demokratik eğitimden ödün verenleri kapatır.

Eğitim sistemimizin çarpıklıklarını göz önüne alırsak öss sınavını çok kısa bir sürede kaldırılması olanaksız. Ama uzun vadeli ve öğrencilerin ilgi alanlarına göre yönlendirildiği eğitim sistemini oluşturduktan sonra öss sınavını kaldırır.

İnsanların istedikleri bölüme sınavsız girmelerini bir süre sonra başarı olanların devam etmesini başarısız olanların başka bölümlere geçebileceklerini sağlayabilecek bir eğitim sistemini hayata geçirmeye çalışırdım.

Nalan ERBİL Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Türk Gençliği Çalışkandır!

Türk Gençleri olarak, "İstiklal ve Cumhuriyetimize kastedecek düşmanlar"a; ABD ve onun desteklediği PKK

saldırılarına sessiz kalmadığımız, okullardan sokaklara yayılan binlerce öğrencinin haykırıışlarında ispatlanmıştır. Gençlerin bu gösterilerdeki hedefi, daima barış içinde yaşamış Türk Milletinin bölünmez bütünlüğünü Batılı güçlere ispatlamaktır. Türk Gençliği "etnisite" adı altında yürütülen bölücülük oyunlarına aldanmayacağını göstermiştir. Gençliğin kardeşlik ütopyası, Türk'ün Kürtle içiçe yaşamaya devam edeceği tam bağımsız bir Türkiyedir, ve bu amaca ulaşmak için de mücadelesini sürdürecektir.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

Gençlik, bu mücadelede, Atatürk'ün belittği gibi bilimsel düşüncüyü temel yol gösterici olarak ele almalı, dış tehlikelere karşı ürettiği yaratıcı fikir ve yöntemlerle toplumun ekonomik, ve kültürel alanda kalkınmasına hizmet etmelidir. Ülke sorunlarını anlayabilmek ve çözüm üretebilmek için gençler, milletin tarihsel geçmişini çok iyi bilmek, bu birikimlerini bugünün süzgecinden geçirip özgün bir bakış açısı yakalamak zorundadır. Gençliğin öncelikli hedefi, öğrendiği bilgileri, ülke yararına uygun olarak kullanmak ve toplumsal kalkınmayı bütün yurda yaymaktır. Tekrar üretim toplumuna geçebilmemiz, ülkemizi dış tehditlere karşı dindik savunabilmemiz için yaratıcı bilimsel düşünce, gençliğin en büyük kuvvetidir.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

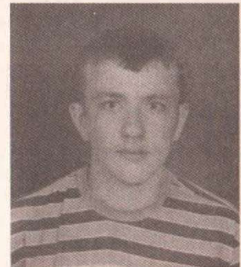
Gençliğin ülke sorunlarını çözme mücadelesinde amaca ulaşabilmesi için bilimsel yöntemeye dayanan, kişise gelişimi destekleyen bir eğitim sistemi ön koşuldur. Bunu gerçekleştirebilmek için Milli Eğitim'de değişiklikler yapılması zorunludur. İlk olarak, anaokulundan başlayarak, bireysel ilgi alanını gözeten eğitim anlayışını benimsemek gereklidir.

Bunun neticesinde bireyler, kendi istekleri ve yetenekleri doğrultusunda hayata önceden hazırlıklı başlayacak, liseye geçmeden yapmak istediklerini belirlemiş, ve bu doğrultuda çalışmalarını yürütüyor olacaklardır. Gençler, üniversite düzeyine geldiklerinde, uzmanlık alanlarını çoktan belirlemiş, ülke sorunlarına duyarlılık kazanacak olgunluğa erişmiş bir gençlik yetişecektir. Bu hedefe ulaşma yolunda, ikinci uygulama, öğretimde eşit fırsat ilkesi doğrultusunda paralı eğitime son vermektir. Vakıf okulları ve üniversitelerinin açılışı kısıtlanmalı, var olanlarda burslu kontenjanı en az yüzde elliye çıkarılmalıdır. Üçüncü uygulama ise, milli varlığımızın temeli olan dilimizin, yok olmasına zemin hazırlayan yabancı dilde eğitime, yabancı dil ve hazırlık bölümleri dışında, son vermektir.

Bu temel uygulamalar doğrultusunda, duyarlı, bilinçli, hak ve adaletle inanan, ülke savunması ve buna bağlı olarak kalkınmasında bilimin gösterdiği yolda yürüyen bir gençliğin yetişmesi temel amaçlarımızdandır. Batı'nın bölücü terör tehditlerine ancak üretken, yaratıcı, ve birlik içinde güçlü bir gençlikle karşı durabiliriz.

Ercan ÇANKAYA ODTÜ Tarih bölümü

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

ABD destekli teröre Türk halkı en güzel cevabı verdi. Aslında savunacağımız kardeşlik ütopyası da bu eylemlerde belli oldu. Binlerce kişi, "Türk Kürt kardeşdir, Amerika kalıktır." sloganı altında birleşti ve o eylemlerde Kürt kardeşlerimizi küçümseyen tek bir slogan dahi atılmadı. Biz, gençlik olarak, buna sahip çıkmalıyız. Türk ve Kürt, Türk milletinin bir parçası olduğumuzu, ABD'nin ve AB'nin oyunlarıyla bölünmeyeceğimizi, tüm dünyaya göstermeliyiz

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

Gençlik, ülke sorunlarını çözmede öncü görev üstlenmelidir. Yani, tıpkı 68 kuşağının yaptığı gibi millete önderlik etmeli ve antiemperyalist mücadelenin en ön safında yer almalıdır. En önemlisi de, gençliğin örgütlü olması ve örgütlü bir biçimde mücadele etmesidir. Bu örgütün adresi de yaklaşık bir yıldan beri Türkiye Gençlik Birliği'dir. TGB, özellikle son terör eylemlerinde gösterdiği öncü rolüyle, millete önderlik edebileceğini tekrar göstermiştir. Tüm gençlik TGB'de örgütlenmeli ve terör dâhil, Atlantik ittifakı döneminin getirdiği tüm sorunlara karşı bir mücadele başlatmalıdır.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Öncelikle, öğrencilere ezbercilikten uzak, bilimsel bir eğitim sunardım. Yani, sadece sorunu tespit eden değil, aynı zamanda, tespit ettiği sorunun çözüm yolunu da bulabilen, dogmalarla değil, bilimsel verilerle hareket eden, bir öğrenci kitlesi yaratmaya çalışırdım. Buna bağlı olarak eğitimdeki bilim dışı öğeleri tespit eder, bunlara karşı bilimsel ve her türlü dogmadan uzak bir eğitim sistemi getirirdim. İkinci olarak, insanların kendi anadillerinde bilim yapmasına engel olan, onların yaratıcılığını engelleyen, kendi diline dahi yeterince hakim olamayan, yabancı özentisi bir gençlik yaratıl-

masına neden olan yabancı dilde eğitime son verirdim. Son olarak da, orta eğitim içinde, teknik eğitime ağırlık vererek, milyonlarca öğrencinin ÖSS'ye yığılmasına engel olur, ilköğretimde teknik alanda başarı gösteren öğrencileri teknik eğitime yönlendirerek, ÖSS üzerindeki yoğunluğu yarı yarıya azaltır ve bu sınava aşama aşama kaldırırım

Nurettin ÖNER **Kocatepe Üniversitesi İstatistik Bölümü** **TGB Afyonkarahisar İl Başkanı**

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Bugün sorunu çözebilmek için ilk önce sorunun ne olduğunu iyi tahlil etmek gerekir. Artık Türkiye geçmişte bıraktığı 67 yıllık Küçük Amerika olma sürecinin son evresine girmiş bulunmaktadır. Ülkemiz tarihinin en büyük sınavını vermekle yüzyüze gelmiştir. Ömrünü emperyalizmle savaşmakla geçiren bu millet geçmişte olduğu gibi bugünde vatan savunmasında evlatlarını şehit vermeye devam etmektedir. Ama gençlik ve halk artık uyanmıştır. Miting alanlarındaki, üniversite kampüslerindeki, liselerdeki bütün gençlik tek bir slogan etrafında birleşmişlerdir. Bu slogan "MEHMETÇİĞİN KATİLİ AMERİKA" sloganıdır. Bugün ülkemiz içerisinde iç savaş çıkarmaya çalışan, Türk-Kürt diye ayırım yaratarak

kardeşi kardeşe düşman etmeye çalışan iç ve dış nifaklar asla başarılı olamayacaklardır. Kurtuluş Savaşı'nda sırt sırta savaşmış, kız almış kız vermiş, toprağın altında bu vatan uğruna verdiği şehitlerin kemikleri kaynaşmış bu insanların asla birbirine düşman edilemeyeceğini Türk genci çok iyi bilmektedir. Aynı tarihten, aynı kültürden beslenen bu millet Türküyle, kürdüyle, lazıyla, çerkeziyle tek yürek olup emperyalizme gereken cevabı verecek, Atatürk'ün Türkiye'sini el ele yeniden kuracaklardır.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

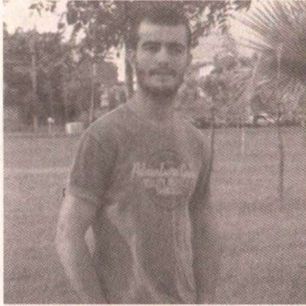
Türkiye artık Milli Demokratik Devrim sürecine girmiştir. Bu koşullarda tarihin Türk gençliğine yüklediği misyon çok büyüktür. Tarihte gerçekleşen bütün devrimlerin içinden geçtikleri süreçler incelendiğinde gençliğin buralarda oynadığı tarihi rolü anlamak çok daha kolaylaşacaktır. Gençlik bir milletin en dinamik gücüdür. Ama bu güç doğru yer ve zamanda, doğru pratiğin içerisinde kullanıldığı takdirde bir anlam ifade etmektedir. Bugün Türk gencinin en can alıcı görevi Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi sağcısı, solcusu, demeden bütün milletimizi vatan savunmasında birleştirmektir. Türk genci vazife sırasında kullanacağı bütün araçları hayatın içerisinde kendisi çıkarmak zorundadır. Bu araçlar ki eğitimidir; bir ülkenin geleceğinde söz alacak yeni nesilleri yetiştirir, milletlerin yarınlarına şekil verir. Yine bu araçtır ki tarih-tarih:ülkenin geleceğine ışık tutar topluma güven verir, tecrube verir, umut verir. Bir araç daha vardır ki oda üreten güçlerdir; bir milleti bütün dinamikleriyle ayakta tutar, varlığını ve bağımsızlığının garantisidir. Türk genci emperyalizme karşı vereceği bu çetin savaşta yanında bulunacak bu araçların yeterliliğinin ve gücünün bilincindedir. Bu araçların sahibi ve koruyucusu olduğu takdirde savaşın galibi şüphesiz Türk milleti olacaktır.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

- 1) Eğitimi ücretsiz hale getirmek
- 2) Özel okulları kamulaştırmak
- 3) Eğitim dilini Türkçe yapmak

Mustafa Murat DEMİRHAN
TGB İstanbul Üniversitesi İktisat
Fakültesi Başkanı
İstanbul Üniversitesi İktisat
Fakültesi Öğrenci Temsilcisi

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Bizler Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği gençler olarak batının üzerinde oynadığı oyunların hepsinin bilincindeyiz. Batının topraklarımız üzerinde oynamaya çalıştığı bölücülük politikaları karşı karşıya olduğumuz yeni bir durum değildir. Yüzyıllardır bu politikalar, her türlü kirlî yüzünü göstererek, bin bir çeşitle karşımıza çıkmıştır. Son olarak ise ABD, hain terör örgütü PKK'yı kullanarak ülkemizin toprak bütünlüğünü parçalamaya ve toplumumuz içinde de yapıy bir Türk-Kürt kavgası başlatarak, kardeşlik kardeşliği kırırmaya çalışmaktadır. Ancak emperyalist güçler şunu bilmelidir ki biz bu oyunların hiçbirine gelmeyeceğiz.. Bu topraklar üzerinde yaşayan,

kendi geleceğini bu ülkenin geleceği yerine koyan, her insan kardeşimizdir... Nasıl ki ülkemizin Kurtuluş mücadelesinde, bizler Türk, Kürt, Laz, Çerkez demeden yan yana, omuz omuza çarpışarak birbirimizin kollarında, vatanın her karışında şehit düşmüşsek bundan daha öte bir kardeşlik anlayışı olabilir mi? Etnik ayrımcı milliyetçilik ülkeyi bölmeye çalışan insanların, emperyalistlerin politikasıdır. Asla Türkiye Cumhuriyeti gençliğinin bir referansı değildir.. Bizim kalbimizde, beynimizde bir tek Atatürk Milliyetçiliği vardır. O da bu topraklarda kardeşliğin, barışın, anlayışın teminatıdır. Bizler bu topraklarda kardeş olarak doğduk ve kardeş olarak öleceğiz.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanmalı?

Gençlik ülke sorunlarını çözerken öncelikle örgütlü hareket etmeli ve ulu önderimizin gençliğe hitabesinde de vurguladığı gibi vazifeye atılmak için bir an bile tereddüt etmemelidir. Bu mücadeleyi sürdürebilir kılmak için gençlik, bilimsel düşüncenin inceliklerini kavramalı, ülkesinin hassasiyetlerine önem vermeli, devrimci, yenilikçi ve yaratıcı bir karakter sergilemelidir. Karşısına çıkan hiçbir engelle boyun eğmeden, Atatürkçü çizgisinden taviz vermeden, tam bağımsızlık yolunda korkmadan yürümelidir.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Türk eğitim sistemini tepeden tırnağa yeniden Atatürk ilke ve inkılapları ışığında yapılandırmak olurdu. Hiçbir baskıya boyun eğmeden devrimci bir anlayışla gençliği gerçek anlamda bilimsel düşünmeye götürececek eğitim politikaları belirlerdim.

Köy enstitülerini yeniden kurarak köylerde ve taşrada gerçek eğitim devrimini gerçekleştirirdim.

Öğretmenlerimizin ve akademisyen-

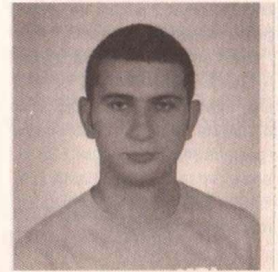
lerimizin yaşam standartlarını hak ettikleri seviyelere getirebilmek için gerekli düzenlemeleri yapardım.

Ferhan BAYIR
Marmara Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü

Çürüyen Batı uygarlığına karşı Türk gençliğinin cevabı:

Avrasya

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

"İnsan hakları", "demokrasi", "özgürlük" gibi kavramlar halk kitlelerini büyük bedeller ödediği mücadeleler sonucu hayat bulmuştur. Bugün ise gerek ABD gerekse AB ülkeleri bu kavramların içini boşaltarak tarikatları, etnik milliyetçiliği, terörü bir "demokratikleşme", "özgürleşme" olarak küreselleşme sürecinde en büyük tehlike olarak gördükleri ulusal devletlere dayatmaktadır. Özellikle son bir ay içinde terörle mücadelede verdiğimiz şehitler sonucu toplumumuzda gerçekleşen büyük tepkiler aslında bir kırılmanın başlangıcıdır. Artık Türk halkı ABD ve AB ile bağımlı ilişkiler yürüterek terörün önlenemeyeceğini görmüştür. Bu noktada Türk Gençliği şu çö-

zümü önermektedir. Misak-ı Milli sınırları içinde hepimizin kardeşçe yaşayabilmesi ancak komşu ülkelerle barışçı, dayanışmacı ve tam bağımsız çizginin esas alındığı Batı emperyalizmine karşı geniş katımlı bir Avrasya projesidir.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanmalı?

Ülkemizde gençliğin önemli bir yeri vardır. Bu ülke ne zaman büyük tehlikelerle karşılaşsa gençlik birden ortaya çıkar ve topluma önderlik eder. Bugün de düv olduğu gibi gençliğin en önemli görevi vatan savunmasıdır. Bu mücadelede en önemli araçlarımız yerelde, bulunduğumuz eğitim kurumların kulüplerine aktif olarak katılmak merkezde ise tek çatı altında, tek bir programı temel alarak merkezi ve güçlü bir örgütlenme gerçekleştirmektir. Ayrıca köylümüzün, işçimizin, esnafımızın, memurumuzun sorunlarıyla doğrudan ilgilenmeli böylelikle halkımızın da bu örgütlenme sürecine katılımını sağlamalıyız.

3) Öncelikle eğitim ve öğretimde birliği yeniden sağlamak olurdu. Tüm tarikat ve sermaye bağlı "eğitim kurumlarını" kapatarak parasız bir eğitim anlayışıyla devletin eğitim kurumlarında Atatürk devrimlerine bağlı cumhuriyetin bireyini yetiştirmeyi gerçekleştirmek. Sonra da Avrupa-merkezci ve bilimsellikten uzak bu ders programını değiştirerek yerine 1930'lardaki Kemalist eğitim modelini bugünün koşullarında yeniden mümkün kılmak olurdu.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Öncelikle eğitim ve öğretimde birliği yeniden sağlamak olurdu. Tüm tarikat ve sermaye bağlı "eğitim kurumlarını" kapatarak parasız bir eğitim anlayışıyla devletin eğitim kurumlarında Atatürk devrimlerine bağlı cumhuriyetin bireyini

yetiştirmeyi gerçekleştirmek. Sonra da Avrupa-merkezci ve bilimsellikten uzak bu ders programını değiştirerek yerine 1930'lardaki Kemalist eğitim modelini bugünün koşullarında yeniden mümkün kılmak olurdu.

Mustafa ÜNAL **Pamukkale Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü** **Denizli TGB İl Yöneticisi**

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Son 2 aylık süre zarfında artan terör olayları ülkemizde büyük bir üzüntüye yol açmıştır. Biz gençlerin ise bu olayların üstesinden gelebilmek için öncelikle tespitimizi doğru yapmalı ve neye ihtiyacımızın olduğunu bilmemiz gerekir. Yani gençlik olarak ABD'yi karşımıza almadan bu olayların bitmeyeceğini anlamalıyız. Çünkü ABD Doğu Anadolu da şu üç politikayı izlemektedir.

1-Bölgede anti-Amerikan oluşumunu önlemek için üçlü istihbarat paylaşımı

2-İrağın parçalanması durumunda teröristlerin, Türkiye'nin Ortadoğu Projesine dahil edilmesi için Türkiye bölme planlarında piyon olarak kullanma bunun içinde teröristlere eğitim ve silah

yardımlarında bulunmak

3-ABD'nin BOP gerçekleştirme hayallerini engelleyen en büyük güç olan İran'ı oyalamak için PJAK'ı lojistik yönden destekleme ve Kuzey Irak'ın kontrolünden çıkarması için Talabani ve Barzani'nin iplerini elinde bulundurmak.

Böyle bir durumda terörün kaynağı olan ABD'yi karşımıza hedef olarak almalı ve vatansever gençler olarak Atatürk'te birleşmeliyiz.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanmalı?

Gençlik olarak ortak problemlerimizden birisi fazla okumamızdır. Atatürkçü gençler olarak okumalı ve Atamızın mirasını dediği ilim ve bilimden ayırmamalıyız. Edindiğimiz bilgileride insanları bilinçlendirmek için kullanmalıyız. Apolitik olarak yetişen gençlerimizde politikleştirilmesi ve toplumsal konulara duyarlı hale getirmeliyiz. Bunun içinde konferanslar paneller düzenleyebilir, masalar açabilir ve bildiriler dağıtabiliriz.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Ülke olarak genç ve çalışma gücü yüksek bir potansiyele sahip olmamıza rağmen nitelikli eleman yetiştirememekte ve gençlerimize iş olanakları sağlayamamaktayız. Bu sorunu aşabilmek için ülkemizi iyi tanımalı ve gençlerimize yeni iş imkânları sağlamalıyız. Eğer Milli Eğitim Bakanı olsaydım ilk olarak eğitimdeki verimliliği artırmayı ve bu eğitim sürecinden çıkan öğrenci gücünü doğru yerlere yerleştirmeyi amaçlardım.

Eğitim sürecinde karşılaştığımız bir diğer sorunda ÖSS sınavıdır. Öğrenciler üç-dört yılda öğrendiklerini 3.5 saatlik bir sınavda başarılı olmaya endeksliyorlar. Bu da öğrendiklerinin sadece sınav için

gerekli olduğunu ve eğer sınavda başanlı olurlarsa bu bilgilere ihtiyaçlarının kalmayacağını düşünmelerine sebep oluyor. Böylece Eğitimde verimlilik düşüyor yani öğrenciler kendilerini ileride çalışmak istedikleri meslekler için hazırlamak yerine ÖSS için hazırlanmayı tercih ediyorlar. Ben olsaydım ikinci olarak ÖSS sınavının kapsamını değiştirir ve öğrencilerin eğitim sürecinde gösterdikleri ve geliştirdikleri davranışları da göz önünde bulundururdum.

Diğer bir sorunda din derslerinin zorunlu kılınmasıdır. Laik bir devletin okullarında ve çağdaş eğitim adına zorunlu din dersi olmamalıdır. Bu laik eğitim sürecini geriye götürür. Eğer Milli Eğitim Bakanı olsaydım toplumumuzu kaderciliğe, alın yazısına iten anlayışlardan kurtararak yaşamları boyunca her zaman bilime öncelik vermeleri için eğitim seminerleri düzenler ve bu seminerlere toplumun hepsini kucaklayacak şekilde her sınıftan, her yaştan, insanların katılmasını sağlardım.

Özlem GÖKÇİN Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

1. Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

26 Ekim ve daha öncesindeki eylemler, bizlerin kararlılıklarımızı çok net ortaya koyduğumuz eylemlerdi. Bizler, bölgedeki karışıklıkların sorumlularının, iç cephede yaratılmak istenen kargaşanın farkındayız. Eylemlerimizde en öne çıkan sloganlardan biri "Türk-Kürt kardeşler, PKK kalleştir"di. Bizler ulusal bütünlüğümüzü yıkmaya çalışmak suretiyle bağımsızlığımıza kast eden bütün tehditlerin karşısında dımdık ayaktaız. Atatürk milliyetçiliği ile kucakladığımız halkımızı emperyalist güçlerin oyuncağı yapmayacağız. Bu doğrultuda Ortadoğu'ya yönelik projelerin farkında olarak, tüm bir halk sıkıca kenetlenmeli, terör yoluyla içine çekilmek istediğimiz o kaosa karşı, 88 yıl önce emperyalizm ile savaşmış bir milletin çocukları olarak baş kaldırmalıyız.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

Üniversite gençliği olan bizler, düşünce üreten insanlar olarak, milletimizin hassasiyetleri doğrultusunda fikri önderlik yapmalıyız. Ancak burada, toplumun aydın kesimini barındıran üniversiteleri dışlamayan, düşünceden korkmayan yöneticilere ve medyaya ihtiyacımız olduğu ortadadır. Herkesin "Şehitler Ölmez, Vatan Bölünmez" gibi kesin ancak durağan bir söylemle ayaklandığı günlerde bizler "Mehmetçğin Katili Amerika"dedik. Kısacası taşın altına elimizi koyduk, ki bence üniversite gençliğinin farkı buradadır.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Ben kendimi devrim tarihi derslerinde Atatürk'ü anlama ve tanıma şansını bulmuş son nesillerden sayıyorum. Cumhuriyetin kendisiyle sorunu olan kâfaların, millete kendi devrimini nasıl unutturmaya, ders kitaplarından bunları attırmaya çalıştığını ibretle ve ökeyle izliyoruz. Şu gün bakan olsam, öncelikle

tarihimizin, osmanlı tarihinden soykırım yalanına, Cumhuriyet dönemine ve yakın döneme kadar özerk bir tarih kurumunun tarafından yeniden yazılmasını ve böylelikle hiçbir tarihi belgeye dayanmadan milletimize yapılandırılmaya çalışılan katil millet damgasını yerle bir edilmesini sağlardım. Genel kabul görenin dışında ben üniversiteye girişlerin daha da zorlaştırılarak, Avrupa'daki gibi daha ilkökull yıllarında öğrencilerin mesleki eğitime yönlendirilmesini, lise mezunu boş geçenlerin değil farklı mesleklerde kalifiye elemanların yetişmesini sağlayacak bir sistem oluşturmaya çalışırdım.

Naci ERİŞ Kafkas Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı

1-Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Ülkemizde etnik milliyetçilikten kaynaklanan çekişmeler, her ülkede de olduğu gibi, emperyalizm kaynaklıdır. Biz bunun bilincindeyiz ve kendi insanlarımızla kavga etmek yerine emperyalizmle mücadele ederek, sorunu kökten çözebileceğimize inanıyoruz. ABD ve denetimindeki diğer güç odakları bu sorunun kışkırtılmasında ön ayak olmaktadır. Kaldı ki bunu BOP kapsamında kan gölüne dönen Ortadoğu'da ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bölgede yaşanan çatışmalarla örneklemi-

rebiliriz. Bunu gören gençlik ülkemizdeki etnik ırkların kavgasını alevlendirmek yerine, konuya daha akılcı ve barışçıl yöntemlerle yaklaşarak sorunu çözebilir.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

Gençlik her ülke için belirleyici unsurdur. Büyük kitleler gençliğin katacağı enerjiyle daha büyük hedeflere koşabilirler. bizim yapmamız gereken okullarımızda kulüpler aracılığıyla olsun basın yayın organları yoluyla olsun gündeme etki etmek olmalıdır. Yaptığımız etkinliklerde gündemi yakalamak çok önemlidir. Özellikle söyleşiler ve tartışma platformları oluşturup sorunları enine boyuna tartışmak, bunların sonuçlarını halka ulaştırmak, başlıca görevimizdir.

Özellikle son dönemde, cumhuriyet mitinglerinde olsun, terör eylemlerine protesto gösterilerinde olsun gençlik büyük rol oynamış ve büyük halk kitlelerini harekete geçirmiştir. Gelişmesinde Türkiye Gençlik Birliği'nin büyük rol oynadığı bu gençlik hareketi, sorunların çözümü için doğru hedefi halka göstererek, kıskırtmaları önlemiştir. Yani gençlik ülkemizin içinde bulunduğu bu zor dönemde üstüne düşen görevin farkındadır ve bu görevi başarıyla yerine getirmeye devam etmektedir.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Bu görevde olsam sanırım ilk işim tarih dersleriyle ilgili bir düzenleme yapmak olurdu. Gün geçtikçe değiştirilen ve yeni yetişen nesli Atatürkçü düşünceden uzaklaştırmayı hedef edinen uygulamalara son verirdim.

Bugün görmekteyiz ki, Atatürk'ün Bursa Nutku'nu çoğ. arkadaşımız bilmiyor. Ders kitapları nutukla çelişiyor. Bazıları, Nutuk'un başında son padişah Vahdettin'in hain olduğu açıkça belirtilmesine karşın, Vahdettin'i savunmaya cüret edebiliyor. Görüldüğü gibi tarihimizi net olarak bilmiyoruz ve bu konuda bir düzenleme yapılması zorundadır.

Onurcan İLKER ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

1-Son aylarda ABD destekli terör örgütü PKK'nın saldırılarına karşı gelişen öğrenci gençlik tepkilerini hep beraber izledik. Bu terör ittifakına ülkemiz gençlerinin kardeşlik ütopyası nedir?

Gençlik, Batı destekli etnik-mezhepsel parçalama planlarına karşı ulus-devletin korunmanın gerekliliğini, bunun için de öncelikle tam bağımsızlığı sağlama göreviyle karşı karşıya olduğunu kavramıştır. Terörün ardındaki esas gücü ifade ederken "Türk Kürt kardeşler, ABD kalleştir!" ve "Hepimiz Mehmet'tiz, ABD'ye yeteriz!" gibi sloganları kullanması anlamlıdır, bir bilinç sıçramasının doğal sonucudur. Bütün bunlar gösteriyor ki, gençliğin kardeşlik ütopyası "ulus" kimliğini koruyarak ve ayrımcılığa karşı birlik olarak, bağımsız bir ülkede başı dik olarak yaşamaktır.

2. Gençlik ülke sorunlarını çözmede nasıl bir görev almalı, bunun için ne tür araçlar kullanılmalı?

Toplulun en dinamik kesimi olan gençlik, ülke sorunlarının çözümünde de aktif rol almaktadır, olacaktır. Zaten gözlemlemekteyiz, gençlik rahatsız olduğu her konuda bir araya gelmekte, tepkisini göstermektedir. Bu Kurtuluş Savaşımızda da, 27 Mayıs'ta da, 68 hareketinde de böyle olmuştur, gelecekte de böyle olacaktır. Ancak burada es geçilmemesi gereken nokta örgütlenmedir. Unutmamalı ki kuru kalabalığın tepkisi sabun kö-

püğü gibidir ve değişime yönelik bir mücadele pratiğini beslemez. Öyleyse vatansever, devrimci mücadelemizin zaferi için gerekli olan yegane araç birlik örgütüdür. Orada örgütlenecek, onu büyüteceğiz.

3. Milli eğitim bakanı olsanız ilk yapacağınız uygulama ne olurdu?

Öncelikle büyük bir eşitsizliğin göstergesi olan özel eğitim kurumlarının kamulaştırılması yönünde çalışmalara girişirdim. Anayasanın 2. maddesince kendisini sosyal bir devlet olarak tanımlayan ve 42. maddesince eğitim-öğretimde Atatürk ilkelerine -dolayısıyla halkçılığa da- bağlı kalacağını beyan eden Türkiye Cumhuriyeti'nin "Parası olanın diploması da olur!" zihniyetinin yarattığı kurumlara teslim olması düşünülemez. Ayrıca eğitime özelleşmenin tarikatların etki alanlarını da genişlettiği somut bir gerçektir.

İkinci olarak gençlerin ruh sağlığını bozacak denli büyük bir tahribat yaratan ve üniversite kapılarını halk çocuklarına kapatan çarpık sınav sistemini kaldırmanın alt yapısını hazırlardım. Bir ülkede elbette herkesin bilim insanı, mühendis, doktor, hukukçu, bürokrat vb. olması düşünülemez. Gençleri bu mesleklerden birini seçmeye zorlayan ve üniversite lisans programlarının kapisına yığan sistemin temelindeki sorunu ekonomik eşitsizlikten beslenmesidir. Oysa mesleki eğitimde yeni açılımlara gidilmesi ve mezunlara iş olanağı sağlanması çözüm için bir adım olacaktır.

Son olarak her geçen gün biraz daha dogmatizmin ve ortaçağın bataklığına itilen müfredatın, laik ve materyalist yönü ağır basacak biçimde tekrar düzenlemesini sağladım.

Batı Anadolu'da Mikenler -1

Hitit'in, Eski Krallık Çağı'nın sonlanıp imparatorluk döneminin başlamasıyla, Batı Anadolu'da ve Ege Adaları'nda görülen Minos koloni ve yerleşimleri, yerini Miken yerleşimlerine bırakmaktadır.

Orta Tunç Çağı'nın sona erip Geç Tunç Çağı'nın başladığı süreçte Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Anadolu ve Akdeniz'de köklü değişimler yaşanmaktaydı. Bu zaman dilimi içerisinde meydana gelen en önemli olay şüphesiz, Yunanistan'ın 200 km. güneydoğusunda yer alan Thera Adası'ndaki Akrotiri volkanın patlaması, patlamanın tetiklediği depremler ve bu depremlere bağlı olarak oluşan dev tsunamilerin Minos Uygarlığı'nı hızla yıkıma sürüklemesidir. Yapılan son araştırmalar volkanın M.Ö. 1628 yılında püskürmeye başladığını göstermiştir (1). Yanardağ patlaması geniş bir coğrafyada fay bölgesini tetikleyerek oldukça şiddetli depremlere neden olmuştur. Bu depremler sonucu

birçok Minos kenti tahrip olarak yıkılmış, oluşan dev tsunamiler zamanın en büyük donanması olan Minos donanmasını yok etmiştir. Miletos'da Geç Minos IA tabakasının bu depremler birlikte yıkıldığı tespit edilmiştir (2).

Geç Tunç Çağı ile birlikte Minos etkisi giderek azalır. Bu durum, Miletos, Teichussa, Iasos, Knidos, Kalymnos'daki Vathy mağarası, Samos'da Kastro ve Heraion, Kos'daki Seraglio, biraz daha güneyde ise, Tilos'da Megalo Chorio ve Rhodos Adası'ndaki Trianda yerleşimindeki buluntulardan anlaşılmaktadır (3). Anadolu'da Hitit'in Eski Krallık Çağı'nın sona erip imparatorluk döneminin başladığı bu süreçte, Batı Anadolu'da ve Ege Adaları'nda görülen Minos koloni ve yerleşimleri yerlerini Miken yerleşimlerine bırakmaktadır.

H. Schliemann tarafından, Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nda yer alan Mykenai yerleşiminde başlatılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan kültür, kentin adına bulunularak Miken Kültürü olarak tanımlanmıştır. Genel olarak M.Ö 1600 yıllarında ortaya çıktığı düşünülen Miken Kültürü, üç ana evreden oluşmaktadır. Ege, Akdeniz ve Anadolu'yu kapsayan bir coğrafyada 400 yıl boyunca Miken Kültürü'nün oldukça aktif olduğu ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

Birçok batılı araştırmacı tarafından Homeros Destanları'nda adı geçen Akalar'la, Mikenler aynı halk olarak görülme istenmektedir. Bu görüşe göre Tro-

M.Ö 1600 yıllarında ortaya çıktığı düşünülen Miken Kültürü, üç ana evreden oluşmaktadır. Ege, Akdeniz ve Anadolu'yu kapsayan bir coğrafyada 400 yıl boyunca Miken Kültürünün oldukça aktif olduğu ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

Batı Anadolu'da Başlıca Miken Buluntu Merkezleri.

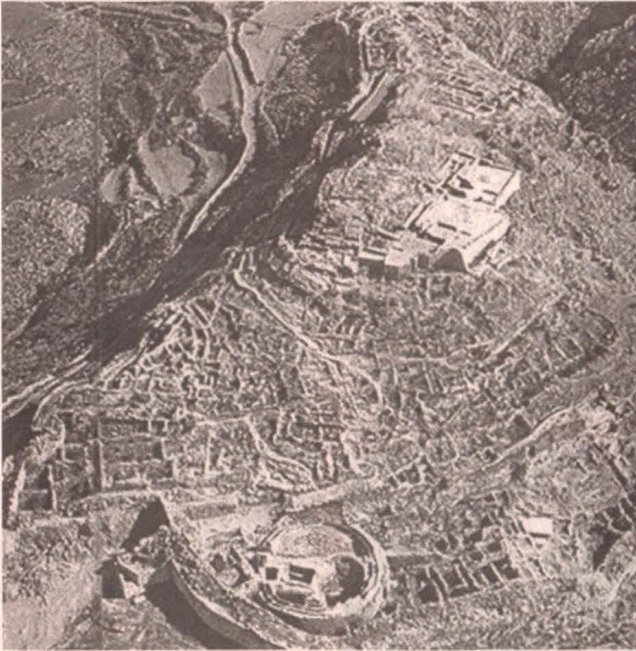
ia'yı kuşatan Akalar, aslında Mikenlerdir. Aka-Miken eşitlemesi üzerinde, hala popüler tartışmaların sürdüğü hiçbir arkeolojik temele dayanmayan ve arkeolojinin siyasal amaçlara yönelik olarak çarpıtılmasına örnek teşkil edebilecek bir görüştür. Bugüne kadar Aka-Miken eşitliğine dair hiçbir arkeolojik kanıt ele geçmemiştir. Buna rağmen Akaların aslında Mikenler olduğu, Mikenler'inde Linear B Metinleri'nde geçen "Aka-wi-ya-de" kelimesi ile Hitit metinlerinde adı geçen "Ahhiya" ya da "Ahhiyawa Ülkesi(leri)" den yola çıkarak ses benzerliği yoluyla Homeros'un Akaları olarak görülme iste-mesi hala çok taraftar toplayan görüşler-den biridir.

Mikenler ve Ahhiyawa sorunu

Forrer'in Hitit metinlerindeki, Ahhiyawa'lıları Homeros Destanları'ndaki Akalar'la dolayısıyla Mikenler'le aynı halk

Ahhiyawa, denizsel bir toplumdur. Ancak sahip oldukları toprakların bir kısmı Batı Anadolu sahilinde bulunmaktadır. Hititler'inkine benzer savaş arabaları vardır, deniz ticaretinde söz sahibidirler.

olarak görmek isteyen ve objektif nitelik taşımayan çalışmasından bu yana Miken dönemi üzerinde çalışan birçok araştırmacı bu tezi reddetmek ve kabul etmek arasında ikiye bölünmüş durumdadır.(4)

Mykenai Kenti Hava Fotoğrafı.

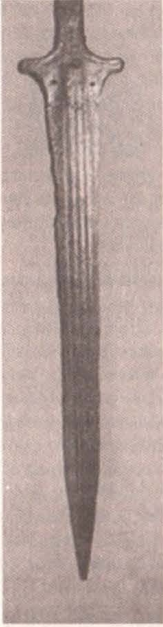
Ahhiyawa adı Hitit metinlerinde yirmi beş kez geçmektedir. Bunlardan yedi tanesi tarihsel metin, altı tanesi mektup, bir tanesi şikâyetname, yedi tanesi fal metni, iki tanesi idari metin, bir tanesi dua metni geriye kalan metin ise antlaşma metnidir. Pek çok metin üzerinde net bir çıkarım yapılamayacak kadar kırık ele geçmiştir (5). Ahhiyawa Ülkesi hakkında bilgiler veren Hitit metinleri 15-13. yüzyıllar arasına aittir (6).

Genel olarak bu metinlerden şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Ahhiyawa, denizsel bir toplumdur. Ancak sahip oldukları toprakların bir kısmı Batı Anadolu sahilinde bulunmaktadır. Ahhiyawalıların, Hititler'inkine benzer savaş arabaları vardır. Ahhiyawalıları deniz ticaretinde söz sahibidirler ve deniz aşırı ülkelerde toprakları vardır. Ahhiyawa ile hediye değiş tokuşu yapılmasına ve diplomatik dildeki nezaket kurallarına rağmen, Ahhiyawa Krallığı hiçbir zaman Hitit Büyük Krallığına denk sayılan krallar listesinde yer almamıştır.

IV. Tuthaliya ile Amurru Kralı Sausgamuvası arasında yapılan antlaşma metninde Mısır, Babil ve Asur yanında eşit kralıklar arasında sayılan Ahhiyawa adının sonradan tabletten silinmiş olması Ortadoğu toplumlarında çok sık olarak rastlanılan bir kâtip hatası olarak yorumlanmaktadır (7).

Genel olarak Ahhiyawa-Miken eşitliği savunulurken sadece iki kriter baz alınmıştır. Bunlar Linear B tabletlerinde geçen "Aka-wi-ya-de" kelimesinin Hitit metinlerindeki "Ahhiyawa" kelimesiyle özdeşleştirilmesi, Batı Anadolu sahilinde yoğunlaşmış Miken buluntularıdır. Bu durum arkeolojik olarak net bir anlam ifade etmediği halde ilginçtir ki bir çok araştırmacı tarafından kesin olarak kabul edilmiştir. İlginç olan bir başka nokta ise ortada bu fikri ispatlayacak arkeolojik bir bulgu olmadığını ve bu durumun Miken-Ahhiyawa teziyle çeliştiğinin, bu tezi destekleyenler tarafından da kabul edildiğidir (8).

Buna karşın bazı araştırmacılar ise daha temkinli bir yaklaşımla eğer böyle bir eşitleme varsa bununla Miken Uygar-

Uluburun Batığında Ele Geçen
Miken Kılıcı

lığı'nın bir bölümünün hatta bir döneminin anlatılmak istendiğini vurgulamışlardır. Başta Ahmet Ünal olmak üzere birçok bilim adamı ise bu görüşlere şiddetle karşı çıkarak, ses benzerliği ve çanak çömlek buluntularının böyle bir eşitleme için yeterli kanıt teşkil etmeyeceğini savunmaktadı (9).

Bu soruna diğer bir yaklaşımda her iki görüşü de olası bulan ve her ikisinin de iyi yönlerini birleştiren Houwink ten Cate'den gelmiştir. bu yaklaşıma göre aslında Ahhiyawa, kuzey-batı Anadolu'daki bir Yunan merkezini simgelemekteydi; fakat bu yaklaşım MÖ 14-13. yüzyıllarda Miken Yunanlıları'nı kapsayacak kadar gelişmiştir (10). Bu görüşler kapsamında Batı Anadolu'da Miken buluntusu veren merkezler incelenmiş ve sadece Miletos'da gerçek anlamda bir Miken kolonizasyonunun varlığı tespit edilmiştir (11). Ahhiyawa-Miken eşitliğini savunan fikirler, tarihi ve genel olarak dibi-

limsel şekilde ortaya sürüldü için sonuçlarından net çıkarımlar yapmak zor görülmektedir (12). Özellikle Batılı araştırmacılar tarafından uzun yıllar boyunca büyük bir kesinlikle kabul edilen Ahhiyawa-Miken eşitlemesini destekleyecek hiçbir veri bugün için mevcut değildir. Dolayısıyla şu an için mevcut verilerle Anadolu'da Mikenli bir Ahhiyawa toplumunun varlığından söz etmek mümkün değildir.

Batı Anadolu'nun M.Ö. II. binyılına ait veriler şu an için oldukça sınırlı ve yoruma açıktır. Gerek Hitit metinlerinde adı geçen ve genellikle Batı Anadolu'da yer aldığı düşünülen Arzawa, Ahhiyawa, Asuwa, Lukka gibi ülkelerin lokalizasyon sorunu, gerek Anadolu-Miken ilişkileri genellikle arkeolojik kanıtlar ışığından uzakta ya da Hitit metinlerindeki sınırlı bir takım bilgilerden yola çıkarak değerlendirilmektedir.

Anadolu'da çok geniş bir coğrafya içerisinde Miken buluntusu veren birçok merkez tespit edilmiştir. Bütün Anadolu coğrafyası incelendiğinde bu buluntuların Batı Anadolu'da yoğunlaştığı görülmektedir. Miken buluntusu veren merkezlerde gerçek anlamda bir Miken kolonisinin olup olmadığı, Mikenler'in yerli halk ile olan ilişkileri, ele geçen buluntuların ithal mi yoksa yerel üretim mi oldukları ve Hitit-Miken ilişkileri, Batı Anadolu'nun MÖ II. binyılı için önemli konularını oluşturmaktadır.

Batı Anadolu coğrafyasında şu an için tespit edilen erken Miken buluntuları Limantepe, lasos ve Miletos'ta ele geçmiştir. Bu yerleşimlerin tamamında daha önce Minos iskanı olması dikkat çekicidir.

Batı Anadolu coğrafyasında şu an için tespit edilen erken Miken buluntuları Limantepe, lasos ve Miletos'ta ele geçmiştir. Bu merkezlerde tespit edilen buluntular GH I-II A (1550-1450) dönemleri arasına tarihlendirilmektedir. Bu yerleşimlerin tamamında daha önce Minos iskanı olması dikkat çekicidir. Özellikle Miletos'da saptanan yerel üretim, çanak çömlek ve Linear A tipi yazıların bulunmasından da anlaşılacağı üzere yerleşim Anadolu'da var olan en güçlü Minos iskandır (13).

(Batı Anadolu'da Miken buluntusu saptanan merkezler) 1

Troia: Batı Anadolu'da Miken buluntularının ele geçtiği kuzeydeki en önemli merkez, Çanakkale'nin 30 km. güneyinde, Ege Denizi'nden 6 km. Çanakkale Boğazı'ndan 4,5 km. içerde, Tefviki köyünde yer alan Troia'dır. Troia'da yapılan kazılarda ele geçen en erken Miken buluntusu VI. tabakanın VI d yapı katında tespit edilmiştir. Bu yapı katında tespit edilen seramik GH II A (1500-1450) dönemine tarihlendirilmektedir (14). Bunun yanı sıra GH I A dönemine ait Miken parçalarının bulunduğu da bildirilmektedir (15). Troia VI. yapı katında bu Miken seramikleri ile beraber Kıbrıs üretimi WS II (White Slip) adı verilen ve süt çanakları olarak yorumlanan malların yanı sıra Suriye-Filistin bölgesinden ithal edilen Kenan Amphoraları bulunmuştur (16). Ayrıca bu dönemde Troia'da önemli bir yenilik olduğu gözlenen, gri parlak bir çömlek türü olan Anadolu Gri Mal grubuna ait çömlerlerin Kıbrıs ve Levant'ta bulunması, Troia'nın, Doğu Akdeniz'le olan ticari ilişkisinin boyutlarını ortaya koymaktadır (17).

Daha sonraki VI h tabakasında GH III A 2 (1400-1300) dönemine ait, VII a tabakasında GH III B (1300-1230) dönemine ait ve VII b tabakasında GH III C (1230-1100) dönemine ait Miken buluntuları ele geçmiştir (18).

Blegen, Troia'da bulunan Miken Seramiğini üç kategoriye ayırmıştır. İlk grupta yüksek kaliteli –ki Argolis kökenli

olduğu farz ediliyor-- ikinci grubu daha az kaliteli, belki doğu Akdeniz'de bir taşra merkezinde üretilmiş mallar, üçüncü grupta genellikle mat boyalı yerel üretimler oluşturmaktadır. Troia'da son yapılan çalışmalar sonucunda kazılarda ele geçen seramiğin büyük bir çoğunluğunun yerel üretim olduğu anlaşılmıştır. Ele geçen seramiklerin siyahtan, parlak kırmızı, sarımsı pembe, gibi farklı kil yapılan bulunduğu görülür, bunlar yerel üretim "tan ware" seramiklerinin değişik bir varyasyonu gibidir. Koyu kızıl'dan parlak kahverengimsi sarıya değişen pembemsi sarı, koyu portakal, ve parlak portakal renkler vardır. Troia, çanak çömleğine ait bir başka özellik ise, altın ve gümüş renkte mika içermeleridir. Yerel Miken malları bol miktarda mika içermektedir ve oluşan seramik fırınlama derecesinden dolayı ithal mallara göre daha yumuşak olmuştur(19).

Altın mika kullanımı, Argolis üretimlerinde görülmez. Argolis kökenli çanak çömleğe dair bir özellik değildir. Olasılıkla bu kullanımın asıl çıkış noktası Doğu Ege ve Batı Anadolu'nun taşra merkezlerinin yerel üretimleridir.

Troia VI f ve Troia VI g tabakasında görülen erken Miken çanak çömleği yaklaşık olarak LH II B ve LH III A1 dönemine aittir. Bu çanak çömleğin bazılarında hem altın hem de gümüş mika görülmektedir.

Altın renkli mika küçük boyutlu kaplardan çok, Piriform Jar gibi büyük boyutlu kaplarda kullanılmıştır. İthal çanak çömleğin miktarının LH III A 2 döneminde Mikenler'in bilinen tüm denizlerde ticari hâkimiyetlerinin artmasıyla artış gösterdiği düşünülebilir.

LH II A ile LH III C arasındaki birkaç yüzyıllık dönemde ithal malların varlığı gözlenmektedir. Bundan başka Troia'daki geometrik ve Arkaik çanak çömleklerin yerel üretimlerinde de Miken seramiklerinde görülen kille aynı yapısal özellikler görülmektedir. Bunların yanı sıra Troia'da Argolis üretimi olduğu gözlenen oldukça iyi fırınlanmış ve sert karakterli Miken seramikleri de tespit edilmiştir(20). Troia'da ele geçen Miken bu-

Troia'da ele geçen Miken buluntuları arasında, amphora, alabastron, goblet, üzengi kulplu emzikli kaplar, kylixler, tek kulplu fincanlar, testiler, çömlekler ve kavanozlar gibi başlıca formlar yer almaktadır.

luntuları arasında, amphora, alabastron, goblet, üzengi kulplu emzikli kaplar, kylixler, tek kulplu fincanlar, testiler, çömlekler ve kavanozlar gibi başlıca formlar yer almaktadır.

Beşitepe: Troia'nın 7 km. güneybatısında yer alan ve Beşitepe Burnu olarak adlandırılan mevkiye 1982 yılında Korfmann tarafından başlatılan kazılarda bölgenin Geç Tunç Çağı için önemli sonuçlar elde edilmiştir. Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve mezar alanı olarak üç sahada sürdürülen kazılarda, Yassitepe'de Troia I dönemine tarihlenen bir sahaya açığa çıkarılmıştır.

Yassitepe'de bunun yanı sıra Troia VI döneminin geç evrelerine tarihlenen bir yerleşime işaret eden buluntular açığa çıkarılmıştır. Yassitepe'de ele geçen Miken buluntuları GH III B ve GH III C dönemleri arasına tarihlendirilmektedir (21).

Sivritepe'de yapılan kazılarda ise Hellenistik döneme tarihlenen bir tüm-

lünün altında kalmış Geç Neolitik ya da Kalkolitik Çağ'a ait bir yerleşimin varlığı saptanmıştır. Burada ele geçen buluntular Kumtepe I a tabakası ile çağdaştır. Yerleşim alanının dışında, Tunç Çağı yerleşiminin 200 m. güneydoğusunda ekstermural bir mezarlık alanı saptanmıştır (22).

Bu alan M.Ö. II. binyıl kıyı çizgisinden 15 m. içerde ve deniz seviyesinden 4 m yukarıda yer almaktadır. Mezar alanında yapılan çalışmalarda 58 küp (pithos), 34 çömlek ve 8 taş sandık mezar, 2 oda mezar, diğerleri bozulmuş durumda 102 mezar kazılmıştır. Mezarların 35 tanesinde toplam 95 kişiye ait insan kalıntıları bulunmuştur. Mezarlığın ilk kullanım evresi GH III A 2 (Erken'e M.Ö. 1360-1340) tarihlendirilmiştir ve bu evre 2 taş mezar yapıyla temsil edilmektedir.

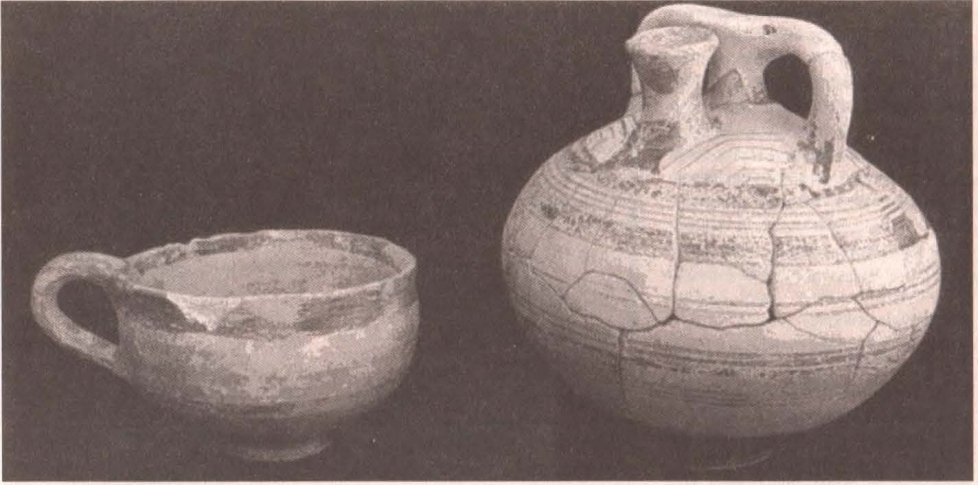
İkinci kullanım evresi ise, GH III A E'den GH III B 1'e (M.Ö. 1340-1320) geçiş evresine tarihlendirilen ağırlıklı olarak pithos ve kap gömüleridir. Buna göre mezarlık Troia VI sonu ile Troia VII a arasında kullanılmıştır(23).

Beşitepe mezarlığı içerdiği çeşitli tipte gömü türleri ve ele geçen birbirinden farklı tipte mezar armağanları ve Troia'dan yapılan kazılarda ele geçen daha fazla Miken keramiği içermesi bakımından önem taşımaktadır. Troia'da saptanan mezarlık iyi korunmadığı halde, Beşitepe ile benzer özellikler taşımaktadır. Her iki mezar alanında da ele geçen Miken keramiği yerel üretimdir.

Beşitepe mezarlığındaki ince keramiğin %28'inin, Miken keramiğinin yerli taklitlerinin iki tipinden biriyle temsil edildiği şaşırtıcı bir durum olarak saptanmıştır. Beşitepe mezarlığındaki mezarların yarısından çoğunda Miken örneklerini biçim veya mal olarak taklit eden en azından bir kabın bulunduğu anlaşılmaktadır. Beşitepe mezarlığında saptanan yerli üretim Miken malları oldukça kalitelidir. Bu durumdan yola çıkılarak Troas Bölgesi ve Mikenler arasında sıkı bir ilişkinin varlığı düşünülmektedir (24).

Limantepe Miken Figürini.

Uluburun Batığı Miken Testileri.

Yenibademi Höyük: Çanakkale Boğazının batısında, Gökçeada'da yer alan Yenibademi Höyük'te yapılan çalışmalar sırasında Höyük üzerinden 200 parçanın üzerinde Miken seramiği toplanmıştır.

Bu seramikler hakkında henüz ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır(25). Höyük üzerinde yapılan araştırmaların ortaya koyacağı sonuçlar bu yerleşimle Miken kültürü arasındaki bağlantının daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Beşigetepi ve Yenibademi Höyük-ten güneyde, İzmir'in 13 km. batısında yer alan Panaztepe'nin bulunduğu coğrafyaya kadar Miken dönemine ait sistematik bir şekilde kazısı yapılmış merkez yoktur. Bu arazide ele geçen buluntular kısa süreli kazılar ve yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır. Bu merkezler sırasıyla; Pitane(26), Elaia(27), Myrina(28), Larisa(29), Çerkez Sultanıye(30), Sard(31), Gavurtepe,(32) Eğriköy,(33) Arpalı II,(34) Nemrut Höyüktür,(35) Panaztepe, Batı Anadolu'da kazılmakta olan en önemli Miken yerleşimlerinden birisidir.

Panaztepe: 1982 yılında Manisa Müzesine satın alınan 28 parçadan oluşan

ve içlerinde Miken buluntuları da olan bir grup eserin çıkış yerinin Panaztepe olduğu anlaşılmıştır. Önemli bir merkez olduğu anlaşılan Panaztepe, İzmir il merkezinin kuzeybatısında, Menemen'in 13 km batısında, Seyrek Beldesi'nin kuzeybatısında, Kesik Köyü'nün batısında uzanan Yüksek Tepe'nin kuzeydoğu yamacındadır. 1982 yılında ele geçen Miken eserleri arasında, Alabastron, Kylix ve Amphoralar vardır. Bu eserler GH III A-B dönemine aittir (36).

İzmir'deki Roma

Agorası'nda herhangi bir yapı tabakasına bağlı olmaksızın bir Miken kılıcı bulunmuştur. Kurt Bittel, bu kılıcın Antikçağlarda ki tahribat sonucunda yok olmuş bir Miken mezarına ait olduğunu belirtmektedir.

1985 yılında sistematik bir şekilde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Panaztepe'nin ilk olarak bir ada ya da yarımada üzerinde yer almış olabileceği düşünülmektedir. Panaztepe'de yürütülen kazılarda büyük bir mezar alanı ortaya çıkarılmıştır. GTÇ ve hemen sonrasına ait iki ana evreye sahip olan mezar alanında özellikle taş platformlarla birbirine bağlanan mezar parselleri ve mezarların aralarında bulunan yürüyüş yolları ile planlı bir şekilde kullanılmış Pithos (küp) mezarlar evresi dikkat çekicidir (37).

Panaztepe mezarlığında ceset yakma, gömme geleneklerine rastlanılmaktadır. Pithos mezarların yanı sıra Panaztepe'de, MÖ 14-13 yy. arasında (GH III A-B) tarihlendirilen oda, taş sanduka, kutu ve kompozit mezarlar tespit edilmiştir (38). Panaztepe'de gerek mezarlarda gerekse yerleşimde ele geçen Miken keramiğinde ithal ve yerli mallar bulunmuştur.

Panaztepe Miken keramiği Kıta Yunanistan, Rodos, ve Girit'ten bilinen örneklerle benzerlik göstermektedir. Panaztepe Miken keramiği yerli ve ithal olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Yerli Miken keramiği ince nitelikli olup,

astar bol mika katkılıdır. Genel olarak renkler kırmızı, devetüyü ve sarı tonlardadır (39).

İthal seramik çok iyi arındırılmış bej, krem, pembe, sarı ve yeşilimsi sarı renk tonlarındadır. Hızlı çark tekniğiyle şekillendirilmiş ve 1000-1200 C fırınlanmıştır. Kapların hemen hepsi astarlı ve parlak perdahlıdır. Genelde parlak perdah uygulanmıştır. Perdah gerek ithal mallarda gerekse yerli mallarda herhangi bir gözenek veya pürüz kalmayacak şekilde özenle uygulanmıştır (40). Bunların yanı sıra mühürler, bronz silah ve camlar Miken özellikleri yansıtan diğer buluntular arasındadır (41).

Klazomenai-Limantepe: İzmir Körfezi'nin güneyinde, Urla ilçesinin İskele Mahallesi'nde yer alan Limantepe, izmir yöresinde kazısı yapılmakta olan bir diğer Miken buluntu merkezidir.

Limantepe'nin en erken kültür katının Kalkolitik döneme kadar uzandığı tespit edilmiştir. Limantepe'de ETÇ ve OTÇ tabakalarına ait geniş bir yapı kompleksi saptanmıştır (42). GTÇ dönemine ait mimari kalıntılar çok az olmasına karşın ele geçen Miken seramiklerine ait parçalarından burada önemli bir Miken yerleşiminin var olduğu anlaşılmaktadır. Limantepe Miken seramiklerinin en yoğun olduğu süreç GH III A2 - GH III B (M.Ö.1375-1250) dönemlerini kapsamaktadır (43).

Limantepe'de Miken taklidi monochrom yerel kaplarda ele geçmiştir. Limantepe'de Anadolu'da ender olarak ele geçen bir Miken figürüne ait baş parçası bulunmuştur. Psi tipine ait olan bu örnek GH III C dönemine aittir.(44) Limantepe'de ele geçen Miken buluntuları genel olarak GH II A ve GH III C-1 arasında tarihlendirilmektedir(45).

Phokaia: Phokaia'da 1920'li yıllarda yapılan kazılarda Miken buluntularına rastlanıldığı belirtilmektedir. Ancak bu duruma uzun yıllar boyunca araştırmacılar tarafından şüphe ile yaklaşılmıştır.(46) Son yıllarda yapılan kazı çalışmalarında MÖ II. binyıl'a tarihlenen buluntular içerisinde Miken seramiklerine ait parçalar ele geçmiştir.

Kadıkalesi Miken Seramiği

Bakiatepe: Günümüzde Tahtalı Baraj Gölü sularının altında kalmış olan Bakiatepe, bir zamanlar Menderes ilçesine bağlı olan Bulgarca Köyü'nün kuzeyinde, Tahtalı Çayı'nın güney kenarında bulunan bir kalker kaya yükseltisi üzerinde yer almaktadır. Eskiden üzerinde Bakla tarımı yapıldığı için bu isim verilen tepede Prehistorik bir yerleşim içermektedir (47). Bakiatepe'nin GTÇ tabakalarından tespit edilen bir oda mezarında Miken Buluntuları tespit edilmiştir (48). Mezar odası temizlendiğinde mezar odasının kuzey ve batı köşesinde yığın halinde seramik buluntular tespit edilmiştir. Bu seramik buluntuları 20 tane kap, üzerine kap oturtulan 3 tane kaide ve kapak olarak kullanılan 3 tane çanak tespit edilmiştir (49).

Mezar odası içinde ele geçen çeşitli kapların içinde bulunması gereken yanık insan ve hayvan kemikleri daha çok orta alanda, taban üzerinde yayılmış vaziyette tespit edilmiştir. Bu yanık kemikler kaplar kırıldığı için taban üzerine yayılmış olmalıdır. Yanık kemikler arasında cremation işlemi sırasında ergimeye uğrayan çok sayıda bronz hayvan heykelciği saptanmıştır. Aşırı deformasyon sonucu bu eserler niteliklerini kaybetmiştir ancak bir tanesinin boğa heykelciği olduğu saptanabilmektedir.

Ceset cremation işlemine tabi tutulurken cesetle birlikte hayvan heykelcikleri ve kurban hayvanlarına ait parçalar da ateşe atılmış, işlem sonrasında cremation atıkları urnalere içine konularak mezar odası tabanına yerleştirilmiştir (50).

Mezar odası tabanı üzerinde mezar eşyası olarak daha çok fildişi örnekler tespit edilmiştir. Bunlar arasında üzerinde hasır motifleri bulunan bir tarak, aplik olarak kullanılan rozetler ve zambak şeklinde plakalar, çeşitli kolye taneleri ve bir ağırşak dikkati çeker. Ayrıca altından yapılmış bir başlı iğne ve istridye şeklinde kolye taneleri de taban üzerinde mezar eşyası olarak bulunmuştur. Dromos içinde korunan çakıl döşeme taban parçası üzerinde de seramik parçalarından oluşan bir yığın tespit edilmiştir. Bu yığın içinde bulunan bazı parçalar mezar odası içerisinde bulunan kapları tümlenmiştir (51).

Mezar odasının antikçağlarda kurcalandığı ve bir ölçüde yağmalandığı anlaşılmaktadır. Bakiatepe, oda mezarı mevcut özellikleriyle Anadolu'daki ünik örneklerden biridir. Mezar içerisinde çok sayıda seramik buluntu ele geçmiştir. Bu buluntuların %75'i lokal özellikler taşımaktadır. Bunların yanı sıra ithal ve yerli Miken seramik örnekleri tespit edilmiştir. Bakiatepe, Miken buluntuları genel olarak ithal Miken keramiği, yerli Miken keramiği, Miken tarzında işlenen boya bezemeli yerel seramik ve yerel seramik şeklinde 4 grup halinde değerlendirilmektedir. İthal Miken örneklerinden özellikle bir tanesi tarihleme açısından önem taşımaktadır. GH III B özelliklerine sahip olan bu örnek M.Ö. 13. yy'n 2. yarısına aittir. Bakiatepe oda mezarında seramik dışında da Miken örneklerini yansıtan ve Miken etkili bazı mermer armağanları da tespit edilmiştir. Zambak şeklindeki fildişi plakalar batıda daha çok altın kolye şeklinde görülmektedir (52).

Altın buluntular arasında görülen istridye benzeri kolye taneleri de gene Miken dünyasında motif olarak da çok yaygındır. Mezarın uzun bir süre boyunca kullanıldığı urne sayısının fazlalığından anlaşılmaktadır (53). Mezar eşyaları arasında bulunan mercer biçimli bir mermer Miken damga mührünün yüzü kireçlenme sonucunda bozulmuştur. Mühür üzerinde bir aslanın boğaya saldırıldığı bir tasvir betimlenmiştir (54).

Baklatepe Miken buluntularının henüz ayrıntılı bir yayını yapılmamıştır. Baklatepe'de gün ışığına çıkarılan bu mezar ve mezarda ele geçen buluntular GH III B dönemine tarihlendirilmektedir.

Bağlararası ve Erythrai: Çeşme Limanının 150 m. doğusunda, Bağlararası mevkiinde yapılan kazılarda Miken dönemine ait buluntular ele geçmiştir. Ayrıca Çeşme yakınlarındaki Erythrai'da yapılan çalışmalarda herhangi bir yerleşime ait olmaksızın yüzey buluntusu olarak Miken seramikleri ele geçmiştir. Ele geçen parçalar GH II B ve GH III C arasındaki dönemlere aittir (55).

Kolophon: İzmir'in Torbalı ilçesinin 30 km. batısında Değirmendere köyü yakınındaki antik Kolophon kentinin batısında sahte kubbeli bir oda mezar içerisinde saptanan seramik buluntuları GH III B-C dönemine aittir. Mezar içerisinde ele geçen buluntular şaibelidir. Tek bir mezarın varlığından bahsedilmiş olmasına rağmen, değişik müze ve koleksiyonlara dağılmış bulunan Kolophon buluntularından dolayı, birden fazla Miken mezarı olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Mezar içerisinden tunç bıçak, kıvrık başlı gümüş iğne ve cam boncuk da ele geçmiştir. Kolophon'da ele geçen bronz bıçağın benzer örnekleri, Beşiktepe, Panaztepe ve Müskebi'de ele geçmiştir.

Mezarda 1922 yılında H. Goldman tarafından temizlik çalışması yapılmış bu çalışmalar sırasında ele geçen kemikler ve seramik parçaları sonradan kaybolmuştur (56). Bademgediği Tepe: Aydın-İzmir otayolu Torbalı kavşağı yakınlarında yer alan Bademgediği Tepe'de, 1999 yılında Recep Meriç başkanlığında yapılan kazılarda OTÇ dönemine

kadar uzanan etrafı surlarla çevrili bir yerleşim tespit edilmiştir. Recep Meriç, Hitit metinlerde adı geçen "Puranda" kentinin Bademgediği Tepe olduğunu ileri sürmektedir. Ancak şu an için bu görüşü destekleyecek herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir (57).

Bademgediği Tepe'de ele geçen Miken keramiği I. ve II. tabakalarda bulunmuştur. Bu buluntular, GH III C'ye tarihlenmiştir. Tespit edilen formlar arasında testiler, amphoralar, hydrialar, üzenği kulplu çömlekler, yuvarlatılmış alabastron ve bir tane amphoroid krater vardır (58).

Bayraklı (Smyrna): İzmir Körfezinde, Bayraklı Höyüğü'nde Ekrem Akurgal başkanlığında yapılan kazılarda Miken dönemine ait keramikler ele geçmiştir. Söz konusu parçaları Özgünel GH III A 2 VE GH III C dönemine tarihlenmektedir (59).

İzmir Agorası: İzmir'deki Roma Agorası'nda herhangi bir yapı tabakasına bağlı olmaksızın bir Miken kılıcı bulunmuştur. Kurt Bittel, bu kılıcın Antikçağlarda ki tahribat sonucunda yok olmuş bir Miken mezarına ait olduğunu belirtmektedir. Sanders, "B" grubu örnekleriyle benzeşen bu Miken kılıcı, GH I dönemine tarihlenmektedir (60).

KAYNAKÇA

- 1) AA "Archäologischer Anzeiger".
- 2) AJA "American Journal of Archaeology".
- 3) Akçurt 1998 M.Akçurt, MÖ 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Ankara, 1998
- 4) AS "Anatolian Studies".
- 5) Bass 1963 G.Bass, Mycenaean and Protogeometric Tombs in the Halikarnassus Peninsula, AJA (67) 1963.
- 6) Basedow 2001 S.Basedow, "Beşiktepe, Son Tunç Çağı Mezarlığı", Düş ve Gerçek Troia, (Çev.S.B.Gün), İstanbul, 2001.
- 7) Becks 2004 R. Becks, "Troia, Son Tunç Çağı", Arkeoaltas, 3, İstanbul, 2004.
- 8) Bittel-Schneider 1943 K. Bittel-A.Schneider, "Archäologische Funde aus Türkei, 1942", AA (58) 1943.

- 9) Blegen 1939 C.W.Blegen, "Excavation at Troy 1938", AJA (43) 1939.
- 10) Boysal 1967 Y. Boysal, "Karya Bölgesinde Yeni Arastirmalar/New excavations in Caria", Anadolu 11, 1967.
- 11) Boysal 1969 Y.Boysal, "Katalog der Vasen im Museum von Bodrum I: Mykenisch-Protogeometrisch", Ankara, 1969.
- 12) Bryce 1989 T.R. Bryce, "Ahhiyawans and Mycenaean-An Anatolian Viewpoint", Oxford Journal of Archaeology 8 (3), 1989.
- 13) Büyükkolancı 2005 M. Büyükkolancı, "Eski Elessayasulü Tepe'si", Ramazan Özgan'a Armağan, İstanbul, 2005.
- 14) Erkanal 2004 A. Erkanal, "Anadolu Miken ilişkileri", Arkeoaltas, 3, İstanbul, 2004.
- 15) Esay 1988 Y.E. Esay, "Finds from Menem/Panaztepe in the Manisa Museum", BSA (83), 1988.
- 16) Forrer 1924 E.O.Forrer, Vorhomerische Gräber in den Keilschrifttexten von Boghazköi, Mitteilungen der Deutsche Orientgesellschaft 63, 1924.
- 17) French 1969 D.H.French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", AS (19), 1969.
- 18) Greaves 2003 A.M.Greaves, Millos, Bir Tarih, (Çev.H.Ç.Öztürk) İstanbul, 2003.
- 19) Gültekin 1994 H. Gültekin-M. Baan, "Sefçuk Tepesinde Bulunan Miken Mezarı/The Mycenaean grave found at the hill of Ayasuluk", TAD 13/2 1964.
- 20) Günel 1998 S.Günel, "Liman Tepe'de Ele Geçen Bir Myken Figürin Parçası", Belleten LXII/233, 1998.
- 21) Günel 1999 S.Günel, Panaztepe II, MÖ. 2. Binde Tarihlenilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi, Ankara 1999.
- 23) Günel 2006 S.Günel, "Çine-Tepeck Höyüğü 2004 Yılı Kazıları", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, Ankara, 2006, 19-28.
- 24) Hanfmann-Waldbaum G.M.A. Hanfmann, J.G.Waldbaum, "Two submycenaean Vases and a Tablet from Stratonikeia in Caria" AJA, (72), 1962.
- 25) Houwink ten Cate 1973 P.H.J. Houwink ten Cate, "Kazı Raporları ve Beşik Mezarlığı in the LBA" Bronze Age Migrations in the Aegean (Ed. R.A. Crossland and A. Birchall), Londra 1973, 145-146.
- 26) İsl. Mill. İstanbuler Mitteilungen
- 27) Korfmann 1985 M.Korfmann, "Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivitepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu", VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1985.
- 28) Korfmann 1984 M.Korfmann, "Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivitepe, 1983 Ön Raporu VI. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1984
- 29) Kuniholm 1990 P. Kuniholm, "Overview and Assessment of the Evidence for the Date of the Eruption of the Trojan War", AJA (94) 1990.

Bayraklı (Smyrna):

İzmir Körfezinde, Bayraklı Höyüğü'nde Ekrem Akurgal başkanlığında yapılan kazılarda Miken dönemine ait keramikler ele geçmiştir.

- tion of Thera", in D. A. Hardy and A. C. Renfrew, eds., *Thera and the Aegean World III: Proceedings of the Third International Congress, Santorini, Greece, 3-9 September 1989. Vol. III "Chronology"* (London: The Thera Foundation 1990)
- 30) Lloyd-Mellaart 1965 S.Lloyd-J.Mellaart. *Beycesultan Vol. II, Middle Bronze Age*
- 31) *Architectura and Pottery*, Londra, 1965.
- 32) Marchese 1978 R.T. Marchese, "Late Mycenaean ceramic finds in the lower
- 33) Maeander river valley and a catalogue of Late Bronze Age painted motifs from Aphrodisias," *The Archeological Journal* 135, 1978.
- 34) Mee 1978 C. Mee, "Aegean trade and settlement in Anatolia in the Second Millennium BC," *AS* (28) 1978.
- 35) Mee 1998 C. B. Mee, "Anatolia and the Aegean in the Late Bronze Age," in E. Cline and D. Harris-Cline (eds.), *The Aegean and the Orient in the Second Millennium B.C.* Liège, 1998, *Aegaeum* 18 (Liège/Austin 1998), 137-146.
- 36) Meriç 1989 R.Meriç, "1987 Yılı Aşağışehir Kazısı", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1989.
- 37) Meriç 2003 "Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: A Preliminary Report", *İstMitt* (53) 2003,
- 38) Meriç-Mountjoy 2002 R. Meriç-P.Mountjoy, "Mycenaean Pottery from Bademgediği Tepe
- 39) (Puranda) in İonia: A preliminary report", *İstMitt* (52) 2002.
- 40) Mountjoy 1997 P.A.Mountjoy, "Local Mycenaean Pottery at Trolia", *Studia Troica* 7 1997.
- 41) Mountjoy 1998 P.A.Mountjoy, "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late
- 42) Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa", *AS* 48 1998.
- 43) Özgünel 1983 C. Özgünel, "Bati Anadolu ve İçerisinde Miken Etkinlikleri", *Belleten* 47, 1983.
- 44) Özgünel 1987 C.Özgünel, "Selçuk Arkeoloji Müzesinde Saklanan Miken Pisiri ve Düşündürdükleri", *Belleten* LI 200, 1987.
- 45) Özgünel 1996 "Mykenische Keramik in Anatolien", *Aisa Minor Studien* 23 Bonn, 1996.
- 46) Özkan-Erkanal 1999 T.Özkan-H.Erkanal, *Tahatlı Barajı Kurtarma Kazısı*, İzmir, 1999.
- 47) Özyiğit 2006 Ö. Özyiğit, "2004 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 2006.
- 48) Sanders 1961 N. K. Sanders, "The First Aegean Swords and Their Ancestry", *AJA* 65, 1961.
- 49) Schattner 1992 T.G. Schattner, "Didyma, ein Mikenische-Mykenischer Fundplatz", *AA* 1992.
- 50) Tüli 1981 Ş. Tüli, "Büyük Menderes Ovasında Prehistorik Yerleşimler", Ankara
- Üniversitesi, DTCF, Lisans Tezi.
- 51) Ünal 2001 A. Ünal, "Bati Cephesinde Ne Var Ne Yok? Miken-Anadolu ve Ahhiyawa-Aka ilişkilerinde Son Durum", *Q'n Işığında Anadolu, Cevdet Bayburtluoğlu için Yazılar Kitabı*, 2001.
- 52) Ünal 2002 A. Ünal, "Hititler Döneminde Anadolu I", İstanbul, 2002.
- Yakar 1976 J. Yakar, "Hitite Involvement in Western Anatolia", *AS* (26) 1976.
- Voigtlander 1982 M. Voigtlander, "Funde aus der Insula Westlich des Bouleuterion in Milet", *Ist.Mitt* (32) 1982.
- 36) Ersoy 1988, 55 vd.
- 37) Erkanal 2004, 91.
- 38) Günel 1999, 25 vd.
- 39) Günel 1999, 37.
- 40) Günel 1999, 37.
- 41) Erkanal 2004, 91 vd.
- 42) Günel 1999, 8.
- 43) Günel 1999, 88.
- 44) Günel 1998, 30.
- 45) Özgünel 1983, 715 vd; Mee 1978, 125; Günel 1999, 8.
- 46) Özgünel 1983, 708 vd; Mee 1978, 143.
- 47) Erkanal-Özkan 1999, 12.
- 48) Erkanal-Özkan 1998, 401; Erkanal-Özkan 1999, 14.
- 49) Erkanal-Özkan 1999, 15.
- 50) Erkanal-Özkan 1999, 15.
- 51) Erkanal-Özkan 1999, 15.
- 52) Erkanal-Özkan 1999, 16.
- 53) Erkanal-Özkan 1998, 402.
- 54) Erkanal 2004, 92.
- 55) Özgünel 1983, 719; Mee 1978, 127.
- 56) Bridges 1974, 264 vd; Özgünel 1983, 720 vd; Mee 1978, 125.
- 57) Meriç 2003, 79 vd.

DİPNOTLAR

- 1) Kunitzholm 1990, 16.
- 2) Greaves 2003, 18.
- 3) Mountjoy 1998, 33.
- 4) Forrer 1924, 1; Ahhiyawa sorunu ile ilgili detaylı bir çalışma tarafımızdan hazırlanmaktadır.
- 5) Ünal 2002, 115.
- 6) Ünal 2001, 244.
- 7) Ünal 2001, 115.
- 8) Maqeen 2001, 43.
- 9) Ünal 2001, 248.
- 10) Ten Cate 1973, 145 vd.
- 11) Bryce 1989, 2.
- 12) Yakar 1976, 117 vd.
- 13) Mountjoy 1998, 34.
- 14) Özgünel 1983, 700; Mee 1978, 146.
- 15) Özgünel 1983, 700.
- 16) Blegen 1939, 206; fig.3.
- 17) Becks 2004, 73.
- 18) Mountjoy 1997, 259 vd.
- 19) Mountjoy 1997, 262 vd.
- 20) Mountjoy 1997, 266.
- 21) Korfmann 1985, 229 vd.
- 22) Korfmann 1988, 323 vd.
- 23) Basedow 2001, 415.
- 24) Basedow 2001, 416 vd.
- 25) Hüryılmaz 2002, 28.
- 26) Özgünel 1983, 705; Mee 1978, 143.
- 27) Mellaart 1968, 188; Özgünel 1983, 707; Mee 1978, 127.
- 28) Özgünel 1983, 708.
- 29) Özgünel 1983, 709; Mee 1978, 132.
- 30) Boysal 1967:19; Hanfmann-Waldbaum 1968, 52 vd; French 1969, 52; Mee 1978, 125; Mee 1998, 138; Özgünel 1983, 738 vd; Özgünel 1996, 45; Ak-yurt 1998, 20.
- 31) Özgünel 1983, 738; Mee 1978, 144.
- 32) Meriç 1989, 157 vd; Boysal 1967, 17; Özgünel 1983, 738; Mee 1978, 128; Mee 1998, 141.
- 33) French 1969, 73.
- 34) French 1969, 73.
- 35) Meriç 1988, 387.

Antik Çağ'da Heykeltıraşlık Mesleği ve Teknikleri

Antik Çağ Meslekleri - 1

Heykel, heykeltıraşlık, bibtlo, kabartma (rölyef) sözcükleri birlerine yakın kavramsal içerikleri olan ancak aralarında ki ayrıntı (nünasta) tarihsel gelişim içinde zaman zaman farklılıklar görülen sözcükler. Hepsinin ortak noktası ise "hacim sanatı" olmaları. "Bati'da heykel karşılığı kullanılan sözcüklerle, yapımda kullanılan gereç ve tekniklerle bağlantılı olarak farklı anlamlar yüklenmiştir. Her ne kadar günümüzde bu anlam farklılıkları yok olmuşsa da eskiden Akdeniz çevresindeki Eski Çağ uygarlıklarında sculptura (İng. ve Fr. Sculpture, Alm. Skulptur) ve statue (İng., Fr., Alm. Statue) ayrı uğraşları, farklı kavramları dile getirmiştir. Sculptura, mimarlığa da kapı açabilen her türde üç boyutlu heykelsi biçimlendirmeyi belirlerken statue, 'yitik mum' ya da 'kum döküm' teknikleriyle elde edilen türleri belirten bir sözcüktü. Tarihsel gelişim içinde bu ayrım giderek keskinliğini yitirmiştir.... Günümüzde statue sözcüğü, heykelin bir özel türü, tek figürden oluşan, ayakta duran üç boyutlu insan betimlenmesi anlamında kullanılmaktadır. Artık gereç ve yapım teknikleri sözcüklerle belirlenmemektedir. Kesin olmamakla birlikte statue denildiğinde, 75 cm ve daha büyük boyutlardaki heykel anlaşılmalıdır; daha küçük boyutlar için

Fransızca statette (heykeltıraşlık) sözcüğü kullanılmaktadır. Ancak bu sözcüğü süs amaçlı bibtlo ile karıştırmamalıdır.

Heykel, yapım açısından rond-bos (ronde-bosse) yani bir duvar vb bir yüzeyden bağımsız, çevresinde dönülebilir serbest heykel ve alçak ya da yüksek kabartma (rölyef) olarak iki ana türe ayrılır (1).

Heykel yapımında kullanılan malzemeler taş (kireçtaşı, mermer, vb), tunç, pişmiş toprak, ağaç, altın ve fil dişi bileşimi, demir vb olabilir.

Heykeltıraşlığın Tarihçesi

İnsanoğlunun ilk heykel / heykeltıraşlık yapımı, tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanır. Orta ve Üst Pale-

olitik Çağ'da (yani M.Ö. 120.000 - 12.000 yılları arası) esas olarak heykeltıraşların (figürin) yapıldığı görülür. Heykel olarak adlandırılabilir, büyük boyutlu heykellerin bugün için bilinen en eski örneği Urfa'da bulunmuştur ve Urfa Müzesi'ndedir. Doğal insan büyüklüğündeki bu heykel Neolitik Çağ'ın başına (M.Ö. 10.000) tarihlenir (2)

Heykel sanatı ve heykeltıraşlık teknikleri Neolitik ve Kalkolitik Çağlar boyunca gelişimini sürdürür. Gelişkin taş heykeltıraşlık örnekleri M.Ö. 4. binyıl Uruk kentinden gelir. Ancak eş zamanlı olarak Mezopotamya'nın diğer bölgelerinde ve Mısır'da da gelişkin heykeltıraşlık örnekleri ortaya çıkar. Bunlar tam plastik ve kabartma levhalar halinde

Göbeklitepe tapınak alanının yakınındaki taş ocağı. Buradan çıkartılan taşlar, 12 bin yıl önce heykel ve dikeytaşların yapımında kullanılmış.

işlenmiştir. Taşları işlemede kullanılan gereçler hem metal hem de sert taşlardır. Metaller dövme, kazıma ve dökme teknikleriyle işlenebilmektedir. Metal döküm tekniği MÖ 3. binyılın ikinci yarısında geliştirilir. Hellen heykeltıraşısında anıtsal mermer eserlerin yapımı ancak MÖ 7. yy.ın ortalarında özellikle Nakсос'ta gerçekleşir. Hellenler taş işlemede cilasını Mısırlılardan, Babililerden ve Asurlulardan öğrenir (3).

Antik Kaynaklardan Gelen Bilgiler

John Boardman'ın belirttiğine göre, antik heykeltıraşların kendi yapıtları üzerine yazdığı hiçbir eser (mesela Polykleitos'un Kanon adlı eseri) günümüze ulaşmamıştır. Antik kaynaklardan gelen özellikle heykeltıraşlık tarihi ile ilgili bir incelemeye de sahip değiliz.

"MS 79'da, Vezüv Yanardağı'nın patlamasını izlerken ölen Yaşlı Plinius, çok çeşitli yazılı kaynaklar kullanarak (dediğine göre 2000), Naturalis Historia adlı bir ansiklopedi kaleme almıştır; eserde Hellenistik Dönem'e ait sanat eleştirileri de aktarılmıştır. Plinius yararlandığı kaynakları bir indekse ayrıca belirtmiş, ancak metindeki yorumlar ve bilgiler için referans göstermemiştir. En sık başvurduğu kaynağın, 3. yüzyılda yazan Sikon'lu Ksenokrates olduğu düşünülmektedir. Plinius bronz heykellere ayırdığı uzun bölümde, kullandığı malzemeyi, tipleri, Olimpiyatlara göre (dört yıllık zaman dilimleri içinde) tarihlediği belli başlı sanatçıların eserlerini atölyeleri ve öğrencileri de belirterek anlatır.... MS 2. yüzyılda Yunanistan hakkında bir gezi rehberi hazırlamış olan Pausanias, ikinci önemli kaynağımızdır (4).

Antik Çağ heykeltıraşlık teknikleriyle ilgili günümüze ulaşan bilgiler, ki çok kısıtlıdır, doğrudan heykeltıraşların yazılı belgelerinden gelmemekte, tarihçi ve edebiyatçıların anlattığı hikayeler şeklinde dolaylı olarak ulaşmaktadır. Bu aktarımlardan daha önemli olanı ise, günümüze ulaşan yazıtlar ve heykeltıraşları çıkarırken gösteren betimlerdir. Bir heykelin yapılıma süreci ve kullanılan araç gereçler ile ilgili elimizde etrafı bilgiler

bulunmasa bile Antik Çağ'dan günümüze bu konuda çok az değişiklik olmuştur.

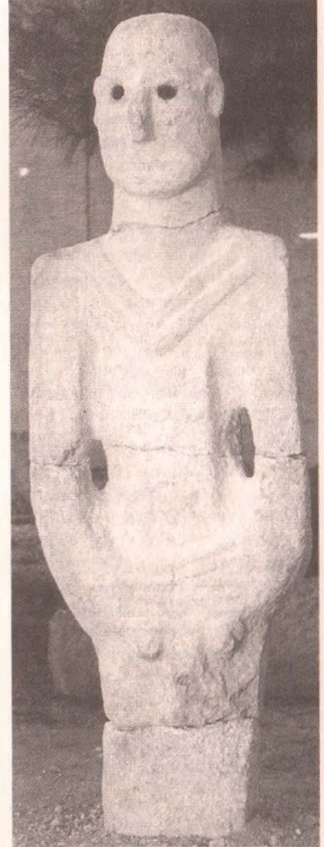
Bugüne kadarki araştırmalar daha çok üslup ve tek tek eserlerle ilgilidir. Tekniği anlatan yazılı belge çok azdır. Aynı şekilde araç gereç ve atölye betimleri de sınırlıdır (5).

Heykellerin Taşocaklarında Kabaca İşlenmesi

Taş heykel çalışan heykeltıraşlar için ocaktan çıkartılan ağır taş blokların taşınması her zaman bir sorun olmuştur. Bunun için büyük boyutlu heykellerin, yapılacakları biçime uygun olarak taşocaklarında kabaca işlenmesi yolunda gidilmiştir. Bu uygulamanın ne kadar eskilere uzandığını, Göbeklitepe'deki tapınakların hemen yakınlarında bulunan taşocakları kanıtlar. Bu ocaklarda, üzerindeki işlemler tamamlanmadan yarım bırakılmış T başlı dikilitaşlar ele geçirilmiştir (6).

Yarım bırakılmış pek çok heykel, heykeltıraşlıkta uygulanan süreç ve tekniklerinin evrimi konusunda bugün bizlere önemli bilgiler vermektedir. Bu heykeller heykeltıraşların çöplüğüdür. Bir heykelin yarım bırakılmasına yol açan değişik etkenler vardır: Mermerdeki defo önceden fark edilmemiş olabilir veya sonradan çatlayabilir, kırılabilir, pul pul dökülebilir. Benzer fiziki etkenler dışında da sebepler olabilir. Örneğin Delos'ta bir savaş sonrası halkın sürülmesi, heykeltıraş atölyelerindeki çalışmaların yarım kalmasına yol açmıştır. Bazen heykeltıraşın ani ölümü, bazen de hatalı çalışma heykeli yarım bırakılabilir (7).

Taşocağında heykelin kabaca şekillendirilmesinin ötesinde, 1. binyılda gelişen teknik imkanlar çerçevesinde heykellerin çeşitli parçalarının da ocakta benzer şekilde işlenip atölyelere taşındığı ve burada son şekilleri verildikten sonra tüm parçaların birleştirilerek heykellerin oluşturulduğu biliniyor. "Taş heykellere başlar ve ileri ya da geriye doğru uzanan kollar, ayrı ayrı yontularak gövdeye eklenmiştir. Bunun için metal çiviler ve taş geçmeler (kenet) kullanılmış, genellikle de her iki taraftaki yuvaları içine erimiş kurşun dökülerek birleştirme işi

Normal insan boyutunda, dünyanın en iyi korunagelmış en eski heykeli. Urfa Müzesinde.

gerçekleştirilmiştir. Çok küçük parçalar ise, çoğunlukla alçı ve diğer yapıstırıcı maddelerle birbirine bağlanmıştır (8).

Heykellerin Örnek Modellerle Çalışılması

Heykeller ilk başlarda kilden, ağaçtan veya başka bir nesneden modeli yapılmaksızın doğrudan taş yontularak işleniyordu. Bu erken evrelerde heykeller her yönden işlenmekteydi. Bu tarz Mezopotamya, Anadolu, Mısır vb birçok bölgede binyıllar boyunca uygulandı.

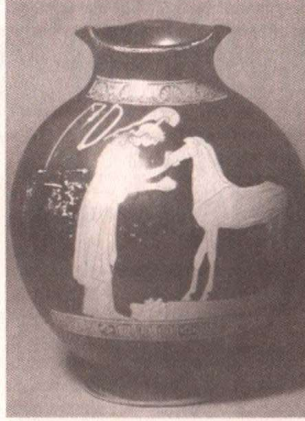
"Fakat MÖ 5. yy. başlarında önemli bir değişiklik oldu; Hellen heykeltıraşlar perspektifi öğrendiler. Figürler sadece dört ana yönden değil, değişik noktalardan da betimlenir oldu. Yapılan plastik çalışma, çok yönlü çalışmaların bir toplamı haline geldi.... Bu durum heykeltıraşların çalışma yapmadan önce balmumu veya kilden model yapmalarını gerektirdi..... Önce balmumu veya kilden küçük bir model yapılıyor, daha sonra ise daha büyük modele geçiliyordu..... Ancak böyle büyük ve ağır modellerle çalışmak bir heykeltıraş için zor olduğundan heykellerin ayrıca çeşitli kısımlarının alçıdan modelleri yapıldı. Bu negatif formlardan elde edilen heykel parçalarından oluşturulan model ile heykeltıraş artık mermeri işlemeye hazır hale gelmiş olurdu (9).

Erken dönemlerde heykeltıraşların canlı model kullanmaları söz konusu değildi. Bu aslında Hellenlerde Klasik Dönem ve sonrasında da yaygın uygulanmamış olmakla birlikte antik kaynaklardan geç dönemde kimi zaman canlı model kullanıldığını öğrenmekteyiz. "Örneğin, Athenaios, Knidoslu Aphrodite için 'Phryne'nin, Aleksandria Klementi için 'Kratine'nin canlı model olduğunu belirtir. Quintilian, Polykleitos'un Doryphoros'unun bir canlı model üzerinde çalışarak gerçekleştirildiğini söylerken Yaşlı Plinius, Lysippos'un da canlı model kullanıldığını belirtir" (10).

Heykeltıraşlıkta Kullanılan Aletler

Heykeltıraşların kullandıkları aletlerin başında sivri uçlu keski (kakmacı kalemi) gelir. Çeliğin bilinmediği dönemde tunç keskiiler kullanılmıştır. Sivri uçlu keski, geniş ağızlı keski (yuvarlak / yassı / düz / enli keski gibi değişik adlandırmaları da vardır) ve tarak ince işçilikte kullanılır. Sivri uçlu keski ile taş yüzeyindeki küçük çıkıntılar, çapaklar alınır.

Geniş ağızlı keski, yatay alanlar ve ayrıntıların işlenmesinde işlevseldir. Kazıma, düzeltme keskisi ağır çekiçe kullanılır. Tarak genellikle beş dişli olur ve taşın yüzeyindeki düzensiz görünümü eşitlemeye yarar. Dişli keski daha sonradan kullanılmaya başlanmış bir alettir.

Bir Attika vazosunda kilden model at yapımı betimlenmiştir. Bu betimle Tanrıça kilden at modeli yaparken gösterilmiştir. Malzemeler yerde duruyor, bir miktar kil çamuru elinde, sağ eliyle de atın ağızına şekil vermekte.

M.Ö. 6 yy.'ın ikinci çeyreğinde Hellenler genellikle beş dişli olan ve 1,5 cm genişliği bulunan dişli keskiyi keşfetmişlerdir. Bu alet çeşitli açılarda kullanılabilir ve neredeyse mermeri rendeler. Ayrıca dik olarak tutulduğunda keskin bir şekilde içe eğimli yüzeyler yaratabilir. Geniş ağızlı keski ve sivri uçlu keski ile mermer bloğundan rahatça ayrılacak parçalar çıkarılabilir.

Heykeltıraşlıkta kullanılan bir diğer alet ise raspadır. Bu alet mermer üzerinde ince, düzensiz diş izleri bırakır. Raspa ya da ege, geride kalan kaba alet izlerini ortadan kaldırmaya yarar.

Klasik Dönem başlarına kadar kullanılan aletlerde bir değişiklik olmaz. Bu dönemde ipli matkap kullanıma girer. Bunu heykeltıraşlara öğreten marangozlar olabilir. MÖ 5. yy.'ın 2. yarısından itibaren heykeltıraşide matkap kullanımı yaygınlaşıyor. Matkaplar yay ile çalışır. Matkap hem ayrıntıların işlenmesine hem de birbirlerine yakın olarak açılan deliklerin oluşturduğu çizginin kırılmasıyla istenmeyen bölümlerin bloktan parçalanmasına yarar. Matkap heykeldeki saç ya da diğindeki daha ince ayrıntıları işlemek amacıyla ya da altta kalan gö-

rünmeyen yerlerdeki oyuklar için gittikçe yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca, işlenecek yüzeye dik olarak uygulanarak pürüzleri gidermeye veya keski tarafından yiv haline getirilebilen sıralı delikler açmaya yarar.

Çekiç ağızlı ve tırnak ağızlı demir, çekiç, testere heykeltıraşide kullanılan diğer aletlerdir (11).

Antik Çağ taşçı aletlerinin adlandırılması pek net bilinmezse de bazı adlandırmalar şöyle:

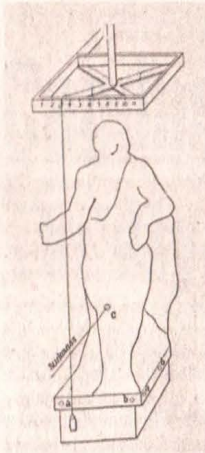
Keski, kakmacı kalemi: egkopeths (?) (π), keski: glypheion (π), bir diğer keski: kopeus (π), çekiç ve keski olarak her iki anlamda: kolapter (π) (12).

Heykelin Taşa İşlenmesi

Günümüzde heykel çalışmalarında bir modelin taşa aktarılmasında üç nokta kuralı uygulanır. Geometride aynı düzlem üzerindeki bir dairenin üzerinde işaretlenen üç noktaya göre dördüncü bir noktanın uzaklığını kesin belirlemek mümkündür.

"Ancak Antik Çağ heykeltıraşlarının hiçbirisi bu şekilde çalışmamıştır. Roma Krallık Dönemi'ne kadarki zamanda heykeltıraşlar modelin taşa aktarımında noktalama yöntemi değil, daha ilkel usuller uygulamışlardır. Bu işte kendilerine yardımcı olan asıl gereç şekül olmuştur. Şekül ölçümü ve yatay ölçüm yöntemiyle eskinin heykeltıraşları model taşa aktarmışlardır.

"Rheneia Adası'ndan MÖ 1. yy.a ait yarım kalmış bir genç kız heykeli, modelden taşa aktarım konusunda iyi bir fikir vermektedir. Heykel üzerinde ince taraktan kaba keskiye kadar çeşitli aletlerin izini görmek mümkündür. Artık heykelin tüm cepheleri işlenmemekte, sadece görünen kısımları çalışılmaktadır. Ayrıca modele göre, taş yüzeyinden inilecek derinliği belirlemek üzere taşın yüzeyine delikler açılmıştır. Heykelin alınında yumruk büyüklüğünde, sonrada işlenmek üzere bir şişkinlik bırakılmıştır. Biri altında, ikisi sağ ve sol ayaklar üzerinde, biri de her iki ayak arasında olmak üzere heykelin yüzüne dört adet dört köşe delik açılmıştır. Ayrıca karın hiza-

Antik Çağ heykeltıraşlarının en önemli yardımcı aleti şakülün kullanımını gösteren temsili bir çizim.

sında daha derin işlenmiş alan ile sınır oluşturan bölgede 16 adet 3 cm genişliğinde, 2 cm derinliğinde delik bulunmaktadır. Bunlar yuvarlak ağızlı bir keskiyle çalışılmıştır. Bu delikler heykel üzerinde yapılacak işlemlerin sınırlarını belirlemektedir. Yukarıdaki delik ile aşağıdaki üç delik arasında gerilen ipleri heykeltıraşın çalışırken salt şakülden yararlanmadığını da göstermektedir. Bu ipler heykeltıraşın ölçülere uygun çalışmasına yardımcı olmaktadır.

"Bu tip bir ölçü uygulaması, MÖ 5. yy.'ın ilk yarısından itibaren başlamış olmalıdır. Şakülle yapılan ölçüm uygulaması Roma Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu dönemden yarım bırakılmış bir torsoda sırtta ve kalçada yer alan ikiye adet ölçüm noktası çok belirgindir. Şakül kullanımı şöyle olmaktadır: Modelin üst kısmına yerleştirilen eşkenar dörtgen bir çerçevenin ortasına sabitlenmiş bir şakül, çerçevenin kenarından aşağı sallandırılmaktaydı. Çerçevenin kenarında 11 basamaklı bir gösterge (iskala) yer almaktaydı ve her basamağa çentik atılmıştı. Bu şekilde modelin ölçüleri saptanmaktaydı. Daha sonra aynı düzenek işlenecek taş bloğun üstüne de kurulmakta ve modelin saptanmış ölçülerine

göre taş kesilmekte ve işlenmekteydi" (13).

Erken heykeltıraşlık örneklerinde, heykelin yüzeyinde baştan aşağı çukurcuklar görmek mümkündür. Bunlar, aradan geçen yüzyıllar içinde zamanla oluşmuş berelenmeler değildir. Heykel yapılırken sivri uçlu keskinin dengeli kullanılmamasıyla oluşan bu çukurcuklar sonradan yüzeyin parlatılması sırasında tamamıyla kaybolmaz.. Heykel yapımında ustalık arttıkça, sivri uçlu keski daha dengeli kullanılır olduğu gibi geniş ağızlı keski kullanımı da yaygınlaşmıştır.

Heykel üzerinde keskiyle çalışmalar bitince keski izlerini yok etme ve parlatma işlemine geçilir. Heykellerin yüzeyi kum, sünger taşı, pomza taşı ve Nakso's'tan getirilen bilek taşıyla parlatılarak cila atılır.

Heykellerin, bugün kazılarda ortaya çıkarıldıkları gibi doğal taş renginde olmadıkları, aksine çok parlak renklerle boyandıkları bilinmektedir. Heykeller bölüm bölüm veya bütünüyle boyanmaktaydı. Bu konuda Alman arkeolog ve bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar 21 Nisan – 16 Temmuz 2006 tarihleri arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde açılan "Renkli Tanrılar – Antik Heykel Sanatında Çokrenklilik" başlıklı sergide somut uygulamalarla gösterilmiştir. Sergi kataloğunda da boyama ve boyama tekniklerine ilişkin çok değerli bilgilere yer verilmiştir (14).

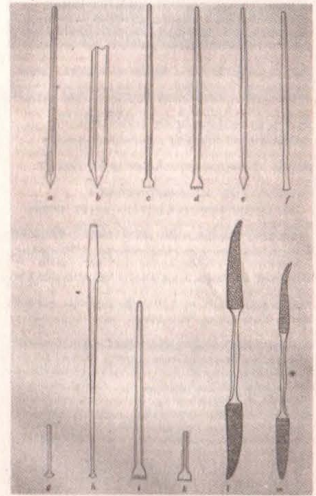
Heykelerde boyanın yanı sıra çeşitli tamamlayıcı aksesuarlar da kullanılmaktaydı. Renkli taş, cam ve fildişi gözler; metal saç bukleleri, taç ve çelenkler, küpe ve گردانلار, mızraklar, kılıçlar, at dizgin ve başlıkları vs. Heykellerdeki bu tamamlayıcı unsurlardan bugüne sadece kenet delikleri kalmıştır (15)

Antik Çağ'da Heykeltıraşlık Mesleği ve Ücretleri

Antik Çağ'da taş ustalarıyla heykeltıraşlar arasında bir fark görülmezdi; sonuçta onlar da taş işleyen insanlardı. H. Blümner'e göre taş ustası ve heykeltıraşın her ikisi için de kullanılan kavram teton idi. Taş işçiliği için ayrıca Hellenite lit-

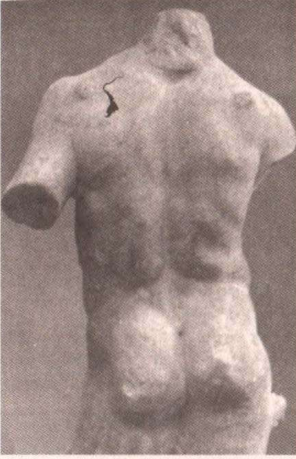
hourgos, lithoksoos ve Latince lapidarius, lapicida, marmorarius vb kavramlar da kullanılırdı (16). A. Burford ise hem heykeltıraş, mimar ve taş işleyici hem de metal işleyici anlamında kullanılan sözcüklerin tekhnites, kheirotekhnes, demiourgios, faber, artifeks ve scultor olduğunu belirtir (17).

MÖ 5. yy.da heykeltıraşın model yapması ve taşı işlemesi için ayrı ayrı ücret ödenirdi. En yüksek yevmiye 1 drakhme idi. Atina Akropolis'ndeki Erekhtheion frizlerine ilişkin MÖ 420'ye ait hesap kesme kayıtlarında yer alan bilgiler bize bu konuda bir fikir verebilir. Hemen hemen serbest heykelmişçesine yüksek kabartma yapılmış bu frizlerde

Antik Çağ heykeltıraşları tarafından olduğu kadar günümüz heykeltıraşları tarafından da kullanılan değişik uçlu keski, tarak ve ege çizimleri.

Antik Çağ heykeltıraşları tarafından kullanılan aletlerden bir grubun çizimi. Ancak alet adları bugünkü heykeltıraşlar tarafından tanımlanan şekliyle kullanılmıştır: a- Muc, b- Çarpacak, c- Keski, d- Tarak, e- Muçarta, f- Çekiç, g- Çift başlı ege, h- Tek başlı ege, i- El matkabı (el bireyzi), k- Matkap ucu, l- El bireyzi.

Antik Çağ'da heykeltıraşların modeli taşla aktarırken şekülle yaptıkları ölçü uygulaması, Roma Dönemi'nde yarım bırakılmış resimde görülen torsoda sırtta ve kalçadaki ikiye adet ölçüm noktasından izlenebilmektedir.

yer alan yazıcı bir genç ile yanındaki adam betimi için heykeltıraş 120 drakhme ücret almış. Model çalışması da ayrı olarak ücretlendiriliyordu. Bunu, Epidauros Asklepios Tapınağı inşa kayıtlarında yer alan bilgilerden öğreniyoruz. MÖ 4. yy.da heykeltıraş Timotheos tapınağın alınlık heykel grubu ve akroter modelleri için 900 drakhme ücret almıştı. Tabii bu Timotheos ve ekibi için ödenen toplam ücretti (18).

Antik Çağ'da Heykeltıraşlık Okulları ve Ünlü Heykeltıraşlar

Antik dünyanın değişik yerlerinde faaliyet gösteren çeşitli heykeltıraşlık okulları vardı. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: İonia, Attika, Peloponnesos, Boiotia, Bergama, Aphrodisias, Rhodos, Suriye ve İskenderiye okulları.

Doğal olarak bu okullarda yetişmiş pek çok ünlü heykeltıraş da bulunmaktaydı. Bunları dönemlerine göre şöyle toplayabiliriz:

a- Arkaik heykeltıraşlar: Efsanevi Didalos, Aiginalı Smilis, Samoslu Rhoikos,

Theodoros, Khioslu Melas, Khioslu Mikkiades, Arkhermos, Girittli Dipoionos, Skylis, Kheirisophos, Polymedes, Eudemos, Geneleos, Endoios, Argoslu Hegeladas, Aristokles ve Naksoslu Aleksenor.

b- Klasik Dönem heykeltıraşları: Kritios ve Nesiotes, Hegias, Pithagoras, Kalamis, Myron, Pheidias, Polykleitos, Kresilas, Alkamenes, Agorakritos, Kallimakhos, Paionios ve Strongylion

c- Hellenistik Dönem heykeltıraşları: Yaşlı Kephisodotos, Timotheos, Praksiteles, Genç Praksiteles, Genç Kephisodotos, Timarkhos, Skopas, Satyros, Leokhares, Euphranor, Bryaksis, Thrasy-medes, Sthennis, Eukleides, Aristodemos, Demetrios, Silanion, Lysippos, Lysistratos, Eutykhides, Khares, Eutykhates ve Teisikrates.

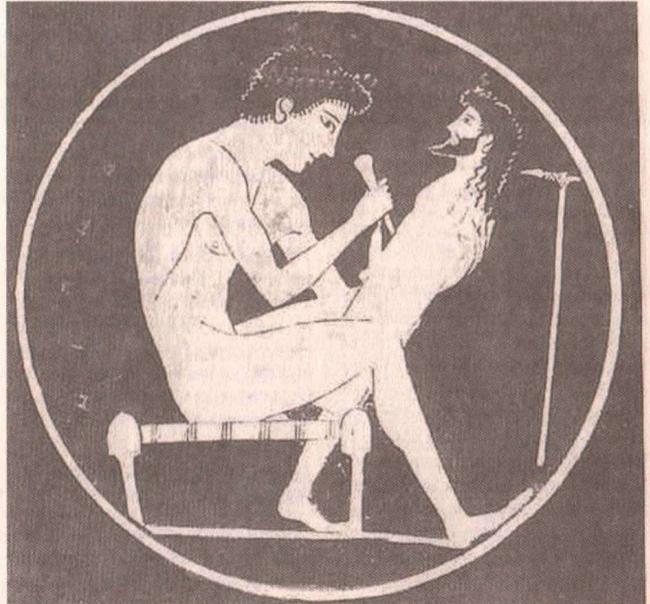
d- Hellenistik Dönem sonrası heykeltıraşları: Polyektos, Doidalsas, Kharestratos, Arkhelaos. Isigonos, Phryomakhos, Stratonikos, Antigonos, Nikeratos, Boithos, Athanadoros, Rhodoslu

Polydoros. Hagesandros, Pollonios ve Tralleisli Tauriskos.

Son Söz

Bu makale çerçevesinde sadece taş heykeltıraşlığı teknikleri ele alınmıştır. Doğaldır ki metal, pişmiş toprak, ağaç vd malzemelerle ilgili heykeltıraşlıklar da farklı teknikler gerektirmektedir. Ancak bunlar ayrı yazı konuları olabilir.

Antik Çağ taş heykeltıraşlığı konusunu incelerken, günümüz taş heykeltıraşlarının atelyeleri de tarafından dolaşıldı ve ii celendi. Dergide bu yazı için ayrılan sayfalar el verseydi bu konuya da girmek isterdim. Ancak şunu kesinlikle söyleyebilirim: Günümüz taş heykeltıraşları, motor gücü ile çalışan aletler hariç, Antik Çağ heykeltıraşlarının yüzyıllar önce kullandıkları alet ve teknikleri halen kullanmaya devam etmekte.

Londra British Museum'daki bir antik kasede, heykeltıraş eseri üzerinde çalışırken betimlenmiş.

Çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişi

(Halifezâde İsmâ'il Efendi'den Sâlih Zeki Bey'e kadar yapılan çalışmalara genel bir bakış)(1)

"Doğa, geometrik harflerle yazılmış büyük bir kitaptr."

Galileo Galilei

Hüsnü Hâmid Bey'in 1929 yılında yayımladığı "Sur l'histoire des mathématiques en Turquie" adlı makalesinde, Hoca İshak Efendi'nin modern Türk matematiğinin kurucusu olduğu ve Vidinli Tevfik Paşa ile Sâlih Zeki Bey'in onun açtığı yoldan gittikleri belirtilmiştir.

O smanlı bilginleri, geleneksel aritmetik, cebir, geometri ve trigonometri konularının dışında, astronomi alanında yapmış oldukları araştırmalar sırasında ilk defa logaritma ile ilgilenmişler ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bu konuyu gerek teorik ve gerekse pratik yönleriyle Türkçe'ye aktarmışlardır.

Bu konu ilk olarak, Hüsnü Hâmid Bey'in 1929 yılında yayımladığı "Sur l'histoire des mathématiques en Turquie" (Türkiye'deki matematik tarihi üzerine), (İstanbul Dârü'l-Fünûn'u, Fen Fakültesi Mecmuası, Sayı 1, İstanbul 1929, s. 764-768) adlı beş sayfalık küçük bir makalesinde gündeme getirilmiş ve burada, Hoca İshak Efendi'nin modern Türk matematiğinin kurucusu olduğu ve Vidinli Tevfik Paşa ile Sâlih Zeki Bey'in ise onun açtığı yoldan gittikleri belirtilmiştir. Bu üç matematikçiye biraz daha geniş yer verilmiş, ama Halifezâde İsmâ'il Efendi, Gelenbevi İsmâ'il Efendi ve Hüseyin Hüsnî Efendi'den sadece bir iki cümle ile söz edilmiştir.

Konu daha sonra Kerim Erim'in "Riyaziyye" (Tanzimat, ikinci Baskı, İstanbul 1999, s. 477-483) başlıklı makalesinde yeniden gündeme getirilmiştir. Bu makale de oldukça kısadır ve bütünsel

*Modern matematiğin kurucularından
Hoca İshak Efendi*

Salih Zeki Bey

bir manzara sergilemekten uzaktır; ancak Hoca İshak Efendi'nin ve Vidinli Tefvik Paşa'nın Türk matematiğine yapmış oldukları katkılar nesnel bir biçimde göstermeye gayret etmesi bakımından çok değerlidir.

Bildiğimiz kadarıyla çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişini, son yıllarda yeniden bilim tarihi gündemine taşıyan ve tartışan üçüncü ve son çalışmada ise meslektaşım Melek Dosay Gökdoğan'a aittir. Gökdoğan, "Osmanlılarda Batılılaşma Dönemi'nde Matematik" (Osmanlı, Cilt 8, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, s. 391-398) başlığını taşıyan makalesinde, önceki yazarlardan daha etrafı bir biçimde konuyu incelemiş ve meselenin güncelleşmesine ve yeniden incelenmesine bir ortam hazırlamıştır.

Bütün bunlara karşın, konu henüz baktırır ve matematik tarihçileri tarafından yapılacak yoğun araştırmalara muhtaçtır; bu araştırmalar sırasında, XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasında yazılmış kitap ve makale formundaki bütün matematik yapıtlarının incelenmesi ve bunlardan şu veya bu özelliği bakımından sıvriyenlerin belirlenerek, konu açısından öneminin gösterilmesi gerekmektedir.

Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Osmanlı Müellifleri (Üç Cilt, İstanbul 1333-

1342) ile Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen ve Cevat İzgin'in Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (İki Cilt, İstanbul 1999) gibi iki katalog, çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişine öncülük yapan matematikçilerin tespiti maksadıyla tarandığında, bir çok matematikçinin adı ve yapıtları ile karşılaşmıştı; bunlar arasında meselâ Halifezâde İsmâ'il Efendi (ö. 1790), Şekerzâde Feyzullah Sermed (ö. 1787), Gelenbevi İsmâ'il Efendi (ö. 1790), Hüseyin Rıfkı Tâmanî (ö. 1817), İbrâhîm Edhem Paşa (XIX. yüzyılın ilk yarısı), Hoca İshak Efendi (ö. 1836), Seyyid Ali Paşa (ö. 1846), Emin Paşa (ö. 1851), Mehmed İzzet (1858'de sağ), Küçük Tâhir Paşa (ö. 1867/68), Dâniş Bey (ö. 1887), Taşcızâde Osman Nûri Paşa (ö. 1889/90), Mahmûd Mes'ûd Paşa (ö. 1890/91), Zihni Efendi (1892'de sağ), Ali Nizâmî Paşa (1821-1893), İsmâ'il Gâlib Bey (1847-1895), Tayyar Efendi (ö. 1899/1900), Ali Sedad Bey (1857-1900), Vidinli Tefvik Paşa (1832-1901), Cebirci Binbaşı İbrâhîm Efendi (ö. 1903), İbrâhîm Edhem Paşa (1835-1905), Aleksandr Kara Todorî Paşa (1833-1908'de sağ), Ali Rıza Bey (1908'de sağ), Mustafa Salfet Paşa (Ölümü 1911), Hasan Fuad Paşa (ö. 1911), Mahmud Şevket Paşa (1856-

Vidinli Tefvik Bey

1913), Hayri Bey (ö. 1914), Rıfâ Paşa (ö. 1916), Ferik Ahmed Râğb Paşa (ö. 1916/17), Mehmed Nâdir Bey (1856-1927) ve Sâlih Zeki Bey (1864-1921) de bulunmaktadır(2). Burada dikkat edilmesi gereken husus, çağdaş eğitim kurumlarında matematik dersleri vermiş ve matematik kitapları yazmış olan bu matematikçilerden hangilerinin, konumuz açısından önemli olduğunu doğru bir biçimde belirlemektir. Bunu için iki temel ölçüt kullanmanın yararlı olacağını düşünebiliriz:

(1) Daha önce bilinmeyen bir matematik alanını veya matematik ile ilgili "Metrik Sistem", "Arazi Ölçümü", matematik tarihi ve matematik felsefesi gibi bir yön alanı tanıtanlar.

(2) Matematiğin bir dalına katkıda bulunanlar.

Burada daha önce yapılan araştırmalara ve kendi araştırmalarımıza dayanarak, çağdaş matematiğin tanınmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuş 18 matematikçinin çalışmalarına kısaca değineceğiz. Maksadımız, konunun mükemmel bir tarihini vermek değildir; sadece çağdaş matematiğin Türkiye'ye girişi bakımından sıvriyen bazı isimlere dikkat çekmek ve bu sayede bundan sonraki araştırmalar için eksik ve belki de yanlış olsa da bir yol haritası çizilebilir.

Türkiye'de, aşağı yukarı XVIII. yüzyı-

Tuhte-i Behîc-i Rasînî

Tercüme-i Zîc-i Kassini,

Türk astronomi çalışmalarını ve özellikle de takvim

hesaplamalarını büyük ölçüde etkilemiştir; Sultan III.

Selim'in emriyle bütün

takvimler bu zîce göre düzen-

lenecek, geleneksel astronominin kaynağı olan

Zîc-i Uluğ Bey ise

terk edilecektir.

lin son çeyreğini, bütün XIX. yüzyılı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğini, yani yaklaşık 150 yılı kapsayan çağdaş matematik çalışmaları, kabaca iki döneme ayrılarak incelenebilir:

Birinci Dönem, 1775-1850 yılları arasını kapsar ve bu dönemin belirgin özelliği, özellikle Fransızca'dan yapılan tercümeler yoluyla çağdaş Batı matematiğinin temel alanlarının Türkçe'ye aktarılması ve yeni kurulan mekteplerde öğretilmesidir.

İkinci Dönem ise, 1850-1925 yılları arasını kapsar ve bu dönemin ayırıcı niteliği ise, yeni matematik dallarını tercümeler yoluyla aktarma etkinliği devam ederken matematiğin Lineer Cebir ve Sayılar Kuramı gibi alanlarına, bazı önemli katkılarının yapılmasıdır.

I. Dönem

Bugüne değin yapılan araştırmalara göre, Osmanlı bilgileri, geleneksel aritmetik, cebir, geometri ve trigonometri konularının dışında, astronomi alanında yapmış oldukları araştırmalar sırasında ilk defa logaritma ile ilgilenmişler ve XVI-II. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bu konuyu gerek teorik ve gerekse pratik yönleriyle Türkçe'ye aktarmışlardır.

Logaritma ile ilgili Türkçe ilk bağımsız yapıt, Şekerzâde Feyzullah Sermed'e aittir. Bir Macar matematikçisinin logaritmayla ilgili kitabını, Maksadeyn fî Hall el-Nisbeteyn'i çevirmiştir. Logaritmanın nasıl bulunduğunu ve astronomi hesaplarında nasıl kullanıldığını anlatmıştır.

Türkiye'de logaritmayı tanıtan Halifezâde İsmâ'il Efendi'dir. Halifezâde İsmâ'il Efendi, 1772 yılında, ünlü Fransız astronomu Jacques Cassini'nin (1677-1756) Tables astronomiques du soleil, de la lune, des planètes, des étoiles fixes et des satellites de Jupiter et de Saturne (Güneş'in, Ay'ın, Gezegenlerin, Sâbit Yıldızların ve Jupiter ile Satürn'ün Uydularının Astronomik Cetvelleri, 1740) adlı zicini Tuhfe-i Behic-i Rasini Tercüme-i Zic-i Kassini adıyla Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmiş ve Sultan III. Mustafa'ya sunmuştur.

Tuhfe-i Behic-i Rasini Tercüme-i Zic-i Kassini, bir giriş, on dört bölüm ve bir sonuçtan oluşur ve Giriş'te, Türkiye'de ilk defa logaritmadan söz edilir. Bu yöntem çanılırlar ve logaritma cetvellerinin yapılışı ve kullanılışı hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Bu arada, "Logarithme" terimi için Arapça "nisbet" (oran) kelimesinin çoğulu olan "Ensâb", "Logarithme Sinus" için "Nisbet-i Ceybiyye", ve "Logarithme Tangente" için "Nisbet-i Zilliyeye" terimleri önerilir. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki bu öneri tutmamış ve sonradan yine logaritma sözcüğüne geri dönmüştür.

Tuhfe-i Behic-i Rasini Tercüme-i Zic-i Kassini, Türk matematik çalışmalarının yanı sıra, Türk astronomi çalışmalarını ve özellikle de takvim hesaplamalarını ve yüksek ölçüde etkilemiştir; bir süre sonra, Sultan III. Selim'in emriyle bütün takvimler bu zice göre düzenlenecek ve geleneksel astronominin kaynağı olan Zic-i Uluğ Bey ise yavaş yavaş terk edilecektir.

Logaritma ile ilgili Türkçe ilk bağımsız yapıt ise, Şekerzâde Feyzullah Sermed'e aittir. Şekerzâde Feyzullah Sermed, Tuhfe-i Behic-i Rasini Tercüme-i Zic-i Kassini'den yaklaşık sekiz sene sonra, bir Macar matematikçisinin logaritmayla ilgili kitabını, Maksadeyn fî Hall el-Nisbeteyn (1780) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir; bu çevirisinde, önce logaritmanın tanımını vermiş ve sonra da nasıl bulunduğunu ve astronomi hesaplarında nasıl kullanıldığını anlatmıştır.

Ali Sedad

Gelenbevi İsmâ'il Efendi ile 1806-1817 yılları arasında Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn'da başhocalık yapan Hüseyin Rıfkı Tâmanî de, logaritma ile ilgilenmişler ve onun tanınmasına ve yaygınlaşmasına aracılık yapmışlardır. Gelenbevi, Şerh-i Cedâvil el-Ensâb'ında logaritma cetvellerinin nasıl hesaplanacağını(3) ve Tâmanî ise Logaritma Risalesi'nde (1792)(4), logaritma cetvellerinin nasıl kullanılacağını ayrıntılı bir biçimde açıklamışlardır.

Arapça ve Farsça'nın yanı sıra, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Latince de bilen Hüseyin Rıfkı Tâmanî, Batı Bilimi'nin ve bu arada Çağdaş Matematik'in Türkçe'ye aktarılmasında büyük katkılar olan bilgilerin başında gelmektedir.

Hüseyin Rıfkı Tâmanî'nin, Türk matematik tarihi açısından en önemli çalışması, İngiliz matematikçilerinden John Bonycastle'ın Elements of Geometry Containing the Principal Propositions in the First Six, and the Eleventh and Twelfth Books of Euclid with Notes Critical and Explanatory (Londra 1789) adlı yapıtını, 1797 yılında Tercüme-i Usûl el-Hendese adıyla İngilizce'den Türkçe'ye tercüme etmesidir. Böylece dört defa basılan bu çeviri yoluyla, Eukleides Geometrisi'nin büyük bir kısmı, muhtemelen ilk defa Türk matematikçilerinin kullanımına sunulmuş olmaktadır.

Mühendishane-i Berr-i Hümayun

Tâmânî'nin geometriyi ve özellikle de askeriye için gerekli olan pratik geometriyi (hendese-i 'ameliyye) öğretmek maksadıyla yazılmış, Ma'rîfet-i Terfî-i Eskâlde Telhîs el-Eşkâl (1800/01), İmtihân el-Mühendîsîn (1802) ve Mecmû'a el-Mühendîsîn (1802)(5) gibi başka yapıtları da bulunmaktadır ve bunlar, bir yerde Tercüme-i Usûl el-Hendese'nin, askerî mühendislik alanındaki yansımaları olarak görülebilir(6).

İbrâhîm Edhem Paşa, bir askerî mühendis olduğu için matematiğin önemine inanmış ve Terbiye ve Ta'lîm-i dâbb adlı risâlesinde, toplumu teşkil eden bütün bireyler için matematiğin gerekli olduğunu açıkça belirtmişti.

Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'da bir aralık ikinci halifelik yapmış olan İbrâhîm Edhem Paşa(7), daha sonra Mısır'a giderek Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girmiş ve burada kurulmuş olan Mühendishâne'de çeşitli konularda dersler vermiştir(8). İbrâhîm Edhem Paşa'nın, Türk matematik tarihi bakımından önemli olan iki tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Fransız matematikçilerinden Jean François Callet'nin (1744-1799), Tables des Logarithmes adlı eserinin çevirisi olan Tercüme el-Kitâb li-ls-tîrmâl Cedâvil el-Ensâb (1806) ve diğeri ise Andrien-Marie Legendre'in (1752-1834) Éléments de Géométrie (1794) adlı eserinin çevirisi olan Tercüme-i Usûl-i Hendese'dir (Bulak 1836). Tercüme-i Usûl-i Hendese, basılmasından iki sene sonra, yani 1838 tarihinde Mehmed İsmet (ö. 1844) tarafından, Mısır'da Türkçe'den Arapça'ya çevrilmiş ve yayımlanmıştır; böylece Türkçe'yi iyi bilmeyen Araplar için de çağdaş geometrinin kapıları açılmıştır.

İbrâhîm Edhem Paşa, Lacroux gibi diğer bazı Fransız matematikçilerden yapmış olduğu alıntılarla Tercüme-i

Usûl-i Hendese'yi geliştirmiş ve ayrıca Sonar'ın da çok iyi bir biçimde yakalamış olduğu üzere, kendi döneminde yaşayan Türk matematikçileri tarafından yapılmış olan bazı çalışmaları duyurmuş ve gayet isabetli bir şekilde eleştirmiştir. Bu çalışmalardan birisi son dönem matematikçilerinden Kuyucaklızâde Muhammed 'ıf Efendi'ye(9) ve diğeri ise Masdariyecizâde Seyyid Hüseyin Efendi'ye(10) aittir.

Daire Alanı Teoremi'ni verirken, İbrâhîm Edhem Paşa, asal sayıların kareköküne ilişkin çok ilginç bir tartışmayı aktarmış ve şunları söylemiştir:

"Fî'l-hakîka asamm olan 'adedlerin murabba' cezzinin istihracında dahi bundan ziyâde ma'lûmât olmadığı derkârdır; hattâ 'Ali (Kerreme Allahu vechehu) Hazretleri'nden 'aded-i asammın cezzi mevcûd mu ma'dûm mu diyu ba'zılar su'âl buyurmuşlar ise de, bu su'âle cevâblarında 'La-yu'lem el-cezz el-asamm illâ Huva' diyu ta'bîr buyurmuşlar ve ba'zılar bu kelâm, Hazret-i 'Ali (Kerreme Allahu vechehu)dan sâdır olmamışdır; zirâ 'aded-i asammın cezzi mevcûd değildir ki hattâ 'Ali (Kerreme Allahu veche-

İstanbul: Darülfünun

Darülfünun

hu), Hak Ta'âlâ bilür diye; bu kelâm 'Ali (Kerreme Allahu vechehu)dan sâdır olsun ve gerek gayrıdan sâdır olsun Hak Ta'âlâ'ya isbât-ı cehl lâzım gelür diyu 'tirâz ve istiškâk eylediklerinden, Bahâüd-dîn el-'milî Hazretleri'nin Hülâsa el-Hisâb tesmiye itdiklerikitâbını şerh ve müşkilâtını hall iden fuzalâ-yı zamândan Kuyucaklı Muhammed 'tîf Efendi Hazretleri bu vecihle beyân ider ki bu kelâm Hazret-i 'Ali (Kerreme Allahu vechehu)dan sâdır olmak üzere zannolunur ve şöyle tevcih olunmak mümkündür ki 'Lâ-ya'lem ahadun cezr el-asamm e huva mevcûd emm lâ illâ Huva', ya'nî asam-

min cezri mevcûd mudur değil midir bilinmez, illâ asammın cezrinin vücûd ve 'ademini Hak Ta'âlâ bilür diyu tevcih-i kelâm olursa 'tirâz ve istiškâkdan eslem olur diyu tasrîf eylemişler.

Ancak bu vecihle tevcih olunmaksızın dahi 'Ali (Kerreme Allahu vechehu)nun işbu kelâmı 'tirâzdan mu'arrâdır; zirâ tarik-i a'sârî ile kesir, teselsül üzere yürüdüldüğü sürette 'ale't-tevâlî hakikate takarrub itmekde olub, ancak kesrin gayet ve nihâyetine vâsıl olmak hadd-i beşerin dâ'ire-i imkânından hâric olub, nâ-mütenâhî olan eşyâ ancak 'ilm-i Allah'a menût ve her bir şey'in ibtidâ ve intihâsı anın 'ilmine mahsûs ve anın ile mevsûf olduğundan bu bâbda 'tirâz bâbı mesdûddur"(11).

Yine İbrahim Edhem Paşa, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn başhalifelelerinden Masdariyecizâde Hüseyin Efendi'nin, Osmanlılar'ın "teslis-i zâviye mes'elesi" (trisection) olarak adlandırdıkları doksan dereceden küçük bir açının, sadece cetvel ve pergel kullanmak suretiyle üç eşit parçaya bölünmesi problemiyle ilgili bir risale(12) yazdığını ve ancak burada önerdiği yolun yanlış olduğunu, muhtemelen ilk defa bildirmektedir:

"Ma'lûm ola ki teslis-i zâviye maddesi ki bir zâviye-i ma'lûmeyi veyâhûd bir kavs-i ma'lûmu usul-i hendese tarikiyle mütesâviyeten üçe taksim dımeç olub, mühendis-in-i mütেকaddim'in 'indlerinde da'vâ-yı mezkûr hall ve isbât olunamayub müşkileden olarak kalmış ve müteahhirin dahi çok çalışub sâdece usul-i hendese tarikiyle hall idememişler ise de, hendese-i a'lâda cebirin hendeseyle tatbiki ve kat'ı mükâfî resm ve inşâsı ile da'vâ-yı mezkûru hall itdikleri müşâhede olunmuşdur; ancak sitâne-i 'Aliyye Mühendishânesi'nde kırâ'at olunan Öklides Usûlü'nde da'vâ-yı mezkûrun icrâsı 'adîmül-imkândir diyu bast u beyân olunduğundan Mühendishâne-i Hümâyûn'un başhalifesi Masdariyecizâde Hüseyin Efendi, 'Adîmül-imkân olmasına delil ne oluyor; gerçi şimdiye kadar bulunamış ise de bundan böyle bulunması mümkündür" diyerek sin'in-i müt'eaddidenberu vakit buldukca da'vânın ardını boşlamayub teftiş ve taharriden hâlî olmamış, encâm-ı kâr sene bin iki yüz otuz yedide bir tarik ibrazıyla buldum diyu iddi'â ederek Mühendishâne'de bilcümle hocalar ve halîfeler muvâcehelelerinde isbât idüb cümlesinden lede't-tasdik bir risâleye derc iderek tab' itdirüb et-râfa neşr eylemiş ve bir nüshasına destres olunub mütâla'a olundukda, mufassal 'ibâre ile maglataya dûçâr ve bir noktadan bir hatt mürûrunda hatâyı giriftâr olduğu ve bu ecilden gerek 'amelinde ve gerek bürhânında halel vâkî' olub, ol-dahi zaferyâb olmadıği ve belki kendisi dahi farkına varamayub, tasdik ve imzâ identerin iğfâline bâis olduğu görülmüşdür ve bu da'vânın usul-i hendese tarikiyle bulunması çok bir fâideyi müntic olmadığundan 'ulemâ-yı mühendis'in 'indlerinde iltifâtdan düşmüşdür."(13)

Aradan yaklaşık olarak yarım asır kadar geçtikten sonra, "teslis-i zâviye mes'elesi" bazı matematikçiler tarafından yeniden gündeme getirilmiş ve dönemin önde gelen bilim dergilerinden Resimli Gazete'de önce Sâlih Zeki Bey ve ardından Vidinli Tevfik Paşa, bu konuda çalışan bilginleri uyarıcı nitelikte

1773 yılında Deniz Mühendislik Okulu ve 1795 yılında da Kara Mühendislik Okulları kurulmuştur. Ve bu okullarda; geometri, trigonometri ve cebir gibi alanlarına ilişkin çağdaş tanıtımına da yer verildiği bilinmektedir.

Mecmua-ül-Mi'riyye

yazılar yazmışlardır. Sâlih Zeki Bey "Teslîs-i Zâviye Mes'elesi" başlıklı dizi makalesinin bir yerinde, söz konusu meselenin bayağı geometri yoluyla çözülemeyeceğinin matematiksel bilimler tarafından kesin olarak kanıtlanmasından sonra dahi, bu maksada ulaşmak için Avrupa'nın birçok üniversitesinde çalışmalarını yaptığını söylemiş ve Türkiye'de de Masdariyecizâde Hüseyin Efendi'nin böyle bir sevdaya düştüğünü bildirerek, İbrâhîm Edhem Paşa'nın daha önce yapmış olduğu eleştiriyi aynen yinelemiştir:

"İşte bu kabîlden olarak bin iki yüz otuz yedi sene-i hicriyyesinde, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da mu'allim bulunan Masdariyecizâde Hüseyin Efendi'nin berrâtın da bu mes'eleyi halletmek sevdâsına düştüğü görülmüşdür. Mu'allim-i mûmâ-ileyh, teslîs-i zâviyeyi, hendese-i 'âdiyye tarikiyle hallettim iddi'âsıyla keyfiyetin vak'anüvis ma'rifetiyle zabt ve târîhe kaydını cânib-i Hükümet-i Seniyye'den istid'â itmiş ve isbât-ı müdde'â zımında birkaç zâta da şahâdet iltirdiştir ki ona dâ'ir olan matbû' risâlesi şâhidlerin mühürleriyle mah-tûm olduğu hâlde hemân ekser kütübhâ-nelerde mevcûd bulunmaktadır.

Risâle-i mezkûreye mürâca'at buyuran zevât, derûnunda iki nokta beynine mevsûl bir hattı, geçeceğine dâ'ir bûrhân-ı hendesi olmayan bir noktadan geçirdiğini görerek sûret-i isbâtın butlânını anlayabilirler." (14)

İbrâhîm Edhem Paşa, bir askerî mühendis olduğu için matematiğin önemine inanmış ve Terbiye ve Tal'im-i dâbb (1862) adlı ahlâkî risâlesinde oğluna öğütler verirken, toplumu teşkil eden bütün bireyler için matematiğin gerekli olduğunu açıkça belirtmiştir (15); oysa kendisinden yaklaşık olarak iki kuşak önce gelen Sünbûlzâde Vehbî (1718-1808), meşhur Lûtîyye (1791) adlı yapıtının bir yerinde,

İtibâr eyleme pek hendeseye

Düşme ol dâ'ire-i vesveseye

Bakup eşkâle mukarnes diyerek

Ya murabba' ya muhammes diyerek

Düş olup dâ'ire-i elfkâre

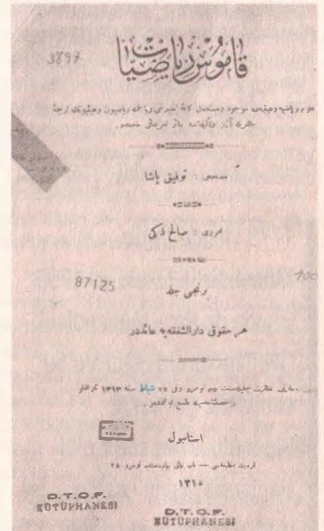
Mâhasal dönmeyesin pergåre

Hatt ü adlâ' sözi dâ'iyedür

Sanma kim eğlenecek zâviyedür

diyerek adeta geometri ile alay etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, aradan geçen kısa bir süre içerisinde özellikle de Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un yetiştiği olduğu öğrenciler aracılığıyla, Osmanlı aydınları arasında büyük bir düşünsel değişimin yaşandığı; anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılabileceği üzere, çağdaş matematiğin tanıtılması açısından bakıldığında, bu dönemin en önemli eğitim kurumları, mühendishânelerdir. Bilindiği üzere, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri karşısında uğranılan askeri yenilgilerin getirdiği yıkımdan kurtulmak maksadıyla, askeri alanda bir takım yeniliklerin veya düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiş ve bunların gerçekleştirilebilmesi için askerî mühendisler yetiştirecek iki okul açılmıştır. Bunlardan birincisi 1773 yılında kurulan Mühendishâne-i Bahri-i Hümâyûn (Deniz Mühendislik Okulu) ve ikincisi ise, 1795 yılında kurulan ve Türk bilim ve eğitim tarihinde birincisinden çok daha etkili olduğu anlaşılan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'dur (Kara Mühendislik Okulu). Avrupa'daki benzerlerine öykünerek kurulan bu mühendishânelerde, gerek yerli ve gerekse yabancı hocalar tarafından okutulan matematik dersleri esnasında, matematiğin aritmetik, geometri, trigonometri ve cebir gibi alanlarına ilişkin çağdaş bilgilerin tanıtımına da yer verildiği bilinmektedir.

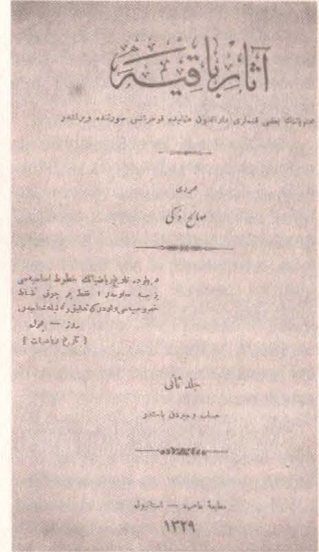

1817-1830 yılları arasında ve ayrıca 1835 yılından sonra bir kere daha Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'da başhocalık yapan Seyyid Ali Paşa'nın burada anılması gereken en önemli çalışması, Usûl-i Kutû-i Mahrûtiyyât (1841) adını taşıyor ve koni kesitleriyle ilgilidir. Seyyid Ali Paşa yaptırının Giriş'inde,

"Ma'lûm ola ki hükemâ-yı mütেকaddiminden Apollonyus nâm hakîm-i zû-fûnûn, bir mahrûta altı nev' kat' tevehhüm idüb, üç nev'ini 'ilm-i hendesede isti'mâl ve üç nev'ini bir üsse (?) bir 'ilm-i müstakil olmak üzere tertîb ve tanzîm-birle ismine kutû-i mahrûtiyyât tesmiye idüb, 'ilm-i mezkûrûn mevkûfûn 'aleyhi 'ilm-i hendese ile 'ilm-i cebir olub, 'ilm-i mahrûtiyyâtın de'âvisini hükümle (?) mütেকaddiminden ba'zısı: 'ilm-i hendese tarihîyle isbât, ba'zısı dahi 'ilm-i cebir tarihîyle isbât itmegin, mesâ'il ve makâsıdı 'ilm-i hendeseden ince ve dakik olub ve 'ilm-i hendese ile isbât olunmayan mesâ'il-i müşkile, işbu 'ilm-i mahrûtiyyât de'âvisi ile isbât... olmağın, gâyet adakk ve rah'nâ bir 'ilm-i müstesnâ olub, 'ilm-i mezkûra dâ'ir nûsah-i kesîre, bu Devlet-i 'Aliyye-i Ebed-Kadîme'de mevcûd ise de, cümlesi 'Arabîyyü'l-'ibâre ve Françe lîsânî üzere olduğundan başka, bi'l-cümle de'âvisi 'ilm-i cebir ile isbât olunarak te'lîf olunmuş olmağın, işbu 'ilm-i cebir bilinmedikçe 'ilm-i mahrûtiyyât dahi bilinemediğinden, zâyi' kabilinden olarak kalmış olub, ancak işbu 'ilm-i mahrûtiyyât gerek tob ve hamîre endâhtlarında danelerinin havâda resm eylediği hatt-ı

münhanînin kemmiyyât ve keyfiyyâtını ve gerek tob ve havan dökümü furunlarının sûtûh-i münhaniyyesinin keyfiyyât-ı tersîmini ve inşâsını ve inşâ-i sefâ'in hususunda, gerek tersîm ve teşkilinde muktezî olan hutût-i münhaniyyenin mikdâr-ı inhinâ ve keyfiyyâtın ve gerek inşâsında metânetiyyûn kerâste-i münhaniyyenin mikdâr-ı kemmiyyât-ı sahnalarını ve seyr-i sefâ'in hususunun hîn-i seyrinde vâkî' olan tarîk-i inhinâsını ve rûzgâr ve sular ve akıntılar sebebiyle yolundan düşmenin mikdâr-ı inhinâ ve keyfiyyetini ve gerek seffine havzı inşâsı hususunda metânetiyyûn muktezî olan inhinâlarının mikdâr-ı kemmiyyât ve keyfiyyâtını ve perdesinin ve kapularının inşâsı hususunda metânetleriyyûn iktizâiden inhinâlarının mikdâr-ı kemmiyyet ve keyfiyyâtını istihracâ esâs olmağın, 'ilm-i mezkûr umûr-ı cihâda mûte'allik olmağ-ı la fevâ'id-i kesîre hâsıl olacağından, işbu 'ilm-i mahrûtiyyât, Mühendishâne-i Hümayûn'da okunması meşrûf olan derslerden olmağla, 'ilm-i mezkûra dâ'ir ba'zı nûsah tetabbu' ve mütâlâ'a olunub, tâlîbîne âşân ve cûhele (?) tefhîm olun- sun içün, 'ilm-i mezkûrûn da'vâları sırf hendese tarihîyle isbât olunarak cem' ve te'lîfî câygir-i zamîr-i 'âcizâne olmağın... ba'zan 'Arabîyyü'l-'ibâre ve ba'zan Françe lîsânî üzere olan mahrûtiyyât kitâblarından, lîsân-i Türki-yi rûşen-beyânâ tercüme ve ahz ve ba'zan 'ilm-i mezkûrda destres olduğum mesâ'il, keşîde-i silk-i sûtûr kılınarak ve bi'l-cümle de'âvisi, 'ilm-i cebirden ifrâz-birle yalnız 'ilm-i hendese tarihî üzere isbât olunarak..."(16) der ve konumuzla ilgili üç önemli hususa dikkat çekerek:

1) Seyyid Ali Paşa'ya göre, koni kesitleri bilimi, "umûr-ı cihâda mûte'allik" olduğu için, askerî mühendisler tarafından öğrenilmesi gereken alanların başında gelmektedir; Çünkü, meselâ top atışları esnasında, merminin havada çizmiş olduğu eğirinin belirlenmesinde, bu türden ateşli silahların ürettiği fırınların eğri yüzeylerinin tasarlanmasında ve üretilmesinde, gemilerin ve gemi havuzlarının muhtelif bölümlerinin tasvir ve

Asarbakiye

inşa edilmesinde ve ayrıca gemilerin izleyeceği rotanın ve rotadan sapma miktarının saptanmasında koni kesitleri biliminden yararlanılmaktadır.

2) Öğrenciler ve bilmeyenler daha kolay anlasınlar diye, Seyyid Ali Paşa, koni kesitleri biliminin teoremlerini, cebir yoluyla değil, sadece geometri yoluyla kanıtlamıştır.

3) Usûl-i Kutû-i Mahrûtiyyât'ı yazarken, Seyyid Ali Paşa, bazen bu konuda Arapça ve Fransızca olarak yazılmış kitaplardan çeviriler yapmış ve bazen de kendi birikiminden yararlanmıştır.

Öyle anlaşılmaktadır ki Hüseyin Rıf- kî Tâmanî ile Seyyid Ali Paşa, geleneksel bilimden tamamen ayrılamamışlardır; çünkü el-Medhal fi el-Coğrafya'sında (1831) Hüseyin Rıf- kî Tâmanî ve Ali Kuşçu'nun (Ölümü 1474) el-Fethiyye'sinin Türkçe'ye çevirisi olan Mir'ât el-'Alem'inde (1824) ise Seyyid Ali Paşa Aristoteles ve Batlamyus gibi Yunan bilginlerinin etkisini yaşatan satırlara yer vermişlerdir.

Hoca İshak Efendi, geometri bilen kadıyla, geometri bilmeyen kadının hükümlerinin birbirinden farklı olacağı ve bu nedenle matematiğin ana çizgileriyle de olsa öğrenilmesi gerektiği"ni savunmuştur.

Meselâ Hüseyin Rıfıkî Tâmanî, el-Medhal fi el-Coğrafya'nın "Eflâk-ı Külliyyenin 'Aded ve Tertibâtı Beyânındadır" unvanını taşıyan bölümde, konuya şöyle bir giriş yapmıştır:

"Ma'lûm ola ki 'lem-i Cismânî bir küredir ki anın merkezi Arz'dır. Ve Eflâk-ı Külliyye, dokuz 'aded olub, bi-kavl-i hükemâ' sahîhü'l-istidâre olmak üzere soğan katları misillü biri birini bir vecihle ihâta etmişlerdir ki her birinin sath-ı muka'arı, cevfinden olan feleğin sath-ı muhaddebine mûmâsîr." (17)

Seyyid Ali Paşa ise, Mir'ât el-lemm adlı yapıtının başındaki Mukaddime'de şunları söylemiştir:

"Ve ba'd ma'lûm ola ki hikmet-i naziyye aksâmından kısm-ı evsat olan 'ulûm-ı riyâziyyenin bir kısmı dahi 'ilm-i hey'et olub ve işbu 'ilm-i hey'etde hükemâ-yı mütekaddimin ve müteahhirin üç kavî üzerine zâhib olmalarıyla kavî-i evvel Aristotalîs ve Batlamyus'un zâhib olduğu kavîdir ki küre-i Arz sâbit ve onun etrâfında kevâkib-i seyyâre ve sâbite müteharrik olmak ve kavî-i sâni Fîsagoros ve Eflâton ve Kopernikus'un zâhib olduğu kavîdir ki Şems sâbit ve Arz onun etrâfında ve Kamer Arz'in etrâfında ve kevâkib-i bâkiye Şems'in etrâfında müteharrik olmak ve kavî-i sâlis, Tiko Brahe'nin zâhib olduğu kavîdir ki Arz sâbit ve Kamer ve Şems ve kevâkib-i sâbite onun etrâfında ve kevâkib-i bâkiye Şems'in etrâfında müteharrik olmaktadır.

İmdi akvâl-i selâse-i mezkûreden kavî-i evvel bilâd-ı İslâmiyye'de mu'teber ve terkib olunan zîc'er dahi onun üzerine müretteb olub ve tab'-ı hakîre dahi işbu kavîi muvâfık olduğundan, onun üzerine te'lif olunan ba'zî kütüb ve resâ'il te'tebbü' ve mütâlâ'a olundukda..." (18)

Görüldüğü üzere, çağdaş bilimi temsil eden Mühendishâne-i Berri Hümâyûn'un başhocalarının yazmış olduğu ders kitaplarında hâlâ Yer-merkezli (geosantrik) Aristotelesçi-Batlamyusçu geleneksel evren kuramı anılmakta veya savunulmaktadır; bu çok doğaldır; çün-

kü bir uygarlıkta, ilmî ve felsefî düşünceleri biçimlendiren geleneklerin birden bire terk edilmesi olanaksızdır. Bu açıdan bakıldığında, bu iki bilgiden sonra başhocalığa atanan Hoca İshak Efendi'nin çok daha "radikal" bir yaklaşım içerisinde olduğu ve çağdaş bilimlerin aktarılması konusunda çok daha kararlı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır (19).

1830 yılında Mühendishâne-i Berri Hümâyûn başhocalığına getirilen Hoca İshak Efendi'nin Türk bilim tarihinde ve bu arada Türk matematik tarihinde gerçekten de çok seçkin bir yeri bulunmaktadır. Mühendishâne-i Berri Hümâyûn'u bitiren -ve dolayısıyla bu kurumun yaptığı bilim eğitiminin kalitesi hakkında bir fikir veren- Hoca İshak Efendi, Arapça, İbranice, Farsça, Yunanca, Latince ve Fransızca öğrenmiş ve 1830 yılında Seyyid Ali Paşa'nın yerine Mühendishâne-i Berri Hümâyûn başhocalığına getirilmiştir. 1836 yılında ölünceye kadar bu görevde kalmış ve bu süre içinde verdiği dersler ve yazdığı eserlerle Türk biliminin ve matematiğinin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur.

Hoca İshak Efendi, Sultan II. Mahmud'un emriyle, 1831-34 yılları arasında yayımlanan, meşhur eseri Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziyye (Matematiksel Bilimler Derlemesi) adlı yapıtında çağdaş matematiği ilişkin konulara oldukça geniş bir biçimde yer vermiştir. Hüsni Hâmid Bey'in bildirdiğine göre, elli yıldan daha uzun bir süre boyunca Türkiye'deki ve anlaşılan Mısır gibi Osmanlı yönetiminden ayrılan diğer İslâm ülkelerindeki bilim eğitiminin temelini teşkil eden ve dört

büyük ciltten ibaret olan bu eserin, Birinci Cild'inde, aritmetik, cebir ve geometri, İkinci Cild'inde, düzlem trigonometri, entegral ve diferensiyel hesap, koni kesitleri, Üçüncü Cild'inde, fizik, mekanik, optik ve Dördüncü Cild'inde ise, elektrik, küresel trigonometri, astronomi, doğa bilimleri (zooloji, botanik, mineraloji, meteoroloji ve kimya) konuları ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır (20).

Hoca İshak Efendi, Birinci Cild'in başında, matematiksel bilimlerin yararlarını değerlendirirken,

"Emr-i hatîr-i cihâd ve gazâ, fî zamâninâ haza 'ulûm-ı ta'lîmiyyeyi ma'rifete menû' olub, şöyle ki evvelâ askerî tertîbât ve tanzîmâtı, 'ilm-i hisâb ve 'ilm-i cebir ve mukâbeleye ve ordu ve istihkâmâtı 'ilm-i hendese ve gayr-ı mümkünü'l-vusûl olan mahallerin mesahası, 'ilm-i müsellesât-ı müteviyyeye ve 'ilm-i hendese-i alîyaya ve lağım hafır, 'ilm-i kuttü'l-mahrûtiyyât ve tob ve havan 'imâl ve isâgası ve buhar seffinesinin çarhları inşâsı, 'ilm-i cerr-i eskâlê ve lîmânların keyfiyyet-i istihkâmı, 'ilm-i nakl ve kuvvet-i miyâha ve seyr-i sefâ'in husûsu, 'ilm-i küre-i nesim ve 'ilm-i hisâb-ı temâmî ve tefâzül ve 'ilm-i müsellesât-ı küreyiyye ve 'ilm-i hey'et ve 'ilm-i hikmet-i tabî'iyyeye ve ma'âdinin kıl (?) ve isâgası 'ilm-i hall ve terkib-i ıcsâma dokunarak..." (21) demekte ve aslında askerî ve teknolojik nitelikte gerekçeler sıralayarak, "geometri bilen kadıyla, geometri bilmeyen kadının hükümlerinin birbirinden farklı olacağı ve bu nedenle matematiğin ana çizgileriyle de olsa öğrenilmesi gerektiği" biçimindeki geleneksel fıkhi-hukukî gerekçenin çeperlerini oldukça genişletmektedir; bu gerekçeler, aslında Mühendishâneler'in açılması ve aradan geçen süre içerisinde yetiştirmiş olduğu öğrencilerin yönetimde etkin makamlara yükselmesinden ve yerleşmesinden sonra, toplum içerisinde "ilmiye sınıfı"nın yerine "askeriye sınıfı"nın hakim bir konuma yükselmeye başladığının bir başka göstergesi olarak düşünülebilir.

İsmâ'il Galip Bey, Yeni Mikyâslara Dâ'ir Risâle (1870) adında bir risale yayınlamış ve bu risalesinde "Metre Usûlü"nü (Zirâ-i A'sârî) tanıtmıştır.

Aslında aynı yerde, Hoca İshak Efendi, Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziyye'yi yazarken izlediği yöntemi ve bu yöntemi tercih edişinin gerekçelerini sunuşu esnasında, Avrupa birikimine dayalı "çağdaş matematiğin" ile Yunan ve İslâm birikimine dayalı "geleneksel matematik" arasındaki kopuşu, oldukça "edepli bir dille" duyurmakta ve "Egerçi bunların her biri hakkında üstâdân-ı mütekaddiminin müstakıl risâleleri olub, ba'zılarının lisân-ı Türkî'de tercümeleri mevcûd ise de, müteferrik ve munfasıl olduğundan gayri, ekser 'ibâreleri tavr-ı kadîm üzere ifâde olunmuş olduğuna binâ'en tahsilde 'usret derkâr ve sin'in-i vefîfreye muhtâc idüğü pedîdâr olmağın, bu 'abd-i kalîlûl-bidâ'a, Divân-ı Hümâyûn tercümânî -sâbık- ve Hoca-i Evvel-i Mühendishâne-i Berriye ihtilâs-ı vakt ile 'ulûm-ı ta'limiyye-i mezkûrenin cümlesi bir yerde ve sûret-i ifâdeleri Avrupa usulûl vechile muhtasar ve müfîd ve kesdirmek olmak üzere, kütüb-i Efrenciyye'den tercüme ve tenkihiyle, tahsilini murâd iden erbâb-ı isti'dâdin, 'ilm-i hisâbdan bed' eyleyerek tâ hikmet-i tabîiyyeye varınca 'ulûm-ı ri'yâziyyenin her birini sırasıyla tahsil idüb, kütüb-i sâ'ireye ihtiyâcdan müstağnî olması sûreti çokdanberu ..."(22) diyerek kendisinin tercihini de açıkça göstermektedir. Bundan sonra, Türk matematik eğitimi, Batılı matematikçiler ve matematik yapıtları yavaş yavaş mutlak bir hakimiyet kuracaklardır.

Böylece analitik geometri ile integral ve diferensiyel hesap gibi çağdaş matematiğin en önemli konuları, bilindiği kadarıyla ilk defa olarak, Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziye aracılığıyla Türk matematikçilerine tanıtılmış olmaktadır.

Bunun dışında Hoca İshak Efendi'nin askerî mühendislerin gereksinim duydukları diğer konularda yazılmış yapıtları da mevcuttur; meselâ 'Aks el-Merâyâ fî Ahz el-Zevâyâ (1834) adlı yapıtında oktant, sekstant ve "dâ'ire-i in'ikâs" (cercle achromatique) gibi açılış ölçerlerin yapımını ve kullanımını anlatmış ve Kavâ'id-i Ressâmiyye'de ise mühendisler için gerekli olan teknik resim kurallarını göstermiştir.

Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn'un başhocalarının matematik yapıtları, olabildiğince yalın bir Türkçe ile yazılmıştır ve ekserisi bu kurumda verilen derslerde kullanılan ders kitaplarıdır. Böylece bilim ve matematik dilinin Türkçeleşmesinde de bu kurumun önemli bir rol oynadığı açığa çıkmaktadır.

XIX. yüzyılın Birinci Yarısı'nın diğer önemli bir matematikçisi de Emin Paşa'dır. Emin Paşa, Hüseyin Rıfıkî Tâma'nın oğludur. 1835'de Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn'u bitirdikten sonra, Cambridge Üniversitesi'nde eğitim görmek üzere, Londra'ya gönderilmiştir.

Emin Paşa, 1841'de İstanbul'a dönüş ve mirvâla rütbesiyle Mekteb-i Harbiyye Nâzirliği'ne getirilmiştir. Burayı çağdaş bir eğitim kurumu olarak düzenlemeye çalışmış, deneyimli hocalar getirmiş ve yeni araçlar aldırılmıştır.

İyi bir matematikçidir, ama ömrünün büyük bir kısmı yöneticilikle geçtiği için, çok sayıda eser verememiştir.

Emin Paşa'nın Fransızca olarak yazılmış iki eseri bulunmaktadır; bunlardan birisi Calcul de variation (Medhal-i Hisâb-ı Tebeddülât) ve diğeri ise Mémoire sur un nouveau système de confection des fusées de guerre (Savaş Füzelilerinin Yapımında Yeni Bir Sistem Üzerine Rapor, Bachelier 1840) adını taşır. Bu eserler üzerinde henüz herhangi bir inceleme yapılmamıştır.

Emin Paşa, uzun bir süreden beri Türk mühendislerini meşgul eden bir meselenin çözümünde de önemli bir rol oynamıştır. Tophâne-i mire'de kullanılan zirâ'lar (yani dönemin uzunluk birimleri), farklı uzunlukta olduklarından topların üretiminde istenilen hassasiyete ulaşmak mümkün olamıyordu. Bu önemli sorunu çözmek için Emin Paşa, 1840 yılında pirinçten bir "ortalama zirâ" yaptırmış ve bunu 1841 yılında Paris'te "metre" ile mukayese ettirmiştir. Bu mukayese sonucunda, 1 "zirâ"-ı mi'mârî'nin 0,757738 metreye eşit olduğu belirlenmiştir. Bu zirâ; daha sonra Sultan Abdülmecid'in buyruğu ile Osmanlı Devleti'nin resmi

uzunluk ölçüsü olarak benimsenecektir(23).

Taşçızâde olarak tanınan Osman Nuri Paşa, 1852 yılında Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn'dan mezun olmuş ve askerî mekteplerde geometri dersleri vermiştir. Bir ara Saîd Paşa ile birlikte, eğitimini ilerletmesi için Londra'ya gönderilmiş ve hayatının sonlarına doğru Mekteb-i Harbiye'de ders nazırı olmuştur.

Osman Nuri Paşa, özellikle geometri ile ilgilmiş ve Usûl-i Cedîde-i Hendese adlı kitabı, uzun süre askerî mekteplerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu yapıtın Mukaddime'sinde de, yukarıda birkaç kere işaret edilen bilime "askerî" bakışın izlerini bulmak mümkündür:

"Bu cümle-i mücmelenin bir nümüne-i 'ayân olmak üzere a'zam-ı esbâb-ı cihâdiyyeden olan fûn-ı harbiye, sâye-i şevketvâye-i hazret-i pâdişâhîde bir mertebe vâsıl-ı ser-menzil-i kemâl olmuşdur ki her şey'in sûret-i vaz' ve teşkîlî âyine-i hendesede cilveğir ve müncefî olub, husûsiyle dakâ'ik-i fûn-ı harbiyyenin eczâ-yı mürrekkebesi dahi 'ilm-i mezkûrdan 'ibâret olmak mülâbesesiyle fenn-i mezkûrun terakkiyyâtını mutlaka 'ilm-i hendesede aramak lâzım geleceğinden..."(24)

Osman Nuri Paşa'nın diğer eserleri, Cebr-i A'lâ, Hesâb-ı Temâmî ve Tefâzûl ve Takvîm el-Mühendisin de son dönem matematik alanlarını öğreten ve yabancı dillerden yapılan aktarmalarla yazılan yapıtlardır.

İsmâ'il Gâlib Bey, Sadrazam İbrâhîm Edhem Paşa'nın üç meşhur oğlundan biridir; diğerleri ise yukarıda da belirtildiği gibi, Osman Hamdi Bey ile Halîl Edhem Bey'dir. İsmâ'il Gâlib Bey aslen tarih ve nümizmatik alanlarında uzmandır ve Aleksander Kara Todorî Paşa'nın Girit valiliği sırasında, onun müşavirliğini yapmıştır.

Yeni Mikyaslara Dâ'ir Risâle (1870) adında bir risale yayınlamış ve bu risalesinde "Metre Usulûnû" (Zirâ-i A'sârî) tanımıştır.

DİPNOTLAR:

- 1) Bu çalışmaya yapmış oldukları katkılardan ötürü, meslektaşlarını Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan ile Doç. Dr. Yavuz Unafa teşekkür ederim.
- 2) Bu matematikçilerin ekserisinin müsterek özelliği, Mühendishâne-i Barri-i Hümayûn veya Mekteb-i Harbiyye gibi askerî okullarda yetişmeleri ve/veya buralarda matematik öğrenimliği yapmalarıdır.
- 3) Gelenbevi'nin bugüne değin incelenen ve yayımlanan yegâne eseri trigonometriyle ilgili olan Adl-ı Müselleş'dir; bkz., Remzi Demir, "İsmail Gelenbevi'nin Üçgenlerin Kenarları Adlı Risalesi", Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı-1, Cilt 9, Sayı 25, Ankara 1996, s.175-222.
- 4) Ali Rıza Tosun, bu eseri yüksek lisans çalışmasında incelemiş ve Türk matematik tarihi açısından önemini göstermiştir; bkz. Ali Rıza Tosun, Osmanlılar da Logaritma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- 5) Hüseyin Rifki Tâmanî, bu yapıtında Yer'in çevresinin ölçümüne ilişkin Fransa'da yapılan çalışmaların da anlatmıştır. Bilindiği üzere, bu çalışmalar, hem müsterekken benimsenerek bir uzunluk ölçüsü biriminin (metre) tesbiti ve hem de Yer'in gerçek şeklinin tayini açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur; bkz., A.AdnanAdıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, Dördüncü Baskı, İstanbul 1982, s.208 ve EK-50.
- 6) Mühendishânlar, askerî mühendis yetiştirmek maksadıyla kuruldularından, yazılan ve basılan yapıtların da bu maksada hizmet etikleri gözlenmektedir.
- 7) İbrahim Edhem Paşa'nın doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. Bu konuda ilk ve tek araştırmayı yapmış olan Semuhi Sonar'a göre, muhtemelen 1785 civarında doğmuştur ve 1862'de basılmış olan bir eserinden, bu tarihte hâlâ hayatta olduğunu anlatılmaktadır; bkz., Semuhi Sonar, "İbrahim Edhem Paşa'nın Kitabı Usulü'l-Hendese'si Hakkında", Araştırma, Cilt 2, Ankara 1965, s.145-178.
- 8) Bilindiği üzere, son dönem Türk bilimi üzerinde etkili olan ve İbrahim Edhem Paşa adını taşıyan üç önemli bilgin bulunmaktadır. Bunlardan ikisi bu çalışmada tanıtılmıştır; üçüncüsü ise, Türk kültür tarihini seçkin isimlerinden Osman Hamdi Bey (1842-1910), İsmâîl Gâlib Bey (1847-1895) ve Halîl Edhem Bey'in (1861-1933) babası ve maden mühendisi olan Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'dır. Çok ilginçtir ki bunların dışında da XIX. yüzyıl Türk bilim hayatında etkili olan ve İbrahim Edhem adını taşıyan başka bilginler çıkmıştır; meselâ bunlardan bir diğeri de Müneccimbaşı İbrahim Edhem Efendi'dir (Ölümü 1865).
- 9) Kuyucaklızâde Muhammed "İf ibn 'Abdurrahman bin Veliyüddin (Ölümü 1847), Sultan II. Mahmud'un isteği üzerine, 1826 senesinde Bahâüddin el-mi'inin (Ölümü 1622) Hulâsa el-Hisâb'da Arapça ya-

- pıtını, bazı ekler yaparak Nihâye el-Eibâb fî Tercüme Hulâsa el-Hisâb adıyla Türkçeye çevirmiştir. Bilindiği üzere Hulâsa el-Hisâb Osmanlı matematikçileri tarafından çok beğenilmiş ve XVII. yüzyıldan itibaren matematik eğitiminin temel yapıtlarından biri olarak görülmüştür; bkz., Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, Riyâzî İlimler, Cilt 1, İstanbul 1997, s.211 ve 223.
- 10) Masdaryeciâde Seyyid Hüseyin Efendi'nin hayatı ve bilimsel kişiliğine ilişkin yeterli bilgi bulunmamaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Sadece 1801 yılında "ikinci halife" görevi için Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn'da yapılan bir sınavla ilişkin belgelerden, bu tarihte Mühendishâne'de başmülâzımık yapıtı öğrenilmektedir. Buna göre, söz konusu kurumun başhocalığına, dönemin en yetkin bilginlerinden Hüseyin Rifki Tâmanî getirilmiş ve ondan başlan ikinci halifelik görevi için 16.12.1801 tarihinde bir sınav açılmıştır; bu sınav Mühendishâne-i Berri-i Hümayûnda başmülâzım ve timâr sahibi olanlardan Masdaryeciâde Hüseyin Efendi, Hâziz İbrahim Edhem Efendi ve Seyyid Mehmed Ali Efendi katılmıştır. Başhoca Hüseyin Rifki Efendi tarafından, sınavla girecek adaylar için Usulü'l-Hendese'nin ikinci makalesinden bir ders belirlenmiş ve bir bilginler topluluğu önünde yapılan sınav sonucunda, İbrahim Edhem Efendi, soruları diğer adaylardan çok daha iyi bir biçimde cevaplandırdığı için ikinci halifelik görevine getirilmiştir; Masdaryeciâde Hüseyin Efendi'nin cevapları "iyiye yakın" ve Seyyid Mehmed Ali Efendi'nin cevapları ise vasatır, bu konuda daha ayrıntılı bilgi ve belgeler için bkz., Kemal Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826), İstanbul 1995, s.50'deki dipnot; bu çok değerli araştırmanın bazı yerlerinde, matematikçimizin adı yanlışlıkla Masdaryeciâde Seyyid ibn Hüseyin Efendi ve risâlesinin adı ise el-Risâle fî-Hendese (Geometri Risâlesi) biçiminde verilmiştir. Bu bilgiler, İbrahim Edhem Paşa ile Masdaryeciâde Hüseyin Efendi arasında ki meslekî münasebeti göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.
- 11) Masdaryeciâde Hüseyin Efendi, 1822 yılında Teslîs-i Zâviye (Bir Açının Üç Bölünmesi) adını verebileceğimiz küçük bir risâle yayımlamış ve bu risâlesinde, sadece pergel ve cetvel kullanmak surekili bir açının üç eşit parçaya bölünmesinin mümkün olduğunu savunmuş ve kanıtlamaya çalışmıştır. Burada verilen malumatın anlaşılacağına göre, bu sırada, yani 1822 yılında Mühendishâne-i Berri-i Hümayûnda, Mir Seyyid Ali "başhoca" ve Masdaryeciâde ise "başhalife" olarak görev yapmaktadı.
- 12) Sonar'dan naklen, s.157.
- 13) Uzun bir süreden beri üzerinde çalışmakta olduğumuz bu risâlenin günümüz Türkçesine çevrilmiş metni, tarihî bir senileme ile birlikte yakında

- yayınlanacaktır. Teslîs-i Zâviye, daha önce üç araştırmacı tarafından hazırlanan bir monografiye konu olmuştur; ancak bu çalışma, matematiksel ve tarihsel yönden bazı hatalar içermektedir; bkz., Mustafa Kaçar, Atilla Bir ve Mahmut Kayral, "Osmanlılar da Teslîs-i Zâviye (Açığı Üç Bölme) Meselesi", Düşünen Siyaset (Bilim Tarihi), Sayı 16, Ankara 2002, s.161-177.
- 13) Sonar'dan naklen, s.158-159.
- 14) Sâlih Zeki Bey, "Teslîs-i Zâviye Meselesi-2", Resimli Gazete, Sayı 35, İstanbul 1307, s.423.
- 15) Ethem İbrahim Paşa, Çocuklara Öğütler, Hazırlayan: Hıfzırahman Raşit Öymen, Ankara 1993, s.84.
- 16) Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen ve Cevat İzgi, Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (OMLT), Cilt 1, İstanbul 1999, s.289-290'dan naklen.
- 17) Mehmet Parmaksız, Hüseyin Rifki Tâmanî'nin el-Medhal fî'l-Coğrafya Adlı Eseri Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s.67.
- 18) Seyyid Ali Paşa, Mir'âtel-İlemm, İstanbul 1239, s.3. Unat, bu yapıtı günümüz Türkçesine çevirmiş ve yeniden yayımlamıştır; bkz. Seyyid Ali Paşa, Mir'âtel-İlemm (Everen Aynası), Hazırlayan: Yavuz Unat, Ankara 2001.
- 19) Buna karşın, Hoca İshak Efendi'nin de, yapıtının astronomiyeye ilgili bölümünde, gökssel kuramları tanıttıktan, "Güneş merkezli bir sistemden fizik yasalarına ve astronomi gözlemlerine uyduğunu belirtmekle birlikte, geleneksel bilginin etkisi altında (heliocentrik sistemde) "hata olmasa muhtemel ise de" diyerek bir ihtiyat payı bıraktığı bilinmektedir; bkz., Ekmeleddin İhsanoğlu, Başhoca İshak Efendi (Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü), Ankara 1989, s.88.
- 20) Kerim Erim, matematiğin temel alanlarını bir bütün halinde içerdigi ve yüksek matematiğin ilk defa tanıtılan yapıtlardan olduğu için Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziyye'nin, Türk matematik tarihi açısından çok önemli olduğunu belirtmiş ve hemen ardından da, şunları eklemiştir (bkz. Kerim Erim, "Riyaziye", Tanzimat, İkinci Baskı, İstanbul 1999, s.479):
- "Böyle olmakla beraber, zamanın kıyas edilirse yüksek riyâziyenin ancak pek basit mebdâsini, bu kitaplar ihtiva eder. Tabiatıyla mektep kitabı olarak yazılmış böyle bir eserden fazlası pek beklenmezdi,"
- 21) Hoca İshak Efendi, Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziye, Cilt 1, İstanbul 1246, s.3.
- 22) Hoca İshak Efendi, s.3-4.
- 23) Feza Günergin, "Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartıların Metre Sistemine", Osmanlı Uygarlığı, Cilt 1, Yayına Hazırlayanlar: Halil İncalık ve Günel Selendi, İstanbul 2003, s.407-408.
- 24) OMLT, Cilt 2, s.368.

Sanat öldü mü? Bilim yaşıyor mu?

Soruyu buraya alışımızın iki nedeni var: Birincisi, sanat için sorulduğunda normal karşılanan bu sorunun bilim için anormal sayılmasının, sanat ile bilim arasındaki farklardan birisini ortaya koymasidir. İkincisi, aynen sanatta olduğu gibi, başlangıcından bu güne kadar bilimin niteliklerinde değişimlerin ve başkalaşımaların olduğunu vurgulamaktır.

1. Sanat'a Farklı Bakış

- Sanat öldü mü?

Uzun zamandır ortada dolaşan bu soruya kısa bir yanıt verelim:

- Hayır, ama...

Bu yanıtın "hayır" kısmının verdiği mesaj çok açıktır. "ama" kısmı farklı sanat denen bir şey geçmişte yaşamış ve ömrü bitmiştir ya da halen yaşamaya devam etmektedir. Sanat ölmüş olsa da bakış açılarından açıklamalar gerektirir. "Sanat öldü" diyebilmek için, sanatın günün birinde doğduğunu ve yaşadığını söyleyebilmeliyiz. İnsanlar yüzyıllardır sanat üzerine düşünüyor, konuşuyor, yazıyor ve onunla uğraşıyor. Öyleyse yaşıyor olsa da "Sanat ne zaman doğdu?" sorusu yanıt bekler. Bu sorunun yanıtı, "sanat" ın tanımına bağlıdır. Oysa üzerinde mutabakat sağlanan bir "sanat" tanımı yoktur. Tanımların çoğu felsefe ve bilim tanımlarıyla da ilişkilidir. Konuya çok geniş açıdan bakanlar vardır:

Bilimi ve sanatı yaratan insandır!

En geniş entelektüel anlamıyla her şey sanattır.

En geniş pratik anlamıyla her şey bilimdir.

Bu geniş açı içerisinde bilime ve sanata bir doğum günü seçilemez. İnsanın tarih öncesi zamanlarda avlanmak, korunmak, barınmak gibi yaşamsal gereksemelerini karşılamak için yaptığı her şey bilimdir ve sanattır. Bu genellemeyi yapanları anlamak mümkündür, ama böylesine geniş bir paradigma, insanı öteki canlılardan ayıran nitelikleri sınıflandırmamıza engel olacağı gibi, insanda "erdem" yaratan faktörleri de belirsiz kılar. İnsan yaşamına etki eden faktörleri nitelikleri açısından kategorize edebilmek için, bakış açımızı daraltmamız ge-

1577'de Kepler'in çocuk yaşta şahit olduğu büyük kuyruklu yıldız, Avrupa'da birçok astronomun ilgisini çekmişti.

Bilimi ve sanatı yaratan insandır!

En geniş entelektüel anlamıyla her şey sanattır.

En geniş pratik anlamıyla her şey bilimdir.

Bu geniş açı içerisinde bilime ve sanata bir doğum günü seçilemez.

Jan Matejko'nun tablosu: Astronom Kopernik'in tanrıyla sohbeti.

rekir. Tarih öncesi dönemlerden kalan mağara çizikleri, taş yontmalar, pişmiş toprak tabletleri gibi objeler, elbette insanın yaratıcılığını sergiliyor ve bizde farklı duygular yaratıyor. Bu duygular estetik ve güzellik ile ilgili midir? Yoksa bize birer mesaj mı iletiyorlar? Bizde uyandırıcıları bir zevk duygusu mu? Acaba binlerce yıl önceki insanın becerisine hayranlık mı duyuyoruz? O insanların nasıl zor koşullar altında yaşadığına üzülen, o dönemlerde dünyaya gelmemiş olmakla ne kadar şanslı olduğumuzu mu düşünüyoruz?

Sanat duyguyu ileten araçtır.

Tolstoy'a göre, sanatı doğru tanımlamak için, her şeyden önce, onun insan hayatı için elzem olduğu ya da zevk alma aracı olduğu saplantısından kurtulmak gerekir. Bunu yaptığımızda, sanatın insandan insana bir ilişki olduğunu göreceğiz.

Gülen birisi karşısındakini de neşelendirebilir. Ağlayan birisi karşısındakini de üzüntüye sevkedebilir. Öfke ya da heyecana kapılanı gören bir başkası da benzer duyguya kapılabilir. Birinin söz ve davranışlarındaki sevinç, sıkıntı, kararlılık, güven, hüznün, asabiyet ve huzursuluk gibi duygular karşısındakine de sıçırır. Birisinin acıyla inlemesi veya kıvrınması onu göreni acıma duygusuna sokar. Birinin bir nesne, bir kişi, bir olay hakkındaki hayranlığı, bağlılığı, korkusu, saygısı ya da sevgisi onu izleyenlere de geçer. Bir kişinin sözleri ve/veya bedenel davranışları karşı tarafa duyguyu ilet-

menin en iyi aracıdır. Elbette karşı tarafa iletelebilen duygunun şiddeti, karşısındakinin duygu ve düşünce edinme deneyim ve yetisiyle sınırlıdır. Bazen ağlayan birisi karşısındakini güldürebilir. Birinin sevinci başkasını üzebilir. Duygu ve düşünceleri ileten araçlar söz ve eylemdir.

Öte yandan, insandan insana duygu iletimi anlık bir olaydır. Duygu, verici tarafından alıcıya ancak belli ve sınırlı bir zaman aralığında transfer edilir; anlık bir olgudur, sürekli olmaz, tekrar etmez.

Peki, insan, bir anlık duygusunu ilelebet yaşatmak isterse, ne yapabilir? Akla gelen olasılık şudur: O duyguyu sürekli taşıyacak bir obje yaratabilir mi?

Başka bir deyişle, gerçek duyguyu taşıyan insanın yerine onu temsil eden bir obje konulabilir mi? Örneğin, ağlayan birinin yerine onun yağlı boya resmini veya fotoğrafını koysak aynı etkiyi yaratır mı? Hüznülenen birinin rolünü üstlenen aktör aynı etkiyi yaratabilir mi? Kanlı bir savaşı tasvir eden resim, şiir veya film, o savaşı yaşayan birinin duyduğu dehşet, korkuyu, endişeyi yansıtabilir mi? İletilen duygunun şiddeti ve belki niteliği biraz değişse bile, bu işin yapılabilirliğini örneklerden biliyoruz.

Artık genellemeyi yapabiliriz: İnsanın anlık bir duygusunu soğuran ve onu aslı gibi başkalarına yansıtan bir obje yaratıldığında, ona "sanat eseri" diyoruz. Burada sanat eserinin işlevi duyguya süreklilik kazandırma. Çünkü ağlayan insana-

İnsanın anlık bir duygusunu soğuran ve onu aslı gibi başkalarına yansıtan bir obje yaratıldığında, ona "sanat eseri" diyoruz.

Burada sanat eserinin işlevi duyguya süreklilik kazandırma.

nın ilettiği duygu anlıktır. İnsan o duyguyu sürekli taşıyamaz, dolayısıyla devamlı iletemez. Ama o anın resmi aynı duyguyu sürekli taşır ve resme her bakana transfer eder. Şiir her okunuşta şairin o anlık duygularını yeniden sergiler, ama şair o duyguları bir daha yaşayamaz.

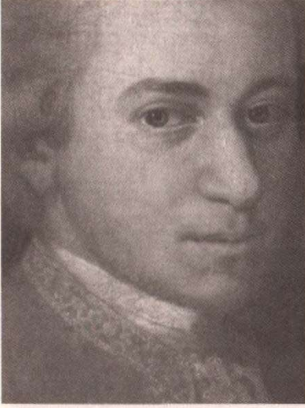
Her sanat yapıtı, onu algılayan her kişiyi o yapıtı yaratanla, yaratmakta olanla, onu şimdi ya da önceden algılayan ya da daha sonra algılayacak olan herkesle bir tür ilişkiye sokar. Buna sanatın etkisi ya da izlenimi diyoruz.

Düşünce iletimi

Düşünce iletimi, duygu iletimi kadar kolay ya da kendiliğinden olan bir eylem değildir. Duygunun iletilmesi için, duyguyu verenin ve alanın özel çabalar sarfetmesi gerekmiyor. Her ikisi de doğal ortamlarında iken duygu transferi kendiliğinden oluyor. Oysa, düşüncesini iletmek isteyen bu iş için özel çaba harcaması gerektiği gibi, düşünceyi alacak kişinin de benzer ya da daha büyük bir çabayı harcaması gerekir. Çoğunlukla, karşımızdaki insanın söz ve davranışlarından gerçek düşüncesini çıkaramayız.

Sanat öldü diyenlerin dayandığı başlıca argümanlar şunlardır:

Herhangi bir konuda ilk sanat eserini yaratan kişi, bir sanat eseri yapmak için işe koyulmadı; o sadece birer mesaj iletmek istiyordu. O mesajını, bu gün adına sanat eseri dediğimiz resim, heykel, müzik, şiir, trajedy gibi bir iletişim aracıyla ifade etti. Ondan sonra, onun taklit ederek benzer işi yapanlar, ilk sanatçının amacından sapmıştır. Özellikle, Rönesans zamanında ortaya çıkan "güzel" ve/veya "estetik" nitelermelerine sahip eserlerden sonra "sanat yapmak için sanat eserleri yapılmaya başlandı". Bir duygu ya da mesaj ileten ilk sanatçının, bir eser yaratıp ondan ekonomik çıkar sağlama düşüncesi yoktu. Ama bu gün sanatçıların büyük çoğunluğu eser yaratarak geçimlerini sağlamaktadırlar veya öyle olmayı istemektedirler. Dolayısıyla, yaratıkları ya da yaratacakları sanatın varlık nede-

Johann Nepomuk della Croce'nin 1790 yılında yaptığı Mozart tablosu.

ni olan bir "duygu veya mesaj iletme" amacı yok olmuştur.

Sanat otoritelerin emri altına girmişti. Onu yönlendirenler arasında devletler, inanç kurumları, meslektaşlar, koleksiyoncular, galeriler, eleştirmenler ve hattâ halkın beğenisi vardır. Dolayısıyla, sanat daima özünde var olması gereken özgürlüğünü yitirmiştir. O, artık siparişle üretilen bir ticari metadır.

Konuya daha felsefi açıdan yaklaşımlar da vardır. Gerçek sanat, sanatçının iletmek istediği mesajı kendi hayalinde canlandırmasıdır, o sanatçının içindeki imgelemdir. Sanatçı mesajı iletmediğinde, yani sanat eserini yarattığı anda, sanatçının içindeki imgelem yok olur. Dolayısıyla, o sanat eseri yarattığı an ölmüş sayılmalıdır.

Sanatı duygu ileten bir araç olarak aldığımızda, onun büyük ölçüde içinde bulunduğu kültüre bağlı olduğunu görüyoruz. Öte yandan, kültürü yaratan ve besleyen şey de sanattır. Başka bir deyişle, sanat ile kültür arasındaki ilişki, yumurta ile tavuk arasındaki ilişki gibidir. Kimin kimi yarattığı belirsizdir. Örneğin, orta Avrupa kültürünün yarattığı ve adına klasik müzik dediğimiz sanat türü dünyanın başka yerlerinde yaratılmadığı

gibi, başka yerlerdeki kültürle de mal edilememiştir. Kilisenin yarattığı mimari tarz, başka dinlerin mimari tarzlarını egemenliği altına alamamıştır. Resim için de aynı şey söylenebilir. Mozart'ın bir senfonisini dinlemek Toros dağlarında yaşayan bir çobana eziyet olabileceği gibi, onda coşku yaratan davul-zurna sesi bir Viyanalıyı "irritate" edebilir. Başka bir deyişle, sanat eserinin değeri, hitap ettiği kişinin kültürüne bağlı olarak değişkenlik gösteriyor. Bu demektir ki, sanat, daima yerel kaldığı gibi, algılayıcılar üzerinde farklı etkiler yaratıyor. O halde, sanat evrensel olamamıştır.

En genel tanımlarıyla aldığımızda, sanat ve bilim birlikte yola çıktılar. İkisinin de amacı insanın refahı ve mutluluğu idi. 17.yüzyıla gelindiğinde yolları ayrıldı. Sanat bilimi umursamaz oldu, onun başarılarına arkasını döndü. Bilimin ulaştığı engin ufuklara açılmak yerine, kendisini ihtisamlı bir kaleye hapsetti. O kaleye sanat dünyası dışındakiler ulaşmıyor, ama sanat da o kalenin dışına çıkmıyor. Sanatçı, o hapisanede volta atmayı sanatın özgürlüğü sanıyor. Oysa, kalenin dışındaki gerçek evren onları bekliyor.

Sanat, yüzyıllardır inanç kurumlarına verdiği desteğin çok azını bilime verme cömertliğinde bulunsa, insanoğlu bilimsel bir çağa girebilir.

En genel tanımlarıyla aldığımızda, sanat ve bilim birlikte yola çıktılar.

İkisinin de amacı insanın refahı ve mutluluğu idi.

17.yüzyıla gelindiğinde yolları ayrıldı.

Sanat bilimi umursamaz oldu, onun başarılarına arkasını döndü.

Mozart'ın Dokuzuncu Semfonisini kusursuz icra ettirecek bilgisayar programları yazılabilir, o programı koşturacak bilgisayarlı çalgı aletlerinden oluşan bir sanal orkestra oluşturulabilir. Böylece, insan unsuru girmeden Dokuzuncu Semfoni kusursuz icra edilebilir. Bu icra ediliş, en iyi canlı orkestraların yaptıklarından daha mükemmel olabilir. Yapılan ayrımı bilmeyen uzaktaki birisi canlı orkestrayı ve sanal orkestrayı dinlediğinde, sanal orkestradan daha çok zevk alabilir. Bu gün mimari tasarımlar yanında sanayi ürünlerinin tasarımını yapan bilgisayar programları yazılmıştır. Bunların ortaya koyduğu tasarımlar, estetik değere sahiptir ve insanın zevkini okşamaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu olgu geliştikçe, sanatı yaratanın insan olduğu iddiası gücünü yitirmektedir.

Bu argümanlar, sanata bakış açımıza göre çoğaltılabilir ya da azaltılabilir. Sanatın tanımından çok onun işlevine bakarak, bu argümanların çoğunu gidebiliriz.

En başta söylediğimiz en genel tanıma dönersek, etrafımızda insan yapısı her şey sanattır, yeter ki bize bir duygu iletiyor olsunlar. Giysilerimiz, ev eşyalarımız, yollarımız, köprülerimiz, binalarımız, salonumuzdaki tablo, parktaki heykel, vb. objeler bizi etkiliyorsa birer sanat eseridir. Sanat sürekli değişim halindedir ve "subjective" dir; yani karşısındakine iletildiği duygu onu algılayan kişiye bağlıdır. O nedenle sabit bir işlevle tanımlanamaz. Böyle oluşu onu başka objelerden ayıran bir nitelik, bir çeşitlilik, bir zenginliktir.

Sanatın öğeleri

Sanat biçim ve içerik 'ten oluşur. Biçim dediğimizde sanatı oluşturan öğeleri, tasarım ilkelerini ve sanatı taşıyan materyali anlayacağız. Örneğin, bir resimde kullanılan renk, mekân, çizgiler o resmin öğeleridir. Işık, gölge, orantı, vurgu ise resmin tasarım ilkeleridir. Resimde kullanılan renkler, fırçalar ve nihayet resmi taşıyan canvas resmin materyali-

dir. Hangi sanat eseri olursa olsun, onun biçimi daima belirlenebilir.

Sanat eserinin içeriğini üç öğeden oluşturabiliriz:

Sanatçının iletmeye niyetlendiği mesaj,

Sanatçının iletmeyi başarabildiği mesaj,

İlk ikisine mesajı algılayanın verdiği tepki.

Birinci öge, sanatçının içinde bulunduğu paradigmaya, kültüre, geleneklerine ve bilgisine doğrudan bağlıdır. İkinci öge sanatçının yeteneği ile doğru orantılıdır. Üçüncü öge ise, algılayanın bilgisine ve içinde bulunduğu kültüre bağlıdır.

Bütün bunları göz önüne aldığımızda, bir sanat eserinin biçimi ve mesajı iletmekdeki başarısı üzerinde mutabakata varmak mümkün olabilir görünüyor. Ama, sanat eserinin içeriğini oluşturan birinci ve üçüncü öğelerde mutabakat ancak aynı kültür içinde ve denk bilgiye sahip olanlar arasında sağlanabilir.

2. Bilim Yaşıyor mu?

- Bilim yaşıyor mu?

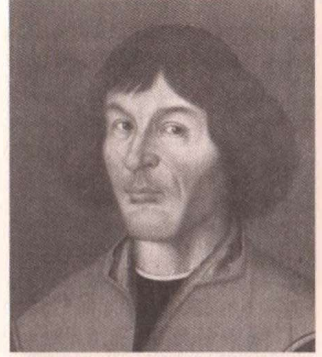
Sorusu, esasta var olmayan bir sorudur. İçinde yaşadığımız bilgi çağının bilimsel bilgilerle oluştuğunu bilmeyen yoktur. Dolayısıyla, kimse bilimin yaşadığından şüphe etmiyor ve yukarıdaki soruyu sormuyor. Soruyu buraya alışımızın iki nedeni var: Birincisi, sanat için sorulduğunda normal karşılanan bu sorunun bilim için anormal sayılmasının, sanat ile bilim arasındaki farklardan birisini ortaya koymasındır. İkincisi, aynen sanatta olduğu gibi, başlangıcından bu güne kadar bilimin niteliklerinde değişimlerin ve başkalaşımların olduğunu vurgulamaktır.

Bilimsel bilginin ne olduğunu, nasıl üretildiğini ve nasıl denetlendiğini, Bilim ve Ütopya'nın Kasım 2007 sayısında açıklamıştık. Şimdi konuya bir üst basamaktan bakmaya çalışacağız.

Bilimsel Teori Nedir?

Bir paradigma içinde bir bilgi üretmek ile var olan paradigmaların dışına çıkıp yeni bir teori yaratmak arasında büyük fark vardır. Bilimsel teori yaratma olgusunu astronomi ve fizikteki gelişmelerle açıklamaya çalışalım.

İnsanoğlu varoluşundan beri gök cisimlerinin hareketlerini merak etmiş, onları gözlemiştir. Babil, Mısır ve Helen uygarlıklarının evrenin yapısını anlamak için büyük çaba harcadıkları bilinir. İznik (Nikea) doğumlu Hipparkos (M.Ö. 190-120) yüzlerce yıldızdan oluşan bir katalog derlemiş ve yıldızları parlaklıklarına göre altı sınıfa ayırmıştır. İskenderiyeli Batlamyus [Klaudyos Ptolemayos (MS -85-165)], uzun yıllar süren gözlemlerden sonra, bir evren modeli oluşturmuş; geniş astronomik ölçüm cetvelleri ve bir yıldız kataloğu hazırlamıştır. Büyük Bileşim (Arapça: Kitab el Macisati, Latince: Almagest, Yunanca: Mathematike Syntaksis) adıyla bilinen bu eser Yunan ve Babil uygarlıklarının gökbilim bilgilerinin bir derlemesidir. Derlemenin çoğu kendisinden önce yaşamış olan Hipparkos'a dayanır. Batlamyus, Dünya merkezli (geocentric) bir Güneş Sistemi modeli önermiştir. Bu model, Nicholas Copernicus (1473 - 1543) 'ın güneş merkezli (heliocentric) modeline dek 15 asır

Nikola Kopernik, 1473'te şimdiki Doğu Prusya (Polonya)'nın Toruń şehrinde doğdu

boyunca Batı ve İslam dünyalarında geçerli model olarak kabul edilmiştir.

Batlamyus'tan sonra Copernicus'a gelene kadar, elbette gök cisimlerini gözleyen yüzlerce bilim adamı vardır. Örneğin, Abdurrahman el-Süfi (903-986) ve Uluğ Bey (1395-1449) yaptıkları gözlem sonuçlarını kataloglar halinde yazmışlardır. Bu kataloglar, gök haritasında gezegenlerin ve diğer yıldızların koordinatlarını yılın zamanlarına bağlı olarak belirten verilerden (data) ibarettir. Henüz gezegenlerin güneş etrafında elips yörüngeler çizdiğinin bilinmediği çok eski zamanlardayız. O veriler gözlemcilerin bize iletmek istedikleri bilgiyi (conjecture, teori) içerir. Binlerce veriden oluşan bir katalog önümüze konulursa, çoğumuz ondan hiç bir şey anlayamayız. O nedenle, gözlemci, yaptığı gözlemlerin içerdiği bilgiyi yorumlayıp, kısa bir mesaj halinde bize sunar. Bize sunulan kısa mesaj bir teori'dir. Gerçekten, Batlamyus, katalogun içerdiği verileri yorumlamış ve dünya merkezli (geocentric) evren modelini kurmuştur. Bu teori, yanlışlığı ispat edilene (falsification) kadar geçerli kalacak bir teoridir.

Batlamyus'un geocentric evren teorisi Copernicus'a kadar ayakta kaldı. Copernicus, kendisinden önce yapılan gözlemlere, teleskopla yaptığı kendi gözlemlerini de katarak, Batlamyus'un teori-

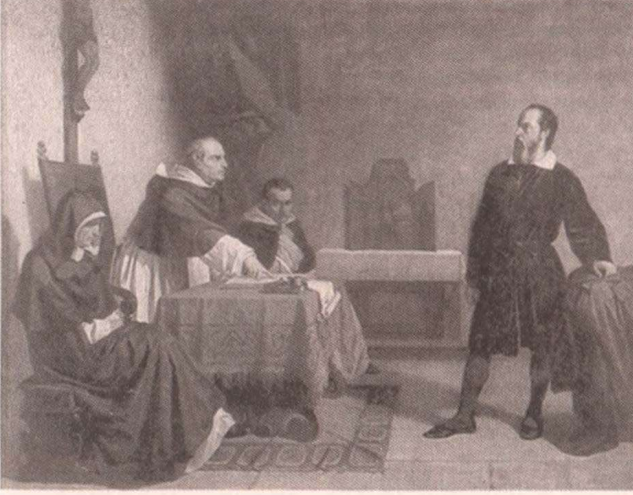
"Bilim yaşıyor mu?"

sorusu, esasta var olmayan bir sorudur. İçinde

yaşadığımız bilgi çağının bilimsel

bilgilerle oluştuğunu bilmeyen yoktur.

Dolayısıyla, kimse bilimin yaşadığından şüphe etmiyor ve yukarıdaki soruyu sormuyor.

Galilei roma engizisyonunda-Cristiano Banti's 1857'deki tablosu

sini çürüttü ve güneş merkezli (heliocentric) evren modelini kurdu. Bu modelde, gezegenler güneş merkezli çember yörüngeler çizer. Bu da bir teoridir ve yanlışlığı ispat edilene kadar geçerli olacaktır. Ama, kendisinden önce var olan geocentric evren modelini çöpe attı. Bilimde, aynı konudaki farklı iki teori eşzamanlı yaşayamazlar. Yeni teori ortaya çıkınca eski teorinin hükmü kalmaz. Bu özellik, bilimi sanattan farklı kılan başlıca niteliklerinden birisidir.

Çok geçmeden Johannes Kepler (1571-1630), bütün gözlem sonuçlarını yeniden yorumlayarak, gezegenlerin güneş odaklı birer elips yörüngelerde dolaştıkları görüşünü ortaya koydu. Bu da bir teoridir ve Copernicus'un dairesel yörünge teorisini çöpe atmıştır. Bu teoriyi kullanarak, gezegenlerin ne zaman nerede olduklarını hesaplayabiliyoruz. Teori, şimdi yeniden yapılan her gözlem sonucuyla uyuyor. Buna ek olarak, Newton Mekanik'i ile tam uyum halindedir. Newton'un gravitasyon kanunlarından yörüngeler hesaplanabilmektedir. Başka bir deyişle, Newton Fiziği içinde Kepler'in teorisi matematik diliyle ispatlanabilir duruma gelmiştir.

Evreni açıklama çabaları

İnsanoğlunu tarih boyunca çok uğraştıran doğa olayları vardır. Hareket ve zaman bunların başında gelir. Mekanik, hareketleri açıklamaya çalışan bilimdir, dolayısıyla evrendeki hareketleri de açıklama peşindedir. Galileo ve Newton'un kurdukları klasik mekanik kuvvet ve hareket arasındaki ilişkiyi inceler ve gravitasyonu basit bir matematik formülle açıklar. Newton Fiziği diye de adlandırılan klasik mekanik, yakın çevremizdeki hareketleri mükemmel açıklamaktadır. Ama çok uzak gök cisimlerinin (güneş

Bilimde, aynı konudaki farklı iki teori eşzamanlı yaşayamazlar.

Yeni teori ortaya çıkınca eski teorinin hükmü kalmaz.

Bu özellik, bilimi sanattan farklı kılan başlıca niteliklerinden birisidir.

sistemleri, galaksiler) hareketini ve atom altı parçacıkların hareketini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Hareket'ten söz edince, işin içine ister istemez zaman kavramı da girmektedir. Ne yazık ki, evrendeki bütün hareketleri açıklayabilen bir (tek) mekanik kuram olmadığı gibi, herkesin kabul edebileceği bir zaman kavramı da yoktur. Yakın çevremizdeki hareketleri Newton Mekanik'i ile, atom altı parçacıkların hareketlerini Kuantum Mekanik'i ile galaksilerin hareketini de Görellilik (relativite) Kuramı ile açıklamaya çalışıyoruz. Bütün bunları açıklayan bir (tek) mekanik kuramı ortaya koyabilmek, her iyi fizikçinin hayalidir.

Evreni kavrayışımızı kökünden değiştiren Görellilik Kuramı ile Kuantum Fiziği 20.yüzyılın en büyük bilimsel bulguları arasında sayılmakla kalmaz, her biri kendi alanındaki fiziksel fenomenleri şaşırtıcı duyarlılıkla belirlerler, ama o kadar da birbirlerinden farklıdır.

Bilim ve Sanat Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Bilim'in tanımı da sanatın tanımı kadar zorlu ve üzerinde herkesin mutabakat sağladığı bir tanımlı yoktur. Biz, burada "bilim" sözcüğünün oldukça genel anlamıyla algılayacağız. Bilim, fiziksel alemin daha iyi anlaşılmasını amaçlayan yeni keşifler yapmaya yönelik faaliyetlerin bütünüdür. Bilim camiası, keşif faaliyetlerine "araştırma" der. Aslında araştırma bilimin çok küçük bir parçasıdır, ama öteki bilimsel faaliyetler onun etrafında oluşur. Öteki bilimsel faaliyetler çok çeşitlidir. Hemen aklımıza geliverenler şunlardır: bilim politikası, bilim kurumlarının ve bilim adamlarının yönetimi, bilimsel yayıncılık, bilimsel gazetecilik, bilim öğretimi, sanayi üretiminin bilimsel açıdan denetimi (örneğin ilaç üretimi, sanayi artıkları vb.).

Yukarıda söylediklerimiz büyük ölçüde sanat için de geçerlidir.

Doğal bilimlerde, sosyal bilimlerde ve sanatta yenilenme süreci daima olur, ama ayıklanma süreci her üçünde farklı-

dır. Doğal bilimlerde, yeni bir paradigma oluşunca, ilgili eski paradigma kendiliğinden geçersiz kalır. Başka bir deyişle, doğal bilimlerde aynı doğa olayını açıklayan farklı iki teori bir arada yaşayamaz; yanlışlanan (falsification) teori kendiliğinden ayıklanır.

Sosyal bilimlerde belli bir konuda yeni bir paradigma doğunca eskisinin geçersiz kalması zorunlu değildir. Bazan aynı konudaki farklı iki teori yan yana eşzamanlı olarak yaşayabilirler. Bazan da yeni paradigma eskisini geçersiz kılabilir.

Sanatta ise, yeni ve eski paradigmalara bir arada yaşarlar. Yeni bir sanat akımı, yeni bir sanat evresi öncekileri geçersiz veya değersiz kılmaz. Eşzamanlı yaşayan bu paradigmlar birbirleriyle uyum içinde ya da rekabet içinde olmak zorunda da değildirler. Onların her biri, çok boyutlu bir uzayda farklı boyutlarda yer alırlar.

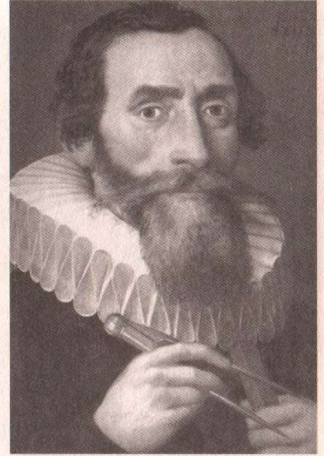
Özgür bilim yoktur!

Bilimsel gelişmeler araştırma kurumları içinde, çoğunlukla üniversitelerde yapılır. Bu kurumlar devletten veya başka kaynaklardan destek alır; destek verenler araştırmalara yön verme hakkına ve yetkisine sahip olur. Bilim üretenler, kurumların ücretli elemanlarıdır; kurumların koyduğu çalışma düzenine ve planına uymak zorundadırlar. Özgür araş-

tırmaların yapılması mümkün olmakla birlikte, sistemin dışına çıkmayı gerektiren bu eylem, araştırmacıları aşamaya-cakları engellerle karşı karşıya getirebilir. Bu açıdan bakınca, bilimin çağımızda büyük ölçüde güdümlü olduğunu, özgür ve/veya özerk olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen, çağdaş üniversitelerin, güdümlü projeler dışında kalan konularda araştırmacıları özgür bıraktıkları bir gerçektir. Adına bilimsel özerklik denen bu olgu, özgür bilime vurulan gemi oldukça gevşetmektedir.

Özgür sanat yoktur!

Sanat eserlerinin yaratılışı kurumsal değil bireyseldir. Dolayısıyla, bilim adamlarıyla mukayese edilince, sanatçının özgür olduğunu düşünebiliriz. Ama, bu özgürlük başkaları tarafından kontrol edilir. Her şeyden önce, sanatçı mevcut paradigmalardan biri içinde hareket etmek zorundadır, değilse sanat dünyası onu işe başlangıcında dışlar. Sanat dünyası, sanatçının, içinde hareket ettiği paradigmaya bağlı olan öteki sanatçılar, patronlar, koleksiyoncular, salonlar, eleştirmenler, kültürler gibi sanatla ilgili olan her şeydir. Sanat dünyasının zamanla yerleşmiş kuralları, gelenekleri vardır. Onlara uymayan sanatçı dışlanır. Dolayısıyla, sanatçı, içinde harekete başladığı paradigmanın oluşturduğu sanat dünyasında kendisini kabul ettirmelidir. Ancak ondan sonra, sanatta yeni bir paradigma, yeni bir akım, yeni bir evre yaratmayı deneyebilir. Ayrıca, toplumun yerleşik kültürüne uymayan sanatçıların cezalandırıldığı ülkeler az değildir. Dolayısıyla, çağımızda sanatın da güdümlü olduğunu, özgür ve/veya özerk olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen, aynen bilimde olduğu gibi, çağdaş sanat kurumlarının sanatçıları yaratıcılıklarında özgür bıraktıkları ve hattâ teşvik ettikleri bir gerçektir. Adına özgür sanat denebilecek bu olgu, sanatçının özgürlüğüne vurulan gemi oldukça gevşetmektedir.

Johannes Kepler'in 1610'da yapılmış tablosu

BİBLİYOGRAFYA

- Burham, D., Immanuel Kant (1724-1804) *Theory of Aesthetics and Teleology* (2006), *Encyclopedia of Philosophy*, online.
- Geroch, R., *General Relativity from A to B*, University of Chicago Press, Chicago, 1978.
- Guyer, P., *Kant and the Experience of Freedom*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Hanfling, O., *Logical Positivism*, Basil Blackwell, Oxford, 1981.
- Hane, R., *The Philosophies of Science. An Introductory Survey*, London/Oxford/ NY: Oxford Univ Press 1972/1976.
- Hartle, J.B., *Gravity: an Introduction to Einstein's General Relativity*, Addison-Wesley, New York, 2002.
- Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago University Press, Chicago, 1973.
- Lorentz, H. A., *On Einstein's Theory of Gravitation*, *Proc. Amsterdams Acad.*, vol. xix. p. 134f, 1917.
- Mokrzycki, E., *Philosophy of Science and Sociology*, RKP, London, 48-67, 1983.
- Popper, K., *The Logic of Scientific Discovery*, Harper & Row, New York, 1965.
- Sakurai, J.J., *Modern Quantum Mechanics*, Addison-Wesley, New York, 1994.

Sanat dünyasının zamanla

yerleşmiş kuralları,

gelenekleri vardır.

Onlara uymayan sanatçı

dışlanır. Dolayısıyla, sanatçı,

içinde harekete başladığı

paradigmanın oluşturduğu

sanat dünyasında kendisini

kabul ettirmelidir.

Bilim ve Teknoloji Güncesi

Rosetta dünyaya ikinci defa yaklaşıyor

Avrupa Uzay Ajansı ESA'ya ait Rosetta uzay aracı, 67P/Churyumov-Gerasimenko kuyruklu yıldızını yakalamak için çıktığı yolculuğunda 13 Kasım'da ikinci kez dünyanın üzerinden uçmaya hazırlanıyor. Uzay aracı operatörleri, gezegenimizin Rosetta'nın amacına ulaşabilmesi için yeterli yerçekimini karşılayabilmesini sağlamak amacıyla hiçbir şeyi şansa bırakmıyorlar.

Dünyaya olan bu yaklaşması, Rosetta'nın 10 yıl sürecek 67P/Churyumov-Gerasimenko peşindeki uzun yolculuğunda üçüncü kesin sonuçlu etabı olacak. Geçen ay yörüngenin başarılı bir şekilde doğru hesaplanması, ESA uydusunun eli kulağındaki bu yakınlaşmaya hazırlanmasını sağladı. Uydu, Dünya'nın yerçekimi alanıyla yeterli enerji çıkarabilmek için şu anda doğru yörünge- de seyretmekte. Bu da uydunun bundan sonrası için kaynaklarını ekonomik biçimde kullanabilmesini sağlayacak.

13 Kasım günü Paris saatiyle 21.57'de, 45 000 km/h (yaklaşık olarak 12,5 km/s) hızla gezegenimize en yakın

mesafeden geçecek Rosetta, Pasifik Okyanusu'nda Şili'nin güneybatısında 63° 46' güney ve 74° 35' batı noktasında dünyanın üzerinden uçacak.

Bu uçuş sırasında kazanılan fazla enerji Rosetta'nın ikinci kez asteroid kuşağına girmesini, Lutetia yıldızını (incelenmesi amaçlanan ikinci yıldız) gözlemlemeyi ve son olarak 67P/Churyumov-Gerasimenko kuyruklu yıldızına ulaşmayı sağlayacak. Karşılaşmanın 2014 yılında gerçekleşeceği öngörü- lüyor.

Tahminen yapılması zor iş

Dünya üzerindeki uçuş sırasında en büyük öncelik, uydu operasyonlarına verilmektedir. Çünkü hedeflerin başarılı olabilmesi için yapılan işin kesin sonuçlar vermesi gerekmektedir. Bu nedenle Rosetta güneş ışınlarının ve sıcaklığın elverişsiz etkileri altına gireceğinden güvenlik için kullanılan birtakım ender filtreler devreye girecek.

Buna rağmen, aynı zamanda yörüngeye girme ve yere inme denemelerinin son ayarlamaları, bilimsel ölçümleri ve

görüntülenmeleri hızlandırılacaktır. Uydunun gözlemleri, dünyaya en yakın geçişi 7 Kasım 01.00 ile 20 Kasım 15.00 saatleri arasında programlanmıştır.

Rosetta ile bu gözlemler sayesinde atmosfer ve magnetosfer incelenebilecek ve uzay boyunca kayan yıldızların yerinin tesbitine girilebilecek. Uydu sayesinde ayrıca Asya, Afrika ve Avrupa'nın kentsel bölgelerinin resimleri çekilebilecek. Ardından uydunun aya dönüşüyle ayın aydınlık yüzünün tayfı elde edilecek. Gezegenimizden yeniden uzaklaşmasıyla Rosetta, Dünya - Ay ikilisinin uzaktan görünüşünün klişe resimlerini çekecek.

Rosetta uydusunun kontrolü Almanya'nın Darmstadt kentinde bulunan ESA Operasyon Merkezi'nden sağlanıyor.

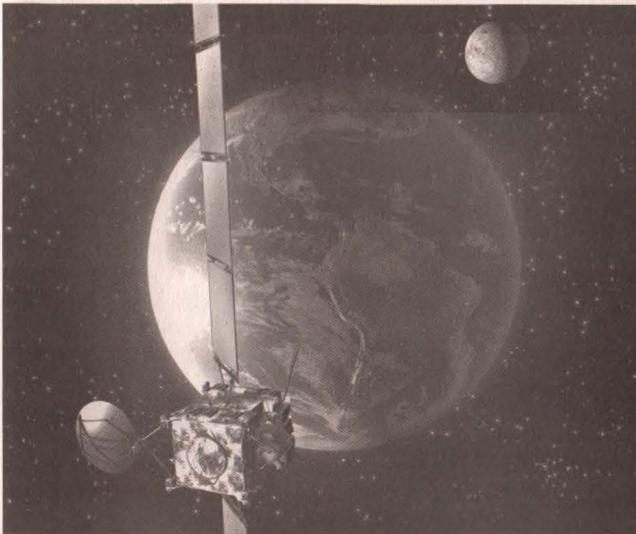
http://www.esa.int/esaCP/SEM5Y653R8F_France_0.html
Çev. Sinan TEKİN

Beyin dalgaları acının yoğunluğunu gösteriyor

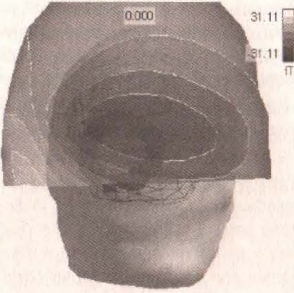
San Diego- İnsan beynindeki elektrodların kayıt altına alınması acının şiddetini ilk kez nesnel bir şekilde ölçmenin yolunu açabilir. Araştırmacılar, kişinin hissettiği acı oranıyla ilişkili olan sinirsel bir sinyal bulduklarını ileri sürüyorlar. Araştırmacılar, bu sinyalin, beyne elektrik desteği vererek uygulanan acı hafifletici tekniklerde, bu teknikleri geliştirmek için kullanılabileceğini söylüyorlar.

İnsan beyinde, acıyı tetikleyen tek hücreler daha önceden tanımlanmıştı ancak bunların tepkileri iki biçimde: acı hissettirecek sinyalin yayılma ihtimali de var, bu sinyalin yayılmama ihtimali de var.

Oxford Üniversitesi Psikiatri bölümünden Mortel Kringsbach ve bölümdeki diğer araştırmacılar, hasta acı çekerken, beyin derininde bulunan iki bölgeden yayılan düşük frekanslı beyin dalgalarını tanımladılar. Çekilen acı oranı yükseldikçe, dalgaların etkisi daha uzun süre devam ediyor.

Rosetta dünyaya en yakın olduğu an.

65 MM yayımla gösteren beyin sinyalleri.

Kronik acıları olan 12 hasta üzerinde uygulanan DBS(Derin Beyin Stimülasyonu) yöntemiyle, bu kişilerin beyinlerindeki talamusta ve periaqueductal gri alandaki elektrotlarda, Kringselbach'in ekibi tarafından hareketlilik gözlenmiştir. Araştırmacıların gözlemi sırasında, hastanın vücudunda acı verecek bölgelere yada acı hissetmeyeceği bölgelere dokunulmuş ve dakika dakika acı çekme oranı kayıt altına alınmıştır. Hastaların hissettiği acı yoğunluğu "iğci acısı" diye adlandırılan- dalgalar süresine bağlıydı. Geçen hafta, Kaliforniya'nın San Diego kentinde Nöro Bilim Topluluğu'nun(the Society for Neuroscience) buluşmasında buluşları sunan Kringselbach, "Nesnel olan ölçünün, öznel ölçüyle ilişkili olduğunu" söyledi.

Kringselbach, bu sinyalin, bu tür hastalar üzerinde uygulanan DBS(Derin Beyin Stimülasyonu) yönteminin hafifletmesine yardım edebileceğini söylüyor. Şu anda, hastanın ağrısını dindirmeye gerek olmadığında da, elektrotlar sürekli sinyal veriyor ve implantı(yerleştirilmiş)bataryayı tüketiyor. Kringselbach, "nöral(sinirsel) ağrı işaretlerini belirleyen ve sadece bu noktalara sinyal göndermeye başlayan bir uyarıcımla olabiliirdi." diyor.

San Francisco'da, Kaliforniya Üniversitesi'nde bir nörobilimci olan Allan Basbaum, "Acının işareti' olmayı harika olurdu" diyor. "Ağrı kesiciler, anesteziye ya da elektriksel uyarım kullanıldığında, bu iğcilerin kaybolup kaybolmadığı bu ön çalışmada net değil." diye ekliyor.

Bir sonraki adım, sinyalleri, manyetoensefalografi (beyindeki elektriksel aktiviteyi manyetik alandaki değişiklikler yoluyla ölçen sistem) gibi nonefraktif bir teknikle kaydetmeye çalışmak. Bu, çok daha fazla hastada ağrıları izlememizi sağlayabilir.

<http://www.nature.com/news/2007/071114/full/450329b.html>

Çev. Şafak TERZİ

Tarih: 14 Kasım 2007

dido'daki yerleşim yerlerinde yapılan kazılarla çıkartıldı.

Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS) dergisinde çıkan makalenin ana yazarlarından Professor John Henderson şöyle söylüyor: "Orta Amerika'da kakaonun en eski kullanımı büyük olasılıkla bir mayalanmış içki içindi." ABD'deki Cornell Üniversitesinde görevli Henderson şunu ekliyor: "Bu türden içkiler hacimce %5'e kadar alkol içerebilir."

Çikolata sevgisi çok daha eskilere dayanıyor

Kimyasal ve arkeolojik deliller, çikolatadaki esas madde olan kakaonun, bilinen en erken kullanımın 500 yıl daha erken bir tarihe dayandığını gösteriyor.

Yalnızca kakao bitkisinde bulunan Teobromin adlı kimyasal bileşiğe MÖ 1000 yılı dolaylarında yapılmış çömlerlerde rastlandı.

Uzmanlar bu çömlerlerin mayalanmış kakao servisi için kullanıldıklarını söylüyorlar. Bu içki, bitkiden elde edilen şeker mayasından yapılıyor.

Çömler Honduras, Puerto Escon-

Köpüklü çikolata

Kimyasal delillerin yanı sıra, çömler şeklindeki bir değişim de bilim adamlarını kakaonun kullanımını daha eskiye dayandırma konusunda ikna etti.

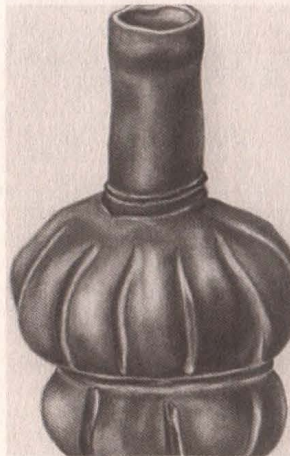
Uzun süreden beri bilindiği üzere, çekirdekler, köpüklü çikolata yapımında kullanılıyordu. Bu içki, Orta Amerika sosyal yaşantısının önemli bir ögesi idi. Evlilik törenleri, doğum törenleri gibi önemli zamanlarda, özellikle de seçkinlerce içilirdi. İçecek köpüklü olduğundan ince uzun ağızlı ve parlak boyunlu şişelerle servis ediliyordu. Ancak daha önceden bulunan uzun boyunlu şişeler gibi ağızlı şişe de içinde kakao kalıntısıyla bulun-du.

Araştırmacılara göre bu tür çömlerler köpürtmek için değil fakat dökmek için uygunlar. Bu da yazarları, çekirdekler yerine "ilk kakao hamurunda yapılmış mayalı bir içki olarak tüketiliyordu" sonucuna götürüyor.

Aztek imparatorluğu zamanında, çikolata çekirdekleri, para olarak kullanılıyordu.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/7087899.stm>

Çev. Alper YAVUZ

Şişelerin bulunduğu arazi, "çikolata beşiği" olarak biliniyor.

Egzotik örümcekler Avrupa'yı istila etti

Küresel ticaret, Avrupa'ya düzinelerce yeni örümcek türü getiriyor. Ticaret yoluyla gelen bu hayvanlar, Avrupa'da

rastlanan örümcek türlerine göre oldukça büyük. İsviçreli Araştırmacılar, Avrupa'ya zehirli örümceklerin de istila etmesinden endişeli.

Bern-Bern Üniversitesi'nde görevli olan bilim adamları, geçtiğimiz son 150 yıl içinde, kasıtlı olmayan yollarla Avrupa'ya 87 örümcek türünün sokulduğunu açıkladılar.

Gelen örümcekler, yolculuk esnasında yaşadıkları sıkıntıya dayanıklı olduğundan hem çok büyükler hem de kendi soylarını devam ettirme konusunda şanslılar.

Wolfgang Nentwig, ihtisas dergisi "Diversity and Distributions" da, söz konusu örümcek sayısının incelenen süre boyunca düzenli bir biçimde arttığını kaydetti. Yeni örümcek türlerinin, endüstriyel mallarla gelişmiş olabileceği var sayımından yola çıkan araştırmacı, böylelikle örümceklerin kıtaya girişi ile küresel ticaret arasında da bağlantı kuruyor.

Avrupa, birçok bölgeyi en hızlı şekilde birbirine bağlayan bir ticaret yolu olduğundan örümcek türleri ticari araçlara sığınarak geliyor. İşte bu olgu, araştırmacılara göre, çoğu örümcek türünün neden Asya kökenli olduğunun göstergesi.

Nentwig ve çalışma arkadaşlarının belirttiğine göre, Avrupa'nın iklimi yavaş yavaş örümceklere daha uygun yaşama

ortamı hazırlayabilecek astropikal iklime geçme aşamasında. "Yakın gelecekte, söz konusu egzotik örümcek türünün en azından her yıl birer birer artarak çoğalacağını öngörüyoruz" diye konuşuyor Nentwig. Gelecek yeni türler arasında ise zehirli örümceklerin de olması ihtimal dâhilinde. Korkutucu olan ise bu örümceklerin insanların yaşam alanına sızması ve orada yaşamalarıdır.

Kaynak: <http://www.spiegel.de/wissenschaft/natur/0,1518,517626,00.html>
Çev. Işıl Turan

Çin uyduların sivil amaçlarla kullanılabilmesini hedefliyor

Çinli yetkililer, uyduların başka amaçlarla kullanılabilmesiyle, ekonomik gelişmeye katkı yapmayı öngörüyorlar. Bu uydular, uzaktan algılama, yön bulma, iletişim sistemlerinde kullanılabilir. Böylelikle daha nitelikli kamu hizmeti olanaklı hale gelecek.

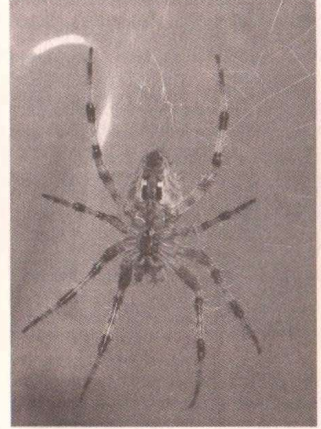
18 Kasım'da yapılan Ulusal Savunma için Bilim, Teknoloji ve Endüstri Komisyonu ile Ulusal Gelişme ve Reform Komisyonu'nun ortak toplantısında, uyduların teknolojisinin sivil amaçlarla kullanılabilmesi önerisi kabul edildi.

Bu önerilerle birlikte, uyduların teknolojisinin geniş kullanımı için; gelişim ilkeleri, ana hedefler ve politika ile düzenleyici güvenceler, ana hatlarıyla belirlendi.

Çin Başbakan yardımcısı Zeng Peiyan, ülkenin 50 yıldan uzun süredir devam eden uydular teknolojisi çalışmalarının ticari aşamaya geçtiğini söyledi.

Savunma için Bilim, Teknoloji ve Endüstri Komisyonu'ndan bakan yardımcısı Sun Laiyan. "Ekonomi, toplumsal gelişme ve kamu güvenliği gerekleri alanlarından uydulara yoğun bir talep var," diyor,

18 Kasım toplantısında alınan kararlar uyarınca 2020 yılı itibariyle 10 uydular tabanlı sistemin devreye sokulmuş olması hedefleniyor. Bu kapsamda şu alanlara yer verilecek: iletişim, yön bulma, okyanuslar, meteoroloji, çevre, afet kurtarma, su koruma, ulusal toprak kay-

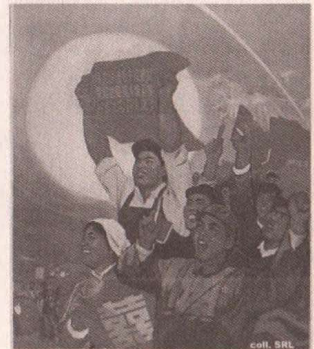

nakları, tarım, ormanlar ve uzaktan eğitim.

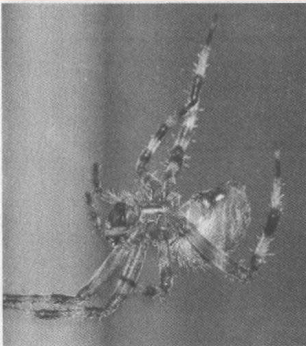
Sun 'a göre, ülkenin uydular tabanlı uzaktan algılama ve yön bulma sistemlerinin iletişim amacıyla ticari alanda kullanılabilir olması, niteliksel bir sıçramaya işaret ediyor.

Ulusal Gelişme ve Reform Komisyonu'ndan bakan yardımcısı Zhang Xiaoli'ye göre uzay ve uydular sektörleri yüksek teknoloji stratejik sektörler. "Bunlar ulusu daha yenilikçi yapacak ve onun endüstriyel yapısını geliştirecektir."

Yeni malzemeler endüstrisi, uzay çalışmalarında yararlanılan alanlardan bir tanesi.

毛泽东思想胜利万岁
热烈欢呼我国成功发射第一颗人造地球卫星

Afrika ve Asya'dan ticaret yollarıyla gelen örümcekler Avrupa'da tehdit olarak algılanıyor.

Long Lehao, Uzun Yürüyüş adlı roket serisinin üretiminde çalışan bir uzman. Ona göre: "Uzay çalışmalarında atılacak küçük bir adım, dünyada atılacak büyük bir adım anlamına gelir." Uzun Yürüyüş taşıyıcı roketlerinin ülkede bağımsız araştırmalarla geliştirilmesinin cenneti daha yakın kıldığı ve dünyadaki yaşamı daha da kolaylaştıracak yeni teknolojilerin kapısını araladığı görüşünde, Leao.

Son yıllarda geliştirilen 1000 yeni malzemenin yüzde 80'i uzay teknolojilerinden yararlanılarak elde edildi.

Kaynak: <http://english.cri.cn/2906/2007/11/19/1321@295711.htm>

Çev. Alper YAVUZ

Yeni bir gezegen keşfedildi 5 numarada hayat var mıdır?

NASA- Bilim Adamları, 55 Cancrı Yıldızı'nın yörüngesinde Yerküre ile benzer ısı şartlarına sahip olan beşinci bir gezegen keşfettiler. Gezegenin çevresinde eğer "kayalık bir ay" veya "aylar" bulunuyorsa, teorik olarak suyun da bulunabileceği belirtildi.

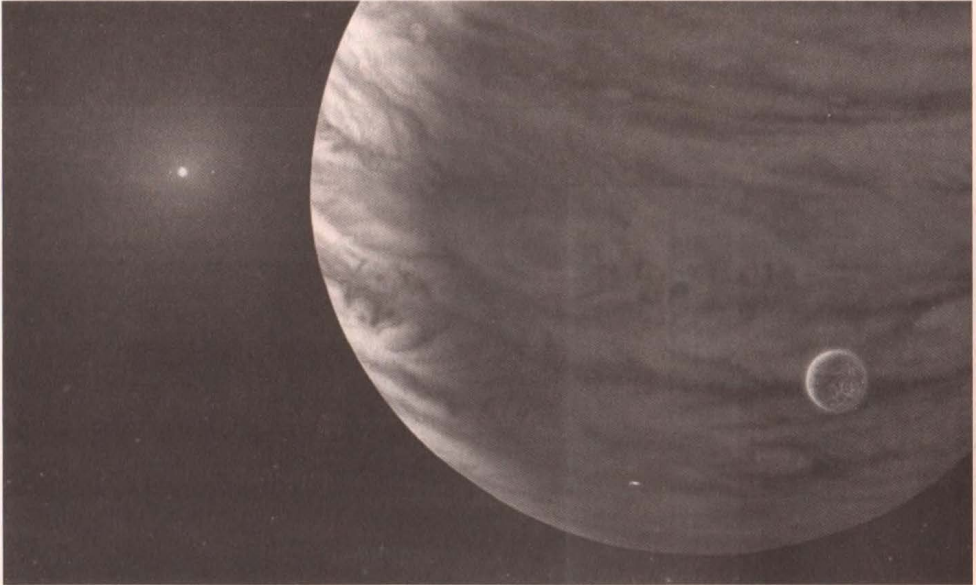
55 Cancrı yıldızı, yeni bir rekor kırdı: Yengeç Takımyıldızı'nın içersinde yer alan ve Yerküre'den 41 ışık yılı uzaklıkta bulunan Yıldız, bünyesinde beş geze-

gen barındırıyor. Kendi Güneş Sistemi'mizi hesaba katmazsak, 55 Cancrı Yıldızı'nın bugüne dek varlığı saptanan tek Güneş Sistemi olduğunu söyleyebiliriz.

Berkeley'deki University of California'da görev yapan gök bilimci Geoff Marcy, haberi aldıklarında şaşkınlıklarını belirterek "Artık Güneş'imizin ve Güneş Sistemimizin sıra dışı olmadığını biliyoruz." diye ekledi.

55 Cancrı Yıldızı'nın yeni keşfedilen beşinci gezegeni, gazlardan oluşuyor ve yerküreden 45 kat büyük. Yıldızın etrafında, dairesel bir yörünge izleyerek, 120 milyon km olarak ifade edilebilecek 0,785 Astronomik Birim uzaklıkta dönüyor. Gezegenin Yıldız etrafındaki dönüşünü tamamlaması ise tam 260 gün sürüyor.

San Francisco State University gök bilim Profesörü Debra Fischer'in bildirdiğine göre; ısı ve su şartları elverişli olduğu takdirde önemli bir "hayat varsayımından" bahsedilebilecek olan gezegenin "Yerküre'mizden daha sıcak olması" mümkündür.

Kendi Güneş Sistemimizi hesaba katmazsak, 55 Cancrı Yıldızı'nın bugüne dek varlığı saptanan tek Güneş Sistemi olduğunu söyleyebiliriz.

Gazdan oluşan gezegen bu bakımdan, gök bilimciler tarafından daha ilgi çekici görülüyor. Eğer bir "ay" keşfedilirse teorik olarak kayalık yüzeylere de rastlanacağını belirten Marcy, suyun da bulunduğunu takdirde, bu yüzeylerden sıçrayarak denizlere ve hatta okyanuslara dönüşebileceğinden bahsediyor. Bilim adaminin bir beklentisi daha var ki o da 55 Cancrı Sistemi'nde, yıldızda daha uzak başka gezegenler bulabilmek. Gök bilimciler, şimdiye dek, yıldızdan 0,8 Astronomik Birim ve 6 Astronomik Birim uzaklıkta olmak üzere dört küçük gezegen daha bulmuştu.

1996'da Marcy ve çalışma arkadaşı Paul Butler, 55 Cancrı'nın ilk gezegenini keşfetti. "Astrophysical Journal" da yayımlandığına göre Butler aynı zamanda keşfedilen son gezegenin de tanığı.

1996'da, 55 Cancrı Sistemi'nde Jüpiter'le benzer özellikler sergileyen ve kendi eksenini etrafındaki dönüşünü 14,6 günde tamamlayan bir gezegen bulunmuştu. Söz konusu gezegen, Jüpiter'den dört kat büyüken diğer iki gezegen Satürn'ün yarısı büyüklükteydi. 2004'te varlığı kanıtlanan dördüncü gezegen ise Yerküre'den 14 kat daha büyük ve yörüngesi ile Yıldız arasındaki uzaklık yakın olduğundan çok daha sıcaktır.

Belki de gök bilimciler yakında 55 Cancrı'nın etrafında dönen bir "İkinci Dünya" bulabilirler.

Kaynak: <http://www.spiegel.de/wissenschaft/weltall/0,1518.515834,00.html>
Çev. Işıl TURAN

Türk Araştırmacıların Çalışmaları Nanotechnology Dergisine Kapak Oldu

TÜBA GEBİP Ödülü sahibi ve Bilkent Üniversitesi Fizik Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hilmi Volkan Demir'in araştırma grubu dünyada ilk kez ayanlanabilir renk özellikleri ile nanokristal kullanılarak beyaz ışık üretimini başardı.

Sedat Nizamoglu, Tuncay Özel, Emre Sarı ve Dr. Hilmi Volkan Demir'in "In-GaN/GaN LEDleri ile Melezleştirilmiş

CdSe/ZnS nanokristal kullanımı ile beyaz ışık üretimi" isimli çalışmaları, Nanotechnology isimli bilimsel derginin (cilt 18, sayı 6) 14 Şubat 2007 baskısında kapak oldu ve aynı sayıda makale olarak yayımlandı.

Bu tür nanokristal katkılı beyaz ışık kaynakları, geleceğin iç mekan ve otomotiv aydınlatma fonksiyonları için öngörülmüyor. Yrd. Doç. Dr. Hilmi Volkan Demir, Fizik Bölümünde ve Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümünde çalışıyor; araştırma grubu ve labları Nanoteknoloji Araştırma Merkezi ve İleri Araştırma Laboratuvarında yer alıyor.

Kaynak: http://www.tuba.gov.tr/haber-goster.php?haber=bdhaber_31

Çev. Murat TATAR

Üner Tan Sendromu Dünya Basınında

TÜBA Asli Üyesi Prof. Dr. Üner Tan'ın tanımladığı sendrom dünya basınında ilgi ile karşılandı. İtalyan E-televizyon dergisi, 18 Nisan 2006 sayısının bilim sayfalarını Üner Tan Sendromu'na ayırdı. Nino Materi ve Marta Ottaviani tarafından kaleme alınan yazı ve röportajda, Üner Tan Sendromu çizim ve fotoğraflarla görüntüldü.

Prof. Dr. Üner Tan ayrıca, 1 Haziran 2006'da Atina Üniversitesi'nin davetlisi olarak Atina'ya giderek Evangelismos Hastanesi'nde düzenlenen basın konferansında, bilim yazarlarına Üner Tan Sendromu'nun tanıtımını yaptı ve sorularına yanıtladı.

Ardından Atina Üniversitesi'nde "Üner Tan Syndrome: Quadrapedal Gait, Primitive Speech and Severe Mental Retardation as a Live Model for Human Evolution" başlıklı bir konferans veren

Prof. Tan, 2 Haziran 2006'da, Atina Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde "My Scientific Odyssey" başlıklı bir konuşma daha yaptı.

Prof. Dr. Üner Tan, 26 Aralık 2005'te Akademi Konferansları çerçevesinde TÜBA İstanbul Ofisi'nde ve 27 Şubat 2006'da, TÜBA Üniversitesi Konferansları kapsamında Çukurova Üniversitesi'nde, "Üner Tan Sendromu ve İnsan Ruhunun Evrimine İlişkin Yeni Bir Teori" konulu konferanslar vermişti.

Üner Tan Sendromu

İskenderun'un Kırkhan ilçesine bağlı Demirkonak Köyü'nde, uzak akraba evliliği yapmış bir ailenin 19 çocuğundan beşinde görülen bir sendrom TÜBA Asli Üyesi Prof. Dr. Üner Tan tarafından tanımlanmıştır.

Çocukluk döneminde iki bacak üzerinde (bipedal) yürüyüşe geçmeyip el ve ayak üzerinde (kuadrupedal) yürüyüş şeklinde kalan 19-34 yaş arasındaki 5 kardeş üzerinde inceleme yapan Prof. Tan, dünya literatüründe şimdiye kadar tanımlanmamış bu sendromun belirtilerinin, el ve ayak yürüyüş, konuşma bozukluğu (kendi aralarında ilkel konuşma) ve zeka geriliği belirtileri olduğunu açıklamıştı.

Prof. Tan'ın buluşu, özellikle el ve ayak üzerinde yürüyüş şekli yönünden bilim çevrelerinde büyük ilgi ile karşılanmıştı.

Çünkü, el ve ayak üzerinde yürüyüş şekline geçiş, insan evriminin önemli bir aşaması olarak biliniyor ve bu sendrom insan evriminin araştırılması yönünden, canlı bir model olarak büyük bir önem taşıyor.

Kaynak: http://www.tuba.gov.tr/haber-goster.php?haber=bdhaber_23

Çev. Murat TATAR

Sosyal Bilimi "Laf"a Mahkûm Etmek

istanbul Üniversitesi Antropoloji bölümü, birinci sınıftan başlayarak öğrencilerine "araştırma yöntem ve teknikleri"ni öğretir. Bunu yaparken de dersler kâğıt üzerinde değil, sahada yapılır. Sosyal bilimlerin "ölçülemeyeceği" görüşünün aksinin kanıtı İstanbul Üniversitesi Antropoloji bölümünün, 12 metrekarelik odasını duvardan duvara çevreleyen ve iki sıra halinde dizilmiş saha çalışması ürünü tezlerdir. Hocalar öğrencilerinin beyinlerine şu doğruyu adeta kazır: Birinci sınıfta hazırlanan bir "ödev" de, bir doktora tezi de aynı bilimsel yöntemlere sadık kalmalıdır.

Bütün bunları bana hatırlatan, "Cumhuriyet'te Çocuklar" isimli, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından basılmış bir sözlü tarih çalışması oldu. Mine Göğüş Tan'ın yönetiminde yürütülen araştırmada Cumhuriyet ilan edildiğinde ilkökul çağında olan 115 kişiyle mülakat yapılmış. Bu kişilere, 1-12 yaşları arasında yaşadıkları en önemli olaylar, okudukları okullar, yaşam koşulları, Cumhuriyet bayramlarını nasıl kutladıkları, Cumhuriyet rejiminin hayatlarında bir değişiklik yapıp yapmadığı gibi sorular sorulmuş. Üniversite öğrencileri tarafından yapılan görüşme kayıtları deşifre edilmiş ve kitaba olduğu gibi alınmış. Bu işlem yapılırken kişilerin Türkçe hataları olduğu gibi bırakılmış, aksanları ve şivelerine dokunulmamış.

Anlamlı veri için doğru soru

Kitap dört bölümden oluşuyor. Birinci bölümde görüşülen kişilerin anlattıkları üç ana başlık altında toplanıyor: Çocukluk, Okul, Cumhuriyet Algısı. Bu bölümde anlatılardan

alıntılar yapılmış ve aralara yorumlar katılmış. Çalışmanın bir "sonuç" bölümü olmadığı için, bu kısmı bir tür "çıkarılan sonuçların aktarıldığı" bölüm olarak da okuyabiliriz. "Seçilmiş Anlatılar" başlıklı bölümde 115 kişi içinden bazılarının anlatımları seçilerek, olduğu gibi yayımlanmış. "İçerik açısından en zengin ve okunmasının en ilginç olacağı düşünülenler" konulmuş bölüme. Üçüncü bölüm, görüşme yapan üniversite öğrencilerinin "rapor"larından oluşuyor. Böyle bir çalışmanın genç araştırmacılar üzerinde bıraktığı etkiyi görmek açısından ilginç. "Mutfaktan" başlıklı bölümde çalışmada izlenen yol anlatılmış. Ancak çalışmada izlenen yöntemle dair bazı bilgiler yer alsa da, sistematik bir "yöntem" çıkmıyor ortaya.

"Cumhuriyet'te Çocuklar", bir kuşağın birinci ağızdan anlatımları ve çeşitli anekdotların yer aldığı bir kitap olarak ilgi çekici olabilir. Ancak kitaptan hareketle ayakları yere basan değerlendirmelere varmak olası görünmüyor. Elimdeki kitap bir gazetesinin kitabı olsaydı yapılan görüşmelerin röportaj sınıfına sokar ve oradan

bilimsel sonuçlara ulaşma kaygısı da duymazdım. Üniversite bünyesinde yapılan ve "sözlü tarih" çalışması olarak sunulan bu araştırmada bilimsel yöntemlere sadık kalınmasını beklemek doğal olmalı.

"Cumhuriyet'te Çocuklar"ın kapakını kapadığımda zihnimde hiçbir şey belirmedi. 115 kişiyle yapılan görüşmeler ne anlatıyordu? Bunun sağlıklı bir analizi yapılmamıştı. Yorumsuz olarak yerleştirilmiş olan anlatımları okuduğumda da herhangi bir iz bırakmadı. Ham bilgi havada öylece asılı duruyordu. Üstelik bu bilgi o haliyle de pek bir şey anlatmıyordu. Çünkü bilginin toplanma biçiminde de sorun vardı. Olmazsa olmaz bir kural geldi aklıma: "Anlamlı veri" elde etmek için "doğru soru" sormak gerekir.

Sosyal bilimlerde bir araştırmacının izlediği çeşitli adımlar vardır. Bu adımlar evrensel olarak kabul görmüştür: Konu ve problemin sınırlandırılması da bu adımların ikincisidir.

Konunuzun ana başlığını belirledikten sonra "konu ve probleminizi sınırlamanız" gerekir. Yoksa çok geniş bir konunun içinde bir o yana bir bu yana savrulur, daldan dala atlırsınız. Söz konusu araştırmanın konusu "Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde ilkökul çağında olan kişilerin çocuklukları" olarak belirlenmiş.

Çocukluğun nesi? Anne baba ile ilişkiler mi? Oynanan oyunlar mı? Arkadaşlık ilişkileri mi? Masallar mı? Soruları çoğaltmak mümkündür. Bunların her biri ayrı ayrı araştırma konularıdır. Tek bir araştırmada bu kadar genel başlıkların aydınlatılmasıysa olanaklı değil. Nitekim bu çalışmada da çocukluk hatıralarından, bayram kutlamalarına kadar pek çok soru sorulmuş. Sorular da odaklan-

Cumhuriyet'te Çocuklar

MİNE GÖĞÜŞ TAN
ÖZLEM DAREN - MUSTAFA SEVER - AKSU BORA

mamış. (İlk soru: "Bize biraz kendinizi bahsedebilir misiniz?") Dolayısıyla görüşülen kişiler de nereden başlayacaklarını, neyi anlatacaklarını bilememiş. Bu nedenle, elde edilen ham verileri sınıflandırmak ve analizini yapmak da zorlaşıyor. Oysa bu çalışma tek başına Cumhuriyet algısı olarak belirlenseydi, bunu da bir olay üzerinden araştırma yolu seçilseydi eminim son derece önemli sonuçlara ulaşılırdı. Örneğin Cumhuriyet bayramlarına odaklanmış bir çalışma yapılsaydı, bayramlara odaklanarak, görüşülen kişilerin bir konuya yoğunlaşmaları sağlanır böylece hafızaları daha verimli çalışırdı. Üstelik bayramlarda ne yaptığınız gibi son derece basit bir sorunun yanıtından oldukça ayrıntılı ve derin sonuçlara ulaşılabilir, "Cumhuriyet algısı"na ilişkin önemli veriler elde edilebilirdi.

115 Kişinin Seçilme Kriterleri Belirsiz...

Bilimsel araştırmanın önemli bir aşaması da "örnek seçimi"dir. Sosyal bilimin malzemesi insandır; insanın kişiden kişiye daha fazla değişime elverişli taşıyan sosyal varıdır. Bu nedenle bu alanda araştırma yaparken, gözlemleyeceğimiz, görüşeceğimiz kişilerin dağılımının bilimsel ölçütlerle belirlenmesi büyük bir önem taşır. "Cumhuriyet'te Çocuklar" kitabında sözü edilen araştırmada 115 kişiyle görüşme yapıldığı belirtiliyor. Pe-ki, bu 115 kişi kimlerdir? Türkiye nüfusunun Cumhuriyet kuşağı olarak adlandırılan kesimi üzerinde yapılan bu araştırma seçilen 115 kişinin "Cumhuriyet kuşağı"nın genelini yansıtmaları gerekir. Örneğin, cinsiyete göre dağılımın genelleme uygun olmasıdır. Söz konusu toplulukta kadın erkek oranı neyse görüşülen kişilerde de bu oran uygulanmalıdır. Bu konuda elimizdeki çalışmada herhangi bir bilgi verilmemektedir. İkinci nokta, adları geçen kişilerin neye göre seçildiği sorundur. Hangi illerden kişiler seçilmiştir, kentli köylü oranı nedir, üniversite mezunu ya da ilkökul mezunu olanların oranı neye göre belirlenmiştir, meslek dağılımı nedir... Çalışmada bu soruların yanıtları da ne yazık ki verilmiyor. Diye-lim kadın erkek oranını, yaş aralığını, eğitim düzeyindeki ve mesleki dağılımı, doğum yerine göre ya da yaşadığı yere göre olan sınıflandırmayı belirlediniz. Bunun ardından 115 kişinin seçimi (örnek seçimi) için yine sosyal bilimlerin be-

lirlediği çeşitli yöntemler vardır. Bunlardan biri, kura yöntemidir. Bir diğeri tesadüfi yöntemdir. Bir başkası da random tablosudur. Ne olursa olsun tarafsızlığın korunması için, yani araştırmacının "kendi istediği sonuçlara" ulaşmasını engellemek için, görüşülen kişilerin eş, dost, akraba, tanıdık olmaması gerekir. Sorun sadece tarafsızlık değildir. Araştırmacının genellenebilir olması için örneğinin geneli temsil yeteneğine sahip olması gerekir. Araştırmacının bu seçimde en ufak bir yönlendirmesi olmamalıdır. Oysa elimizdeki araştırmada bu konuda da net bir bilgi verilmemektedir. Ancak araştırmayı yürüten öğrencilerin günlüklerinde aktardıkları bir fikir vermektedir. Öğrencilerden biri, arkadaşının annesinin komşusunun 86 yaşında bir teyze olduğunu öğrenmiş ve görüşmeyi onunla yapmış... Bir başkası bir huzurevine gitmiş ve orada ümmühan teyzeyle görüşmüştü. Huzurevindeki yaşlılar içinde neden ümmühan teyzenin seçildiği bilinmiyor. Bir başkası ise en yakınındaki çeşneğe sarılmış; ev sahiplerinin anne ve babası!

"Azımsanmayacak Kadar" Ne Kadardır?

Bilimsel araştırmayı bilimsel gerçeklere ulaşmak için yaparız. Cumhuriyet bayramlarıyla ilgili bir çalışma yaparken sadece Cumhuriyet bayramlarının toplam üzerindeki etkisini değil, genel anlamda bayramların toplumlar üzerindeki etkisini de ortaya çıkartmak için amacınız. "Cumhuriyet'te Çocuklar"ın ulaştığı herhangi bir sonuç da yok. Yapılan yorumlar ise alıntılar arasında serpiştirilmiş geçiş cümlelerinden ibaret ve dayanaklar belirsiz.

Kıtaпта yer alan şu ifade buna bir örnek: "Biraz daha dikkatli incelendiğinde kutlamaları kendilerinin dışında yapıp edilen, kutlanan, nutuklar atılan bir dizi olay olarak nitelleyenlerin sayısının azımsanmayacak kadar olduğu görülebiliyordu." "Azımsanmayacak kadar" ifadesi neyin karşılığıdır? Azımsanmayacak olan rakam kaç olabilir? 115'te 50 mi? 100 mü? Yoksa 20 mi? Ve araştırmacı bu sonuca nasıl varmıştı?

İşte burada da yöntemimizin son evresi olan, görüşmelerde elde ettiğimiz niteliksel bilgini, sınıflandırılması ve niceliksel değere dönüştürülmesi aşamasını önem kazanıyor. Evet, sözlü tarih bir bil-

gi toplama yöntemi olarak niteliksel bir çalışmadır. Ancak elde ettiğimiz niteliksel bilgi o haliyle bıraktığı zaman bilimsel ölçütten mahrum kalır.

Yapılan yorumlara bir başka örnek: "Kırsal kesimden kadınlar için Cumhuriyet, yaşamlarında elle tutulur bir şekilde varlık göstermeyen, yaşamlarına değ-meyen bir "değişiklik/değişmemişlikti." Varılan bu sonuç 115 kişi içinde 4 kişinin alıntısıyla "destekleniyordu".

Geçmişteki Cumhuriyet kutlamaları öyle canlı bir şekilde anımsanmış ki, araştırmacılar buna şaşırmışlar. Ancak buna da hemen bir gerekçe bulunmuş: "... temel nedenlerinden biri yaşantının canlılığı olduğu kadar 1998 yılının, Cumhuriyet'in 75. yıl kutlamalarına rastlaması olabiliirdi. Özellikle radyolarda ve televizyonlarda geçmişteki kutlamalara ilişkin anımsatmalar, görüntüler, konuşmalar, geçmişte yaşananları hatırlatan etkiler yapmış olabiliirdi." Bu gerçekten 115 kişinin kaçını için geçerli bir "olgu" olabilir? Bu önermenin sağlanmasını yapabileceğimiz, 1998 yılı öncesinde yapılmış bir araştırma verisi var mıdır elimizde? Yazıların bu sonuca nereden ve nasıl vardıkları da yine "belirsizler hanesine" yazılacak birer soru.

"Cumhuriyet'te Çocuklar" isimli kitap bilimsel bir araştırmanın ölçütleri açısından çeşitli zaafat taşıyor. Bu zaafalardan neler olduğunu yukarıda yarımiz et-verdiği ölçüde anlatmaya çalıştım. "Söz-lü tarih" ya da antropolojinin en temel yöntemi olan mülakata dayalı çalışmaları, sosyal ve tarih araştırmalarına katkı-sı çok büyüktür. Olayların birinci derece tanığı bireylerin yaşadıklarından, anlat-larından, kişisel deneylerinden yararlan-mak, sadece bir ek bilgi kaynağı olarak değerlendirilemez. Sosyal antropolojinin temel bilgi kaynağı insandır. Bütün saha çalışmalarında mülakat başat yöntemdir. Gözlem ise onun yanısırdır. Ancak bu yöntemin geçerliliğini koruması için araştırmamızın sonuçlarının ölçülebilir, genellenebilir ve denenebilir olması ge-rek. Bunun için de gerekli olan, verilerin bilimsel yöntemlerle sınıflandırılmasıdır. Bütün bunlar düşünüldüğünde "Cumhu-riyet'te Çocuklar", anıları aktarıldığı bir tür gazetecilik örneği olarak okunabi-ri, bilimsel bir sözlü tarih çalışması olarak değil.

Bilim Tarihinde Bu Ay

Bin yılın dâhisi

Albert Einstein

"Eğer insanların sadece yüzde 2'si askerlik hizmetini yapmayacaklarını bil-dip aynı zamanda uluslararası düzey-de anlaşmazlıkların barışçı yollarla çö-zülmesini istediklerini bildirirlerse, hükü-metler hiçbir şey yapamayacaklardır."(1) 14 Aralık 1930 yılında Ritz-Carleton Ote-linde "Yüzde 2" konuşması olarak adlan-dırılan bu konuşmada, savaşa açık-tan bir cephe almıştı ünlü bilim adamı Al-bert Einstein (14 Mart 1879-18 Nisan 1955). Ona göre insanlığın yüzde 2'sini yerleştirecek kadar hapisane yoktu yeryüzünde. Einstein'ın bu tavrı, 1933 yılında tüm Almanya'yı etkileyerek, yük-selişe geçen Hitler'e karşı bir şeyler ya-pılması gerektiğine karar verene kadar sürdü. Artık Einstein başka türlü düşünü-yordu.

Atom bombasına çeyrek kala

Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nden iki Al-man bilim adamı, Otto Hahn ve Fritz Strassman, kendilerini de şaşırtan bir keşifte bulunurlar. Uranyum çekirdekleri-ne nötronlar bombardıman ettiklerinde, bozunma ürünlerinde baryumun oldu-ğunu görürler. Bu çok şaşırtıcıydı; çünkü baryumun ağırlığı neredeyse uranyu-mun yarısıydı.(2) Hahn durumu meslek-taşı Lise Meitner'e, Meitner Otto Fritsch'e, Fritsch'de Niels Bohr'a bildirir. Deneyler gösterir ki, uranyum çekirde-ğinin parçalanması yeni fizyon reaksiyon-larına sebep olmaktadır. "Zincir reaksi-yonu" sonucunda çok kısa bir zaman di-liminde, inanılmaz büyüklükte bir enerji açığa çıkabilmektedir. Muazzam bomba-nın geleceğini fark eden Bohr, bu bilgiyi Enrico Fermi'ye ulaştırır. Leo Szilard da çok geçmeden durumdan haberdar olur.

Roosevelt'e mektuplar

Szilard'ın endişelenmek için yeterin-ce sebebi vardı. Belçika Kongosu'ndaki geniş uranyum yataklarının Almanya ta-rafından ele geçirilebilmesi ihtimaline karşı, Belçika kraliçesinin arkadaşısı olan Einstein ile iletişim kurmaya karar verir. Einstein'ın Long Island'daki yazlığına gi-den Szilard, onu, Belçika kraliçesi ve ABD başkanı Franklin Roosevelt'e yaza-

cağı mektupları imzalaması konusunda ikna etmeye çalışır. Einstein imzalı mekt-up, Lehman şirketinin bakan yardımcısı Alexander Sachs tarafından Roosevelt'e götürülür. Fakat başkan yoğunur, za-man ayıramaz. Aradan haftalar geçer. Roosevelt durumu ciddiye alır ve görüş-me gerçekleşir. Komiteden geçen cüzi bir parayla atom bombası araştırmaları-nın yapılmasına karar verilir. Somut adımların atılmaması, ikinci bir mektubu zorunlu kılar. Einstein bunu da imzalar. Tarih 7 Mart 1940'dır.

Mayıs 1945'de Avrupa'da savaş bit-miştir. Szilard gene Einstein'ın yanına gelir. Bu sefer amaç farklıdır. Einstein'ı, Amerika'nın başlatacağı atom bombası silahlanma yarışına karşı uyaran Szil-ard, bir mektup daha imzalatır büyük bil-gine. Fakat bu sonuncusu, Roosevelt'e ulaşmaz. Başkan, mektup kendisine gel-medten önce ölür. Bilim adamlarının kor-kulunu, Roosevelt'in yerine geçen baş-kan Harry S. Truman'ın emriyle Hiroşi-ma ve Nagazaki kentlerinin yaşadığı kanlı birer gerçeğe döndürür.

Başkanlık teklifi

Musevilik, Einstein'ın yaşamında kri-tik bir rol oynamamıştı. Fakat, Yahudi düşmanlığının öne çıkmasıyla dinini açıkça dile getirir olmuştur. Şöyle yaz-mıştır: "İsviçre'de yaşadığım sürede Musevilüğimin farkına varmadım. Bu, Ber-lin'e yerleşir yerleşmez değişti. Yahudi düşmanlığının, Yahudileri, çalışmalarını düzenli bir şekilde yürütmekten nasıl alı-koyduğunu ve onların yaşamlarını gü-vence altına almak için nasıl mücadele ettiklerini gördüm."(3)

Einstein, savaş bitiminde, tüm Yahu-dilerle birlikte İsrail devletinin yaratılma-sını destekledi. Hatta ve hatta, İsrail'in ilk başkanının ölümü ardından, İsrail'in Amerika konsoloslu-tarafından başkan koltuğuna oturması teklif edildi. Gerek kendisinde bir ülke yönetecek beceriyi görmemesi, gerek teklifin ülke imajını düzeltmek için biraz göstermelik oluşu gerekse de bozulsan sağlık durumu ne-deni ile teklifi reddetti.

Ve ölüm

1954 yılında hemolitik anemi teşhisi konulmuştu. Anevrizması büyümekteydi. 13 Nisan 1955 yılında durumu ciddileş-

miş ve ameliyattan söz edilir olmuştur. Anevrizması patlarsa, şansı kalmaya-caktı. Fakat ameliyata karşıydı. "Ne za-man gitmek istersem o zaman gitmek ist-iyorum" diyordu.(4) Sonunda korkulan oldu. 18 Mart 1955 günü anevrizması patladı ve büyük bilgin hayata gözlerini yumdu. Ölümünden sonra anevrizması-na bakan doktorlar, ameliyatı kabul et-miş olsaydı muhtemelen o sırada ölece-ğini söylediler.

Einstein ne cenaze töreni ne de me-zar taşı istemişti. Yakılmak istiyordu. Sa-de bir tören sonunda külleri Delaware Nehri'ne serpildi. Yakılmayan tek bir yeri kalmıştı. O da beyniydi.

Yunus Emre

Geldi geçti ömrüm benim şol yel esip geçmiş gibi Hele bana şöyle (gelir) şol göz açıp gitmiş gibi İşbu söze Hak tanktır bu can gövdeye konugtur Bir gün çıka gide kafesten kuş (kaçıp) uçmuş gibi Miskin ademoglanını benzetmişler ekinciye Kimi biter kimi yiter yere tohum saçmış gibi Bu dünyada bir nesneye yanar içim oynar gözüm Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise Yarın anda sana gele Hak şarabın içmiş gibi Bir miskin görürün ise bir eskice verdin ise Yarın anda karşı gele hulle donun biçmiş gibi Yunus Emre bu dünyada iki kişi kalır derler Meğer Hızır İlyas ola Ab-ı hayat içmiş gibi

DİPNOTLAR

- 1) Parker, Barry, Einstein Bir Bilim Adamının Tutku-ları, Güncel Yayıncılık, Kasım 2004
- 2) Parker, Barry, Einstein Bir Bilim Adamının Tutku-ları, Güncel Yayıncılık, Kasım 2004
- 3) Parker, Barry, Einstein Bir Bilim Adamının Tutku-ları, Güncel Yayıncılık, Kasım 2004
- 4) Parker, Barry, Einstein Bir Bilim Adamının Tutku-ları, Güncel Yayıncılık, Kasım 2004
- KAYNAKÇA
- 1) Parker, Barry, Einstein Bir Bilim Adamının Tutku-ları, Güncel Yayıncılık, Kasım 2004
- 2) <http://www.ppu.org.uk/learn/infodocs/people/pp-einstein3.html>
- 3) Asimov, Isaac, "Bilim ve Buluşlar Tarihi", İmge Kitabevi, 2006
- 4) Ashall, Frank, Olağan Üstü Buluşlar, Tübitak Po-püler Bilim Kitapları, Şubat 2006
- 5) Ronan, Colin A., Bilim Tarihi, Dünya Kültüründen Bilimin Tarihi ve Gelişmesi, Tübitak Yayınları Akademik Dizî, Haziran 2005
- 6) Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayın Dağıtım
- 7) Sagan, Carl, Karanlık Dünyada Bilimin Mumi İş-ğ, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Mart 2006
- 8) Yunus Emre Hayatı ve Bütün Siirleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2006

Matematiğin B&Ü'sü

Okullarımızdaki matematik 10

Yine başa dönelim!

Mustafa Saka

Bilim ve Ütopya okurlarına ulaşamıyoruz!

Başlangıçta bizim tanımımız şöyleydi: Atatürk yönetiminde ülkeyi düşmanlardan temizledik, bağımsızlığımızı elde ettik, eğitim ve kültür savaşına başladık ve oldukça ilerledik. Sonra emperyalist güçler geri saldırdı. Ama topla tüfele değil; aydınlarımızı kendi yanlarına alarak, yönetimi etkileyerek, anlaşmalarla... Bu konuda, (bizim görebildiğimiz) bir dönüm noktası 27 Aralık 1949 'Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma' (bkz, İkili Anlaşmaların İçyüzü-Haydar Tunçkanat). Bizim sınırlarımız içinde (matematikte) de çok şey bozuldu. Özetle, sorgulamanın, irdelenmenin, yargılamanın, eleştirmenin, çözümlemenin, çıkarmanın, çözmeği öğrenmenin yerini, verilen ezberlemek, istenileni yapmak, uyumlu olmak, söyleneni yinelemek, bildirileni aktarmak, çözüm ezberlemek aldı.

Bu emperyalistlerin tüm halklara yazdığı reçete, kölelik eğitimi değil mi?

Şimdi, (ana amacı, ana umudu ABD vatandaşlığı veya "green card" olmayan; küreselleşmeyi, her şey emperyalistlere göre diye algılamayan) tüm aydınlarımızı, özellikle tüm akademisyenlerimize, akademisyen adaylarımıza sormak istiyoruz "Kendinizi ve çocuklarınızı için bu kölelik eğitimi benimsiyor musunuz? Benimsemiyorsanız kendinizi ve çevrenizi bundan kurtarmak için ne yapıyorsunuz?"

Çok önceleri (o zaman okur sayıları bir milyon üzerinde olduğu için, en çok okurları olan diye) Hürriyet ve Sabah'a, (Emperyalizme en karşı görüneni diye) Cumhuriyet'e yazılar yazmış, kaygımızı aktarmıştık. Tepki dahi alamadık. (Biz "Ekran kararıyor" diyoruz.) Bizim gücümüz bu kadar. Bilim ve Ütopya'nın sınırlı okuyucusuna derdimizi (bize göre, tüm vatandaşlarımızla ortak derdimizi) anlatmaya çalışıyoruz. Bazen düşünüyoruz, acaba tüm aydınlarımız, bizim kölelik eğitimi diye adlandırdığımızı, günümüzün kaçınılmaz, uygulanması gereken, (post modern) eğitim olarak mı görüyor? Olanakları olsa, acaba tüm aydınlarımız çocuklarını ABD'ye mi yollar ve bununla ana-babalık görevini yapmış mı sayar? Acaba tüm aydınlarımız da ABD'yi her problem çözülmediği ülke olarak mı görüyor? Acaba tüm aydınlarımız da ABD'li John Holt'un "Çocuklar neden başarısız olur?" sorusunun sonundaki özeti okumamış veya anlamamış mı?

Semih Koray Bey bize Bilim ve Ütopya'da düzenli birkaç sayfa kullanma olanağı verince, aramızda hemen iş bölümü yaptık. Bana düşen 'Okullarımızdaki Matematik'. Ben de 'Matematiğin bu de böyle tanıyalım'la başladım. Şimdiye dek dokuz yazı yayımlandı: 'ÖSS Matematiği (iki yazı), Nasıl başlayalım (iki yazı), Ortaöğretimde Mantık, Küme Bilgisi, Aritmetik-Cebir-Analiz (iki yazı), Geometri. Sonra da devam edeceğiz. (Ortaöğretimde Analitik Geometri, Trigonometri ve Üniversitelerimizde Matematik...) ' (Eğer Bilim ve Ütopya "Yeter, yararlı ol-

muyor" demezse devam da edeceğim.) Ama bu yazıda bir ara verip tüm Bilim ve Ütopya okurlarımıza tartışmak istiyorum:

1) Kölelik eğitiminin gereği tüm okullarımızda matematikte (sorgulama, irdeleme, tek sözcükle) usaurma yok edilmedi mi?

2) Bugün tüm ilk ve ortaöğretim boyunca çocuklarımız OKS ve ÖSS'ye esir edilmedi mi? Böylece çocuklarımız için artık bir dakikanın üstü, ulaşamaz sonsuz değil mi? Üniversitede bir dakikanın üzerine çıkıldığında okulu bırakmak zorunda kalan ÖSS Türkiye birincilerimiz yok mu?

3) Hiç olmazsa aydınlarımız, çocuklarını OKS, ÖSS girdasına soktuklarında, öncelikle onların ruh sağlıklarının bozulduğuna veya bozulacağını görmüyorlar mı? Çocuklarımızın (bizim halk türüklerimiz veya Batı'nın çok sesli klasik müziği değil de) emperyalizmin kokuşmuş müziğine tutulmaları, cep telefonu ve internete esir olmaları, özgüvenlerini tümüyle kaybedip gelecek kaygısına kapılmaları, uyumsuz ve saldırgan veya tüm karıştı suskun ve ezik olmaları temelde bunun sonucu değil mi?

4) Bu kölelik eğitime hep birlikte savaş açmamız gerekiyor mu? Bundan öncelikle kendi çocuklarımızı kurtarmamız, sonra da hep birlikte bulduğumuz yöntemleri tüm aydınlarımızı, tüm halkımıza anlatmamız gerekmiyor mu? Bu hem kendi çocuklarımıza, hem toplumumuza karşı kutsal bir görev değil mi? "Bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifemiz; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmak" değil mi? Bu vazifenin çok önemli bir adımı da, çocuklarımızı (emperyalistlerin onlara biçtiği) bu kölelik eğitiminin kurtarmak değil mi?

Biz elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz.

Daha önce (Bilim ve Ütopya-Nisan ve Haziran 2005) Nasıl başlayalım?'ı yazmışız.

1) Ekonomi politik yapımızı değişmez ve bunun sonucu yönetimizi, Milli Eğitim Bakanlığı'mızı, ders kitabı yazarlarımızı, hatta genelde öğretmenlerimizi bugün ne yapıyorsa onu yapacak varsaymışız. Bunları eleştirmenin sonuçsuz, yani amaçsız, yani anlamsız olacağını söylemişiz. Matematiğe başlayan 6-12 yaşındaki çocuklarımızı da, konumuzu doğru çözümlemek, doğru karar almak ve doğru kararda direnmek için yeterince büyük bulmamışız. Anne babalarımıza, onları doğru yönde etkileyebilecek toplumuz öğretmenlerimize, toplumuz aydınlarımıza seslenmişiz.

2) Sistemi, yönetimi, varolan eğitim yapısını değiştiremeyeceğimizi bildiğimizden çocuklarımızın (bir kısmı ağılaya ağılaya, bir kısmı ilk sırsatta okuldan kaçarak) okula gideceklerini, birbiri arkasına sıralara oturacaklarını, doğa bir yana günlük yaşamdan bile kopuk derslere başlayacaklarını; okulu (nefret bile etse) gidilmesi zorunlu bir yer, öğrenimi (nefret bile etse) yapılması zorunlu bir iş olarak görececeklerini ve çaresiz kabullenceklerini belirtmişiz.

3) Sonra sormuşuz: "Bu koşullar altında, çocukları seven anne babalarımız, toplumu seven öğretmenlerimiz, aydınlarımız ne yapabilir?" (Önceki yazılarımızda sorumuzun yanıtını başkalarına verdimişiz.) Bu yazımızda soruma yanıtı, en yalın bir biçimde kendimiz verelim.

4) Önceki yazılarımızda (bu koşullar altında dahi) çocuklarımızın nasıl akıllı, üretken ve mutlu yetişmelerini sağlayabiliirizliklerini vermişiz:

İ1. (Her insan gibi) Sizin çocuğunuz da zeki. Bunu siz de, çocuğunuz da bilmeli. Buna karşı her yargı, kölelik eğitiminin amaçlı eylemi.

İ2. (Her insan gibi) Çocuğunuz da öğrenmek ister, öğrenmekten mutlu olur ve öğrenir. Eğer çocuğunuz bir şeyi öğrenmiyorsa bu onun kölelik eğitimine karşı çıkışı, isyanı.

İ3. Çocuklarınız ne öğreneceklerini kendileri belirleyebilmeli. Burada tek sınır topluma zarar vermemektir.

İ4. Çocuklarınız bir şeyde başarılıysa bu onların başarısı, başarısızsa bu yardımcıların (öğretmenin, ana-babasının...) başarısızlığı.

Bir öğretmenimizin velilere yakınırken söylediği, "Bir de, çocuklarınız 5 alınca Beş aldım, ama zayıf alınca öğretmen zayıf verdi diyorlar" sözleri çocuklarımızın ne denli doğru değerlendirmeye yaptığı, ama öğretmenimizin bunu anlayamadığının göstergesi. Evet, çocuklarımız başarılıysa bu onların başarısı. Çünkü gerekli emeği harcamış. Başarısızsa bu bizim başarısızlığımız. Çünkü gerekli yardımı sağlayamamışız, daha kötüsü, onların doğal öğrenme yetisini yok etmişiz.

İ5. Matematikte, bir grup çalışmasında (örneğin sınıfta) öğrenim en gerideki öğrencilere göre ayarlanmalı ve sürdürülmeli.

İ6. Matematikte amaç çözme öğretmek.

Sonra da sorular sormuşuz. Önce anne babalara, sonra toplumsal öğretmenlere... Çocuğunuzun çevresindeki olayları değerlendirebilir hale gelinceye kadar onları aşırı ses, ışık vb.den koruyup korumadığınızdan, izlenimlerinizi not edip etmediğinden... kadar...

Hiçbir yanıt, hiçbir tepki almıyoruz! Bu arada çevremize bakıyoruz. İlköğretime yeni kaydolandan, bilim kongresine bildiri sunana veya Fransa'da doktorasını tamamlayana dek çocuklarımızla ilgili gözlemlerimiz hep olumsuz oluyor. Biz mi kara gözlük taşıyoruz? Aydınlarımızın çocukları (toplum için) hep kayıp mı oluyor? Ne yapalım?

Son sorumuzu bizim yanıttımız şöyle: "Son bir kere, ama yalın bir dille bugüne seslenelim, sonra sabırla yarına yazmaya devam edelim." Şimdi (varsayalım) tüm okullarımıza soruyoruz:

• (Diyelim ki) Çocuğunuz okul çağına geldi. O size, siz ona saygılı mısınız? O sizi, siz onu dinliyor ve anlıyor musunuz? Çocuğunuzun sevdiği ve onlarca sevdiği arkadaşları var mı? Duyarlı, neşeli, mutlu ve olumsuzluklara karşı dayanıklı mı? Kendiliğinden doğru kararlar verebiliyor mu?

Bu sorulardan herhangi birine yanıtınız olumsuzsa, burada bir sorun yok mu? Bu sorunu siz yaratmış olmuyor musunuz? Önce bu sorunu çözmelisiniz değil mi?

• Çocuğunuz (okula başlamadan önce de) bazı beceriler, olumlu alışkanlıklar edindi mi? Türkçesi nasıl? Söylemek istediklerini, doğru sözcükleri bularak düzgün bir biçimde anlatabiliyor mu? Eşyalarının (giysilerinin, kitaplarının, oyuncaklarının) yerleri belli mi? Onları düzenli koruyor mu? Evin genel düze-

nine olumlu katkıda bulunuyor mu? Ev işlerine katılmaktan (yemek yapmaktan, temizlik yapmaktan, sofrayı hazırlamaktan) hoşlanıyor mu? Bu işlere eli yatkın mı? Türkü söyler, halk oyunlarını oynar mı?

• Çocuğunuz hiç sorumluluk verdiniz mi? Örneğin evin ekmeğini kalmamasını o mu sağlıyor? Yakın bakkaldan alışverişini o mu yapıyor? Arkadaşlarıyla oyunlarını o mu örgütüyor, uyuşmazlıkları o mu çözüyor?

Yukarıdaki sorularımız çocuğunuzun okula başlamasından önceki, yalnız sizin ve sizin sağladığınız çevrenin etkisi altındaki gelişimi ile ilgili.

Biz buna (bir sonraki yazımızda) bir katkıda bulunacağız. Henüz anaokuluna gitmeyen, çok iyi yetişmiş bir çocuğumuzun (Balıkesir'li Deniz'in) yaşamını (alışkanlıklarını, becerilerini) resimlerle sunacağız. Olumlu etkiler altında bir çocuk okul öncesinde de ne denli gelişebiliyor, somut bir biçimde görülebilir ve örnek almaya çalışın veya çocuklarınızla karşılaştıracakları diye. Ama ne olur "O özel bir çocukmuş!" demeyin. Her çocuk bir Deniz olabilir. Yalnızca sizin ve sizin sağladığınız çevrenin etkisi, katkısı bu yönde olursa. John Holt'un "Çocuklar neden başarısız olur?" sorusunun sonundaki özeti dikkatle okudunuz mu?

Okul öncesi için söyleyeceklerimiz şimdilik bu kadar. Kaybolmayan umudumuz ise okullarımızın bu tartışmaya katılması ve ortak sonuçlara varabilmemiz (musaka40@yahoo.com). İlköğretime geçerken ise kendimizi sınırlayalım: yalnız ilköğretim 1. Sınıf Matematik Programını ele alalım. Şimdi tüm akademisyenlerimize, öğretmenlerimize, ana-babalarımıza, ana-baba adaylarımıza, tüm toplumsal aydınlarımıza yalvarıyoruz. www.meb.gov.tr ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın sitesine girin; yeni ilköğretim 1. sınıf matematik programını bulun, inceleyin ve çocuklarınıza yapılan işkencenin düzeneğini öğrenin ve işkencecileri taniyin. Yalvarıyoruz, ne olur, buna siz de karşı çıkın, çocuklarımızı kurtarmada yardımcı olun. ("Girin, bulun." diyoruz ya. Bu siteyi kimler düzenliyor, bu işleri yapanları hangi ölçütlerle seçiyorlarsa, işi böyle karmakarışık kılma işleri ki yardım edelim:

1) www.meb.gov.tr 2) (ayrıntılı arama kutusuna) 'yeni ilköğretim matematik programı' yaz ve 'ara'ya tıkla. 3) 'TTKB öğretmenleri portalı indirmeye' tıkla. 4) 'Program dosyalarını' tıkla. 5) 'ilköğretim program dosyalarını' TIKLA - 6) 'Matematik 1~ 5 ilköğretim programı' TIKLA - 7) 'Aç'ı TIKLA - 8) 'Matematik 1~ 5'i' tıkla. 9) '1. sınıf' 1'ı tıkla. 10) '1. sınıf' öğrenim alanları ve kazanımlar tablosu'nu tıkla. Önce bir yazıya ulaşırız: 'ilköğretim 1~ 5. sınıflar matematik dersi 1. sınıf öğretim programı'. Sonra ikinci bir yazıya 'ilköğretim 1~ 5. sınıflar matematik dersi 1. sınıf öğretim programı öğrenme alanları, alt öğrenme alanları, kazanımları ve süreleri ile ilgili tablolar' ilk tablolarda sayılar, geometri, ölçme, veri, öğrenme paralel kolonlar biçiminde birlikte ve yine birlikte süreler; sonra da sayılar tek başına. (Neden, bilmez! Diğerlerinin tek tek öğrenme alanları, geometri... diye girdiğinizde.)

(Bizim baktığımızda, 8.10.2004'den beri 27 031 745 sayfa izlenimi almışlar. Önce, ne demekse; sonra kim buradan nasıl yararlandıyla)

Şimdi bu öğrenme alanları, ...yı açalım ve birlikte irdeleyelim:

• İlk gözümüze çarpan faklı bir dil kullanımı. Örneğin Türkçe'mizde 'ortal' diye bir sözcük var mı? Neden 'konu', 'öğrenme alanı' olmuş. 'örüntü'yü kim, ne karşılığı vermiş, buradaki kullanımda anlamı ne? 'Uzamsal ilişkiler' doğru bir sıfat tamlaması mı? 'Çeşitli nesne grupları arasında aynı miktarda olanları model alınarak...' ne demek; veya 'bir grup fasulyeyi önce dağınık saymak, daha sonra bu fasulyeleri bir araya getirip kaç tane olduğunu bulmak ...'? ... Böyle bir dil kullanmada amaç, anlaşılabilirliği azaltarak önemli bir şeyler söylüyor izlenimi uyandırmak mı?

• Sonra, hem düzensiz, hem belirsizce neler neler sıralanmış. Daha birinci sınıfta (okuma-yazma bile bilmiyorken) çocuklarımız, 'doğal sayıları, doğal sayılarla toplama çıkarmayı, kesirleri, küp, prizma, silindiri, koni ve küreyi, tablo okumayı' öğrenecek! (Zorlanmadan öğrenebileceklerini düşündüklerimizi atlattık.)

Bu programı hazırlayanlar ne Suhomlinski'den "çocuklarda soyut bilgi edinme isteğinin kolay olmayacağını; bunun için önce somut yaşamda bu bilgilerin kullanımını görmelerinin ve bu bilgileri edinmeye özenmelerinin gerektiğini", ne John Holt'dan "Okullarımızın, her çocuğun merakını kendi istediği biçimde giderdiği, yetenek ve zekâsını kendi istediği biçimde geliştirdiği, istediği bilgi alanlarını seçebildiği, çevresindeki daha yaşlı çocuklar ve yetişkinlerde yaşamın o engin çeşitliliği ve zenginliğinden örnekler bulabildiği; kısacası her çocuğun oradan her ne istiyorsa ve bunu ne kadar çok veya az istiyorsa alabildiği, gerçek bilginin, sanatın, yaratıcılığın, sporun sunulduğu büyük bir smörgâsbord (şölen sofrası) olması gerektiği"ni okumuş ve öğrenmiş. Bizdeki Köy Enstitüleri'ni ve Çifteler ve Yüksek Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'ın matematik kitabının adını bile "Hayat için çocuğa göre Hesap" koyduğunu bilmemeleri ve bu eğitim ile ilgilenmemeleri ise doğal.

Bu garip,

• alt öğretim alanları

• ("1.Rakamları okur ve yazar." (Herhalde okuma-yazmayı öğrenmeden!)..., "3. 100 içinde ileriye doğru birer ve onar ritmik sayar." (sanırız altmış, yetmiş diye göbek atarak!)..., "6. 20'ye kadar olan bir sayıya karşılık gelen çokluğu belirler." (Bu garip dili biz anlamamış olabiliriz ama, sanırız, ezbere olursa 100'e, cevaz olursa ancak 20'ye kadar sayacaklar.)... diye kazanımları,

• Toplam ("Bu da ne?" diye sormayın. 1, 2, 3 diye kazanımları tek tek veriyor ya, burada da toplam kaç kazanım olduğunu. Her şey ne denli matematiksel değil mi?) diye üç kolondan oluşan tablolardan sonra, (her bir kazanım için ayrıntılı açıklamalı) etkinlik örnekleri ve (bu etkinliklerin ne denli titiz yapılması gerektiğini ve diğer derslerle de ne denli ilişkili olduğunu belirten) ek açıklamalar... İşte MEB'in inanılmaz bilimsel (!) ilköğretim 1.sınıf Matematik programı. Öğretmen buradan ne çıkarır, aynen uygulamaya kalkarsa çocuklarımızın ne denli akli karışır, ne denli 'hayat için matematik'ten uzaklaşır, bu onların sorunu. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz? İnanın bize, bu hepimizin sorunu. Artık savaşlar yalnız cephede yapılmıyor. Düşmanlarımızın silahları yalnız top, tüfek değil.

• Biz hemen kaynakçayı da açtık. Okumasını bilene neler söylemiyor ki!

1) 22 kaynaktan 15 i İngilizce. Buna 'TIMSS 1999 Türkiye Raporu' ve 'Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulama Modeli, EARGED' i de ekleyin. Bunlar içinde 5'i NCTM (National Council of Teachers of Mathematics: Matematik Öğretmeleri Milli (ama ABD milli) Birliği. G. Polya'nın 'How to solve it'ini sanırız süs diye koymuşlar. Okumayı biraz daha sevselerdi, eminiz, G.H. Hardy'nin 'A Mathematician's Apology' sini de koyarlardı.

2) İlginçtir, 3 tane de ders kitabı var. (1., 3.ve 4. sınıf ders kitapları) Programdan ders kitabına, ders kitabından programa; 'al gülüm ver gülüm' gibi değil mi?

3) Geriye kalıyor iki kaynak: Biri 2000 yılının 'İlköğretim Okul Ders Programları 1-5', ikincisi Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 'İlköğretim matematik programına ait öğretmen görüşleri'. Koca Bakanlık ve kadrosundaki bunca matematik öğretmeninin, buna ek birçok Eğitim Fakültemizin Matematik Bölümleri'nin hiçbir çalışması yok mu? Şimdi biri çıksa ve...

1) Bu, ne öğretmene, ne de öğrenciye hiçbir özgürlük tanımayan, yaşamdan kopuk, sistemsiz program faşistçe değil mi? Veya

2) Bu, (her şeyi ABD'den olan) MEB, MEB mi, SEB mi?

(S'nin ne olduğunu okurlarımıza bırakalım.)

diye sorsa, ne yanıt vereceğiz?

Küresel bir akım söz konusu; küresel bir imparatorluk kurulmak isteniyor, merkezi NewYork.

Post-modern felsefesinden TIMSS'e, hatta (kolayı zorlaştıran) ilköğretim matematik programına dek; Büyük Ortadoğu Projesi'nden PKK'ya, hatta TVlerdeki dizi patlamasına dek birçok şey bu programın parçaları. Birçok yazarımız bu bağları açığa çıkarıyor. 'Toplumca ne yapacağız?'

Bu soru, üretim ilişkilerini, sınıfsal yapıyı materyalistçe (yani gerçeklerden ayrılmadan, özdele kaybolmadan) ele alarak yanıtlanması gereken bir soru. Bunun için bizim ne ön bilginiz, ne olanaklarımız yeterli. Bizim amacımız çok daha alçakgönüllü. Çevremizdeki çocukları, öğrencileri, gençleri izliyoruz: işe yarar bilgisi olmayan, çaresiz, mutsuz, huzursuz buluyoruz. Nedeninin de bu içi boş kölelik eğitimi olduğunu biliyoruz. Ne Köy Enstitüleri'nin, ne daha ileri iş okullarının kurulmasına katkıda bulunamayacağımızı da görüyoruz. Bunun için halkçı bir yönetimin olması ön koşul. Bizim yönetiminiz ise, halkçılık bir yana, dışa bağımlı. Bizim amacımız birkaç ana-babaya, birkaç eğitimcimize ulaşabilmek ve işbirliğiyle birkaç çocuğumuzu, birkaç gencimizi bu kölelik eğitiminden kurtarabilmek; bizden daha genç olanlara, kendi ülkemizdeki toplumcu eğitim deneyimleri üzere bilgilerimizi aktarabilmek. Son bölümümüz de (paragrafımız da) bu amacımıza uygun, Rauf İnan'ın 'Hayat için ve çocuğa göre Hesap'ından bazı alıntılar olsun; yazımızı olumlu bitirelim.

• 'Hayat için ve çocuğa göre Hesap' İzmir'de, çalışma birliklerinde, beraber çalıştığımız öğretmen arkadaşlarımıza armağan

ediyorum. Onlar, birlik ve beraberlikle çalışmanın, bizim alanımızda neler yapılabileceğinin usta eserlerini ortaya koydular."

(Yani NCTM, TIMSS'siz.)

• "Aritmetik dersi: Aritmetik öğrenmek için değil; hayatı öğrenmek, hayatta hesaplamayı, hesaplı olmayı öğrenmek içindir."

(Rauf İnan'ın, kendisine çıraklık ettiğini söylediği Johannes Kühnel'den bir alıntı.)

• "Bu kitabın bir özelliği de yayın arasına girmeden, birçok meraklı ve hevesli öğretmen ve müfettiş arkadaşlarımız tarafından okunmuş, sınıflarda uygulanmış ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nün pedagoji sınıflarında incelenmiş olmasıdır."

• "Hesapta konu demek, hesabın kullanılması demektir. Okulda hayatın ve hayat konularının çıkardığı problemler hesaplanarak aritmetik dersi yapılır ve hesap öğrenilir. Hesabın kullanılması veya hesabın konuları iki kısımdır:

I. Hayatın iktisadi bakımdan mütalaası. Bu da şu sırayı takip eder:

- 1) Çocuğun kendi hayatına ait masrafların hesaplanması,
- 2) Dershanemizde arkadaşlarımızla beraber, bütün ders-hane için ortaklaşa yapılan masrafların hesaplanması,
- 3) Evimize ait masrafların ve varlıkların hesaplanması,
- 4) Mahallemize ait masrafların ve varlıkların hesaplanması,

5) Şehrimize ait masrafların ve varlıkların hesaplanması,

6) Memleketimize ait masrafların ve varlıkların hesaplanması,

7) Her çeşit ölçüler.

II. Öteki derslerdeki mevzuları hesaplamak için ortaya çıkardıkları problemler."

(Köy Enstitüleri Rauf İnan'dan da ileri. Çünkü onlar iş okulları, oralarda üretim var. Tarla ekilecek, buğday alınacak, un öğütülecek, ekmek pişirilecek, erişte kesilecek, kurutulacak, çamur karılacak, tuğla pişirilecek, duvar örülecek; tomruktan kereste, keresteden çatı makası yapılacak... Bunlar için hesap da, her türlü matematik de gerekli. Hesap da, matematik de 'iş içinde, iş için' öğreniliyor. Zorlanmadan, yarış içinde, oyun gibidir...)

Çocuklarımızı sevelim, sayalım. Onları (korkutmadan, akıllarını karıştırmadan, aldatmadan) yaşama alıştıralım. İş yapmaya, üretmeye, sorumluluk almaya alıştıralım. Onları kölelik eğitiminden, bu eğitimin olumsuz etkilerinden koruyalım. Üreten, (iş yapmada, problem çözmede) başarılı ve mutlu olmalarında yardımcı olalım.

Bizim özetimiz bu.

Diksiyon Atölyesi açılıyor....

Mehmet Gürhan
Engin Gürmen
Ali Altuğ'un
Yönetiminde

**Attilâ
İlhan
Kültür
Merkezi**

Adres: İstiklal Cad. Meşrutiyet Sok.
No.3/3 Beyoğlu - İST

İletişim: 02122934242 - 02122523214

Çetin Ceviz Problemleri

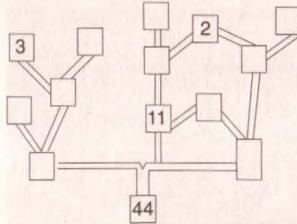
Bu köşemizde eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Cevat Dursunoğlu'nun Milli Mücadelede Erzurum adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Aralık 2007 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık Sorusu

Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan 40 kişilik bir grup geziye çıkarlar. Gezi ücreti olarak, kişi başına, erkekler için 400, kadınlar için 200 ve çocuklar için de 25 lira öderler. Toplam ödeme 4000 lira tuttuğuna göre, geziye çıkanlardan kaçısı çocuktur?

Kalfalık Sorusu

Aşağıda şematik olarak gösterilen, gövdesi 44 yaşında olan, bir ağacın dallarına yaşlarını gösteren etiketler asılmıştır. Her etikette yazılı olan sayı, dallandığı etiketlerde bulunan sayıların toplamına eşittir. En yaşlı dal 14 yaşında olduğuna göre yaşları yazılmamış etiketleri siz tamamlayınız.

Ustalık Sorusu

Canan adlı bir şarkıcı ölü bulunur. Adli tıp doktorunun yaptığı inceleme sonucu, ölümün bir zehirlenme sonucu meydana geldiğini saptar. Polis, zehirlenmenin bir intihar yoksa bir cinayet sonucu olduğunu araştırırken, Canan'ın meslektaşlarından Ayşe ve Beyhan'ı sorgular. Bu kişiler soruları şu şekilde cevaplarlar:

Ayşe: "eğer cinayet ise, eminim Beyhan yapmıştır."

Beyhan: "Bu bir intihar olamaz, cinayettir."

Polis de aşağıdaki varsayımları yapar:

1) Eğer her iki zanlı da yalan söylüyorlarsa, olay bir kaza sonucu meydana gelmiştir.

2) Eğer Ayşe veya Beyhan'dan biri yalan söylüyorsa, olay bir kaza değildir.

Canan'ın ölümü intihar veya cinayet yoksa bir kazamıdır?

Ekim ayı cevapları

Çıraklık Sorusu

Yeşil renkli cam yalnızca yeşil ışığı ışığı geçirir, diğer renkli ışıkları geçirmez. Kırmızı renkli çiçek ise, yaydığı kırmızı renkli ışık hariç, diğer bütün renkli ışıkları soğurur. Dolayısıyla kırmızı renkli bir çiçeğe yeşil renkli bir camla baktığımızda, çiçek bize siyah renkli görünür. Tabii ki mavi renkli camla da bakıldığında çiçek siyah görünecektir.

Kalfalık Sorusu

Öğretmenin verdiği sayılar X ve Y olsun. Birinci öğrencinin bulduğu sonucu A, ikincisinin bulduğunu da B ile göstererek;

$X \times Y = A$ ve $X \times Y = B$ yazabiliriz. Unutmayalım ki, A ve B doğru sonuçlar değildir. Biri, doğru sonuçtan 100, diğeri ise 1000 eksiktir. Şimdi doğru sayıyı birer bağıntı ile ifade etmeye çalışalım:

$$A \mid X \quad B \mid X$$

$$575 \quad 572$$

$$227 \quad 308$$

işlemleri geçerli olduğuna göre;

$$A = 575 \times X + 222 \text{ (1) ve } B = 572 \times X + 308 \text{ (2) yazılabilir.}$$

Doğru sonuç olan sayıyı C ile göstererek,

$A = C - 100$ ve $B = C - 1000$ olur. Böylece (1) ve (2) denklemlerinden,

$$C - 100 = 575 \times X + 222 \text{ ve } C - 1000 = 572 \times X + 308 \text{ elde edilir.}$$

Bu iki denklemin çözümünden, $X = 327$ bulunur. Böylece, büyük çarpanı ve doğru çarpımı bulmak için:

$$C = 327 \times 575 + 222 = 188 \, 352, \text{ ikinci çarpanı bulmak için}$$

$$188 \, 352 / 327 = 576 \text{ olur ki bu da büyük çarpandır.}$$

Ustalık Sorusu

Ekim sayımızdaki Ustalık sorusunun cevabından, 6 numaralı kartın Papaz olduğunu biliyoruz. O halde, 2. ve 3. sıradaki bilgilere göre, 4 veya 5 numaralı kart Kız olmalıdır. Eğer 5 numaralı kart Kız ise 3. satırdaki bilgidir, 3 numaralı kartın Vale olması gerekir. Bu durumda, 2. bilgilerden, 2 numaralı kart Kız olamaz ve 1 ile 4 numaralı kartlar sırasıyla Papaz ve kız olur. Bu durumda, 6. satırdaki bilgilere göre, 2 numaralı kart Vale olmalıdır ama bu olamaz zira 5. satırdaki bilgilere aykırı olur. Dolayısıyla, 5 numaralı kart Kız olamaz, o halde 4 numaralı kart Kız'dır. %. Satırdaki bilgilerden, 1 ve 3 numaralı kartların Kız olamayacağı görülür. 3. satırdan ise, ne 7 ne de 8 numaralı kartların Kız olmadığı anlaşılmaktadır. 5 numaralı kartın kız olamayacağını görmüştük.

O halde 2 numaralı kart Kız'dır, dolayısıyla, 3. satırdaki bilgiyi de göz önüne alarak, 3 numaralı kart Vale olmalıdır diyebiliriz. 6. satırdaki bilgilere dayanarak 1 numaralı kartın Papaz ve 5. ile 6. satırdaki bilgileri göz önüne alarak, 5 numaralı kartın Birli olduğunu söyleyebiliriz. Geri kalan numaralardan 7 numara Vale 8 numara da Birli'dir.

Avrupa Takımlar Şampiyonası'nda başarısızdık

Erkek Milli Takımımız 5. Tur öncesinde.

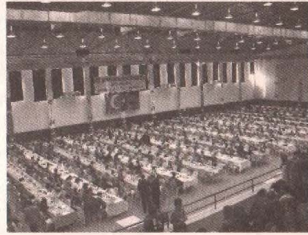
Yunanistan Girit Iraklion'da 27 Ekim-07 Kasım tarihleri arasında düzenlenen 2007 Avrupa Takımlar Şampiyonası'nda, hem erkekler hem de bayanlar kategorilerinde başarılı olmadık. Erkeklerde 40 ülke takımı arasında 23. sırada başladığımız turnuvası; 34., bayanlarda ise, 30 ülke arasından 19. sırada başladığımız turnuvası; ancak 23. olarak tamamlayabildik. Erkekler ve Bayanlarda ilk masalarımız, milli takımlarımıza kazandırdığımız Mikhail Gurevich ve Ekaterina Atalık gibi iki güçlü isimden oluşmasına rağmen, turnuvalarda son sıralardan kurtulamadık.

Ülkemizde tabanda satrancın yaygınlaşmış olduğunu söyleyebiliyoruz. Genç ve küçük yaş kategorilerinde başarılar yakaladığımız da bir gerçek. Ancak büyükler kategorilerinde arzuladığımız seviyeleri henüz yakalayamadığımızı belirtmeliyiz. Satrancın tabana yayılması ile ileri düzeyde uluslararası başarılar kazanılması ayrı değerlendirilmesi gereken konulardır. Birbirlerini tamamladıkları bir gerçek olmakla beraber; geliştirilmeleri ve konular üzerinde yapılacak çalışmalar farklılıklar içermektedir. Türkiye Satranç Federasyonu yönetimi, "bu isimlerle bu kadar" şeklinde bir yaklaşımda bulunmuyorsa, milli takımlar üzerindeki stratejisini gözden geçirmek durumundadır.

Avrupa Takımlar Şampiyonası'nın erkeklerde ve bayanlarda galibi ise Rusya Milli Takımları oldular. Milli takımlarımızla ilgili değerlendirmemiz, Avrupa

Takımlar Şampiyonası'nda bireysel olarak çarpıcı bir sonuç elde edilemediğinden ötürü burada bırakarak diğer haberlerimize geçiyoruz. Hemen ilk sıradaki haberimiz satrancın tabana yayılmış olması ile ilgili çarpıcı bir örnek. Bu organizasyonun aktörlerini ve federasyonumuz yönetimini tebrik ediyoruz.

Şehitkamil Belediyesi satranç turnuvası

Yukarıdaki fotoğrafın yeri: Gaziantep ili Şehitkamil İlçesi. Seçmekte zorlanabileceğiniz çiçek gibi renkli noktaların her biri, bir satranç oyuncusudur. Saymanız zor gibi, rakamı biz verelim: 728! Her yaş kategorisinden toplam 728 sporcu bu ilçemizde 27-28 Ekim 2007 tarihlerinde yarıştılar. Bu organizasyonun detaylı bilgileri için okuyucularımıza <http://gaziantep.tsf.org.tr/> sayfasına bakmalarını öneririz.

Şehitkamil'de bu bir ilk değil. Daha önceki organizasyonlarda 1000'in üzerinde katılım gerçekleşmişti. Bunca gençimizin, insanımızın; saatlerce iki elleri başlarında, analitik değerlendirmelerde bulunmaları, önlerindeki tahtada geometrik ilişkilendirmeleri muhakeme ediyor olmaları ne kadar sevindirici! Arzuladığımız nesillerin yetişmesi amacıyla "satranç sporu" bir kazanımdır. Çünkü satrançta; dogmalara, "işler nasıl olsa yoluna girer" şeklinde yaklaşımlara, "şans ile sonuç elde etmek" beklentisine ve tembelliğe yer yoktur.

Adana, Seyhan Atatürk Satranç Festivali sonuçlandı

Uluslararası Atatürk Satranç Festivali'nin üçüncüsü 01-11 Kasım tarihleri arasında Adana-Seyhan Belediye baş-

Turnuva açılışından bir görüntü.

kanı Prof. Dr. Azim Öztürk'ün himayelerinde ve Seyhan Belediyesi'nin sponsorluğunda; açık, 16 yaş altı ve yıldırım olmak üzere üç kategoride düzenlendi.

Satranç sporu aracılığıyla, kendisi de bizzat satranç dinamis olan Ulu Önderimiz Atatürk'ün anısını yaşatmak amacıyla ilki 2005 yılında düzenlenen festivalde, bu yıl toplam 20.000 \$ ödül dağıtıldı. Seyhan Belediyesi, Türk Satranç Eğitim ve Geliştirme Vakfı (TÜRSEV) ve Türkiye Satranç Federasyonu'nun organizasyonu olan festival, Kahraman Ol-gaç Satranç Merkezi'nde gerçekleştirildi.

131 sporcunun mücadele ettiği genel kategoride 1. Gürcistan'dan IM Malkhaz Sulashvili 8/9 ile olurken, vatandaşşı David Zarkua 7.5/9 ile 2. liği elde etti. IM Turhan Yılmaz 7.5/9 ile üçüncü oldu. Uzun zamandır sessiz olan ustamız Turhan Yılmaz'ı kazandığı üçüncülüğün ötürü tebrik ediyoruz. Turnuvada dört de büyük usta yarıştı. Ancak dereceye giremediler.

Sadece ülkemiz sporcularının yarıştığı 16 yaş altı kategoride, 29 isim arasından birinciliği Umur Abit 6.5/7, ikinciliği Ahmet Olcum 6/7, üçüncülüğü Mustafa İnkaya 5/7 ile kazandılar.

Yıldırım turnuvasının galibi ise 68 sporcu arasından 9/10 ile Gürcistanlı Davit Zarkua oldu.

Görme Engelliler Türkiye Satranç Birinciliği

Görme Engelliler Spor Federasyonu tarafından bu yıl Türkiye Satranç Şampiyonası 09-11 Kasım 2007 tarihleri arasında Hoşgörür Koleji Osmaniye'de düzenlendi. 63 sporcu arasından Mümin Aksu 6.5/7 ile 1. olurken, Kerim Altınok aynı pu-

anla 2. Selim Altınok 6/7 puanla 3. oldu. 6 puanlı diğer sporcular, Mahmut Günday, Uğur Yuvarlak 4. ve 5. oldular.

Kulüpler sıralamasında ise ilk üç şu şekilde oluştu: 1. İstanbul Görme Engelliler S.K., 2. Çankaya Belediyesi Görme Engelliler S.K., 3. Ankara Altınokta S.K.

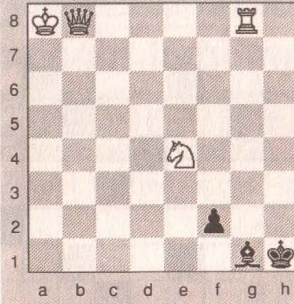
2007 Görme Engelliler Türkiye Satranç Birinciliği haberi vesilesiyle, Bilim ve Ütopya okurlarını iki isimle aşağıdaki paragrafta biraz daha yakından tanıştırmak istiyorum. Ancak öncelikle 2007 Türkiye Birincisi Mümin Aksu ve tüm sporcuları tebrik ediyoruz.

Kerim ve Selim Altınok kardeşler, iki özel insan. Görme engelliler. Onlar, bu yılın ikincisi ve üçüncüsü. Önceki yılların ve turnuvaların başarılı oyuncular, birincileri. Kerim ve Selim hep güler yüzlüdürler. Onlar her arkadaşlık ortamının aranan isimleridir. Müzisyenlerdir; ses ve enstrümanları ile bulundukları ortama renk katarlar. Satranç ustası, hukuk doktoru ve müzisyen ikizler, bir de kitap yazarlar. Kış aylarına girmek üzere olduğumuz sıralarda, biraz ısınmanız için, üretkenlikleriyle örnek bu iki insanın yazdıklarını okumaya davet ediyorum sizleri: "Karanlığın Rengi Beyaz" Laika Yayınları İstanbul, 2006.

Problemler

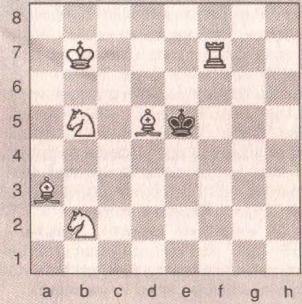
İki hamlede mat

1

Üç hamlede mat

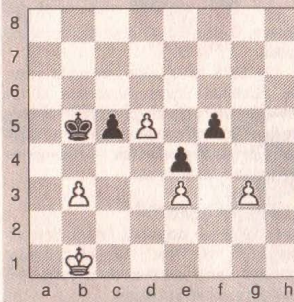
2

Etütler

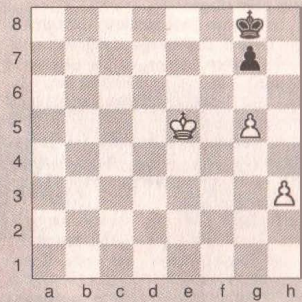
Beyaz oynar ve kazanır

1

Beyaz oynar kazanır

2

Cevaplar

Problem 1

V. Diaconu De Waarheid, 1967

1.Vb2! Fh2 [1...Sh2 2.Vh8#; 1...f1A 2.Vg2#; 1...f1V 2.Ag3#] **2.Ax2#**

Problem 2

V. Repke Skahbladet, 1927

1.f1f8 Sxd5 2.Ke7 Sc5 3.Ke5#

Etüt 1

Vrapec F. 2. mansiyon odulu, Schakend Nederland#2395, 1995

1.Sc1!! [1. Sc2? Sa6!! 2.Sc3 Sb5 3.Sd2 Sb6 4.Sd1 Sb7 5.Sc1 Sa7 6.Sb2 Sb6] **1...Se6!** [1...Sb6 2.Sd2!; 1...Sa5 2.Sd1!] **2.Sc2! Se5 3.Sd1! Sb6 4.Sd2! Se6** [4...Sc7 5.Sc3 Sd7 6.b4! Sd6 7.b5 Sxd5 8.Sb3] **5.Se2 Sb7 6.Sf2 Sc7 7.g4! fxg4 8.Sg3 Sd6 9.Sxg4 Sxd5 10.Sf4 1-0**

Etüt 2

Nunn J. British Chess Magazine, 1999

1.Sf4! [1.Sf5? Sf7; 1.Se6? Sf8; 1.h4? Sf7] **1...Sf8** [1...Sf7 2.Sf5; 1...Sh7 2.Sf5] **2.Sg4!** [2.Sg3? Sf7 3.Sf4 Se6] 2...Sg8 [2...g6 3.Sf4!] **3.Sh5! Sh7** [3...Sf7 4.h4!] **4.Sh4! Sh8** [4...Sg6 5.Sg4!] **5.Sg3! Sg8** [5...Sh7 6.Sf4 Sg8 7.Sg4!] **6.Sg4! g6** [6...Sf7 7.Sh5; 6...Sh7 7.Sf5] **7.Sf4! Sf7 8.Se5! Se7 9.h4 1-0**

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA

1) Yaralı zaman: Bir Doğu Yolculuğundan Notlar isimli betiğinde, "Sanki ilk kez ben bakıyor, ben görüyör, ben konuşuyordum. Yalnız insanlarla değil, hayvanlarla, ağaçlarla, kayalarla da konuşurum. Karlar üzerine yazabilir, karlar üzerinde uyuyabilirim. Kimseye ihtiyacım yok. Yalnızca bu insanlara ihtiyacım var. Onlar da benim gibi acı çekiyor çünkü" diyen, 1936 yılında doğmuş, "Kimse", "O", "Buluşmalar" isimli betikleri de üretmiş, "Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı" isimli eseriyle Sedat Simavi Vakfı 1988 Edebiyat Ödülü'nü kazanmış günümüz yazarı. - Sezgin Kaymaz'ın bir betiği.

2) Hastalıktan kurtulma, iyileşme. - 1857-1924 yılları arasında yaşamış, başladığı kitaplarla İstanbul Fatih'teki Millet Kütüphanesi'ni kuran tarihçi ve yazarımız.

3) Vitray ve metal gravür çalışmaları ile de tanınan 1949 yılı doğumlu ressamımız.

4) Gözleri görmeyen. - Tropikal bölgelerdeki denizlerde bütün yıl boyunca düzenli esen rüzgar.

5) Kütahya ilinde bir baraj. - Yönetmenliğini Cecil B. DeMille'nin yaptığı ve başrollerini Charlton Heston ve Yul Brynner'in paylaştığı 1956 yılı yapımı ünlü film. - Teniste topu rakibinin arkasına düşürmeyi amaçlayan vuruş.

6) Japonya'da kullanılmış eski bir hacim ölçüsü birimi. - Halk dilinde, pıhtılaşmak. - Emre yazılı sanatların devrini saptayan işlem.

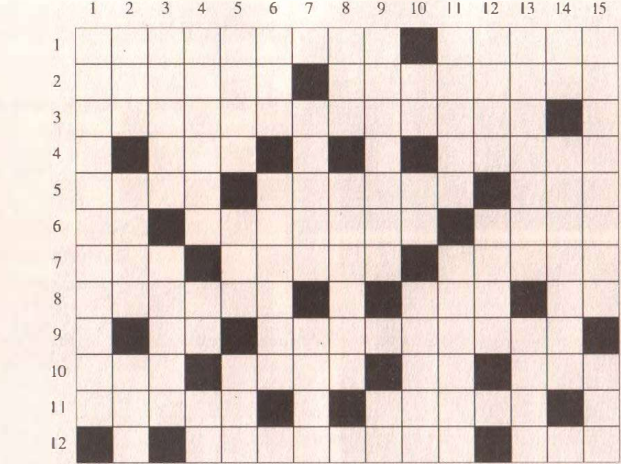
7) Klavyeli bir çalgı. - Ankara'nın bir ilçesi. - Halk dilinde, güler yüzlü, neşeli.

8) Bileşikgillerden, anayurdu Sibirya olan, hekimlikte kullanılan, güzel kokulu bir bitki. - "Ol kadar koştular ki asiya-bı devlete/ Çiğnemekten birbirin dolab-ı devlet dönmüyor" (Neyzen Tefvik). - Lütesyum elementinin simgesi.

9) Sümerlerde Su Tanrısı. - Yönetmenliğini Şerif Gören'in yaptığı bir film.

10) Eski dilde, göz. - Üç kişi arasında 32 kağıtla oynanan birçe benzer kağıt oyunu. - Bizmut elementinin simgesi. - Bir tembih sözü.

11) Dağıl parçalar verilmiş olan bir tür kumaş. - Organizma için gerekli olan, ye-

nilmeye, beslenmeye elverişli her türlü madde.

12) 1876-1930 yılları arasında yaşamış, Kurtuluş Savaşı sırasında Konya mevki komutanı olarak görev yapmış, Delibaş Ayaklanması'nda esir düşen ve TBMM üyeliği de yapmış askerimiz. - Hukuksal bir sınırlandırma kaldırılması.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) 1926 yılı doğumlu, "Kara Sevdam Anadolum", "Hu Dost", "Mayınlı Topraklar Üzerinde" isimli betikleri de üretmiş ressam, gazeteci ve yazarımız.

2) Batı Anadolu yiğidi. - Henrik İbсен'in "Bir Bebek Evi" oyunundaki ana karakterin adı. - Eski Türklerde ölümler için yapılan tören.

3) Petrol çıkarılan bir dağımız. - Narçiçeği renginde bir süs taşı.

4) Bir yerde oturma. - Kabaca "evet". - Eski Mısır'da güneş tanrısı.

5) Batı Samoa'nın para birimi. - Avusturalya'da yaşayan bir cins devekuşu. - "... Kardeşim" (şarkı).

6) Anadolu'da kurulmuş eski bir uygarlık. - İmkân.

7) Put. - Akdeniz bölgesinde yaygın olan bitki örtüsü.

8) Karganın çıkardığı ses. - Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişiye korunması gereken eşya.

9) Bölüşmek, paylaşmak. - Baryum elementinin simgesi.

10) Küçük mağara. - Kısaca "İnsan Kaynakları". - Antalya'ya özgü, tahnile yapılan bir yiyecek.

11) Eski dilde, öncene. - Eksiklik, kusur.

12) Gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek. - Bakırda yapılan, 12 ya da 13 litrelik zeytinyağı ölçüğü.

13) Tolstoy'un ünlü bir romanı. - Akkan.

14) Rütbesiz asker. - İşlenen bir suç karşılığı olarak suçlunun malının bütünü ya da bir bölümü üstündeki mülkiyetine son verilmesi ve bu mülkiyetin bir başka kuruluş devredilmesi, müsadere.

15) Giresun'un bir ilçesi. - Başlangıçta yer alan.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	E	V	H	B	E	D	R	E	D	D	I	N	I	T
2	E	N	U	G	U	R	I	K	K	A	T	N	A		
3	F	I	N	T	R	E	M	A	V	A	K	I	T		
4	I	K	A	T	A	N	I	R	A	K	K	O	K	A	
5	K	K	A	L	P	N	Y	B	D	I	M				
6	B	A	K	A	T	R	I	L	Y	O	N	T	I		
7	U	R	N	A	I	O	R	A	Y	I	H	A			
8	R	M	N	A	Y	L	A	Ş	A	K	A				
9	S	A	H	A	B	E	B	K	B	O	T	A	N		
10	A	K	I	K	A	A	L	M	A	A	T	A	A		
11	L	Z	R	I	G	A	A	T	I	V	E	N			
12	I	R	A	L	A	M	A								

Kasım sayımızın bulmaca yanıtları

Kasım ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Tanık İnam/İzmit, Hikmet Uğurlu/Antalya, Eylem Tezel/İstanbul Kaynak Yayınları'nın yayımladığı O. Levis, R. M. Levis, S. Rikdon'un "Küba Devriminde Üç Kadın" adlı kitabını kazandılar.

Aralık ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı İlhan Arsel'in *Şeriat ve Kâlelik* adlı kitabını kazandılar.

12-16 ARALIK 2007

CADDEBOSTAN KÜLTÜR MERKEZİ

2. KADIKÖY KİTAP GÜNLERİ

80'den fazla yayınevinin katılımıyla

PANELLER

İMZA GÜNLERİ

SÖYLEŞİLER

Tüm etkinlikler ücretsizdir.

Ziyaret saatleri: 10.30 - 21.30

Kadıköy Belediyesi
Fen İşleri Gönüllüleri hizmetidir.

CADDEBOSTAN
KÜLTÜR MERKEZİ
CULTURE CENTER

CKM

KADIKÖY BELEDİYESİ
MUNICIPALITY

Bağdat Caddesi
Haldun Taner Sokak No:11
Caddebostan 36567 İstanbul TR
Tel: 0216 386 29 49 - 467 36 00

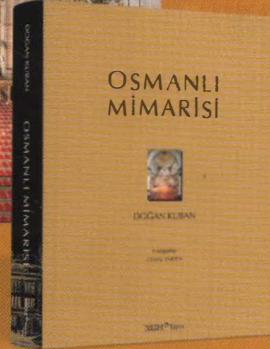
Benzersiz bir başyapıt

DOĞAN KUBAN OSMANLI MİMARİSİ

7 yüzyıllık imparatorluk mirası

Fotoğraflar
Cemal Emden

Tüm seçkin kitabevlerinde

720 sayfa, 23,5x31 cm, sert kapak, şömilzi
1000'e yakın renkli fotoğraf, çizim ve gravür

Satış ve Dağıtım
YEM Kitabevi

Cumhuriyet Cad. 329 Gırağan Caddesi 15 Beşiktaş İSTANBUL
Harbiye 34367 İSTANBUL Bahçeşehir Üniversitesi Karşısı
t: 0212 219 39 39 f: 0212 296 92 18 t: 0212 260 10 10 f: 0212 261 32 20
online sipariş: www.yapikitabevi.com
info@yapikitabevi.com

40
YEM Yayın